เขื่อนสาละวิน

โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน

แผ่นดิน สายน้ำ และลมหายใจ

ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะจมใต้น้ำ

"ผมสัญญากับตัวเองว่า จะได้เห็นเขื่อนสาละวินเป็นจริงเมื่อผมเป็นผู้ว่ากฟผ. ผมอาจไม่มีโอกาสที่จะสัมผัสโครงการใหญ่ขนาดนี้อีกแล้ว"

สิทธิพร รัตโนภาส ผู้ว่า กฟผ., ๒๕๔๖

"หากเรา ต้องการจะเห็นการพัฒนาประชาธิปไตย และการสามัคคีปรองดองของกลุ่มคนในประเทศพม่า เราต้องใคร่ครวญให้รอบคอบว่าโครงการที่รัฐบาลสนับสนุนจะไม่ไปเอื้อประโยชน์ต่อรัฐบาลเผด็จการของพม่า ซึ่งยิ่งจะทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยเกิดขึ้นได้ยาก ยิ่งขึ้นตราบใดที่รัฐบาลเผด็จการเข้มแข็ง ก็ยิ่งมีพลังที่จะคุกคามต่อสิทธิและเสรีภาพของชนกลุ่มน้อยที่ต้องการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและความสามัคคีในชาติของเขา

การลงทุนสร้างเขื่อนสาละวิน เป็นประโยชน์เฉพาะหน้า แต่รัฐบาลน่าจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ร่วมกันของคนทั้งสองฝั่ง และอนาคตประชาธิปไตยในพม่าที่มีผลต่อประเทศไทยเพราะพม่ากับไทยเป็นประเทศเพื่อนบ้าน ที่มีอาณาเขตติดต่อกัน หากรัฐบาลพม่ายังไม่เป็น ประชาธิปไตย ชนกลุ่มน้อยในพม่าคงต้องถูกริดรอนเสรีภาพ และบางส่วนคงต้องอพยพหนีความรุ่นแรงเข้ามา ในฝั่งไทย"

ดร.ชยันต์ วรรธนะภูติ

"(การลงทุน) ทำให้ผู้นำทหารและผู้ที่มีสัมพันธ์กับกลุ่มทหารมีสถานภาพด้านเศรษฐกิจที่มั่นคง ในลักษณะเดียวกับการสร้างฐานอำนาจที่เขาได้ทำมาแล้ว"

อองซาน ซูจี ๒๔๓๒

"ใครจะเป็นใหญ่ หรือใครจะเป็นผู้นำไม่สำคัญ ที่สำคัญขอให้ชาวบ้านได้อยู่อย่าง สงบสุข คือ ได้อยู่กับครอบครัวอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ได้อยู่กับบ้าน ได้อยู่กับสวน ได้อยู่กันนา ได้ทำบุญตามประเพณี ไม่มีใครเข้ามารบกวนถือว่า นั่นคือความหวังอันสูงสุดของชาวบ้าน"

ผู้ลี้ภัยชาวไทยใหญ่

ISBN 974912300-X

9 789749 123003

ภาพปก

ขบวนคนทุกข์ที่หลบซ่อนไปเรื่อยๆ ตามลำห้วยและหุบเขาสาละวินเพื่อให้มีชีวิตรอด
คือเรื่องปกติสำหรับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศพม่า
ในภาพเป็นผู้พลัดถิ่นหลบหนีการเข้ามาของทหารพม่าในเขตรัฐกะเหรี่ยงใกล้เขตสร้าง
เขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า
หากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวิน ผู้พลัดถิ่นเหล่านี้จะถูกนับเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการ
สร้างเขื่อนได้อย่างไร

ขอขอบคุณ Free Burma Ranger
ที่อนุเคราะห์ภาพปก

เขื่อนสาละวิน

โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน

แผ่นดิน สายน้ำ และลมหายใจ
ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะจมใต้น้ำ

หนังสือ "เขื่อนสาละวิน โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน"

ร่วมจัดทำโดย

Burma Issues

EarthRights International [ERI]-Southeast Asia

Karen Environmental and Social Action Network [KESAN]

Mekong Watch Japan

Sapawa [Shan Environmental NGO]

Salween Watch

เครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทยใหญ่

Shan Women's Action Network [SWAN]

เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Southeast Asia Rivers Network [SEARIN]

เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำจังหวัดแม่ฮ่องสอน

Community Network for Saving River Basins in Mae Hong Son

คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (กรพ.)

Thai Action Committee for Democracy in Burma [TACDB]

เพื่อนไร้พรมแดน Friends Without Borders

เอเชียทัศน์ Images Asia

ศูนย์ข่าวสาละวิน Salween News Network [SNN]

ศูนย์ข่าวชาน Shan Herald Agency for News [S.H.A.N]

บรรณาธิการ เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ศูนย์ข่าวสาละวิน

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๖

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

ISBN : **974-91230-0-x**

จัดจำหน่ายโดย บริษัทเคล็ดไทย จำกัด
โทร. ๐๒ ๒๒๕ ๙๕๓๖-๙

ราคา ๑๔๐ บาท

คำนำ

เมื่อเอ่ยถึง "สาละวิน" หรือ "น้ำคง" ที่คนพื้นถิ่นเรียก สิ่งแรกที่คนส่วนใหญ่ในสังคมนึกถึงก็คือภาพของสงครามการต่อสู้ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กับรัฐบาลทหารพม่าที่เกิดขึ้นต่อเนื่องยาวนานหลายทศวรรษ

ในช่วงสิบปีที่ผ่านมา หากเอ่ยถึง "สาละวิน" คนส่วนใหญ่ก็จะนึกถึงเรื่องราวของผืนป่าสักที่ถูกสัมปทานแบบถูกกฎหมายโดยนายทุนไทยตามด้วยการทำไม้เถื่อนกันอย่างกว้างขวางโดยผู้มีอำนาจและอิทธิพลทั้งฝั่งไทยและพม่า

มาถึงยุคปัจจุบัน "สาละวิน" ก็กำลังถูกทำให้ดูเสมือนว่าคือแหล่งผลิตไฟฟ้าราคาถูกสำหรับคนไทย และจะทำให้ไทยเป็นศูนย์กลางโครงข่ายพลังงานไฟฟ้าในอาเซียน รวมไปถึงการมองว่าสาละวินคือแหล่งน้ำจำนวนมหาศาลที่จะผันมาเติมให้กับลุ่มเจ้าพระยา

ไม่ว่าจะมอง "สาละวิน" ในมุมไหน สิ่งที่เหมือนกันทุกมุมก็คือชีวิตของคนตัวเล็กๆ ที่อาศัยและพึ่งพาผืนดิน สายน้ำ และราวป่ามักไม่ถูกมองหรือให้ความสำคัญ

ยิ่งไปกว่านั้น "สาละวิน" กำลังถูกทำให้ดูเสมือนว่า "ไม่มีคน" เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับโครงการเขื่อนต่างๆ ที่วางแผนจะสร้างทั้งในรัฐฉานและบนพรมแดนไทย-พม่า "เขื่อนสาละวิน: โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน" เล่มนี้ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นภาพรวมและเบื้องหลังทางการเมืองของโครงการเขื่อนที่กำลังจะเกิดขึ้นบนลุ่มน้ำสาละวินเท่านั้น แต่ประเด็นสำคัญที่หนังสือเล่มนี้บอกเล่า คือเรื่องราวของคนตัวเล็กๆ ที่มีการกล่าวถึงน้อยมากหรือที่กำลังถูกทำให้ไม่มีความหมาย

หนังสือเล่มนี้ได้บอกเล่าถึงเรื่องราวของแผ่นดิน สายน้ำ และลมหายใจของผู้คนซึ่งทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งที่อยู่ในรัฐฉาน คะยา และกะเหรี่ยง ที่ส่วนหนึ่งหลบซ่อนอยู่ตามผืนป่าตามลำห้วยและหุบเขาสาละวิน

เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศหรือที่เรียกว่า ไอดีพี (Internally Displaced Persons) ที่ต้องเคลื่อนย้ายไปวันๆ เพื่อให้มีชีวิตรอดจากเงื้อมมือทหารพม่า บ้างก็เป็นผู้อพยพตามแนวพรมแดนไทยฝั่งพม่า บ้างก็เป็นผู้อพยพอยู่ในค่ายผู้อพยพทางฝั่งไทย เพราะผู้คนเหล่านี้ไม่ต้องการตกอยู่ใต้การควบคุมในแปลงอพยพที่เป็นค่ายกักกัน และไม่ต้องการเป็นแรงงานทาสในการก่อสร้างขนเสบียงหรือยุทโธปกรณ์สำหรับทหารพม่า

ในส่วนฝั่งไทยเองก็มีทั้งผู้ที่มีสัญชาติไทยและผู้ที่ไม่มีสัญชาติแม้ว่าจะเกิดบนผืนแผ่นดินไทยมานาน

คนตัวเล็กๆ เหล่านี้ต่างพึ่งพาอาศัยผืนป่า แม่น้ำ และลำห้วยเพื่อการยังชีพ หากสร้างเขื่อนสาละวิน ไม่เพียงแต่สายน้ำจะหยุดไหลและผืนดินและป่าไม้จะจมอยู่ใต้น้ำเท่านั้น แต่ลมหายใจของผู้คนเหล่านี้จะจมหายไปด้วย

กองบรรณาธิการปรารถนาให้หนังสือเล่มนี้เป็นสื่อที่สะท้อนชีวิตของคนตัวเล็กๆ ที่อาศัยและพึ่งพาสาละวิน และเป็นเสมือนเสียงแห่งมโนธรรมเพื่อให้เราหลีกเลี่ยงโศกนาฏกรรม ที่กำลังจะเกิดขึ้นทั้งสองแผ่นดิน

กองบรรณาธิการขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งต่อกัลยาณมิตรทุกคน และทุกองค์กรที่ร่วมกันจัดทำหนังสือเล่มนี้จนสำเร็จ ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งต่อการเอื้อเฟื้อข้อมูลการวิจัย รายงานภาคสนาม บทความ บทสัมภาษณ์ แผนที่ รูปภาพ และความคิดเห็น รวมไปถึงพันธมิตรที่ร่วมบริจาคเงินในการพิมพ์โดยไม่ประสงค์จะออกนาม

หากหนังสือเล่มนี้มีคุณูปการใดๆ ก็ขอให้เป็นเสียงแห่งมโนธรรมในการปกป้องสิทธิและวิถีชีวิตของคนพื้นถิ่นแห่งลุ่มน้ำสาละวิน

ด้วยความสมานฉันท์
กองบรรณาธิการ

เชียงใหม่ พฤษภาคม ๒๕๔๖

"หากเราต้องการจะเห็นการพัฒนาประชาธิปไตย และความสามัคคีปรองดองของกลุ่มคนในประเทศพม่า เราต้องใคร่ครวญให้รอบคอบว่าโครงการที่รัฐบาลสนับสนุน จะไม่ไปเอื้อประโยชน์ต่อรัฐบาลเผด็จการของพม่า ซึ่งยิ่งจะทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยเกิดขึ้นได้ยากยิ่งขึ้น ตราบใดที่รัฐบาลเผด็จการเข้มแข็ง ก็ยิ่งมีพลังที่จะคุกคามต่อสิทธิและเสรีภาพของชนกลุ่มน้อยที่ต้องการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและความสามัคคีในชาติของเขา

การลงทุนสร้างเขื่อนสาละวิน เป็นประโยชน์เฉพาะหน้า รัฐบาลไทยต้องคำนึงถึงประโยชน์ร่วมกันของคนทั้งสองฝั่ง และอนาคตประชาธิปไตยในพม่าที่มีผลต่อประเทศไทย เพราะพม่ากับไทยเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกัน หากรัฐบาลพม่ายังมีท่าทีเผด็จการ ก็ย่อมจะยิ่งทำให้ชนกลุ่มน้อยต้องต่อสู้กับรัฐบาล และบางส่วนก็ต้องอพยพหนีเข้ามาในฝั่งไทย"

ดร.ชยันต์ วรรธนะภูติ

ความหมายของชื่อย่อ

กฟผ. (EGAT)	การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (Electricity Generating Authority of Thailand)
จีไอเอฟ (GIF)	Global Infrastructure Fund
จีเอ็มเอส (GMS)	แผนพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion)
ไจก้า (JICA)	องค์การเพื่อความร่วมมือการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japan International Corporation Agency)
เคเอ็นพีพี (KNPP)	พรรคก้าวหน้าชนชาติคะยา หรือกองกำลังกู้ชาติคะยา (Karenni National Progressive Party)
เคเอ็นยู (KNU)	สหชนชาติกะเหรี่ยง หรือกองกำลังกู้ชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union)
นิวเจ็ค (NewJEC)	สมาคมที่ปรึกษาวิศวกรรมญี่ปุ่น (New Japanese Engineering Consultant)
สเม็ค (SMEC)	บริษัทที่ปรึกษาสร้างเขื่อนจากออสเตรเลีย Snowy Mountain Engineering Company
อีพีดีซี (EPDC)	บริษัทพัฒนาพลังงานไฟฟ้าของญี่ปุ่น (Electric Power Development Company)
เอดีบี (ADB)	ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank)
ไอดีพี (IDPs)	ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (Internally Displaced Persons)
เอ็มอีพีอี (MEPE)	บรรษัทไฟฟ้าแห่งพม่า (Myanmar Electric Power Enterprise)
เอ็มอีซี (MEC)	บรรษัทเศรษฐกิจแห่งพม่า (Myanmar Economic Corporation)
เอ็มอีเอ (MEA)	องค์การไฟฟ้าพม่า (Myanmar Electric Authority)
เอ็นเค (NK)	บริษัทนิปปอน โคเออิ (Nippon Koei)
เอสเอสเอ (SSA)	กองกำลังกู้ชาติไทยใหญ่ (Shan State Army)

หมายเหตุ *ชื่อคน หมู่บ้าน แม่น้ำ และสถานที่ต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ ถอดเสียงจากภาษาพื้นถิ่นโดยกลุ่มชาติพันธุ์เจ้าของภาษา*

สารบัญ

๑	**สาละวิน:** สายน้ำและชีวิต	๑
๒	**เขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวิน:** ภาพรวมและลำดับเหตุการณ์	๑๑
๓	**เขื่อนท่าซาง:** เมื่อสายน้ำของชาวรัฐฉานหยุดไหล	๒๕
๔	**เขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า:** โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน	๓๙
๕	**โครงการผันน้ำสาละวิน:** คำสาปของสายน้ำ	๕๓
๖	**การเมืองของการสร้างเขื่อนสาละวิน:** เบื้องหน้าไฟฟ้าราคาถูก เบื้องหลังธุรกิจและการล่าฝันของวิศวกร	๕๙
๗	**ประเด็นที่ต้องตระหนัก:** เสียงอุทธรณ์ต่อมโนธรรม	๗๗
๘	**อิไตปู บาลูชอง ท่อก๊าซไทย-พม่า ปากมูล:** บทเรียนที่ต้องจดจำ	๙๕
๙	**ข้อเสนอแนะและทางออก**	๑๑๗

ภาคผนวก ก	ภาพรวมของบทบาทจีนต่อประเทศพม่าและการสร้างเขื่อนในจีน	๑๓๑
ภาคผนวก ข	"ท่าซาง" หยิบมาเล่าจากประสบการณ์	๑๓๕
ภาคผนวก ค	ที่มาของปัญหาผู้พลัดถิ่นในประเทศพม่า	๑๔๕
ภาคผนวก ง	ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเขื่อนโลก	๑๔๙

๑ สาละวิน : สายน้ำและชีวิต

แม่น้ำสาละวินมีต้นกำเนิดจากการละลายของหิมะบริเวณที่ราบสูงธิเบตเหนือเทือกเขาหิมาลัย ที่ระดับความสูงมากกว่า ๔,๐๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง แม่น้ำสาละวินไหลลงสู่พื้นที่ลาดชันที่เต็มไปด้วยภูเขาทางด้านทิศใต้ ผ่านมลฑลยูนนาน ประเทศจีน ไหลต่อเข้าสู่แผ่นดินเขตประเทศพม่าผ่านรัฐฉาน (Shan State) รัฐคะยา (Kayah State) และลดระดับลงมาเหลือต่ำกว่า ๓๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลางก่อนที่จะกลายเป็นแม่น้ำกั้นพรมแดนระหว่างไทยกับพม่าที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หลังจากไหลกั้นพรมแดนไทยกับพม่า ๑๑๘ กิโลเมตร จึงไหลลงมาบรรจบกับแม่น้ำเมยซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาตะนาวศรี (Tenasserim Range) ที่อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน หลังจากนั้นแม่น้ำสาละวินจึงไหลวกกลับเข้าประเทศพม่า ค่อยๆ ลดระดับจนกระทั่งไหลลงสู่มหาสมุทรอินเดียที่อ่าวเมาะตะมะ (Martaban Gulf) บริเวณเมืองเมาะลำเลิงหรือมะละแหม่ง (Moulmein) รัฐมอญ รวมระยะทางทั้งหมด ๑,๗๕๐ ไมล์ หรือ ๒,๘๐๐ กิโลเมตร นับเป็นแม่น้ำสายที่ยาวเป็นอันดับที่ ๒๖ ของโลก

รายงานการสำรวจทางภูมิศาสตร์แห่งสหรัฐ (U.S. Geological Survey,1964) ระบุว่า แม่น้ำสาละวินมีปริมาณน้ำมากเป็นลำดับที่ ๔๐ ของโลก และเติมน้ำให้กับมหาสมุทรถึง ๕๓ ลูกบาศก์ฟุตต่อวินาที

สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำนานาชาติที่ใหญ่และมีความสำคัญเป็นอันดับสองรองจากแม่น้ำโขงเท่านั้น

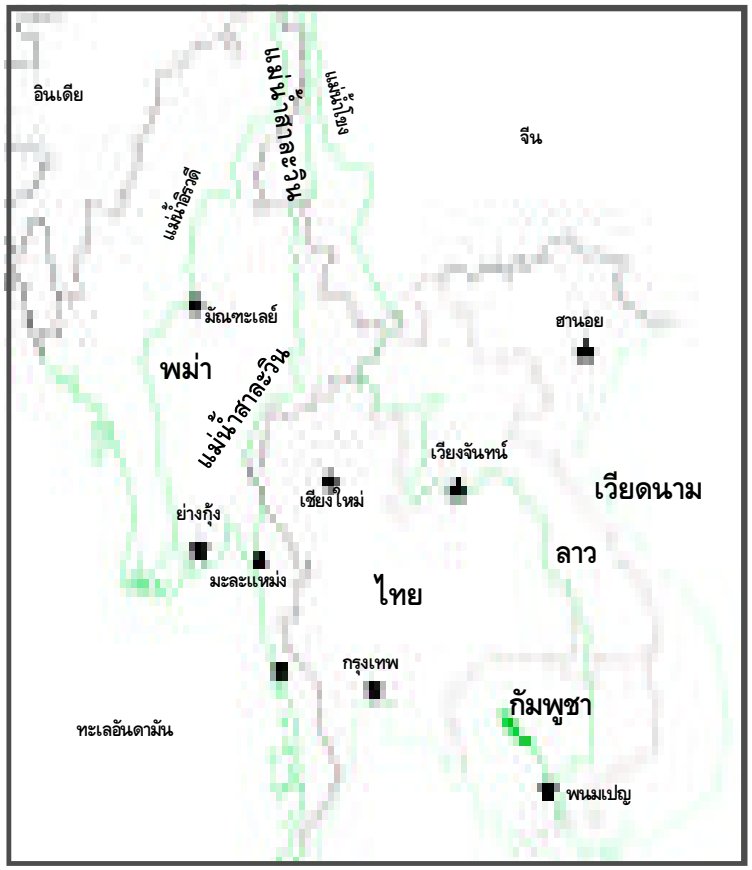

ที่มา: EarthRights International

ชุมชนสองฝั่งลุ่มน้ำสาละวิน

สองฟากฝั่งลุ่มน้ำสาละวินตั้งแต่เทือกเขาหิมาลัยลงมาจนจรดอ่าวเมาะตะมะ เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อาศัยอยู่มากมายจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นลุ่มน้ำที่มีกลุ่มชาติพันธุ์พื้นถิ่นมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ต่ำกว่า ๑๓ กลุ่ม เช่น ไทยใหญ่ (ไต) ว้า (ลั้วะหรือละว้า) คะยา (คะเรนนี หรือกะเหรี่ยงแดง หรือบะแว) อาระกัน (ยะไข่) ปะโอ ปะหล่อง (ดาระอั้ง) ปะด่อง อะข่า ลีซู อินตาแล ฯลฯ เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้อยู่รวมกันเป็นสังคม มีการตั้งชุมชนตามที่ราบเล็กๆ กลางหุบเขา และ ที่ราบเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำหรือลำห้วยที่ไหลลงมาบรรจบกับแม่น้ำสาละวิน

สายน้ำแห่งชีวิต *: แม้ว่าสาละวินตกอยู่ภายใต้สงครามมานานกว่าครึ่งศตวรรษ แต่สายน้ำที่ยิ่งใหญ่ก็ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนและเป็นสะพานเชื่อมจิตใจของชนพื้นถิ่นในลุ่มน้ำนี้ไม่เคยขาดสาย*

ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แม่น้ำสาละวินมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แม่น้ำไหลผ่าน แม่น้ำตอนบนไหลผ่านยูนนานถูกเรียกว่า "นู เกียง" (Nu Giang) ขณะที่แม่น้ำตอนกลางไหลผ่านรัฐฉานซึ่งมีชาวไตหรือชาวไทยใหญ่

เกษตรริมน้ำคง : *สองฝั่งสาละวินยามน้ำลดชาวบ้านจะลงมาทำเกษตรริมน้ำทุกปี สาละวินเป็นเหมือนธนาคารอาหารที่คนพื้นถิ่นฝากชีวิตเอาไว้*
ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อาศัยอยู่มากที่สุดถูกเรียกว่า "น้ำคง" (Nam Kong) เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในรัฐคะยา รัฐกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในแถบล้านนา อาทิ ลัวะ ไตลื้อ ดาระอั้ง รวมทั้งปกากะญอ ล้วนออกชื่อแม่น้ำสาละวินในสำเนียงใกล้เคียงกันว่า "คง" สำหรับชื่อ "สาละวิน" เป็นชื่อที่ชาวอังกฤษเรียกเพี้ยนมาจากเสียงเรียกของชาวพม่าว่า "ตาลวิน" (Thanlwin)

บริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำสาละวินซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลากครอบคลุมพื้นที่หลายล้านไร่ เป็นเขตที่มีการตั้งชุมชนหนาแน่นที่สุด เนื่องจากผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์จากปุ๋ยธรรมชาติที่น้ำสาละวินพัดพามาทับถม

ชุมชนตลอดสองฝั่งแม่น้ำสาละวินตั้งแต่ในรัฐฉานลงมาจนถึงพรมแดนไทย – พม่า และรัฐกะเหรี่ยง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ และเกษตรริมน้ำในช่วงน้ำลด ระหว่างฤดูหนาวถึงฤดูร้อน และจับปลาตลอดทั้งปี

ระบบนิเวศลุ่มน้ำสาละวิน

ระบบนิเวศลุ่มน้ำสาละวินนับว่ามีความสำคัญต่อภูมิภาคนี้อย่างมาก เนื่องจากแม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายใหญ่ของภูมิภาคที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ทั้งพรรณพืช สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ

นักนิเวศวิทยาจัดให้แม่น้ำสาละวินเป็นศูนย์กลางของการกระจายพันธุ์ไม้สักของโลก ดังจะเห็นได้จากผืนป่าสักในลุ่มน้ำสาละวินเป็นผืนป่าสักที่ใหญ่และต่อเนื่องกัน ต่างจากป่าสักในประเทศอื่นที่มีป่าสักเป็นหย่อมๆ ไม่ต่อเนื่องกัน

ในทางนิเวศวิทยา พื้นที่ป่าสาละวินโดยเฉพาะบริเวณพรมแดนไทย

พืชริมน้ำ : *เมื่อยามน้ำลดริมสองฝั่งสาละวินจะเต็มไปด้วยพืชริมน้ำที่ขึ้นแทรกตามหาดทรายรอวันน้ำท่วมถึงในหน้าฝนเพื่อเป็นอาหารและที่วางไข่ของปลาที่อพยพมาจากทางแม่น้ำทางตอนล่าง สาละวินจึงอุดมไปด้วยพันธุ์ปลาซึ่งหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนตลอดสายน้ำ*
ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พม่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง มีระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างเขตชีวภูมิศาสตร์ย่อยอินโดจีน (Indo-Chinese Subregion) กับพื้นที่ต่อเนื่องจากชีวภูมิศาสตร์สิโนหิมาลายัน หรือเขตชีวภูมิศาสตร์ย่อยอินเดีย (Sino-Himalayan or Indian Sub-region) ดังนั้นผืนป่าบริเวณนี้จึงได้รับอิทธิพลทางด้านการกระจายชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ป่าจากแถบเทือกเขาหิมาลัยลงมาตามเทือกเขาสูงที่ขนาบแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขง ชนิดพืชพรรณและสัตว์ป่าที่พบในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวินจึงคล้ายคลึงกับชนิดพันธุ์ที่พบแถบเทือกเขาหิมาลัย แคว้นอัสสัมของประเทศอินเดียและประเทศสหภาพพม่า นอกจากนั้นชนิดพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ป่าอีกส่วนหนึ่งเป็นชนิดที่พบทางอินโดจีนด้วยเช่นกัน

พื้นที่ป่าสาละวินยังเป็นแหล่งภูมิพฤกษ์ที่เป็นตัวแทนภูมิพฤกษ์แบบอินโดเบอร์มา (Indo-Burma) ซึ่งปรากฏอยู่ในเมืองไทย พรรณพืชในพื้นที่ส่วนนี้ได้รับอิทธิพลมาจากเทือกเขาหิมาลัยเป็นสำคัญ โดยเฉพาะพันธุ์ไม้เขตหนาวจำนวนมากมายหลายชนิดปรากฏอยู่ นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้จากภูมิพฤกษ์แบบอินโดมาลายา (Indo-Malaya) กระจายขึ้นมาตามเทือกเขาตะนาวศรี พื้นที่ส่วนนี้จึงนับได้ว่า เป็นแหล่งพรรณพืชที่สำคัญของสังคมพืชผลัดใบเขตมรสุม (Monsoon Deciduous forest)

แม่น้ำสาละวินที่ยังอุดมสมบูรณ์นั้นมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงไม่ได้ด้อยไปกว่าแม่น้ำสายอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ แต่เนื่องจากพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวินมีการต่อสู้ระหว่างฝ่ายต่างๆ มาเกือบครึ่งศตวรรษ การศึกษาด้านนิเวศวิทยาจึงยังมีอยู่น้อย

ประสบการณ์ของชาวบ้านพบว่า ลุ่มน้ำสาละวินมีพันธุ์ปลาที่อุดม

สมบูรณ์นับร้อยชนิดซึ่งอพยพขึ้นลงระหว่างแม่น้ำสาละวินกับแม่น้ำสาขาซึ่งหล่อเลี้ยงชุมชนตลอดสายน้ำไปจนถึงลำห้วยสาขาทั้งในประเทศไทยและรัฐต่างๆ ในพม่า รวมไปถึงรัฐฉาน เช่น ปลาหมู ปลาดัง ฯลฯ พันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ได้แก่ ปลาแซแงะหรือปลาตูหนาที่วางไข่ในทะเลลึกของมหาสมุทรอินเดียและอพยพขึ้นมาเติบโตตามลำน้ำสาขาของแม่น้ำสาละวิน เช่น น้ำปาย น้ำยวม น้ำเงา ฯลฯ

ความอุดมสมบูรณ์นี้จะเห็นได้จากแม่น้ำสาละวินบนพรมแดนไทยพม่าถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wetland) ที่มีความสำคัญระดับนานาชาติโดยรัฐบาลไทยเมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓

ลุ่มน้ำสาละวิน: แหล่งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สาละวินเป็นลุ่มน้ำที่มีความสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งต่อประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และของโลกจากการค้นพบแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในเขตนี้ แหล่งประวัติศาสตร์ที่เป็นที่รู้จักกันดีของนักประวัติศาสตร์และมีชื่อเสียงที่สุด คือ "ถ้ำผี" (spirit cave) ซึ่งพบอยู่ในพื้นที่ภูเขาสลับซับซ้อนทางฝั่งตะวันออกของลุ่มน้ำสาละวิน การพบหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่ามีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีใหม่ๆ ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นสังคมในปัจจุบัน

นักประวัติศาสตร์ระบุว่า การค้นพบแหล่งโบราณคดีในลุ่มน้ำสาละวินนั้นมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นหลักฐานที่ถูกยกเป็นตัวอย่างที่จะล้างความเชื่อเดิมที่ว่า "ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนนั้นยังล้าหลังต้องอาศัยวัฒนธรรมชั้นสูงจากจีนและอินเดีย ก่อนที่จะยกระดับความเจริญเป็นบ้านเมือง"

พื้นที่ชุ่มน้ำ : *ความหลากหลายทางชีวภาพของสาละวินไม่ได้มีเพียงป่าเท่านั้น แต่รวมถึงลำน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ในภาพเป็นแม่น้ำสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า ที่รัฐบาลไทยประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ*
ภาพ : KESAN

๒ เขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวิน : ภาพรวมและลำดับเหตุการณ์

แม้ว่าจะมีการสร้างเขื่อนบาลูชองกั้นแม่น้ำบาลู สาขาของแม่น้ำปุน (Pawn River) ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาใหญ่ของแม่น้ำสาละวินในพม่าตั้งแต่ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แต่ก็ยังไม่มีการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสายหลัก แม่น้ำสาละวินจึงนับว่าเป็นแม่น้ำสายใหญ่ในอนุภูมิภาคอุษาคเนย์ที่ยังคงไหลอย่างอิสระ แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับแม่น้ำโขง แม่น้ำสายใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเดียวกันที่ถูกสร้างเขื่อนกั้นหลายสิบเขื่อนทั้งลำน้ำสาขาและสายหลัก อันเนื่องมาจากอิทธิพลของการพัฒนาแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม

ความพยายามในการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสายหลักและผันน้ำในเขตลุ่มน้ำสาละวินเกิดขึ้นมานานกว่า ๒ ทศวรรษแล้ว นับตั้งแต่ญี่ปุ่นเริ่มมีแนวคิดสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำที่ไหลรอบเทือกเขาหิมาลัยในต้นทศวรรษที่ ๒๕๒๐ หลังจากนั้นเป็นต้นมา ลุ่มน้ำสาละวินจึงคลาคล่ำไปด้วยนักสร้างเขื่อนทั้งจากญี่ปุ่น ไทย ออสเตรเลีย พม่า และแหล่งเงินทุนสร้างเขื่อนอย่างธนาคารโลก

โครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวินประกอบด้วย

๑. เขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน

เป็นเขื่อนที่ถูกวางแผนว่าจะสร้างกั้นแม่น้ำสาละวิน มีการศึกษาไว้ ๑๒ ตำแหน่ง เท่าที่มีการเปิดเผยข้อมูลได้แก่

- เขื่อนท่าซาง มี ๒ เขื่อนคือเขื่อนตอนบนและเขื่อนตอนล่าง ตั้งอยู่ในเขตรัฐฉาน (กำลังการผลิต ๓,๖๐๐ เมกกะวัตต์) ศึกษาครั้งแรกโดยบริษัทนิปปอน โคเออิ (Nippon Koei-NK) จากญี่ปุ่น ในปี ๒๕๒๔
- เขื่อนสาละวินตอนบน (๒) ตั้งอยู่เหนือเขื่อนท่าซางขึ้นไป (กำลังการผลิต ๓,๒๐๐ เมกกะวัตต์) ศึกษาโดย นิปปอน โคเออิ ในปี ๒๕๒๔

- เขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน เหนืออำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ (กำลังการผลิต ๔,๐๐๐ เมกกะวัตต์) ศึกษาโดยบริษัทเวิลด์ อิมแพ็คท์ (World Impact) ในปี ๒๕๓๖ โครงการนี้ยังรวมถึงการผันน้ำจากเขื่อนดังกล่าวลงแม่น้ำแม่แจ่มและเขื่อนภูมิพลในประเทศไทย
- เขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า ๓ เขื่อน คือ เขื่อนสาละวินตอนบนตั้งอยู่บริเวณเว่ยจี (กำลังการผลิต ๔,๕๔๐ เมกกะวัตต์) เขื่อนสาละวินตอนล่างตั้งอยู่บริเวณดากวิน หรือบ้านท่าตาฝั่งในฝั่งไทย (กำลังการผลิต ๗๙๒ เมกกะวัตต์) ทั้งสองเขื่อนศึกษาโดยอีพีดีซี (Electric Power Development Company- EPDC) ของญี่ปุ่น สำหรับเขื่อนสาละวินตอนบนนั้น การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ยังได้เสนอให้ทำการผันน้ำจากน้ำปายสาขาของแม่น้ำสาละวินในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนมาลงเขื่อนภูมิพล เนื่องจากน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวินจะเอ่อท่วมเข้าถึงในเขตแม่ฮ่องสอน กฟผ.จึงจะทำการสร้างคันดิน (dyke) กั้นน้ำปาย ก่อนไหลลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวินและผันน้ำจากน้ำปายลงเขื่อนภูมิพลอีกที เขื่อนแห่งที่สามที่เสนอให้สร้างบริเวณชายแดนไทย-พม่า ศึกษาโดยบริษัท สโนวี่ เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง (Snowy Mountain Engineering Company-SMEC) จากออสเตรเลีย ตั้งอยู่ใต้ดากวินลงมา
- เขื่อนในลุ่มน้ำสาละวินตอนล่าง ได้แก่ เขื่อนฮัทจี (กำลังการผลิตติดตั้ง ๓๐๐ เมกกะวัตต์) และเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินที่ไหลในเขตพม่าก่อนไหลลงอ่าวเมาะตะมะอีก ๓ เขื่อน (กำลังการผลิต ๕,๘๕๐ เมกกะวัตต์ ๖,๐๐๐ เมกกะวัตต์ และ ๑๐,๐๐๐ เมกกะวัตต์) ศึกษาโดย นิปปอน โคอิ บรรษัทไฟฟ้าแห่งพม่า (Myanmar Electric Power Enterprise-MEPE) และองค์การไฟฟ้าของพม่า (Myanmar Electric Authority-MEA)

ในบรรดาโครงการทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นนั้น โครงการที่ถูกผลักดันมากที่สุดในขณะนี้คือ โครงการเขื่อนท่าซาง และเขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย พม่า ซึ่งจะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

๒.โครงการเขื่อนบนลำน้ำสาขาของแม่น้ำสาละวินในเขตประเทศไทย

โครงการในกลุ่มนี้ได้แก่เขื่อนกั้นน้ำยวมและเขื่อนกั้นน้ำเมย เขื่อนกั้นน้ำยวม ศึกษาโดย ไจก้า หรือองค์กรเพื่อความร่วมมือการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency-JICA) โดยว่าจ้าง อีพีดีซี บริษัทซึ่งเสนอให้มีการสร้างเขื่อน ๑๐ เขื่อนกั้นแม่น้ำยวมและสาขา ต่อมา กฟผ.ได้ผลักดัน ๒ เขื่อนคือเขื่อนแม่ลามาหลวงและเขื่อนน้ำเงา มีกำลังการผลิตติดตั้ง ๒๔๐ และ ๑๔๐ เมกะวัตต์ตามลำดับ เมื่อรัฐบาลไทยผลักดันโครงการผันน้ำสาละวินในปี ๒๕๔๒ โครงการเขื่อนทั้งสองก็ถูกผนวกในโครงการผันน้ำสาละวินด้วย

นอกจากนั้น ไทย พม่า และญี่ปุ่นก็ได้เสนอให้มีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเมย ๓ เขื่อน ซึ่งอีพีดีซี เป็นบริษัทที่ทำการศึกษาทั้งหมด โดยทั้ง ๓ เขื่อนนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการเขื่อนบนพรมแดนไทย-พม่าซึ่งรวมถึงเขื่อนแม่กกในรัฐฉาน เขื่อนแม่สายในรัฐฉาน และเขื่อนคลองกระทางภาคใต้ของไทยและพม่า

๓. โครงการผันน้ำสาละวิน

โครงการผันน้ำสาละวินเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการที่รัฐบาลไทยต้องการผันน้ำจากแม่น้ำโขงในปี ๒๕๒๒

วิถีของชนพื้นถิ่นในลุ่มน้ำสาละวิน คือวิถีของการต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอด ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศกลุ่มนี้หลบซ่อนทหารพม่าตามผืนป่าสาละวิน ความหวังในการมีบ้านที่อบอุ่นนั้นมีน้อยมากและจะหมดไปอย่างสิ้นเชิงหากแผ่นดินบ้านเกิดจมอยู่ใต้เขื่อนชุดที่จะกั้นแม่น้ำสาละวิน

ภาพ: S.H.R.F

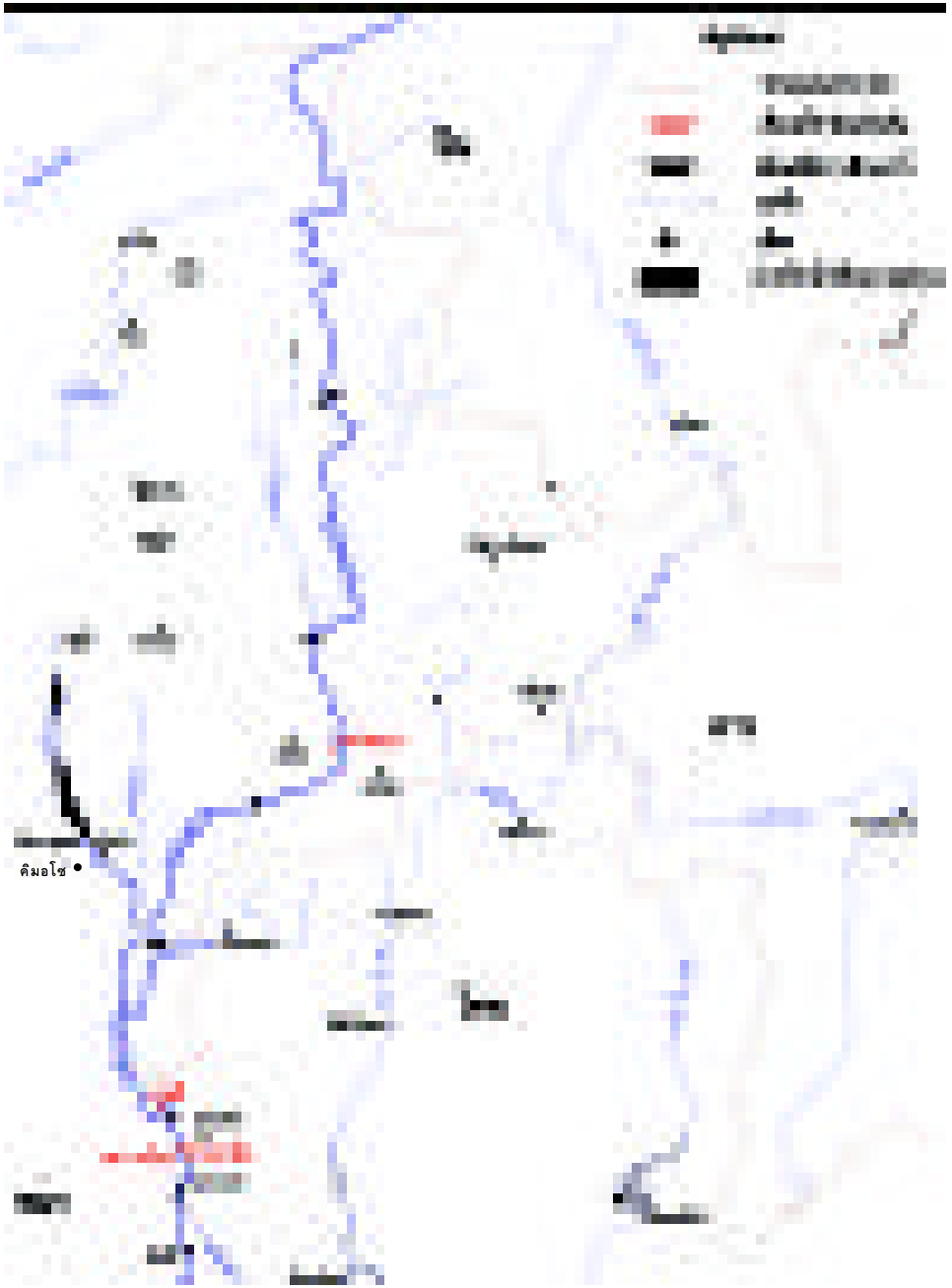

ที่มา: *EarthRights International*

โครงการผันน้ำสาละวินครอบคลุมแม่น้ำสาขาของสาละวินที่ไหลจากฝั่งไทยทั้งหมด ได้แก่ น้ำปาย น้ำยวม น้ำแม่ละเมา และน้ำแม่จะเรา รวมทั้งผันจากแม่น้ำสาละวินโดยตรง ได้แก่

- โครงการผันน้ำแม่จะเรา-แม่ตื่น
- โครงการผันน้ำปายตอนบน-แม่แตง
- โครงการผันน้ำปายตอนล่าง-แม่แจ่ม
- โครงการผันน้ำเงา-แม่ตื่น
- โครงการน้ำเมย-แม่ตื่น
- โครงการผันน้ำห้วยขะแนง-แม่ตื่น
- โครงการผันน้ำแม่ละเมา-แม่ตื่น

โครงการแม่ละเมาและแม่จะเรา ศึกษาความเหมาะสมเสร็จตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ และ ๒๕๓๗ ตามลำดับ โดยนิวเจ็ค (New Japanese Engineering Consultant-NewJEC) จากญี่ปุ่น ส่วนโครงการผันน้ำปายศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นเสร็จในปี ๒๕๓๗ โดย บริษัท สโนวี่ เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง ทั้งสามโครงการล้วนแต่สนับสนุนโดยธนาคารโลก

ในปี ๒๕๔๒ รัฐบาลไทยอนุมัติงบประมาณ ๑๘๖ ล้านบาทในการศึกษาโครงการผันน้ำสาละวิน พร้อมกับศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและงานประชาสัมพันธ์ โครงการเหล่านี้ได้แก่ โครงการผันน้ำห้วยขะแนง-แม่ตื่น โครงการผันน้ำเมย-น้ำแม่สอง-แม่ตื่น และโครงการผันน้ำสาละวิน-ยวม (เขื่อนแม่ลามาหลวง)-เขื่อนภูมิพล

อย่างไรก็ตาม การผันน้ำจากแม่น้ำสาละวินยังเกี่ยวโยงกับโครงการเขื่อนที่จะสร้างกั้นแม่น้ำสาละวินในกลุ่มแรกด้วยคือ การผันน้ำจากเขื่อนสาละวิน

เหนืออำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ที่ศึกษาไว้โดยบริษัทเวิลด์ อิมแพ็คท์ และโครงการผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำของเขื่อนสาละวินบนชายแดนไทยพม่าตอนบนดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ลำดับเหตุการณ์ของเขื่อนสาละวิน

สรุป ณ เดือนเมษายน ๒๕๔๖

ทศวรรษ ๒๕๒๐

จีไอเอฟ (Global Infrastructure Fund-GIF) ซึ่งเป็นสมาคมนักธุรกิจ นักการเมือง นักการเงิน และนักก่อสร้างของญี่ปุ่นเสนอแนวคิดในการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำทุกสายรอบเทือกเขาหิมาลัย เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่กำลังตกต่ำ

ในช่วงเดียวกันนี้ก็ริเริ่มผลักดันโครงการผันน้ำจากแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวินลงสู่ลุ่มเจ้าพระยา

พ.ศ. ๒๕๒๔

บริษัทนิปปอน โคเออิ ศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นเขื่อน ๒ แห่งในรัฐฉาน และอีก ๑ แห่งบริเวณแม่น้ำสาละวินก่อนไหลลงทะเล

พ.ศ.๒๕๒๘

ไจก้า ได้เสนอรายงานการศึกษาโครงการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำลุ่มน้ำยวม สาขาของแม่น้ำสาละวิน ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดตาก ซึ่งศึกษาโดยอีพีดีซี รายงานนี้เสนอให้สร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำยวมและสาขาจำนวน ๑๐ เขื่อน

พ.ศ.๒๕๓๒

คณะกรรมการ กฟผ. มีมติอนุมัติให้ฝ่ายบริหารออกแบบเขื่อนแม่ลามาหลวงและน้ำเงา ซึ่งเป็น ๒ เขื่อนจาก ๑๐ เขื่อนในลุ่มน้ำยวม

ในปีเดียวกัน ไทย ญี่ปุ่น และพม่า เริ่มร่วมมือกันวางแผนสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน

๑๒ มกราคม ๒๕๓๓

คณะรัฐมนตรีของไทยมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการไฟฟ้าพลังน้ำชายแดนไทย-พม่า เป็นตัวแทนในการเจรจากับพม่า ได้มีการเจรจาหลายครั้ง และตกลงให้อีพีดีซี ศึกษาโครงการเขื่อนชายแดนไทย-พม่า

พ.ศ.๒๕๓๕

อีพีดีซี เสนอให้สร้างเขื่อน ๘ เขื่อนกั้นแม่น้ำบนพรมแดนไทย-พม่า ได้แก่ เขื่อนสาละวิน ๒ เขื่อน เขื่อนแม่กกในรัฐฉาน เขื่อนแม่สาย เขื่อนคลองกระ และเขื่อนกั้นน้ำเมย ๓ เขื่อน รวมกำลังการผลิต ๖,๓๙๗.๕ เมกกะวัตต์

กฟผ.เริ่มผลักดันโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวินจำนวน ๗ โครงการ ซึ่งเสนอให้สร้างเขื่อนกั้นน้ำปาย น้ำยวม และสาขาของน้ำเมยที่ไหลลงสาละวินทางฝั่งไทย เพื่อผันน้ำลงเขื่อนภูมิพล

พ.ศ.๒๕๓๖

นิวเจ็ค ได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมาโดยการสนับสนุนของธนาคารโลก

พ.ศ.๒๕๓๗

นิวเจ็ค จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมโครงการผันน้ำแม่จะเราโดยการสนับสนุนของธนาคารโลก

พ.ศ.๒๕๓๗

บริษัท สโนวี่ เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง ได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นโครงการผันน้ำปายโดยการสนับสนุนของธนาคารโลก

พ.ศ.๒๕๓๗

ชาวบ้านท้องถิ่นลุ่มน้ำยวมประท้วงการสร้างเขื่อนน้ำเงาและเขื่อนแม่ลามาหลวง ประเด็นผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมได้ทำให้โครงการต้องชะลอออกไป

พ.ศ.๒๕๓๗-๓๙

ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมาประท้วง ขณะเดียวกันชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนแก่งเสือเต้นในประเทศไทยก็ได้ประท้วงธนาคารโลกอย่างรุนแรง ทำให้ธนาคารโลกต้องถอนตัวจากการสนับสนุนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นพร้อมกันกับโครงการผันน้ำแม่ละเมา

พ.ศ. ๒๕๔๑

บริษัทจีเอ็มเอส พาวเวอร์ (GMS Power) จากประเทศไทย ร่วมกับ เมียนมาร์ อิโคโนมิค คอร์ปอเรชั่น (Myanmar Economic Corporation-MEC) ของพม่าได้ศึกษาศักยภาพของโครงการเขื่อนท่าซางในรัฐฉาน

พ.ศ.๒๕๔๒

มีการเคลื่อนไหวเพื่อหานักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยเข้าไป

ศึกษาผลกระทบเขื่อนท่าซาง

๒ กพ.๒๕๔๒

รัฐบาลไทยมีมติและอนุมัติงบประมาณ ๑๘๖ ล้านบาทให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานศึกษาวางแผนคัดเลือกโครงการผันน้ำ การศึกษาความเหมาะสมขั้นรายละเอียดและการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมขั้นรายละเอียดพร้อมงานประชาสัมพันธ์โครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินลงเขื่อนภูมิพล ๓ โครงการ โครงการผันน้ำนี้ได้ผนวกโครงการเขื่อนแม่ลามาหลวงและเขื่อนน้ำเงาเข้าไปด้วย

เมษายน ๒๕๔๒

บริษัทที่ปรึกษาสร้างเขื่อนเลเมเยอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล (Lehmeyer International) จากเยอรมัน ทำการศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นโครงการเขื่อนท่าซางแล้วเสร็จ

เมษายน ๒๕๔๓

มีการประชุมไฟฟ้าอาเซียน และมีการเสนอโครงการเชื่อมโครงข่ายไฟฟ้าอาเซียน (Asian Grid) เพื่อเชื่อมระบบพลังงานไฟฟ้าในอาเซียนเข้าเป็นเครือข่ายเดียวกัน

๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓

รัฐบาลไทยมีมติคณะรัฐมนตรีประกาศให้แม่น้ำสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ

ปลายปี พ.ศ.๒๕๔๓

อีพีดีซี ได้ทำการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนท่าซางแล้วเสร็จ

พฤศจิกายน ๒๕๔๔

โครงการเขื่อนสาละวินถูกหยิบยกมาพูดในการประชุมสุดยอดอาเซียน ณ กรุงพนมเปญ และรัฐมนตรีพลังงานของประเทศในอาเซียนเห็นด้วยให้เดินหน้าโครงการ ขณะที่รัฐบาลพม่าเองก็ได้เรียกร้องให้สมาชิกอาเซียนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในประเทศพม่า โดย พล.อ.ตัน ฉ่วย ผู้นำหมายเลขหนึ่งของพม่าเสนอต่อที่ประชุมว่าต้องการให้นักลงทุนไปลงทุนสร้างเขื่อนสาละวิน

หลังจากนั้นผู้นำระดับสูงของกฟผ.ได้พบกับองค์การไฟฟ้าและบรรษัทไฟฟ้าแห่งพม่า

ในเดือนเดียวกันได้มีการประชุมไฟฟ้าโลกที่ญี่ปุ่น และได้มีการนำเสนอโครงการนี้ต่อผู้นำไฟฟ้าอาเซียนด้วย

ธันวาคม ๒๕๔๔

เริ่มมีการผลักดันโครงการเขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย-พม่า

กฟผ.ระบุว่า ต้องการลงทุนสร้างเขื่อนสาละวินในประเทศพม่า เพื่อหลีกเลี่ยงการคัดค้านจากนักอนุรักษ์ในประเทศไทยซึ่งมีสิทธิเสรีภาพมากกว่า และหากสร้างในประเทศไทยต้องผ่านการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม

๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๔

ตัวแทนบริษัท เอ็มดีเอ็กซ์ (MDX) ได้ลงนามในบันทึกเพื่อความเข้าใจ (Memorandum of Understanding-MOU) กับรัฐบาลทหารพม่าในการสร้างเขื่อนท่าซาง

มกราคม ๒๕๔๖

กฟผ. กล่าวว่าจะเรียนรู้จากความผิดพลาดของโครงการที่ผ่านมา คือเขื่อนปากมูล และโรงไฟฟ้าบ่อนอก หินกรูด ซึ่งมีประชาชนคัดค้านโครงการอย่างมาก

กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

ผู้ว่า กฟผ. กล่าวว่าเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า จะทำให้พื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ในเขตประเทศไทยประมาณ ๒๐,๐๐๐ ไร่ต้องจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำ แต่ กฟผ. ไม่ระบุว่าโครงการจะส่งผลกระทบต่อป่าและกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศพม่าอย่างไร

๑๓ มีนาคม ๒๕๔๖

นายกรัฐมนตรีของไทยไปเยี่ยม กฟผ.และ กฟผ.เสนอรายงานเรื่องโครงการข่ายพลังงานไฟฟ้าอาเซียน ซึ่งนายกฯ เห็นด้วยกับโครงการนี้ ขณะที่เรื่องเขื่อนสาละวิน นายกฯ ให้ กฟผ. ดูปัจจัยหลายๆ ด้าน แต่รายงานข่าวในประเทศโดยรวมระบุว่า นายกฯ สั่งให้ กฟผ. เดินหน้าโครงการสร้างเขื่อนสาละวิน

๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

คณะทำงานของโครงข่ายพลังงานไฟฟ้าอาเซียนได้ข้อยุติแผนแม่บทสายส่งไฟฟ้าอาเซียนซึ่งผนวกโครงการเขื่อนสาละวินเข้าไปด้วยในฐานะแหล่งผลิตไฟฟ้าหลักของแผนแม่บทนี้

๑๙ มีนาคม ๒๕๔๖

ตัวแทนกลุ่มบริษัทแห่งหนึ่งของจีนเข้าพบ รมต.พลังงานของไทยเสนอเข้าร่วมลงทุนการสร้างเขื่อนสาละวิน

๘ เมษายน ๒๕๔๖

ผู้ว่า กฟผ. กล่าวว่า กฟผ. สามารถยกเลิกโครงการเขื่อนสาละวิน หากผลการศึกษาจากหน่วยงานที่เชื่อถือได้ยืนยันว่าโครงการสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมรุนแรงเกินไป เพราะกฟผ. ไม่ใช่หน่วยงานที่ดื้อรั้น

ผู้ว่า กฟผ. ยังกล่าวว่าเขาสัญญากับตนเองว่าเป็นผู้ว่า กฟผ. แล้วจะต้องเห็นเขื่อนสาละวินให้ได้ เนื่องจากเป็นโครงการที่ใหญ่มากและคงไม่มีโอกาสสัมผัสโครงการแบบนี้อีกแล้ว

ภาพปก

ขบวนคนทุกข์ที่หลบซ่อนไปเรื่อยๆ ตามลำห้วยและหุบเขาสาละวินเพื่อให้มีชีวิตรอด
คือเรื่องปกติสำหรับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศพม่า
ในภาพเป็นผู้พลัดถิ่นหลบหนีการเข้ามาของทหารพม่าในเขตรัฐกะเหรี่ยงใกล้เขตสร้าง
เขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า
หากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวิน ผู้พลัดถิ่นเหล่านี้จะถูกนับเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการ
สร้างเขื่อนได้อย่างไร

ขอขอบคุณ Free Burma Ranger
ที่อนุเคราะห์ภาพปก

เขื่อนสาละวิน

โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน

แผ่นดิน สายน้ำ และลมหายใจ
ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะจมใต้น้ำ

หนังสือ "เขื่อนสาละวิน โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน"

ร่วมจัดทำโดย

Burma Issues

EarthRights International [ERI]-Southeast Asia

Karen Environmental and Social Action Network [KESAN]

Mekong Watch Japan

Sapawa [Shan Environmental NGO]

Salween Watch

เครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทยใหญ่

Shan Women's Action Network [SWAN]

เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Southeast Asia Rivers Network [SEARIN]

เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำจังหวัดแม่ฮ่องสอน

Community Network for Saving River Basins in Mae Hong Son

คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (กรพ.)

Thai Action Committee for Democracy in Burma [TACDB]

เพื่อนไร้พรมแดน Friends Without Borders

เอเชียทัศน์ Images Asia

ศูนย์ข่าวสาละวิน Salween News Network [SNN]

ศูนย์ข่าวชาน Shan Herald Agency for News [S.H.A.N]

บรรณาธิการ เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ศูนย์ข่าวสาละวิน

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๖

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

ISBN : **974-91230-0-x**

จัดจำหน่ายโดย บริษัทเคล็ดไทย จำกัด
โทร. ๐๒ ๒๒๕ ๙๕๓๖-๙

ราคา ๑๔๐ บาท

คำนำ

เมื่อเอ่ยถึง "สาละวิน" หรือ "น้ำคง" ที่คนพื้นถิ่นเรียก สิ่งแรกที่คนส่วนใหญ่ในสังคมนึกถึงก็คือภาพของสงครามการต่อสู้ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กับรัฐบาลทหารพม่าที่เกิดขึ้นต่อเนื่องยาวนานหลายทศวรรษ

ในช่วงสิบปีที่ผ่านมา หากเอ่ยถึง "สาละวิน" คนส่วนใหญ่ก็จะนึกถึงเรื่องราวของผืนป่าสักที่ถูกสัมปทานแบบถูกกฎหมายโดยนายทุนไทยตามด้วยการทำไม้เถื่อนกันอย่างกว้างขวางโดยผู้มีอำนาจและอิทธิพลทั้งฝั่งไทยและพม่า

มาถึงยุคปัจจุบัน "สาละวิน" ก็กำลังถูกทำให้ดูเสมือนว่าคือแหล่งผลิตไฟฟ้าราคาถูกสำหรับคนไทย และจะทำให้ไทยเป็นศูนย์กลางโครงข่ายพลังงานไฟฟ้าในอาเซียน รวมไปถึงการมองว่าสาละวินคือแหล่งน้ำจำนวนมหาศาลที่จะผันมาเติมให้กับลุ่มเจ้าพระยา

ไม่ว่าจะมอง "สาละวิน" ในมุมไหน สิ่งที่เหมือนกันทุกมุมก็คือชีวิตของคนตัวเล็กๆ ที่อาศัยและพึ่งพาผืนดิน สายน้ำ และราวป่ามักไม่ถูกมองหรือให้ความสำคัญ

ยิ่งไปกว่านั้น "สาละวิน" กำลังถูกทำให้ดูเสมือนว่า "ไม่มีคน" เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับโครงการเขื่อนต่างๆ ที่วางแผนจะสร้างทั้งในรัฐฉานและบนพรมแดนไทย-พม่า "เขื่อนสาละวิน: โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน" เล่มนี้ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นภาพรวมและเบื้องหลังทางการเมืองของโครงการเขื่อนที่กำลังจะเกิดขึ้นบนลุ่มน้ำสาละวินเท่านั้น แต่ประเด็นสำคัญที่หนังสือเล่มนี้บอกเล่า คือเรื่องราวของคนตัวเล็กๆ ที่มีการกล่าวถึงน้อยมากหรือที่กำลังถูกทำให้ไม่มีความหมาย

หนังสือเล่มนี้ได้บอกเล่าถึงเรื่องราวของแผ่นดิน สายน้ำ และลมหายใจของผู้คนซึ่งทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งที่อยู่ในรัฐฉาน คะยา และกะเหรี่ยง ที่ส่วนหนึ่งหลบซ่อนอยู่ตามผืนป่าตามลำห้วยและหุบเขาสาละวิน

เป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศหรือที่เรียกว่า ไอดีพี (Internally Displaced Persons) ที่ต้องเคลื่อนย้ายไปวันๆ เพื่อให้มีชีวิตรอดจากเงื้อมมือทหารพม่า บ้างก็เป็นผู้อพยพตามแนวพรมแดนไทยฝั่งพม่า บ้างก็เป็นผู้อพยพอยู่ในค่ายผู้อพยพทางฝั่งไทย เพราะผู้คนเหล่านี้ไม่ต้องการตกอยู่ใต้การควบคุมในแปลงอพยพที่เป็นค่ายกักกัน และไม่ต้องการเป็นแรงงานทาสในการก่อสร้างขนเสบียงหรือยุทโธปกรณ์สำหรับทหารพม่า

ในส่วนฝั่งไทยเองก็มีทั้งผู้ที่มีสัญชาติไทยและผู้ที่ไม่มีสัญชาติแม้ว่าจะเกิดบนผืนแผ่นดินไทยมานาน

คนตัวเล็กๆ เหล่านี้ต่างพึ่งพาอาศัยผืนป่า แม่น้ำ และลำห้วยเพื่อการยังชีพ หากสร้างเขื่อนสาละวิน ไม่เพียงแต่สายน้ำจะหยุดไหลและผืนดินและป่าไม้จะจมอยู่ใต้น้ำเท่านั้น แต่ลมหายใจของผู้คนเหล่านี้จะจมหายไปด้วย

กองบรรณาธิการปรารถนาให้หนังสือเล่มนี้เป็นสื่อที่สะท้อนชีวิตของคนตัวเล็กๆ ที่อาศัยและพึ่งพาสาละวิน และเป็นเสมือนเสียงแห่งมโนธรรมเพื่อให้เราหลีกเลี่ยงโศกนาฏกรรม ที่กำลังจะเกิดขึ้นทั้งสองแผ่นดิน

กองบรรณาธิการขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งต่อกัลยาณมิตรทุกคน และทุกองค์กรที่ร่วมกันจัดทำหนังสือเล่มนี้จนสำเร็จ ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งต่อการเอื้อเฟื้อข้อมูลการวิจัย รายงานภาคสนาม บทความ บทสัมภาษณ์ แผนที่ รูปภาพ และความคิดเห็น รวมไปถึงพันธมิตรที่ร่วมบริจาคเงินในการพิมพ์โดยไม่ประสงค์จะออกนาม

หากหนังสือเล่มนี้มีคุณูปการใดๆ ก็ขอให้เป็นเสียงแห่งมโนธรรมในการปกป้องสิทธิและวิถีชีวิตของคนพื้นถิ่นแห่งลุ่มน้ำสาละวิน

ด้วยความสมานฉันท์
กองบรรณาธิการ

เชียงใหม่ พฤษภาคม ๒๕๔๖

"หากเราต้องการจะเห็นการพัฒนาประชาธิปไตย และความสามัคคีปรองดองของกลุ่มคนในประเทศพม่า เราต้องใคร่ครวญให้รอบคอบว่าโครงการที่รัฐบาลสนับสนุน จะไม่ไปเอื้อประโยชน์ต่อรัฐบาลเผด็จการของพม่า ซึ่งยิ่งจะทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยเกิดขึ้นได้ยากยิ่งขึ้น ตราบใดที่รัฐบาลเผด็จการเข้มแข็ง ก็ยิ่งมีพลังที่จะคุกคามต่อสิทธิและเสรีภาพของชนกลุ่มน้อยที่ต้องการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและความสามัคคีในชาติของเขา

การลงทุนสร้างเขื่อนสาละวิน เป็นประโยชน์เฉพาะหน้า รัฐบาลไทยต้องคำนึงถึงประโยชน์ร่วมกันของคนทั้งสองฝั่ง และอนาคตประชาธิปไตยในพม่าที่มีผลต่อประเทศไทย เพราะพม่ากับไทยเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกัน หากรัฐบาลพม่ายังมีท่าทีเผด็จการ ก็ย่อมจะยิ่งทำให้ชนกลุ่มน้อยต้องต่อสู้กับรัฐบาล และบางส่วนก็ต้องอพยพหนีเข้ามาในฝั่งไทย"

ดร.ชยันต์ วรรธนะภูติ

ความหมายของชื่อย่อ

กฟผ. (EGAT)	การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (Electricity Generating Authority of Thailand)
จีไอเอฟ (GIF)	Global Infrastructure Fund
จีเอ็มเอส (GMS)	แผนพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion)
ไจก้า (JICA)	องค์การเพื่อความร่วมมือการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japan International Corporation Agency)
เคเอ็นพีพี (KNPP)	พรรคก้าวหน้าชนชาติคะยา หรือกองกำลังกู้ชาติคะยา (Karenni National Progressive Party)
เคเอ็นยู (KNU)	สหชนชาติกะเหรี่ยง หรือกองกำลังกู้ชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union)
นิวเจ็ค (NewJEC)	สมาคมที่ปรึกษาวิศวกรรมญี่ปุ่น (New Japanese Engineering Consultant)
สเม็ค (SMEC)	บริษัทที่ปรึกษาสร้างเขื่อนจากออสเตรเลีย Snowy Mountain Engineering Company
อีพีดีซี (EPDC)	บริษัทพัฒนาพลังงานไฟฟ้าของญี่ปุ่น (Electric Power Development Company)
เอดีบี (ADB)	ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank)
ไอดีพี (IDPs)	ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (Internally Displaced Persons)
เอ็มอีพีอี (MEPE)	บรรษัทไฟฟ้าแห่งพม่า (Myanmar Electric Power Enterprise)
เอ็มอีซี (MEC)	บรรษัทเศรษฐกิจแห่งพม่า (Myanmar Economic Corporation)
เอ็มอีเอ (MEA)	องค์การไฟฟ้าพม่า (Myanmar Electric Authority)
เอ็นเค (NK)	บริษัทนิปปอน โคเออิ (Nippon Koei)
เอสเอสเอ (SSA)	กองกำลังกู้ชาติไทยใหญ่ (Shan State Army)

หมายเหตุ *ชื่อคน หมู่บ้าน แม่น้ำ และสถานที่ต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ ถอดเสียงจากภาษาพื้นถิ่นโดยกลุ่มชาติพันธุ์เจ้าของภาษา*

สารบัญ

๑	**สาละวิน:** สายน้ำและชีวิต	๑
๒	**เขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวิน:** ภาพรวมและลำดับเหตุการณ์	๑๑
๓	**เขื่อนท่าซาง:** เมื่อสายน้ำของชาวรัฐฉานหยุดไหล	๒๕
๔	**เขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า:** โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน	๓๙
๕	**โครงการผันน้ำสาละวิน:** คำสาปของสายน้ำ	๕๓
๖	**การเมืองของการสร้างเขื่อนสาละวิน:** เบื้องหน้าไฟฟ้าราคาถูก เบื้องหลังธุรกิจและการล่าฝันของวิศวกร	๕๙
๗	**ประเด็นที่ต้องตระหนัก:** เสียงอุทธรณ์ต่อมโนธรรม	๗๗
๘	**อิไตปู บาลูชอง ท่อก๊าซไทย-พม่า ปากมูล:** บทเรียนที่ต้องจดจำ	๙๕
๙	**ข้อเสนอแนะและทางออก**	๑๑๗

ภาคผนวก ก	ภาพรวมของบทบาทจีนต่อประเทศพม่าและการสร้างเขื่อนในจีน	๑๓๑
ภาคผนวก ข	"ท่าซาง" หยิบมาเล่าจากประสบการณ์	๑๓๕
ภาคผนวก ค	ที่มาของปัญหาผู้พลัดถิ่นในประเทศพม่า	๑๔๕
ภาคผนวก ง	ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเขื่อนโลก	๑๔๙

๑ สาละวิน : สายน้ำและชีวิต

แม่น้ำสาละวินมีต้นกำเนิดจากการละลายของหิมะบริเวณที่ราบสูงธิเบตเหนือเทือกเขาหิมาลัย ที่ระดับความสูงมากกว่า ๔,๐๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง แม่น้ำสาละวินไหลลงสู่พื้นที่ลาดชันที่เต็มไปด้วยภูเขาทางด้านทิศใต้ ผ่านมลฑลยูนนาน ประเทศจีน ไหลต่อเข้าสู่แผ่นดินเขตประเทศพม่าผ่านรัฐฉาน (Shan State) รัฐคะยา (Kayah State) และลดระดับลงมาเหลือต่ำกว่า ๓๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลางก่อนที่จะกลายเป็นแม่น้ำกั้นพรมแดนระหว่างไทยกับพม่าที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หลังจากไหลกั้นพรมแดนไทยกับพม่า ๑๑๘ กิโลเมตร จึงไหลลงมาบรรจบกับแม่น้ำเมยซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาตะนาวศรี (Tenasserim Range) ที่อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน หลังจากนั้นแม่น้ำสาละวินจึงไหลวกกลับเข้าประเทศพม่า ค่อยๆ ลดระดับจนกระทั่งไหลลงสู่มหาสมุทรอินเดียที่อ่าวเมาะตะมะ (Martaban Gulf) บริเวณเมืองเมาะลำเลิงหรือมะละแหม่ง (Moulmein) รัฐมอญ รวมระยะทางทั้งหมด ๑,๗๕๐ ไมล์ หรือ ๒,๘๐๐ กิโลเมตร นับเป็นแม่น้ำสายที่ยาวเป็นอันดับที่ ๒๖ ของโลก

รายงานการสำรวจทางภูมิศาสตร์แห่งสหรัฐ (U.S. Geological Survey,1964) ระบุว่า แม่น้ำสาละวินมีปริมาณน้ำมากเป็นลำดับที่ ๔๐ ของโลก และเติมน้ำให้กับมหาสมุทรถึง ๕๓ ลูกบาศก์ฟุตต่อวินาที

สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำนานาชาติที่ใหญ่และมีความสำคัญเป็นอันดับสองรองจากแม่น้ำโขงเท่านั้น

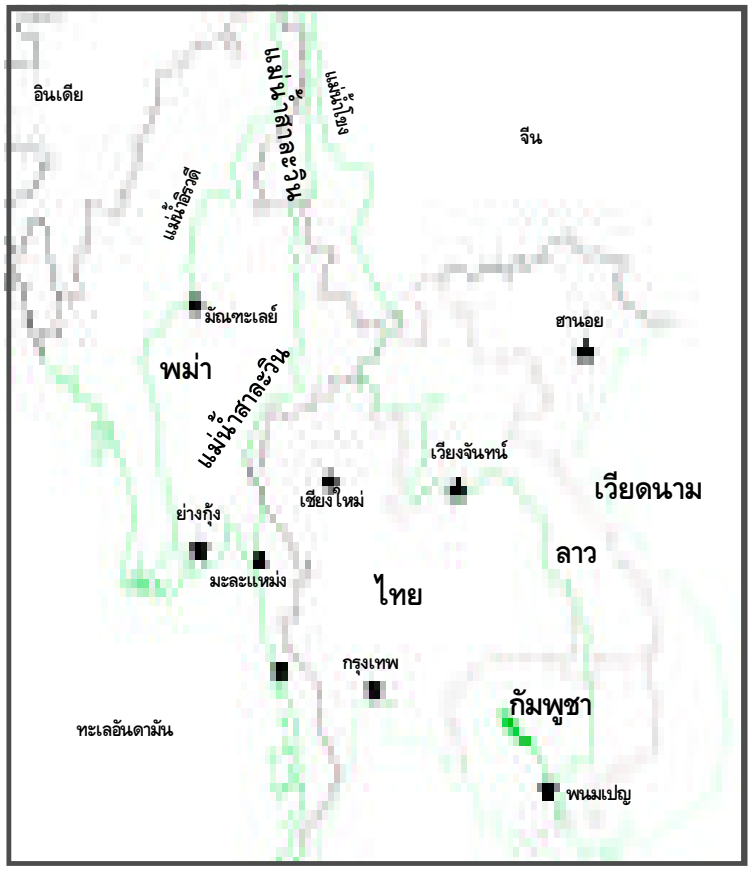

ที่มา: EarthRights International

ชุมชนสองฝั่งลุ่มน้ำสาละวิน

สองฟากฝั่งลุ่มน้ำสาละวินตั้งแต่เทือกเขาหิมาลัยลงมาจนจรดอ่าวเมาะตะมะ เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อาศัยอยู่มากมายจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นลุ่มน้ำที่มีกลุ่มชาติพันธุ์พื้นถิ่นมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ต่ำกว่า ๑๓ กลุ่ม เช่น ไทยใหญ่ (ไต) ว้า (ลั้วะหรือละว้า) คะยา (คะเรนนี หรือกะเหรี่ยงแดง หรือบะแว) อาระกัน (ยะไข่) ปะโอ ปะหล่อง (ดาระอั้ง) ปะด่อง อะข่า ลีซู อินตาแล ฯลฯ เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้อยู่รวมกันเป็นสังคม มีการตั้งชุมชนตามที่ราบเล็กๆ กลางหุบเขา และ ที่ราบเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำหรือลำห้วยที่ไหลลงมาบรรจบกับแม่น้ำสาละวิน

สายน้ำแห่งชีวิต *: แม้ว่าสาละวินตกอยู่ภายใต้สงครามมานานกว่าครึ่งศตวรรษ แต่สายน้ำที่ยิ่งใหญ่ก็ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนและเป็นสะพานเชื่อมจิตใจของชนพื้นถิ่นในลุ่มน้ำนี้ไม่เคยขาดสาย*

ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แม่น้ำสาละวินมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แม่น้ำไหลผ่าน แม่น้ำตอนบนไหลผ่านยูนนานถูกเรียกว่า "นู เกียง" (Nu Giang) ขณะที่แม่น้ำตอนกลางไหลผ่านรัฐฉานซึ่งมีชาวไตหรือชาวไทยใหญ่

เกษตรริมน้ำคง : *สองฝั่งสาละวินยามน้ำลดชาวบ้านจะลงมาทำเกษตรริมน้ำทุกปี สาละวินเป็นเหมือนธนาคารอาหารที่คนพื้นถิ่นฝากชีวิตเอาไว้*
ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อาศัยอยู่มากที่สุดถูกเรียกว่า "น้ำคง" (Nam Kong) เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในรัฐคะยา รัฐกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในแถบล้านนา อาทิ ลัวะ ไตลื้อ ดาระอั้ง รวมทั้งปกากะญอ ล้วนออกชื่อแม่น้ำสาละวินในสำเนียงใกล้เคียงกันว่า "คง" สำหรับชื่อ "สาละวิน" เป็นชื่อที่ชาวอังกฤษเรียกเพี้ยนมาจากเสียงเรียกของชาวพม่าว่า "ตาลวิน" (Thanlwin)

บริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำสาละวินซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลากครอบคลุมพื้นที่หลายล้านไร่ เป็นเขตที่มีการตั้งชุมชนหนาแน่นที่สุด เนื่องจากผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์จากปุ๋ยธรรมชาติที่น้ำสาละวินพัดพามาทับถม

ชุมชนตลอดสองฝั่งแม่น้ำสาละวินตั้งแต่ในรัฐฉานลงมาจนถึงพรมแดนไทย – พม่า และรัฐกะเหรี่ยง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ และเกษตรริมน้ำในช่วงน้ำลด ระหว่างฤดูหนาวถึงฤดูร้อน และจับปลาตลอดทั้งปี

ระบบนิเวศลุ่มน้ำสาละวิน

ระบบนิเวศลุ่มน้ำสาละวินนับว่ามีความสำคัญต่อภูมิภาคนี้อย่างมาก เนื่องจากแม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายใหญ่ของภูมิภาคที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ทั้งพรรณพืช สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ

นักนิเวศวิทยาจัดให้แม่น้ำสาละวินเป็นศูนย์กลางของการกระจายพันธุ์ไม้สักของโลก ดังจะเห็นได้จากผืนป่าสักในลุ่มน้ำสาละวินเป็นผืนป่าสักที่ใหญ่และต่อเนื่องกัน ต่างจากป่าสักในประเทศอื่นที่มีป่าสักเป็นหย่อมๆ ไม่ต่อเนื่องกัน

ในทางนิเวศวิทยา พื้นที่ป่าสาละวินโดยเฉพาะบริเวณพรมแดนไทย

พืชริมน้ำ : *เมื่อยามน้ำลดริมสองฝั่งสาละวินจะเต็มไปด้วยพืชริมน้ำที่ขึ้นแทรกตามหาดทรายรอวันน้ำท่วมถึงในหน้าฝนเพื่อเป็นอาหารและที่วางไข่ของปลาที่อพยพมาจากทางแม่น้ำทางตอนล่าง สาละวินจึงอุดมไปด้วยพันธุ์ปลาซึ่งหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนตลอดสายน้ำ*
ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พม่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง มีระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างเขตชีวภูมิศาสตร์ย่อยอินโดจีน (Indo-Chinese Subregion) กับพื้นที่ต่อเนื่องจากชีวภูมิศาสตร์สิโนหิมาลายัน หรือเขตชีวภูมิศาสตร์ย่อยอินเดีย (Sino-Himalayan or Indian Sub-region) ดังนั้นผืนป่าบริเวณนี้จึงได้รับอิทธิพลทางด้านการกระจายชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ป่าจากแถบเทือกเขาหิมาลัยลงมาตามเทือกเขาสูงที่ขนาบแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขง ชนิดพืชพรรณและสัตว์ป่าที่พบในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวินจึงคล้ายคลึงกับชนิดพันธุ์ที่พบแถบเทือกเขาหิมาลัย แคว้นอัสสัมของประเทศอินเดียและประเทศสหภาพพม่า นอกจากนั้นชนิดพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ป่าอีกส่วนหนึ่งเป็นชนิดที่พบทางอินโดจีนด้วยเช่นกัน

พื้นที่ป่าสาละวินยังเป็นแหล่งภูมิพฤกษ์ที่เป็นตัวแทนภูมิพฤกษ์แบบอินโดเบอร์มา (Indo-Burma) ซึ่งปรากฏอยู่ในเมืองไทย พรรณพืชในพื้นที่ส่วนนี้ได้รับอิทธิพลมาจากเทือกเขาหิมาลัยเป็นสำคัญ โดยเฉพาะพันธุ์ไม้เขตหนาวจำนวนมากมายหลายชนิดปรากฏอยู่ นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้จากภูมิพฤกษ์แบบอินโดมาลายา (Indo-Malaya) กระจายขึ้นมาตามเทือกเขาตะนาวศรี พื้นที่ส่วนนี้จึงนับได้ว่า เป็นแหล่งพรรณพืชที่สำคัญของสังคมพืชผลัดใบเขตมรสุม (Monsoon Deciduous forest)

แม่น้ำสาละวินที่ยังอุดมสมบูรณ์นั้นมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงไม่ได้ด้อยไปกว่าแม่น้ำสายอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ แต่เนื่องจากพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวินมีการต่อสู้ระหว่างฝ่ายต่างๆ มาเกือบครึ่งศตวรรษ การศึกษาด้านนิเวศวิทยาจึงยังมีอยู่น้อย

ประสบการณ์ของชาวบ้านพบว่า ลุ่มน้ำสาละวินมีพันธุ์ปลาที่อุดม

สมบูรณ์นับร้อยชนิดซึ่งอพยพขึ้นลงระหว่างแม่น้ำสาละวินกับแม่น้ำสาขาซึ่งหล่อเลี้ยงชุมชนตลอดสายน้ำไปจนถึงลำห้วยสาขาทั้งในประเทศไทยและรัฐต่างๆ ในพม่า รวมไปถึงรัฐฉาน เช่น ปลาหมู ปลาดัง ฯลฯ พันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ได้แก่ ปลาแซแงะหรือปลาตูหนาที่วางไข่ในทะเลลึกของมหาสมุทรอินเดียและอพยพขึ้นมาเติบโตตามลำน้ำสาขาของแม่น้ำสาละวิน เช่น น้ำปาย น้ำยวม น้ำเงา ฯลฯ

ความอุดมสมบูรณ์นี้จะเห็นได้จากแม่น้ำสาละวินบนพรมแดนไทยพม่าถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wetland) ที่มีความสำคัญระดับนานาชาติโดยรัฐบาลไทยเมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓

ลุ่มน้ำสาละวิน: แหล่งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สาละวินเป็นลุ่มน้ำที่มีความสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งต่อประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และของโลกจากการค้นพบแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในเขตนี้ แหล่งประวัติศาสตร์ที่เป็นที่รู้จักกันดีของนักประวัติศาสตร์และมีชื่อเสียงที่สุด คือ "ถ้ำผี" (spirit cave) ซึ่งพบอยู่ในพื้นที่ภูเขาสลับซับซ้อนทางฝั่งตะวันออกของลุ่มน้ำสาละวิน การพบหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่ามีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีใหม่ๆ ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นสังคมในปัจจุบัน

นักประวัติศาสตร์ระบุว่า การค้นพบแหล่งโบราณคดีในลุ่มน้ำสาละวินนั้นมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นหลักฐานที่ถูกยกเป็นตัวอย่างที่จะล้างความเชื่อเดิมที่ว่า "ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนนั้นยังล้าหลังต้องอาศัยวัฒนธรรมชั้นสูงจากจีนและอินเดีย ก่อนที่จะยกระดับความเจริญเป็นบ้านเมือง"

พื้นที่ชุ่มน้ำ : *ความหลากหลายทางชีวภาพของสาละวินไม่ได้มีเพียงป่าเท่านั้น แต่รวมถึงลำน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ในภาพเป็นแม่น้ำสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า ที่รัฐบาลไทยประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ*
ภาพ : KESAN

๒ เขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวิน : ภาพรวมและลำดับเหตุการณ์

แม้ว่าจะมีการสร้างเขื่อนบาลูชองกั้นแม่น้ำบาลู สาขาของแม่น้ำปุน (Pawn River) ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาใหญ่ของแม่น้ำสาละวินในพม่าตั้งแต่ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แต่ก็ยังไม่มีการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสายหลัก แม่น้ำสาละวินจึงนับว่าเป็นแม่น้ำสายใหญ่ในอนุภูมิภาคอุษาคเนย์ที่ยังคงไหลอย่างอิสระ แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับแม่น้ำโขง แม่น้ำสายใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเดียวกันที่ถูกสร้างเขื่อนกั้นหลายสิบเขื่อนทั้งลำน้ำสาขาและสายหลัก อันเนื่องมาจากอิทธิพลของการพัฒนาแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม

ความพยายามในการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสายหลักและผันน้ำในเขตลุ่มน้ำสาละวินเกิดขึ้นมานานกว่า ๒ ทศวรรษแล้ว นับตั้งแต่ญี่ปุ่นเริ่มมีแนวคิดสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำที่ไหลรอบเทือกเขาหิมาลัยในต้นทศวรรษที่ ๒๕๒๐ หลังจากนั้นเป็นต้นมา ลุ่มน้ำสาละวินจึงคลาคล่ำไปด้วยนักสร้างเขื่อนทั้งจากญี่ปุ่น ไทย ออสเตรเลีย พม่า และแหล่งเงินทุนสร้างเขื่อนอย่างธนาคารโลก

โครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวินประกอบด้วย

๑. เขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน

เป็นเขื่อนที่ถูกวางแผนว่าจะสร้างกั้นแม่น้ำสาละวิน มีการศึกษาไว้ ๑๒ ตำแหน่ง เท่าที่มีการเปิดเผยข้อมูลได้แก่

- เขื่อนท่าซาง มี ๒ เขื่อนคือเขื่อนตอนบนและเขื่อนตอนล่าง ตั้งอยู่ในเขตรัฐฉาน (กำลังการผลิต ๓,๖๐๐ เมกกะวัตต์) ศึกษาครั้งแรกโดยบริษัทนิปปอน โคเออิ (Nippon Koei-NK) จากญี่ปุ่น ในปี ๒๕๒๔
- เขื่อนสาละวินตอนบน (๒) ตั้งอยู่เหนือเขื่อนท่าซางขึ้นไป (กำลังการผลิต ๓,๒๐๐ เมกกะวัตต์) ศึกษาโดย นิปปอน โคเออิ ในปี ๒๕๒๔

- เขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน เหนืออำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ (กำลังการผลิต ๔,๐๐๐ เมกกะวัตต์) ศึกษาโดยบริษัทเวิลด์ อิมแพ็คท์ (World Impact) ในปี ๒๕๓๖ โครงการนี้ยังรวมถึงการผันน้ำจากเขื่อนดังกล่าวลงแม่น้ำแม่แจ่มและเขื่อนภูมิพลในประเทศไทย
- เขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า ๓ เขื่อน คือ เขื่อนสาละวินตอนบนตั้งอยู่บริเวณเว่ยจี (กำลังการผลิต ๔,๕๔๐ เมกกะวัตต์) เขื่อนสาละวินตอนล่างตั้งอยู่บริเวณดากวิน หรือบ้านท่าตาฝั่งในฝั่งไทย (กำลังการผลิต ๗๙๒ เมกกะวัตต์) ทั้งสองเขื่อนศึกษาโดยอีพีดีซี (Electric Power Development Company- EPDC) ของญี่ปุ่น สำหรับเขื่อนสาละวินตอนบนนั้น การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ยังได้เสนอให้ทำการผันน้ำจากน้ำปายสาขาของแม่น้ำสาละวินในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนมาลงเขื่อนภูมิพล เนื่องจากน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวินจะเอ่อท่วมเข้าถึงในเขตแม่ฮ่องสอน กฟผ.จึงจะทำการสร้างคันดิน (dyke) กั้นน้ำปาย ก่อนไหลลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวินและผันน้ำจากน้ำปายลงเขื่อนภูมิพลอีกที เขื่อนแห่งที่สามที่เสนอให้สร้างบริเวณชายแดนไทย-พม่า ศึกษาโดยบริษัท สโนวี่ เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง (Snowy Mountain Engineering Company-SMEC) จากออสเตรเลีย ตั้งอยู่ใต้ดากวินลงมา
- เขื่อนในลุ่มน้ำสาละวินตอนล่าง ได้แก่ เขื่อนฮัทจี (กำลังการผลิตติดตั้ง ๓๐๐ เมกกะวัตต์) และเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินที่ไหลในเขตพม่าก่อนไหลลงอ่าวเมาะตะมะอีก ๓ เขื่อน (กำลังการผลิต ๕,๘๕๐ เมกกะวัตต์ ๖,๐๐๐ เมกกะวัตต์ และ ๑๐,๐๐๐ เมกกะวัตต์) ศึกษาโดย นิปปอน โคอิ บรรษัทไฟฟ้าแห่งพม่า (Myanmar Electric Power Enterprise-MEPE) และองค์การไฟฟ้าของพม่า (Myanmar Electric Authority-MEA)

ในบรรดาโครงการทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นนั้น โครงการที่ถูกผลักดันมากที่สุดในขณะนี้คือ โครงการเขื่อนท่าซาง และเขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย พม่า ซึ่งจะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

๒.โครงการเขื่อนบนลำน้ำสาขาของแม่น้ำสาละวินในเขตประเทศไทย

โครงการในกลุ่มนี้ได้แก่เขื่อนกั้นน้ำยวมและเขื่อนกั้นน้ำเมย เขื่อนกั้นน้ำยวม ศึกษาโดย ไจก้า หรือองค์กรเพื่อความร่วมมือการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency-JICA) โดยว่าจ้าง อีพีดีซี บริษัทซึ่งเสนอให้มีการสร้างเขื่อน ๑๐ เขื่อนกั้นแม่น้ำยวมและสาขา ต่อมา กฟผ.ได้ผลักดัน ๒ เขื่อนคือเขื่อนแม่ลามาหลวงและเขื่อนน้ำเงา มีกำลังการผลิตติดตั้ง ๒๔๐ และ ๑๔๐ เมกะวัตต์ตามลำดับ เมื่อรัฐบาลไทยผลักดันโครงการผันน้ำสาละวินในปี ๒๕๔๒ โครงการเขื่อนทั้งสองก็ถูกผนวกในโครงการผันน้ำสาละวินด้วย

นอกจากนั้น ไทย พม่า และญี่ปุ่นก็ได้เสนอให้มีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเมย ๓ เขื่อน ซึ่งอีพีดีซี เป็นบริษัทที่ทำการศึกษาทั้งหมด โดยทั้ง ๓ เขื่อนนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการเขื่อนบนพรมแดนไทย-พม่าซึ่งรวมถึงเขื่อนแม่กกในรัฐฉาน เขื่อนแม่สายในรัฐฉาน และเขื่อนคลองกระทางภาคใต้ของไทยและพม่า

๓. โครงการผันน้ำสาละวิน

โครงการผันน้ำสาละวินเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการที่รัฐบาลไทยต้องการผันน้ำจากแม่น้ำโขงในปี ๒๕๒๒

วิถีของชนพื้นถิ่นในลุ่มน้ำสาละวิน คือวิถีของการต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอด ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศกลุ่มนี้หลบซ่อนทหารพม่าตามผืนป่าสาละวิน ความหวังในการมีบ้านที่อบอุ่นนั้นมีน้อยมากและจะหมดไปอย่างสิ้นเชิงหากแผ่นดินบ้านเกิดจมอยู่ใต้เขื่อนชุดที่จะกั้นแม่น้ำสาละวิน

ภาพ: S.H.R.F

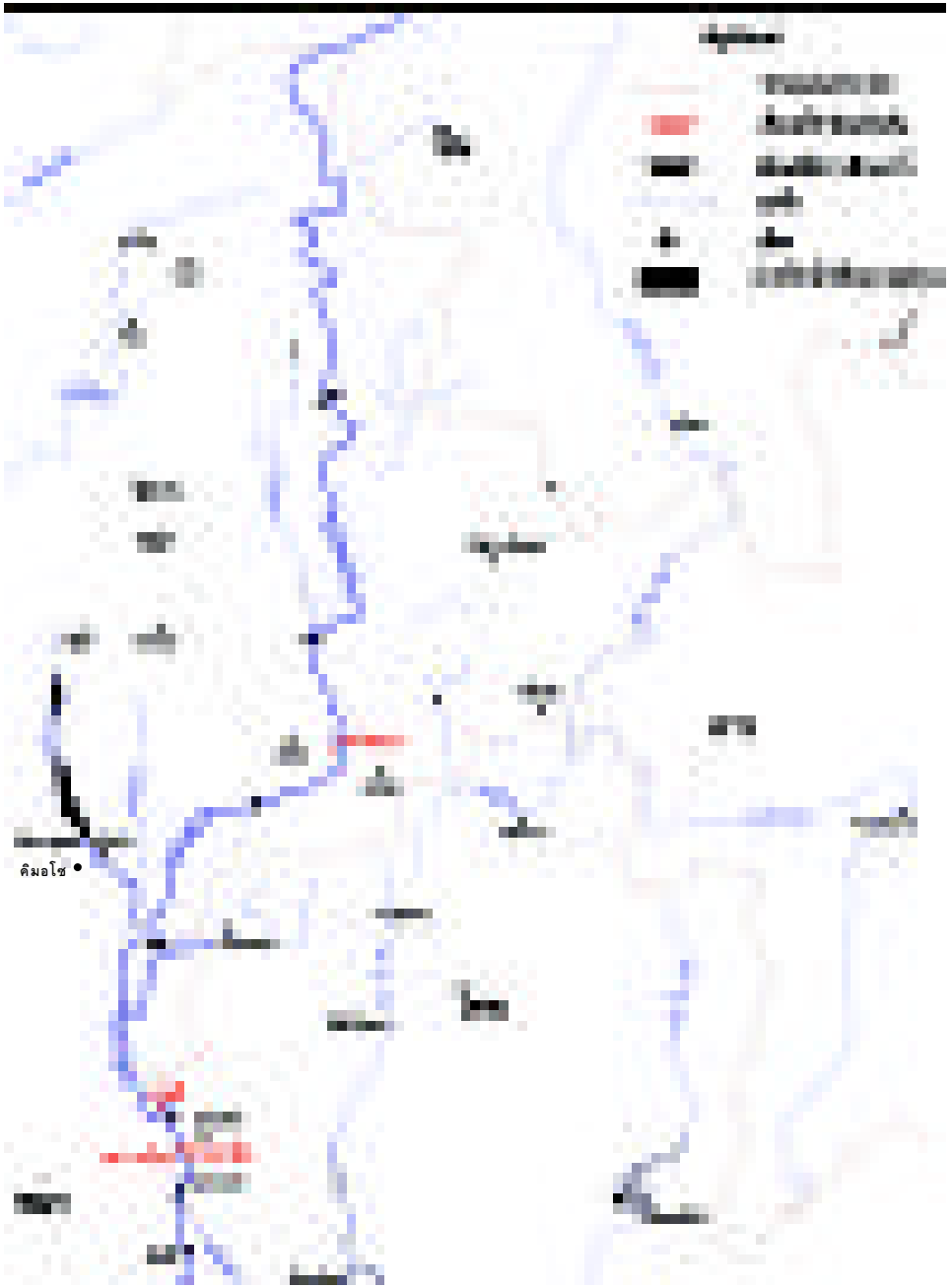

ที่มา: *EarthRights International*

โครงการผันน้ำสาละวินครอบคลุมแม่น้ำสาขาของสาละวินที่ไหลจากฝั่งไทยทั้งหมด ได้แก่ น้ำปาย น้ำยวม น้ำแม่ละเมา และน้ำแม่จะเรา รวมทั้งผันจากแม่น้ำสาละวินโดยตรง ได้แก่

- โครงการผันน้ำแม่จะเรา-แม่ตื่น
- โครงการผันน้ำปายตอนบน-แม่แตง
- โครงการผันน้ำปายตอนล่าง-แม่แจ่ม
- โครงการผันน้ำเงา-แม่ตื่น
- โครงการน้ำเมย-แม่ตื่น
- โครงการผันน้ำห้วยขะแนง-แม่ตื่น
- โครงการผันน้ำแม่ละเมา-แม่ตื่น

โครงการแม่ละเมาและแม่จะเรา ศึกษาความเหมาะสมเสร็จตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ และ ๒๕๓๗ ตามลำดับ โดยนิวเจ็ค (New Japanese Engineering Consultant-NewJEC) จากญี่ปุ่น ส่วนโครงการผันน้ำปายศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นเสร็จในปี ๒๕๓๗ โดย บริษัท สโนวี่ เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง ทั้งสามโครงการล้วนแต่สนับสนุนโดยธนาคารโลก

ในปี ๒๕๔๒ รัฐบาลไทยอนุมัติงบประมาณ ๑๘๖ ล้านบาทในการศึกษาโครงการผันน้ำสาละวิน พร้อมกับศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและงานประชาสัมพันธ์ โครงการเหล่านี้ได้แก่ โครงการผันน้ำห้วยขะแนง-แม่ตื่น โครงการผันน้ำเมย-น้ำแม่สอง-แม่ตื่น และโครงการผันน้ำสาละวิน-ยวม (เขื่อนแม่ลามาหลวง)-เขื่อนภูมิพล

อย่างไรก็ตาม การผันน้ำจากแม่น้ำสาละวินยังเกี่ยวโยงกับโครงการเขื่อนที่จะสร้างกั้นแม่น้ำสาละวินในกลุ่มแรกด้วยคือ การผันน้ำจากเขื่อนสาละวิน

เหนืออำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ที่ศึกษาไว้โดยบริษัทเวิลด์ อิมแพ็คท์ และโครงการผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำของเขื่อนสาละวินบนชายแดนไทยพม่าตอนบนดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ลำดับเหตุการณ์ของเขื่อนสาละวิน

สรุป ณ เดือนเมษายน ๒๕๔๖

ทศวรรษ ๒๕๒๐

จีไอเอฟ (Global Infrastructure Fund-GIF) ซึ่งเป็นสมาคมนักธุรกิจ นักการเมือง นักการเงิน และนักก่อสร้างของญี่ปุ่นเสนอแนวคิดในการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำทุกสายรอบเทือกเขาหิมาลัย เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่กำลังตกต่ำ

ในช่วงเดียวกันนี้ก็ริเริ่มผลักดันโครงการผันน้ำจากแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวินลงสู่ลุ่มเจ้าพระยา

พ.ศ. ๒๕๒๔

บริษัทนิปปอน โคเออิ ศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นเขื่อน ๒ แห่งในรัฐฉาน และอีก ๑ แห่งบริเวณแม่น้ำสาละวินก่อนไหลลงทะเล

พ.ศ.๒๕๒๘

ไจก้า ได้เสนอรายงานการศึกษาโครงการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำลุ่มน้ำยวม สาขาของแม่น้ำสาละวิน ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดตาก ซึ่งศึกษาโดยอีพีดีซี รายงานนี้เสนอให้สร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำยวมและสาขาจำนวน ๑๐ เขื่อน

พ.ศ.๒๕๓๒

คณะกรรมการ กฟผ. มีมติอนุมัติให้ฝ่ายบริหารออกแบบเขื่อนแม่ลามาหลวงและน้ำเงา ซึ่งเป็น ๒ เขื่อนจาก ๑๐ เขื่อนในลุ่มน้ำยวม

ในปีเดียวกัน ไทย ญี่ปุ่น และพม่า เริ่มร่วมมือกันวางแผนสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน

๑๒ มกราคม ๒๕๓๓

คณะรัฐมนตรีของไทยมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการไฟฟ้าพลังน้ำชายแดนไทย-พม่า เป็นตัวแทนในการเจรจากับพม่า ได้มีการเจรจาหลายครั้ง และตกลงให้อีพีดีซี ศึกษาโครงการเขื่อนชายแดนไทย-พม่า

พ.ศ.๒๕๓๕

อีพีดีซี เสนอให้สร้างเขื่อน ๘ เขื่อนกั้นแม่น้ำบนพรมแดนไทย-พม่า ได้แก่ เขื่อนสาละวิน ๒ เขื่อน เขื่อนแม่กกในรัฐฉาน เขื่อนแม่สาย เขื่อนคลองกระ และเขื่อนกั้นน้ำเมย ๓ เขื่อน รวมกำลังการผลิต ๖,๓๙๗.๕ เมกกะวัตต์

กฟผ.เริ่มผลักดันโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวินจำนวน ๗ โครงการ ซึ่งเสนอให้สร้างเขื่อนกั้นน้ำปาย น้ำยวม และสาขาของน้ำเมยที่ไหลลงสาละวินทางฝั่งไทย เพื่อผันน้ำลงเขื่อนภูมิพล

พ.ศ.๒๕๓๖

นิวเจ็ค ได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมาโดยการสนับสนุนของธนาคารโลก

พ.ศ.๒๕๓๗

นิวเจ็ค จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมโครงการผันน้ำแม่จะเราโดยการสนับสนุนของธนาคารโลก

พ.ศ.๒๕๓๗

บริษัท สโนวี่ เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง ได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นโครงการผันน้ำปายโดยการสนับสนุนของธนาคารโลก

พ.ศ.๒๕๓๗

ชาวบ้านท้องถิ่นลุ่มน้ำยวมประท้วงการสร้างเขื่อนน้ำเงาและเขื่อนแม่ลามาหลวง ประเด็นผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมได้ทำให้โครงการต้องชะลอออกไป

พ.ศ.๒๕๓๗-๓๙

ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมาประท้วง ขณะเดียวกันชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนแก่งเสือเต้นในประเทศไทยก็ได้ประท้วงธนาคารโลกอย่างรุนแรง ทำให้ธนาคารโลกต้องถอนตัวจากการสนับสนุนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นพร้อมกันกับโครงการผันน้ำแม่ละเมา

พ.ศ. ๒๕๔๑

บริษัทจีเอ็มเอส พาวเวอร์ (GMS Power) จากประเทศไทย ร่วมกับ เมียนมาร์ อิโคโนมิค คอร์ปอเรชั่น (Myanmar Economic Corporation-MEC) ของพม่าได้ศึกษาศักยภาพของโครงการเขื่อนท่าซางในรัฐฉาน

พ.ศ.๒๕๔๒

มีการเคลื่อนไหวเพื่อหานักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยเข้าไป

ศึกษาผลกระทบเขื่อนท่าซาง

๒ กพ.๒๕๔๒

รัฐบาลไทยมีมติและอนุมัติงบประมาณ ๑๘๖ ล้านบาทให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานศึกษาวางแผนคัดเลือกโครงการผันน้ำ การศึกษาความเหมาะสมขั้นรายละเอียดและการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมขั้นรายละเอียดพร้อมงานประชาสัมพันธ์โครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินลงเขื่อนภูมิพล ๓ โครงการ โครงการผันน้ำนี้ได้ผนวกโครงการเขื่อนแม่ลามาหลวงและเขื่อนน้ำเงาเข้าไปด้วย

เมษายน ๒๕๔๒

บริษัทที่ปรึกษาสร้างเขื่อนเลเมเยอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล (Lehmeyer International) จากเยอรมัน ทำการศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นโครงการเขื่อนท่าซางแล้วเสร็จ

เมษายน ๒๕๔๓

มีการประชุมไฟฟ้าอาเซียน และมีการเสนอโครงการเชื่อมโครงข่ายไฟฟ้าอาเซียน (Asian Grid) เพื่อเชื่อมระบบพลังงานไฟฟ้าในอาเซียนเข้าเป็นเครือข่ายเดียวกัน

๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓

รัฐบาลไทยมีมติคณะรัฐมนตรีประกาศให้แม่น้ำสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ

ปลายปี พ.ศ.๒๕๔๓

อีพีดีซี ได้ทำการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนท่าซางแล้วเสร็จ

พฤศจิกายน ๒๕๔๔

โครงการเขื่อนสาละวินถูกหยิบยกมาพูดในการประชุมสุดยอดอาเซียน ณ กรุงพนมเปญ และรัฐมนตรีพลังงานของประเทศในอาเซียนเห็นด้วยให้เดินหน้าโครงการ ขณะที่รัฐบาลพม่าเองก็ได้เรียกร้องให้สมาชิกอาเซียนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในประเทศพม่า โดย พล.อ.ตัน ฉ่วย ผู้นำหมายเลขหนึ่งของพม่าเสนอต่อที่ประชุมว่าต้องการให้นักลงทุนไปลงทุนสร้างเขื่อนสาละวิน

หลังจากนั้นผู้นำระดับสูงของกฟผ.ได้พบกับองค์การไฟฟ้าและบรรษัทไฟฟ้าแห่งพม่า

ในเดือนเดียวกันได้มีการประชุมไฟฟ้าโลกที่ญี่ปุ่น และได้มีการนำเสนอโครงการนี้ต่อผู้นำไฟฟ้าอาเซียนด้วย

ธันวาคม ๒๕๔๔

เริ่มมีการผลักดันโครงการเขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย-พม่า

กฟผ.ระบุว่า ต้องการลงทุนสร้างเขื่อนสาละวินในประเทศพม่า เพื่อหลีกเลี่ยงการคัดค้านจากนักอนุรักษ์ในประเทศไทยซึ่งมีสิทธิเสรีภาพมากกว่า และหากสร้างในประเทศไทยต้องผ่านการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม

๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๔

ตัวแทนบริษัท เอ็มดีเอ็กซ์ (MDX) ได้ลงนามในบันทึกเพื่อความเข้าใจ (Memorandum of Understanding-MOU) กับรัฐบาลทหารพม่าในการสร้างเขื่อนท่าซาง

มกราคม ๒๕๔๖

กฟผ. กล่าวว่าจะเรียนรู้จากความผิดพลาดของโครงการที่ผ่านมา คือเขื่อนปากมูล และโรงไฟฟ้าบ่อนอก หินกรูด ซึ่งมีประชาชนคัดค้านโครงการอย่างมาก

กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

ผู้ว่า กฟผ. กล่าวว่าเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า จะทำให้พื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ในเขตประเทศไทยประมาณ ๒๐,๐๐๐ ไร่ต้องจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำ แต่ กฟผ. ไม่ระบุว่าโครงการจะส่งผลกระทบต่อป่าและกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศพม่าอย่างไร

๑๓ มีนาคม ๒๕๔๖

นายกรัฐมนตรีของไทยไปเยี่ยม กฟผ.และ กฟผ.เสนอรายงานเรื่องโครงการข่ายพลังงานไฟฟ้าอาเซียน ซึ่งนายกฯ เห็นด้วยกับโครงการนี้ ขณะที่เรื่องเขื่อนสาละวิน นายกฯ ให้ กฟผ. ดูปัจจัยหลายๆ ด้าน แต่รายงานข่าวในประเทศโดยรวมระบุว่า นายกฯ สั่งให้ กฟผ. เดินหน้าโครงการสร้างเขื่อนสาละวิน

๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

คณะทำงานของโครงข่ายพลังงานไฟฟ้าอาเซียนได้ข้อยุติแผนแม่บทสายส่งไฟฟ้าอาเซียนซึ่งผนวกโครงการเขื่อนสาละวินเข้าไปด้วยในฐานะแหล่งผลิตไฟฟ้าหลักของแผนแม่บทนี้

๑๙ มีนาคม ๒๕๔๖

ตัวแทนกลุ่มบริษัทแห่งหนึ่งของจีนเข้าพบ รมต.พลังงานของไทยเสนอเข้าร่วมลงทุนการสร้างเขื่อนสาละวิน

๘ เมษายน ๒๕๔๖

ผู้ว่า กฟผ. กล่าวว่า กฟผ. สามารถยกเลิกโครงการเขื่อนสาละวิน หากผลการศึกษาจากหน่วยงานที่เชื่อถือได้ยืนยันว่าโครงการสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมรุนแรงเกินไป เพราะกฟผ. ไม่ใช่หน่วยงานที่ดื้อรั้น

ผู้ว่า กฟผ. ยังกล่าวว่าเขาสัญญากับตนเองว่าเป็นผู้ว่า กฟผ. แล้วจะต้องเห็นเขื่อนสาละวินให้ได้ เนื่องจากเป็นโครงการที่ใหญ่มากและคงไม่มีโอกาสสัมผัสโครงการแบบนี้อีกแล้ว

๓ เขื่อนท่าซาง :
เมื่อสายน้ำของชาวรัฐฉานหยุดไหล

"ถ้าสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำ ไม่ใช่แค่แม่น้ำสาละวินเท่านั้นที่จะหยุดไหล
แต่รวมถึงประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยใหญ่ด้วย
วัฒนธรรมของพวกเราต้องสูญไป
บ้าน วัด และผืนดินที่ทำกินของพวกเราต้องจมอยู่ใต้น้ำ"

ผู้อพยพชาวไทยใหญ่ ๒๕๔๓

โครงการเขื่อนท่าซาง ตั้งอยู่บริเวณที่เรียกกันว่า "ท่าซาง" ซึ่งเป็นคำเรียกที่เพี้ยนมาจากภาษาไทยใหญ่ หรือ ไต ว่า "ต้าจ้าง" หรือ ท่าช้าง ที่มาของชื่อนี้ บ้างว่าเป็นเพราะท่าน้ำแห่งนี้เป็นบริเวณที่ช้างจะลากไม้ลงมาล่องแม่น้ำสาละวิน บ้างว่าเป็นเพราะรูปทรงของภูเขาทั้งสองฝั่งที่ขนานไปกับแม่น้ำบริเวณนี้คล้ายหัวช้าง ชาวไทยใหญ่จึงเรียกดอยแห่งนี้ว่า "หลอยจ้าง" หรือดอยช้าง และเรียกท่าน้ำที่ใช้ข้ามไปมาบริเวณนี้ว่า "ต้าจ้าง" หรือ ท่าช้าง แต่ชาวพม่าเรียกเพี้ยนออกไปเป็น "ตะซาน" และเมื่อเขียนทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "Tasang" เสียงเรียกจึงยิ่งเพี้ยนออกเป็น "ท่าซาง"

แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายหลักของชาวรัฐฉาน ซึ่งประกอบไปด้วยประชาชนร่วมสิบล้านคน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยใหญ่ รองลงมาเป็นชาวปะหล่อง มูเซอ ลีซอ และอีกหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวบ้านตั้งแต่ภาคเหนือจนถึงภาคใต้ของรัฐนี้อาศัยแม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายหลักที่ใช้สัญจรไปมาหาสู่กัน ชาวบ้านที่ต้องการเดินทางมาภาคกลางและภาคใต้ของรัฐฉาน มักล่องเรือมาขึ้นฝั่งหรือข้ามฟากบริเวณ "ต้าจ้าง" ซึ่งเป็นท่าเรือข้ามฝั่งทำหน้าที่เชื่อมต่อ ระหว่างแผ่นดินรัฐฉานฝั่งตะวันตกกับตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน "ต้าจ้าง" จึงเป็นท่าน้ำที่สำคัญของรัฐฉานตอนใต้และเป็นเส้นทางค้าขายที่สำคัญระหว่างรัฐฉานตอนกลางกับประเทศไทยตอนบนมาตั้งแต่อดีต

สภาพแม่น้ำสาละวินบริเวณ "ต้าจ้าง" หรือ ท่าซางมีลักษณะเป็นเวิ้งน้ำกว้างใหญ่ สองฝั่งเป็นภูเขาใหญ่น้อย ยามหน้าฝนระดับน้ำจะขึ้นอย่างรวดเร็วและไหลแรงมาก บางช่วงเวลาน้ำจะกลายเป็นน้ำวนคล้ายกับแม่น้ำสาละวินบริเวณโครงการเขื่อนเว่ยจี หากฝนตกหนักชาวเรือจะไม่กล้านำเรือข้ามฝั่งเพราะกระแสน้ำแรงอาจทำให้เรือพลิกคว่ำและจมลงใต้น้ำ

หลังจากสะพานข้ามแม่น้ำท่าซางสร้างเสร็จสมบูรณ์ปี ๒๕๔๒ ชาวบ้านจึงหันมาใช้สะพานท่าซางแทนการใช้บริการเรือข้ามฟากสัญจรไปมาโดยรถโดยสารและรถบรรทุกจะต้องเสียค่าผ่านทางให้กับทหารพม่าอย่างไม่เป็นทางการ สำหรับท่าเรือ "ต้าจ้าง" ปัจจุบันยังคงเป็นท่าเรือสำหรับเรือสินค้าและเรือโดยสารของชาวบ้านจากรัฐฉานตอนบนที่ต้องการเดินทางมายังภาคกลางของรัฐฉานและประเทศไทยอยู่เช่นเดิม

วิถีชีวิตชาวบ้านสองฝั่งลำน้ำ

แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายหลักที่ประกอบไปด้วยแม่น้ำสาขามากมาย ชาวบ้านตลอดสองฝั่งแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำสาขาส่วนใหญ่ทำเกษตรและจับปลาในแม่น้ำยังชีพ แม่น้ำสาละวินบริเวณใกล้จุดสร้างเขื่อนท่าซางมีน้ำปางเป็นแม่น้ำสาขาขนาดใหญ่ที่สุด แม่น้ำสายนี้จะไหลมารวมกับแม่น้ำสาละวินก่อนถึงบริเวณ "ต้าจ้าง" ประมาณ ๘๐ กิโลเมตร น้ำปางจัดว่าเป็นแม่น้ำสายสำคัญและเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของรัฐฉานตอนกลาง เนื่องจากตลอดลำน้ำปางเต็มไปด้วยเกาะแก่งนับพันเกาะทำหน้าที่เป็นบ้านของปลาหลากหลายชนิด จนอำเภอนี้ถูกเรียกขานด้วยภาษาท้องถิ่นว่า "กุ๋นฮิง" หรือ "กุ๋นเหง" แปลว่า “เมืองพันเกาะ”

พ่อเฒ่าชาวไทยใหญ่วัย ๖๐ ปีคนหนึ่ง เล่าถึงชีวิตใน “เมืองพันเกาะ” แห่งนี้ว่า

"น้ำปางมีปลามากมายจนจับไม่ไหว ชาวบ้านจะพากันไปจับปลาในแม่น้ำและมันง่ายมากที่จะจับได้ ในช่วงฤดูฝนน้ำจากแม่น้ำจะค่อยๆ สูงขึ้นจนท่วมเข้ามาในที่นา ทำให้ปลาจากแม่น้ำเข้ามาอยู่ในที่นาของพวกเรา พวกเราเพียงแค่ใช้ตาข่ายดักจับก็สามารถได้ปลามาเป็นจำนวนมาก น้ำหนักของปลาโดยทั่วไปประมาณหนึ่งกิโลครึ่งจนถึงห้ากิโล นอกจากนี้ยังมีกุ้งและสัตว์น้ำอื่นๆ มากมายให้เราจับ"

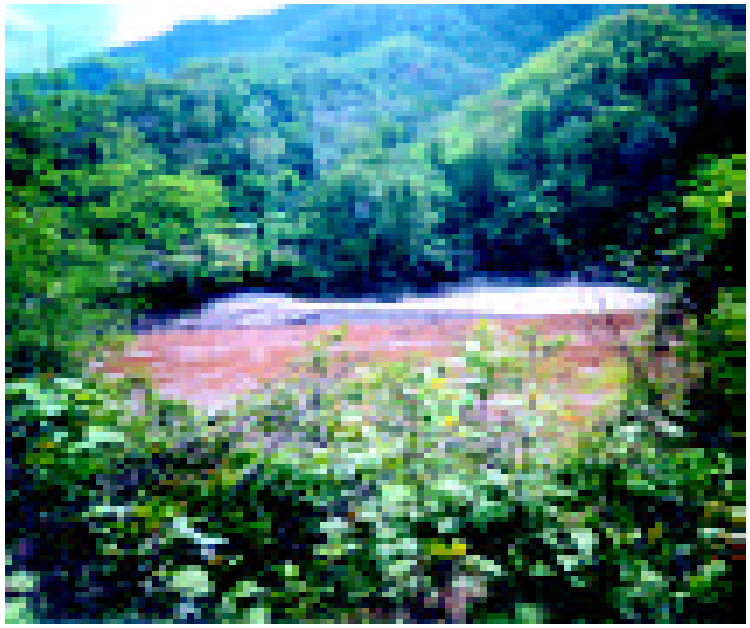

หัวงานเขื่อนท่าซาง : *บริเวณหัวงานเขื่อนท่าซางซึ่งจะถูกสร้างกั้นสาละวินกลางผืนป่าในใจกลางของรัฐฉาน*
ภาพ : เอเชียทัศน์

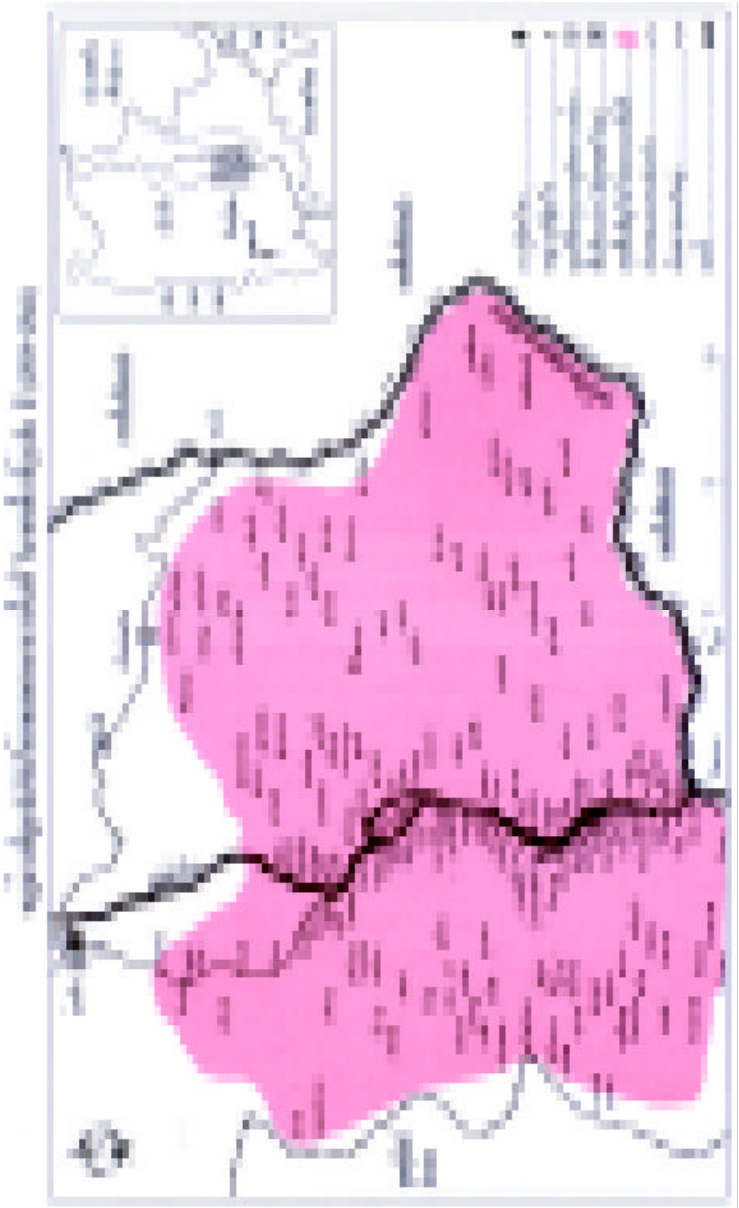

ที่มา : *S.H.R.F*

ความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ปลาบริเวณนี้กลายเป็นที่เลื่องลือในหมู่ชาวรัฐฉานว่า "ปลาน้ำปาง" เป็นปลาที่อร่อยมากที่สุด ชาวเมืองนี้จะนำปลา กุ้งและผลผลิตจากแม่น้ำไปขายหรือฝากญาติพี่น้องของตนที่อยู่ไกลออกไปอยู่เสมอ นอกจากนี้ผืนดินของเมืองกุ๋นฮิงยังมีความอุดมสมบูรณ์ไม่แพ้กัน ชาวบ้านนิยมเลี้ยงวัวควายสำหรับทำไร่ไถนาซึ่งให้ผลผลิตปีละไม่น้อย ด้วยเหตุนี้ตลอดสองฝั่งลำน้ำปางในเขตอำเภอกุ๋นฮิงจึงเต็มไปด้วยหมู่บ้านแน่นขนัดมากกว่า ๕๐ หมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ตั้งรกรากมาหลายชั่วอายุคน เมืองกุ๋นฮิงจึงเป็นแหล่งอารยธรรมดั้งเดิมที่สำคัญของชาวรัฐฉาน

รายละเอียดโครงการเขื่อนท่าซาง

เขื่อนท่าซางเป็นโครงการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ แบ่งออกเป็นเขื่อนบนและเขื่อนล่างมีกำลังผลิตติดตั้งรวม ๓,๓๐๐ เมกะวัตต์ สันเขื่อนมีความสูง ๑๘๘ เมตร หากสร้างสำเร็จก็จะเป็นเขื่อนที่มีความสูงมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คาดว่าจะมีพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมอย่างต่ำนับร้อยตารางกิโลเมตร ตัวเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินบริเวณท่าเรือท่าซาง ทิศตะวันออกของเมืองตองยี เมืองหลวงของรัฐฉานตอนใต้ประเทศพม่า ห่างจากชายแดนไทยด้านจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ ๑๓๐ กิโลเมตร งบประมาณเฉพาะค่าก่อสร้างอย่างต่ำ ๓ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ ล้านบาท

โครงการเขื่อนนี้ริเริ่มตั้งแต่ปี ๒๕๒๔ โดยบริษัทนิปปอน โคเออิ ซึ่งสร้างเขื่อนบาลูชองมาก่อน ต่อมาในปี ๒๕๔๑ บริษัทจีเอ็มเอส พาวเวอร์ ร่วมกับ เมียนมาร์ อีโคโนมิค คอร์ปอเรชั่น ศึกษาศักยภาพของโครงการ หลังจากนั้น ๑ ปี บริษัทเลเมเยอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล จากเยอรมันก็เข้ามาทำการศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นของโครงการ

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๕ บริษัทเอ็มดีเอ็กซ์ ได้ลงนามในบันทึกความเข้าใจกับรัฐบาลทหารพม่า และในวันเดียวกันบริษัทแห่งหนึ่งของไทยก็ได้ทำสัญญารับเหมาทำถนนจากท่าซางสู่จุดสร้างเขื่อนเป็นระยะทาง ๑๕ กิโลเมตร หลังจากนั้นเป็นต้นมาเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานและบริษัทสร้างเขื่อนของไทยก็เดินทางเข้าไปยังพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนท่าซางเพื่อทำการสำรวจพื้นที่

สถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง

๑. การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน

นับตั้งแต่มีนาคม ๒๕๓๙ เป็นต้นมา รัฐบาลทหารพม่าเริ่มดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานชาวบ้านในเขตภาคกลางของรัฐฉานจากหมู่บ้านในเขตชนบทให้เข้ามาอยู่ในแปลงอพยพ (relocation site) ซึ่งเป็นพื้นที่จัดสรรใหม่ควบคุมโดยทหารพม่า วัตถุประสงค์ของการโยกย้ายถิ่นฐานครั้งนี้เพื่อตัดขาดความช่วยเหลือแก่กองกำลังกู้ชาติไทยใหญ่ เอส เอส เอ (Shan State Army - SSA) จำนวนหมู่บ้านซึ่งถูกโยกย้ายในช่วงปี ๒๕๓๙ ถึง ๒๕๔๑ มีจำนวน ๑,๔๗๘ หมู่บ้านจาก ๑๑ เมือง จำนวนผู้ถูกอพยพทั้งหมด ๕๕,๙๕๗ ครอบครัว หรือประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน ในจำนวนนี้เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำปางซึ่งคาดว่าจะถูกน้ำท่วมหากมีการสร้างเขื่อนท่าซางอย่างน้อย ๕๐ หมู่บ้านหรือประมาณ ๒,๐๐๐ ครอบครัว[๒]

[๒] มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งรัฐฉาน (๒๕๔๑)

พลัดที่นา คาที่อยู่ : *การอพยพออกจากหมู่บ้านของชาวรัฐฉานเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับแต่รัฐบาลทหารพม่าดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน ผู้ที่ไม่ต้องการเข้าไปอยู่ในแปลงอพยพก็ต้องหลบซ่อนตามป่าเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ส่วนหนึ่งหนีมุ่งหน้าสู่ชายแดนไทยระลอกคลื่นผู้ลี้ภัยจะมีมากขึ้นหากสร้างเขื่อนท่าซาง*
ภาพ : S.H.R.F

เนื่องจากชีวิตในแปลงอพยพเต็มไปด้วยความยากลำบากชาวบ้านไม่ได้รับอนุญาตให้กลับไปทำนาที่หมู่บ้านเดิม และรัฐบาลทหารพม่าไม่มีสวัสดิการใดๆ สำหรับผู้อพยพเหล่านี้ ชาวบ้านจึงพากันหลบหนีออกจากแปลงอพยพ ส่วนหนึ่งเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในป่ากลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (Internally Displaced Persons – IDPs) ยังชีพด้วยการหาอาหารจากป่าและแม่น้ำ อีกส่วนหนึ่งอพยพหนีมาเมืองไทย

พ่อเฒ่าชาวไทยใหญ่ : *ผู้เฒ่าพลัดถิ่นในประเทศชาวไทยใหญ่คนนี้มีเพียงเพิงพักเล็กๆ และดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาป่าและแม่น้ำสาละวิน*
ภาพ : S.H.R.F

ปัจจุบันชาวบ้านซึ่งถูกโยกย้ายจากหมู่บ้านสองฝั่งแม่น้ำปางประมาณ ๔๐๐ ครอบครัว (เฉลี่ยครอบครัวละ ๓ – ๕ คน) อาศัยอยู่ในแปลงอพยพของทหารพม่าที่ตัวอำเภอกุ๋นฮิง ประมาณ ๖๐๐ ครอบครัวเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศหลบซ่อนอยู่ในผืนป่าและเกาะแก่งกลางแม่น้ำปาง และอีกประมาณ ๑,๐๐๐ ครอบครัวอพยพมายังประเทศไทย[๓]

[๓] เนื่องจากผู้ลี้ภัยชาวไทยใหญ่ไม่มีค่ายอพยพเหมือนกับผู้ลี้ภัยชาวกะเรียงและชาวคะยา ผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่จึงอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ตามหมู่บ้านชายแดนจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และแม่ฮองสอน

หากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง หมู่บ้านกว่า ๕๐ แห่งและผืนป่าสองฝั่งแม่น้ำปางตอนล่างซึ่งเป็นที่พักพิงและแหล่งอาหารของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจะต้องจมอยู่ใต้น้ำ ชาวบ้าน ๒,๐๐๐ ครอบครัวซึ่งถูกบังคับให้โยกย้ายออกจากหมู่บ้านด้วยนโยบายของรัฐบาลทหารพม่าจะไม่มีโอกาสกลับมาอาศัยและทำกินบนผืนดินเดิมของตนได้อีกต่อไป

นโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานดังกล่าวทำให้ปัจจุบันตลอดสองฝั่งแม่น้ำปางมีแต่หมู่บ้านร้าง หากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง รัฐบาลทหารพม่าจึงสามารถอ้างกับประเทศไทยและชาวโลกได้ว่า บริเวณนี้ไม่มีผู้ได้รับผลกระทบและไม่ต้องจ่ายค่าชดเชยใดๆ

ผืนป่าใจกลางรัฐฉานที่จะสร้างเขื่อนท่าซางมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจำนวนมากที่หลบซ่อนอยู่ ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศชาวไทยใหญ่ ๒ คนนี้ออกจากที่หลบซ่อนลงมาตักน้ำจากน้ำปางไปใช้ การสร้างเขื่อนท่าซางจะทำลายผืนป่าอันเป็นแหล่งพักพิงของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศและทรัพยากรที่ต้องพึ่งพาในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด
ภาพ : S.H.R.F

๒.การบังคับใช้แรงงาน

ในช่วงสองปีที่ผ่านมา รัฐบาลทหารพม่าได้บังคับใช้แรงงานชาวบ้านในโครงการของรัฐและกองทัพพม่าหลายโครงการ อาทิ การสร้างถนนสายใหม่จากเมืองเชียงตองสู่จุดสร้างเขื่อนท่าซาง การซ่อมแซมค่ายทหารพม่า การหาบเสบียงและอาวุธให้ทหารพม่า โดยเฉพาะพื้นที่ภาคใต้ของรัฐฉาน บริเวณเมืองเชียงตองและเมืองกุ๋นฮิง ซึ่งเป็นบริเวณที่จะมีการสร้างเขื่อนท่าซาง (ห่างจากชายแดนด้านจังหวัดเชียงใหม่ไม่เกิน ๒๐๐ กิโลเมตร) หากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง โอกาสที่ชาวบ้านจะถูกบังคับใช้แรงงานในโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนไม่ว่าจะเป็นโครงการสร้างถนน สร้างค่ายทหาร รวมถึงสร้างตัวเขื่อนจะต้องเพิ่มมากขึ้น

๓. การข่มขืนผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์

รายงาน "ใบอนุญาตข่มขืน" ซึ่งจัดทำโดยเครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทยใหญ่ (Shan Women's Action Network - SWAN) และมูลนิธิสิทธิมนุษยชนไทยใหญ่ (Shan Human Rights Foundation - S.H.R.F) เมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๔๕ ระบุว่าผู้หญิงเกือบ ๓๐๐ คน หรือเกือบครึ่งหนึ่งของผู้หญิงซึ่งปรากฏในรายงานฉบับนี้ ถูกทหารพม่าข่มขืนในบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งของเขื่อนท่าซางและพื้นที่ซึ่งจะถูกน้ำท่วมหากมีการสร้างเขื่อน

นอกจากนี้ รายงานมูลนิธิสิทธิมนุษยชนไทยใหญ่เมื่อเดือนพฤษภาคมปี ๒๕๔๕ ยังเปิดเผยว่า ระหว่างวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์จนถึงวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๔๕ ทหารพม่ากองพันทหารราบเบาที่ (LIB) ๕๑๙ ซึ่งรับผิดชอบพื้นที่ท่าซางได้บังคับผู้หญิงไทยใหญ่จำนวน ๙ คนไปใช้แรงงานในตอนกลางวันและข่มขืนในตอนกลางคืน (sex slave) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนหน้าทีมสำรวจ ๓๖ คนจากประเทศไทยจะเดินทางไปถึงที่ตั้งเขื่อนท่าซางเพียงหนึ่งเดือนเท่านั้น

แผนที่แสดงการเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่าและความรุนแรงทางเพศ รอบจุดสร้างเขื่อนท่าซาง (พ.ศ. ๒๕๓๙ - ๒๕๔๔)

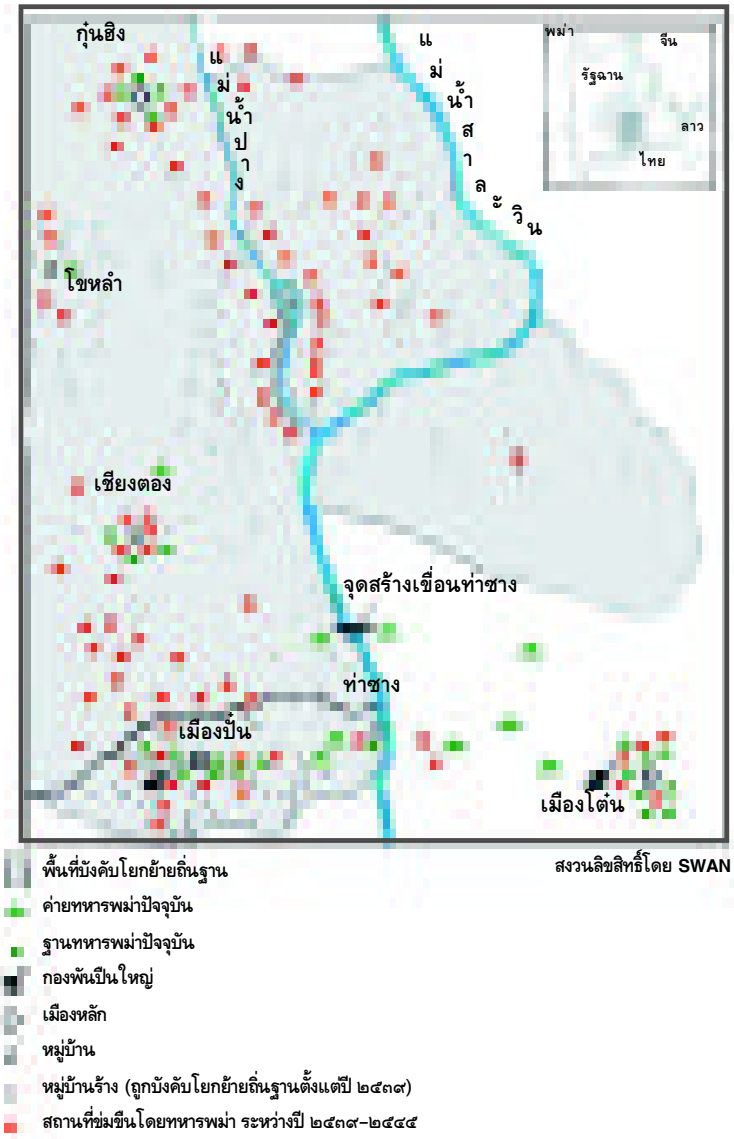

๔. การสังหารโหดและทรมานชาวบ้าน

เหตุการณ์ทหารพม่าทำการสังหารโหดและทรมานชาวบ้านตามหมู่บ้านต่างๆ ใกล้กับพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนท่าซางยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

รายงานจากภาคสนามของกลุ่มสาละวิน วอทช์ (Salween Watch) เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ ระบุว่าเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๔๕ ทหารพม่ากองพันทหารราบเบา (LIB) ที่ ๕๐๒ ได้ข่มขืนและฆ่าผู้หญิง ๓ คน รวมทั้งฆ่าผู้ชาย ๕ คน ที่หมู่บ้านตองควายห่างจากสะพานท่าซางไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ๑๕ ไมล์

ส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองกุ่นฮิง ซึ่งเป็นเขตที่คาดว่าจะถูกน้ำท่วมเป็นพื้นที่ที่มีชาวบ้านผู้พลัดถิ่นภายในประเทศถูกสังหารโหดมากที่สุดในรอบห้าปี

ผู้ลี้ภัยตามชายแดน : *ที่ดอยไตแลง บนแนวพรมแดนไทย-พม่า แถบแม่ฮ่องสอน ครอบครัวของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจากใจกลางรัฐฉานสร้างที่พักพิงชั่วคราวตามยถากรรม ในจำนวนนี้จะไม่ได้กลับแผ่นดินของตนเองหากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง*

ภาพ : S.H.R.F

ที่ผ่านมา เหตุการณ์เลวร้ายที่สุดเกิดขึ้นเมื่อเดือนพฤษภาคมปี ๒๕๔๓ ทหารพม่ากองพันทหารราบที่ ๒๔๖ ทำการสังหารหมู่ผู้ชาย ผู้หญิง และเด็ก รวมทั้งหมด ๖๔ คน ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้กับแม่น้ำสาละวินโดยไม่มีใครทราบสาเหตุ

๕. การตัดไม้ในพื้นที่น้ำท่วมและพื้นที่รอบๆ

ผืนป่าทางตอนเหนือและใต้ของบริเวณที่จะสร้างเขื่อนท่าซางจัดเป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของรัฐฉานที่หลงเหลืออยู่ ปัจจุบันผืนป่าแห่งนี้กำลังถูกบริษัทซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกับครอบครัวนายทหารระดับสูงในกองทัพพม่า และราชายาเสพติดชื่อดังชาวว้าเข้าไปดำเนินการตัดไม้อย่างต่อเนื่อง การเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารในพื้นที่และการขยายถนนหนทางซึ่งเชื่อมต่อกับโครงการสร้างเขื่อนท่าซางได้นำไปสู่การทำลายผืนป่าแห่งนี้อย่างรุนแรง

๖. การเพิ่มกำลังทหารพม่าในพื้นที่สร้างเขื่อนท่าซาง

รายงานของกลุ่มสาละวิน วอทช์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ ระบุว่า ปลายเดือนธันวาคม ๒๕๔๕ บริเวณใกล้กับพื้นที่สร้างเขื่อนท่าซางมีทหารพม่าประจำการอย่างน้อย ๑๗ กองพันทหารราบ จำนวน ๖ กองพันเพิ่งย้ายเข้ามาประจำการในช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมา

สำหรับบริเวณเมืองเชียงตอง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจุดสร้างเขื่อนท่าซาง ก่อนหน้านี้ไม่เคยมีกองกำลังทหารพม่าเข้ามาประจำการแต่อย่างใด แต่ปัจจุบันมีทหารพม่าเข้ามาประจำการทั้งหมด ๔ กองพัน

ปัญหาที่สำคัญของจำนวนทหารพม่าที่เพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนท่าซาง ยังนำไปสู่แนวโน้มของการละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่นี้มากยิ่งขึ้น ดังเช่นรายงานการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๔ เขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า : โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน

โครงการเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่าที่กำลังถูกผลักดันมี ๒ เขื่อน คือ เขื่อนตอนบนตั้งอยู่ในบริเวณที่มีชื่อเรียกว่า "เว่ยจี" และเขื่อนตอนล่างตั้งอยู่บริเวณที่เรียกว่า "ดา-กวิน" หรือ ท่าตาฝั่ง (เป็นชื่อหมู่บ้านกะเหรี่ยงฝั่งไทย) ที่ตั้งของทั้ง ๒ เขื่อนอยู่บนชายแดนประเทศไทย-พม่า ระหว่างอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเทศไทย กับรัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่า ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่พึ่งพาแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขามาหลายชั่วอายุคน

บริเวณที่ตั้งเขื่อนสาละวินชายแดนตอนบน เป็นช่วงที่แม่น้ำไหลผ่านหน้าผาแคบเป็นระยะทางยาวหลายกิโลเมตรก่อนที่จะไหลออกสู่เวิ้งน้ำกว้างใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกเป็นภาษาพม่าว่า "เว่ยจี" แปลว่าวังน้ำใหญ่ ยามหน้าฝนน้ำจำนวนมากที่ถูกบีบมาจากโตรกผาจะไหลวนเข้าสู่เวิ้งน้ำและระเบิดพุ่งขึ้นมา ทำให้เกิดน้ำวนขนาดใหญ่สลับกันระหว่างฝั่งไทยกับพม่า ในช่วงดังกล่าวชาวเรือที่สัญจรไปมาจะต้องระมัดระวังมากเป็นพิเศษ จะหลีกเลี่ยงการเดินเรือหรือหากจำเป็นก็ต้องพยายามเลาะชายฝั่งไปอย่างช้าๆ มิเช่นนั้นเรือจะถูกน้ำวนดูดจมลงสู่ก้นแม่น้ำซึ่งมีความลึกหลายสิบเมตร

ชาวบ้านจากรัฐกะเหรี่ยงให้ข้อมูลว่า ก่อนนี้สามารถสัญจรไปมาตามแม่น้ำสาละวินอย่างอิสระ แต่หลังจากรัฐบาลทหารพม่าสามารถยึดพื้นที่จอทะ (Saw Hta) ในฝั่งรัฐกะเหรี่ยง ตรงข้ามบ้านจอท่าอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ในเดือนตุลาคม ๒๕๓๕ ชาวบ้านก็เริ่มหวาดกลัวการสัญจรในแม่น้ำสาละวิน เนื่องจากทหารพม่าเข้ามาตั้งฐานอยู่ริมแม่น้ำสาละวินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันบริเวณสองฝั่งแม่น้ำสาละวินมีฐานของทหารพม่าและทหารไทยตั้งอยู่หลายแห่ง

ชาวรัฐคะยาและรัฐกะเหรี่ยง รวมทั้งชาวบ้านในฝั่งไทยใช้แม่น้ำสาละวินเป็นเส้นทางหลักเพื่อสัญจรและขนส่งสินค้ามาเนิ่นนาน ก่อนหน้าทหารพม่าจะเข้ายึดพื้นที่เดิมของทหารกะเหรี่ยงเคเอ็นยู ฝั่งลำน้ำทั้งเขตไทยและพม่าแทบไม่มีด่านตรวจใดๆ แต่หลังจากปี ๒๕๓๘ เริ่มมีด่านตรวจทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า เรือทุกลำต้องจอดที่ด่านตรวจในฝั่งไทย ยกเว้นเรือของราชการไทย พ่อค้าต้องรู้จักและได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่รัฐของไทยในการค้าขายระหว่างสองประเทศ พ่อค้าจากฝั่งประเทศไทยจะส่งออกน้ำมันพืช เสื่อ และรองเท้า ส่วนฝั่งพม่าขายพริกและหัวหอมให้ไทย โดยมีเส้นทางขนส่งระหว่างบ้านแม่สามแลบ จ. แม่ฮ่องสอน ไปถึงตะคอทะ (Ta Gaw Hta) บนชายแดนระหว่างรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยา

รายละเอียดโครงการ*

โครงการเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า มีชื่อเป็นทางการว่า ***โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำสาละวินชายแดนประเทศไทย-เมียนม่าร์*** ประกอบด้วย ๒ โครงการ คือ

- **โครงการเขื่อนสาละวินชายแดนตอนบน (เว่ยจี)**
  เขื่อนมีความสูง ๑๖๘ เมตร สูงกว่าเขื่อนภูมิพลซึ่งจัดว่าเป็นเขื่อนสูงที่สุดในประเทศไทย กำลังผลิตติดตั้ง ๔,๕๔๐ เมกะวัตต์
  สันเขื่อนตั้งอยู่ที่ละติจูด ๑๘ องศา ๒๐ ลิปดาเหนือ ลองติจูด ๙๗ องศา ๓๕ ลิปดาตะวันออก
  ระดับกักเก็บน้ำ ๒๒๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง
- **โครงการเขื่อนสาละวินชายแดนตอนล่าง (ดากวิน/ท่าตาฝั่ง)**
  เขื่อนมีความสูง ๔๙ เมตร กำลังผลิตติดตั้ง ๗๙๒ เมกะวัตต์
  สันเขื่อนตั้งอยู่ที่ละติจูด ๑๘ องศา ๕ ลิปดาเหนือ ลองติจูด ๙๗ องศา ๔๒ ลิปดาตะวันออก
  ระดับกักเก็บน้ำ ๘๖ เมตรเหนือระดับน้ำทะเล

อ่างเก็บน้ำของเขื่อนตอนล่างท่วมพื้นที่ยาวไปตามลำน้ำประมาณ ๓๕ กม. จรดกับฐานล่างของเขื่อนตอนบน เป็นอ่างเก็บน้ำ ๒ อ่างที่เชื่อมต่อกัน อ่างเก็บน้ำของเขื่อนตอนบนท่วมพื้นที่ยาวไปตามลำน้ำ ๓๘๐ กม. แบ่งออกเป็นพื้นที่ในเขตชายแดนประเทศไทย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และรัฐกะเหรี่ยง ๕๖ กม. และพื้นที่ในเขตรัฐกะเหรี่ยงต่อขึ้นไปถึงรัฐคะยาประเทศพม่า ๓๒๔ กม.

หัวงานเขื่อนเว่ยจี : *เมื่อเริ่มมีการผลักดันเขื่อนบริเวณเว่ยจี ทางฝั่งไทย คำว่า "DAM" หรือ "เขื่อน" ถูกเขียนขึ้นบนแท่นหินโดยนักสร้างเขื่อนในปี ๒๕๔๕ ขณะที่ฝั่งตรงข้ามกะเหรี่ยงเคเอ็นยูถูกโจมตีจากทหารพม่า ปัจจุบันฝั่งตรงข้ามกับไทยถูกยึดครองโดยทหารพม่าเกือบทั้งหมด*

ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

* การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (๒๕๔๖)

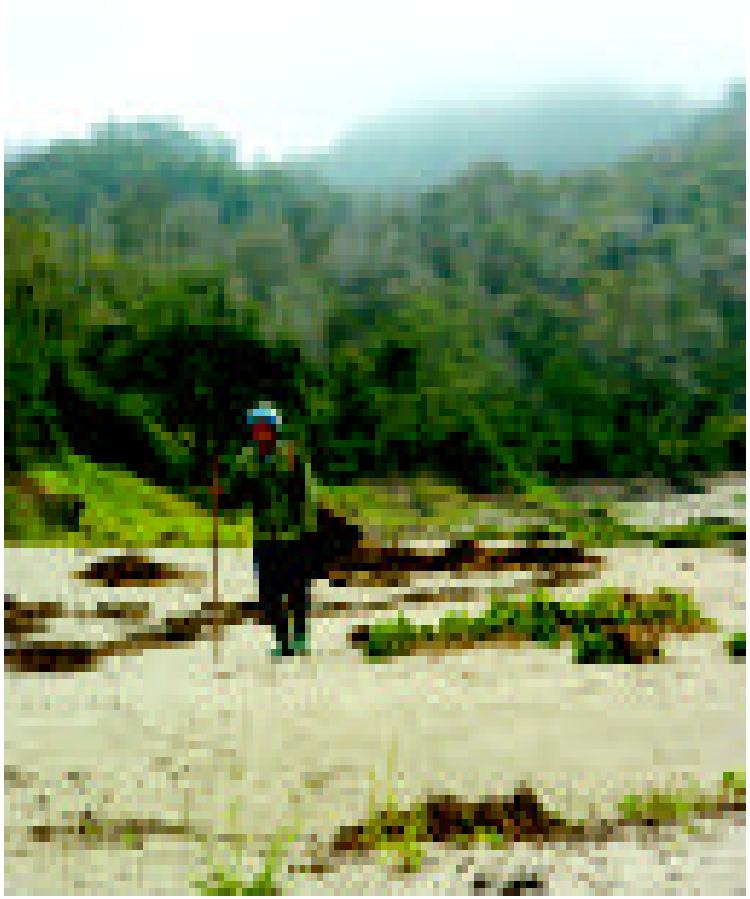

วิถีจะจมอยู่ใต้น้ำ *: พะตีชาวปากะญอทางฝั่งไทยแบก "ป่าคา" (ก๋วยหรือกระบุง) นำผลผลิตจากเกษตรริมน้ำกลับไปเป็นอาหารของครอบครัว พะตีคนนี้จะสูญเสียที่ทำกินริมน้ำเนื่องจากบริเวณนี้จะถูกน้ำท่วมจากเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง บนพรมแดนไทย-พม่า*
ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปัจจุบัน การเปิดเผยข้อมูลโครงการ โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่น้ำท่วมยังขาดความชัดเจน กฟผ. เปิดเผยข้อมูลพื้นที่อ่างเก็บน้ำเฉพาะในส่วนของประเทศไทยเท่านั้น คือ เขื่อนสาละวินตอนล่าง ๑,๓๔๐ ไร่ และเขื่อนสาละวินตอนบน ๑๙,๑๐๑ ไร่ ซึ่งนับเป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมในเขตรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยา

สถานการณ์ในรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยาใกล้จุดสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า

รัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยาตั้งอยู่ตรงข้ามจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง (สะกอ) ประชากรในรัฐคะยาส่วนใหญ่เป็นชาวคะยา กะเหรี่ยง และยินตาแล (Yin Ta Lae) ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าว อ้อย ถั่ว พริก และมะพร้าว

ผู้ลี้ภัยจากรัฐกะเหรี่ยงวัย ๖๔ ปีซึ่งอพยพมาจากหมู่บ้านเดิมซึ่งตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำสาละวิน บริเวณจุดสร้างเขื่อนสาละวินตอนบนหรือเว่ยจีเล่าถึงชีวิตในอดีตว่า

"เมื่อก่อนมีผู้คนจำนวนมากอาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำสาละวิน เราใช้แม่น้ำในการเดินทางและหาปลามาเป็นอาหาร รวมทั้งใช้น้ำจากแม่น้ำในการปลูกพืชและดื่มกิน เพราะในบรรดาแม่น้ำแถบนั้น แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายเดียวที่สามารถใช้ดื่มกินได้ ในช่วงฤดูหนาวชาวบ้านจะปลูกพืชตลอดสองฝั่งลำน้ำ ส่วนใหญ่เป็นพืชผักสวนครัวซึ่งนำมาใช้บริโภคในครัวเรือน หากเหลือจากกินเราก็นำไปขาย มีชาวบ้านหลายร้อยหลังคาเรือนในแถบนั้นและทั้งหมดปลูกผักตลอดลำน้ำ"[๒]

[๒] สัมภาษณ์ชาวบ้านผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยง จากค่ายผู้ลี้ภัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๖

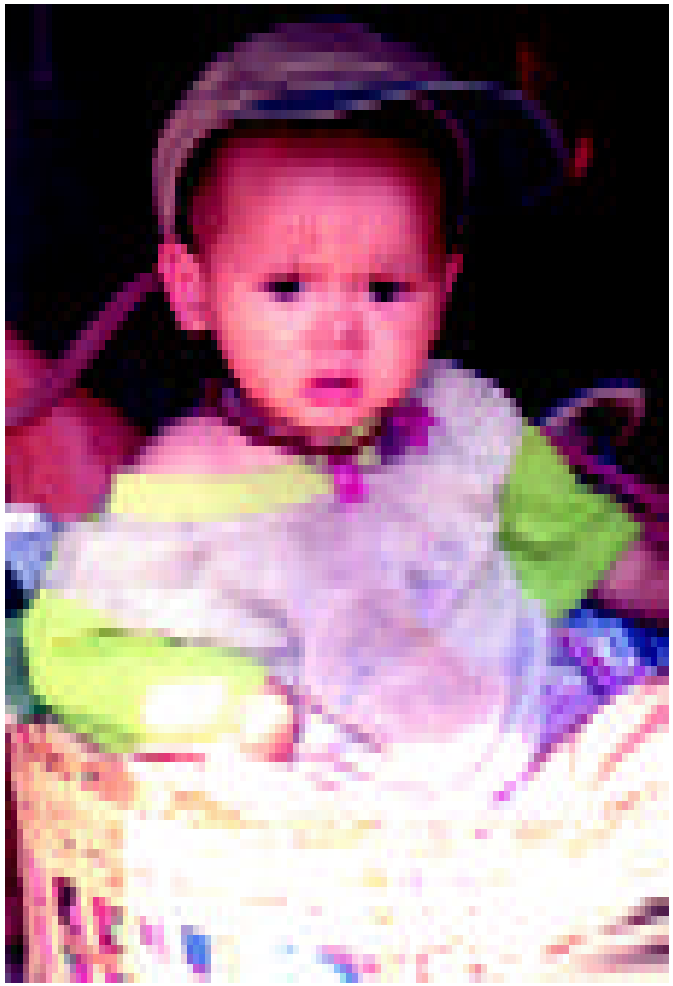

ผู้พลัดถิ่นใกล้พรมแดนไทย–พม่า : *ในรัฐกะเหรี่ยงบริเวณที่จะถูกน้ำท่วมจากเขื่อนสาละวิน มีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศเช่นเดียวกับในรัฐฉาน เด็กต้องใช้ชีวิตผู้พลัดถิ่นกับครอบครัวและต้องอยู่ในตะกร้าที่พร้อมจะเคลื่อนย้ายตลอดเวลา*
ภาพ : EarthRights International

หากสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนทั้งสองเขื่อน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำสาละวินในเขตรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยาจะต้องประสบปัญหาน้ำท่วมเป็นอาณาบริเวณกว้าง นอกจากนี้ชาวบ้านในอำเภอพะปุน (Papun) รัฐกะเหรี่ยงยังต้องประสบปัญหาการเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่าซึ่งเข้ามาควบคุมพื้นที่สร้างเขื่อน เนื่องจากอำเภอพะปุนเป็นอำเภอที่อยู่ใกล้กับจุดสร้างเขื่อนมากที่สุด

สถานการณ์ในอำเภอพะปุน รัฐกะเหรี่ยง

การเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่า

นับตั้งแต่รัฐบาลทหารพม่าเข้ายึดมาเนอปลอ กองบัญชาการใหญ่ของกองกำลังกู้ชาติกะเหรี่ยง เคเอ็นยู (Karen National Union – KNU) ในปี ๒๕๓๘ อีกหนึ่งปีต่อมา รัฐบาลทหารพม่าได้ส่งกองกำลังทหารเข้ามายังรัฐกะเหรี่ยงมากถึง ๓๒ กองพัน (โดยส่วนใหญ่ ๑ กองพันมีทหารประมาณ ๓๐๐ – ๕๐๐ นาย) การเข้ามาของทหารพม่าก่อให้เกิดปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง อาทิ การบังคับใช้แรงงานชาวบ้านในการหาบเสบียงและอาวุธให้กับทหารพม่า การบังคับใช้แรงงานในค่ายทหาร รวมไปถึงการทารุณกรรมในรูปแบบต่างๆ หลังจากองค์กรด้านสิทธิมนุษยชนรายงานสถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่สู่นานาชาติ รัฐบาลทหารพม่าจึงลดจำนวนกองกำลังทหารในพื้นที่รัฐกะเหรี่ยงลง ปัจจุบันเฉพาะในเขตอำเภอพะปุน ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้จุดสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนทั้งสองแห่งในยามปกติมีทหารพม่าประจำการ ๔ กองพัน คือ กองพันทหารราบ (IB) หมายเลข ๑๙ กองพันทหารราบเบา (LIB) หมายเลข ๓๔๐, ๓๔๑ และ ๔๓๔ หากมีเหตุการณ์ฉุกเฉินก็จะมีการเรียกกองพันจากพื้นที่อื่นเข้ามาเสริม

การอพยพหนีการกวาดล้างของทหารพม่า

ปี ๒๕๔๕ ชาวบ้านในเขตอำเภอพะปุน จำนวน ๖,๖๑๗ ครอบครัว ๓๗,๐๐๗ คนได้อพยพหนีการกวาดล้างของทหารพม่าเข้าไปอยู่ในป่า จำนวน ๑๒,๒๐๐ คน เข้าไปอยู่ในแปลงอพยพภายใต้การควบคุมของทหารพม่า[๓] หลังจากอพยพชาวบ้านออกจากหมู่บ้าน ทหารพม่าจะเข้าไปทำลายข้าวของและผลผลิตในไร่นาของชาวบ้านจนเสียหายเพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านกลับไปอยู่ในหมู่บ้าน และส่งเสบียงสนับสนุนให้กับกองกำลังกู้ชาติกะเหรี่ยงเคเอ็นยู เนื่องจากชีวิตในแปลงอพยพเต็มไปด้วยความลำบาก ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงเลือกที่จะใช้ชีวิตไป ๆ มา ๆ ระหว่างในหมู่บ้านเดิมกับในป่า โดยหากพบว่าทหารพม่ากลับออกไปจากหมู่บ้านเมื่อใด ชาวบ้านก็จะพากันย้ายกลับไปอยู่ที่หมู่บ้าน และหากได้ข่าวว่าทหารพม่าเข้ามาใกล้ก็จะย้ายกลับเข้าไปอยู่ในป่า ปัจจุบันบริเวณสองฝั่งแม่น้ำสาละวินและห้วยสาขาจึงยังคงมีหมู่บ้านของชาวบ้านตั้งอยู่บ้าง

ผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงจากเขตอำเภอพะปุน เล่าว่าหมู่บ้านของตนเคยมีที่นาจำนวนมากบริเวณริมฝั่งแม่น้ำสาขาของแม่น้ำสาละวิน ปัจจุบันมีชาวบ้านที่กลับไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านและทำนาน้อยลง ที่นาส่วนที่เหลือถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่มีทหารพม่าย้ายเข้ามาควบคุมพื้นที่แถบนี้ และทำลายบ้านเรือน ไร่นาจนชาวบ้านไม่สามารถอาศัยอยู่ได้

ปัจจุบันในเขตอำเภอพะปุนจึงมีทั้งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดิมในแปลงอพยพ ในป่า และในค่ายผู้ลี้ภัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเทศไทย

การตัดถนนเข้าสู่เขตสร้างเขื่อน

ปัจจุบันมีถนนสองสายที่วิ่งจากตัวอำเภอพะปุนสู่จุดสร้างเขื่อนเว่ยจี (สาละวินชายแดนตอนบน) และเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง (สาละวินชายแดนตอนล่าง)

[๓] Burma Border Consortium (2002)

ทหารพม่าได้ตัดและซ่อมแซมถนนสายหลักในรัฐกะเหรี่ยงทุกปี เพื่อควบคุมพื้นที่ตั้งแต่กะมาหม่อง (Kamamaung) ซึ่งอยู่ทางใต้สุดของรัฐกะเหรี่ยง ขึ้นเหนือมายังพะปุน ต่อไปยังเจ้ายะ (Kyauk Nya) และอีกสายแยกจากพะปุนไปดา-กวิน เพื่อเป็นเส้นทางส่งเสบียงไปให้ทหารพม่าในแนวหน้าบริเวณริมน้ำสาละวิน ก่อนหน้านี้ไม่มีถนนสำหรับรถวิ่งในแถบนี้มาก่อน เนื่องจากไม่มีกองกำลังทหารพม่าเข้ามาตั้งค่ายทหารประจำในพื้นที่

แผนที่รัฐกะเหรี่ยงบริเวณที่จะสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า

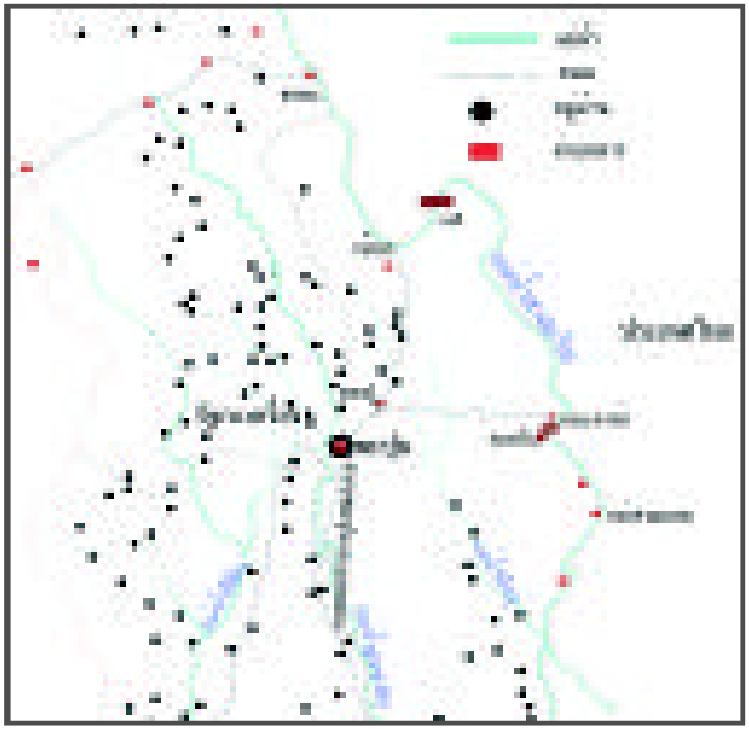

ที่มา : EarthRights International

ถนนจากคอปุ (Kaw Pu) ซึ่งอยู่ระหว่างจุดสร้างเขื่อนและพะปุน ถูกตัดสำหรับให้รถวิ่งได้ในปี ๒๕๓๘ โดยแบ่งออกเป็นถนนสองสายเริ่มจากคอปุไปยังค่ายทหารพม่าริมน้ำสาละวินใกล้กับจุดสร้างเขื่อนทั้ง ๒ แห่ง

- เส้นแรกไปค่ายทหารพม่าเจ้ายะ (Kyauk Nya) ใกล้กับจุดสร้างเขื่อนเว่ยจี
- เส้นที่สองไปค่ายทหารพม่าแมะคาท่า (Mae Kha Hta) และดากวิน ใกล้จุดสร้างเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง

■ สถานการณ์ในรัฐคะยา บริเวณที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากเขื่อนเว่ยจี

รายงานภาคสนามของ EarthRights International และ Ngwe Taung Nature Network เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๖ ระบุว่า พื้นที่ในเขตรัฐคะยาซึ่งคาดว่าจะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำส่วนใหญ่ของเขื่อนสาละวินตอนบน (เว่ยจี) มีชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำสาละวินและน้ำปุน (Pawn River) สาขาที่ใหญ่ที่สุดของน้ำสาละวิน และห้วยสาขาอื่นๆ อย่างน้อย ๒๘ หมู่บ้าน (ดังรายชื่อในตาราง)

ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์คะยา ไทยใหญ่ และยินตาแล ชุมชนส่วนใหญ่ริมสาละวินจะทำเกษตรริมแม่น้ำในฤดูน้ำลด ปลูกพืชต่างๆ เช่น ยาสูบ กระเทียม หัวหอม พริก และพืชอื่นๆ เพราะพื้นที่ริมลำน้ำสาละวินส่วนใหญ่เป็นที่ราบและอุดมสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยธรรมชาติที่พัดพามาทับถมเหมาะแก่การเพาะปลูก ส่วนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำสาขา อาทิ น้ำปุน ทำการเกษตร ทำนา ปลูกข้าวโพด งา ผักบุ้ง มะพร้าว และพืชอื่นๆ และเลี้ยงสัตว์ หลายหมู่บ้านในบริเวณนี้มีวัดและโบสถ์เก่าแก่ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เช่น ที่หมู่บ้านห่อคาน (Haw Khan) มีระฆังทองแดงเก่าแก่ขนาดใหญ่

แม่น้ำสาละวินและแม่น้ำสาขาในรัฐคะยายังอุดมไปด้วยป่าธรรมชาติโดยเฉพาะป่าสักที่มีพืชสมุนไพรซึ่งชาวบ้านสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีสัตว์ป่าหายากหลายชนิด เช่น เสือ ควายป่า วัวแดง หมีนกยูง กวาง ช้าง หมูป่า บางแห่งมีหนองหรือบึงซึ่งชาวบ้านพบแรดและจระเข้

ชุมชนและจำนวนชาวบ้านเหล่านี้นับเป็นสิ่งสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า บริเวณที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเว่ยจีมีชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานอยู่ หาใช่เขตไร้ประชากรอยู่อาศัยตามที่มักถูกอ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมในการสร้างเขื่อน หากมีการสร้างเขื่อนสาละวินบริเวณชายแดน ชาวบ้านในชุมชนเหล่านี้จะต้องได้รับผลกระทบจากการสูญเสียการเข้าถึงทรัพยากร เช่น พื้นที่เกษตรริมน้ำ ป่าไม้ และวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติไปตลอดกาล นอกจากนี้ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศที่หลบซ่อนตามป่าในบริเวณนี้ซึ่งดำรงชีพอยู่ได้ก็ด้วยทรัพยากรจากแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขา จะต้องได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมผืนป่าและแม่น้ำเช่นกัน

ผู้ได้รับผลกระทบฝั่งพม่ายังรวมถึงชุมชนที่ตั้งอยู่ทางตอนล่างของเขื่อนลงไปจนถึงปากแม่น้ำสาละวิน เนื่องจากเขื่อนจะควบคุมการไหลของน้ำทางตอนบนซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการทำเกษตรริมน้ำ ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศแม่น้ำและการสูญเสียพันธุ์ปลาและการประมง

ฉ่วย มอง (Shwe Maung) อาสาสมัครที่ทำงานด้านสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมในฝั่งรัฐคะยาและรัฐกะเหรี่ยงกล่าวถึงเขื่อนเว่ยจีว่า "พวกเรากลุ่มชาติพันธุ์ในพม่าถูกรัฐบาลทหารพม่ากดขี่ข่มเหงมาโดยตลอด พวกเราไม่เคยมีอิสรภาพที่จะพูด เขียน หรือคัดค้านโครงการใดๆ ที่จะสร้างผลกระทบแก่ผืนดินของเรา ผมรู้ว่าหากสร้างเขื่อนเว่ยจี ชาวบ้านในฝั่งไทยอาจ

ได้ค่าชดเชยบ้างเป็นค่าบ้าน ที่ดินทำกิน และสิ่งอื่นๆ ที่ต้องเสียหาย แต่พวกเราชาวคะยา และกะเหรี่ยงจะต้องสูญเสียบ้าน ที่ดินทำกิน และโบราณสถาน ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจ เขื่อนจะให้ประโยชน์กับรัฐบาลทหารเท่านั้น แต่ไม่ได้ให้ประโยชน์ใดๆ กับประชาชนพื้นถิ่นในพม่าเลย"

รายชื่อชุมชนบริเวณเหนือเขื่อนเว่ยจีในรัฐคะยาที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากการกักเก็บน้ำ[๔]

เลขที่	ชื่อหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ประชากร	ที่ตั้ง
๑	ผ่าซอง (Pa Hsaung)	๔๐๐	๑๕๐๐	ริมน้ำสาละวิน
๒	เคหม่าผิ่ว (Ke Ma Pyu)	๑๕	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๓	หว่าเอา (Wa Aung)	๑๐๐	๕๐๐	ริมน้ำสาละวิน
๔	เหย่หนี่เป้า (Ye Ne Pauk)	๕๐	๒๕๐	ริมน้ำปุ่น
๕	นาแพ (Nan Pei)	๖๐	๒๕๐	ริมน้ำทุ (Htoo Chaung)
๖	ละเลหล่ง (Sa Lei Lone)	๖๐	๒๕๐	ห่างจากน้ำทุ ๒ ไมล์
๗	น่าน็อก (Nan Nauk)	๗๐	๓๐๐	ริมน้ำปุ่น
๘	ชีก้วย (Chee Kwat)	๗๐	๓๐๐	ริมน้ำปุ่น
๙	เวินแช (Wan Chei)	๖๐	๒๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๐	ไมทาน (Mine Htam)	๖๐	๒๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๑	บอลแค (Baw Le Khe)	๓๐๐	๒๕๐๐	ริมน้ำปุ่น
๑๒	ห่อคาน (Haw Khan)	๒๕	๑๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๓	ซอหล่ง (Saw Lone)	๒๕	๑๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๔	แหล่ไว (Lei Waing)	๒๕	๑๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๕	ทีตะงา (Htee Ta Hga)	๓๐	๑๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๖	หว่านเอา (Wan Aung)	๕๐	๑๖๐	ริมน้ำสาละวิน
๑๗	หว่านปะหละ (Wan Pa Lat)	๓๐	๙๐	ริมน้ำสาละวิน
๑๘	โก่สะป่า (Ko Sa Pa)	๘	๔๐	ริมน้ำสาละวิน
๑๙	ไมโฮ (Meng Home)	๘	๔๐	ริมน้ำสาละวิน
๒๐	หยว่าติท (Ywa Thit)	๒๕๐	๘๐๐	ห่างจากน้ำสาละวิน ๑ ไมล์
๒๑	ปี๊ลุ (Pi Lu)	๒๕	๘๐	ริมน้ำปุ่น
๒๒	นะมาเล (Nam Ma Lin)	๒๕	๘๐	ริมน้ำปุ่น
๒๓	หว่านแลวะ (Wan Lwet)	๑๕	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๒๔	โปะคิต๊ะ (Paw Kit Ta)	๑๕	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๒๕	ซอลอ (Saw Law)	๘	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๒๖	ปุ่นชอง (Pun Chaung)	๑๒	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๒๗	ป่าปู๊ (Pa Pu)	๑๗	๘๐	ริมน้ำปุ่น
๒๘	นากิ๊ท (Nan Kit)	๔๐	๒๐๐	ริมน้ำปุ่น
รวมทั้งหมด ๒๘ หมู่บ้าน ๑,๘๕๓ ครัวเรือน ๘,๗๗๐ คน (ตัวเลขโดยประมาณ)				

[๔] *เฉพาะหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนแม่น้ำสาละวิน แม่น้ำปุ่น และแม่น้ำทุ ยังไม่รวมห้วยสาขาต่าง ๆ (สำรวจเมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๖)*

สถานการณ์บริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเทศไทย

๑. การเปิดเผยข้อมูลโครงการไม่ครบถ้วน

ปัจจุบันชาวบ้านในพื้นที่ยังไม่ได้รับทราบข้อมูลโครงการอย่างเป็นทางการ ไม่มีการเปิดเผยพื้นที่น้ำท่วมทั้งหมดยกเว้นข้อมูลพื้นที่อ่างเก็บน้ำเฉพาะในส่วนของประเทศไทยเท่านั้น คือ เขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง ซึ่งจะทำให้เกิดน้ำท่วมพื้นที่ ๑,๓๔๐ ไร่ และเขื่อนเว่ยจี ๑๙,๑๐๑ ไร่ ซึ่งเป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมในเขตรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยา

อย่างไรก็ตาม พื้นที่น้ำท่วมหรือผลกระทบจากอ่างเก็บน้ำน่าจะมากกว่าที่ระบุไว้ เพราะ กฟผ. ระบุว่าเขื่อนเว่ยจีจะทำให้น้ำเอ่อเข้าน้ำปายในจ. แม่ฮ่องสอน ซึ่ง กฟผ. วางแผนจะแก้ไขโดยการสร้างคันดินกั้นน้ำปาย[๕] และผันน้ำลงเขื่อนภูมิพล การสร้างคันดินนี้จะทำให้เกิดน้ำท่วมมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกอ่างเก็บน้ำ

[๕] ผู้จัดการ ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

๓ เขื่อนท่าซาง :
เมื่อสายน้ำของชาวรัฐฉานหยุดไหล

"ถ้าสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำ ไม่ใช่แค่แม่น้ำสาละวินเท่านั้นที่จะหยุดไหล
แต่รวมถึงประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยใหญ่ด้วย
วัฒนธรรมของพวกเราต้องสูญไป
บ้าน วัด และผืนดินที่ทำกินของพวกเราต้องจมอยู่ใต้น้ำ"

ผู้อพยพชาวไทยใหญ่ ๒๕๔๓

โครงการเขื่อนท่าซาง ตั้งอยู่บริเวณที่เรียกกันว่า "ท่าซาง" ซึ่งเป็นคำเรียกที่เพี้ยนมาจากภาษาไทยใหญ่ หรือ ไต ว่า "ต้าจ้าง" หรือ ท่าช้าง ที่มาของชื่อนี้ บ้างว่าเป็นเพราะท่าน้ำแห่งนี้เป็นบริเวณที่ช้างจะลากไม้ลงมาล่องแม่น้ำสาละวิน บ้างว่าเป็นเพราะรูปทรงของภูเขาทั้งสองฝั่งที่ขนานไปกับแม่น้ำบริเวณนี้คล้ายหัวช้าง ชาวไทยใหญ่จึงเรียกดอยแห่งนี้ว่า "หลอยจ้าง" หรือดอยช้าง และเรียกท่าน้ำที่ใช้ข้ามไปมาบริเวณนี้ว่า "ต้าจ้าง" หรือ ท่าช้าง แต่ชาวพม่าเรียกเพี้ยนออกไปเป็น "ตะซาน" และเมื่อเขียนทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "Tasang" เสียงเรียกจึงยิ่งเพี้ยนออกเป็น "ท่าซาง"

แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายหลักของชาวรัฐฉาน ซึ่งประกอบไปด้วยประชาชนร่วมสิบล้านคน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยใหญ่ รองลงมาเป็นชาวปะหล่อง มูเซอ ลีซอ และอีกหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวบ้านตั้งแต่ภาคเหนือจนถึงภาคใต้ของรัฐนี้อาศัยแม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายหลักที่ใช้สัญจรไปมาหาสู่กัน ชาวบ้านที่ต้องการเดินทางมาภาคกลางและภาคใต้ของรัฐฉาน มักล่องเรือมาขึ้นฝั่งหรือข้ามฟากบริเวณ "ต้าจ้าง" ซึ่งเป็นท่าเรือข้ามฝั่งทำหน้าที่เชื่อมต่อ ระหว่างแผ่นดินรัฐฉานฝั่งตะวันตกกับตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน "ต้าจ้าง" จึงเป็นท่าน้ำที่สำคัญของรัฐฉานตอนใต้และเป็นเส้นทางค้าขายที่สำคัญระหว่างรัฐฉานตอนกลางกับประเทศไทยตอนบนมาตั้งแต่อดีต

สภาพแม่น้ำสาละวินบริเวณ "ต้าจ้าง" หรือ ท่าซางมีลักษณะเป็นเวิ้งน้ำกว้างใหญ่ สองฝั่งเป็นภูเขาใหญ่น้อย ยามหน้าฝนระดับน้ำจะขึ้นอย่างรวดเร็วและไหลแรงมาก บางช่วงเวลาน้ำจะกลายเป็นน้ำวนคล้ายกับแม่น้ำสาละวินบริเวณโครงการเขื่อนเว่ยจี หากฝนตกหนักชาวเรือจะไม่กล้านำเรือข้ามฝั่งเพราะกระแสน้ำแรงอาจทำให้เรือพลิกคว่ำและจมลงใต้น้ำ

หลังจากสะพานข้ามแม่น้ำท่าซางสร้างเสร็จสมบูรณ์ปี ๒๕๔๒ ชาวบ้านจึงหันมาใช้สะพานท่าซางแทนการใช้บริการเรือข้ามฟากสัญจรไปมาโดยรถโดยสารและรถบรรทุกจะต้องเสียค่าผ่านทางให้กับทหารพม่าอย่างไม่เป็นทางการ สำหรับท่าเรือ "ต้าจ้าง" ปัจจุบันยังคงเป็นท่าเรือสำหรับเรือสินค้าและเรือโดยสารของชาวบ้านจากรัฐฉานตอนบนที่ต้องการเดินทางมายังภาคกลางของรัฐฉานและประเทศไทยอยู่เช่นเดิม

วิถีชีวิตชาวบ้านสองฝั่งลำน้ำ

แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายหลักที่ประกอบไปด้วยแม่น้ำสาขามากมาย ชาวบ้านตลอดสองฝั่งแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำสาขาส่วนใหญ่ทำเกษตรและจับปลาในแม่น้ำยังชีพ แม่น้ำสาละวินบริเวณใกล้จุดสร้างเขื่อนท่าซางมีน้ำปางเป็นแม่น้ำสาขาขนาดใหญ่ที่สุด แม่น้ำสายนี้จะไหลมารวมกับแม่น้ำสาละวินก่อนถึงบริเวณ "ต้าจ้าง" ประมาณ ๘๐ กิโลเมตร น้ำปางจัดว่าเป็นแม่น้ำสายสำคัญและเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของรัฐฉานตอนกลาง เนื่องจากตลอดลำน้ำปางเต็มไปด้วยเกาะแก่งนับพันเกาะทำหน้าที่เป็นบ้านของปลาหลากหลายชนิด จนอำเภอนี้ถูกเรียกขานด้วยภาษาท้องถิ่นว่า "กุ๋นฮิง" หรือ "กุ๋นเหง" แปลว่า “เมืองพันเกาะ”

พ่อเฒ่าชาวไทยใหญ่วัย ๖๐ ปีคนหนึ่ง เล่าถึงชีวิตใน “เมืองพันเกาะ” แห่งนี้ว่า

"น้ำปางมีปลามากมายจนจับไม่ไหว ชาวบ้านจะพากันไปจับปลาในแม่น้ำและมันง่ายมากที่จะจับได้ ในช่วงฤดูฝนน้ำจากแม่น้ำจะค่อยๆ สูงขึ้นจนท่วมเข้ามาในที่นา ทำให้ปลาจากแม่น้ำเข้ามาอยู่ในที่นาของพวกเรา พวกเราเพียงแค่ใช้ตาข่ายดักจับก็สามารถได้ปลามาเป็นจำนวนมาก น้ำหนักของปลาโดยทั่วไปประมาณหนึ่งกิโลครึ่งจนถึงห้ากิโล นอกจากนี้ยังมีกุ้งและสัตว์น้ำอื่นๆ มากมายให้เราจับ"

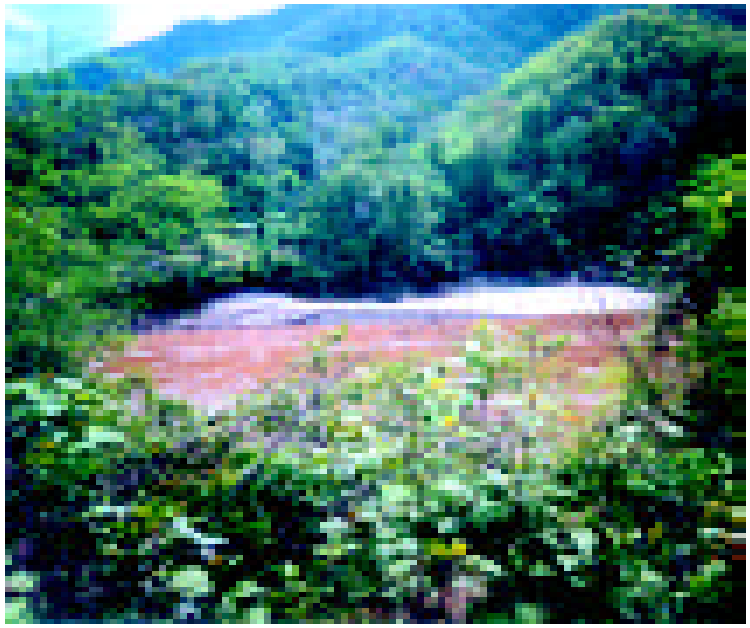

หัวงานเขื่อนท่าซาง : *บริเวณหัวงานเขื่อนท่าซางซึ่งจะถูกสร้างกั้นสาละวินกลางผืนป่าในใจกลางของรัฐฉาน*
ภาพ : เอเชียทัศน์

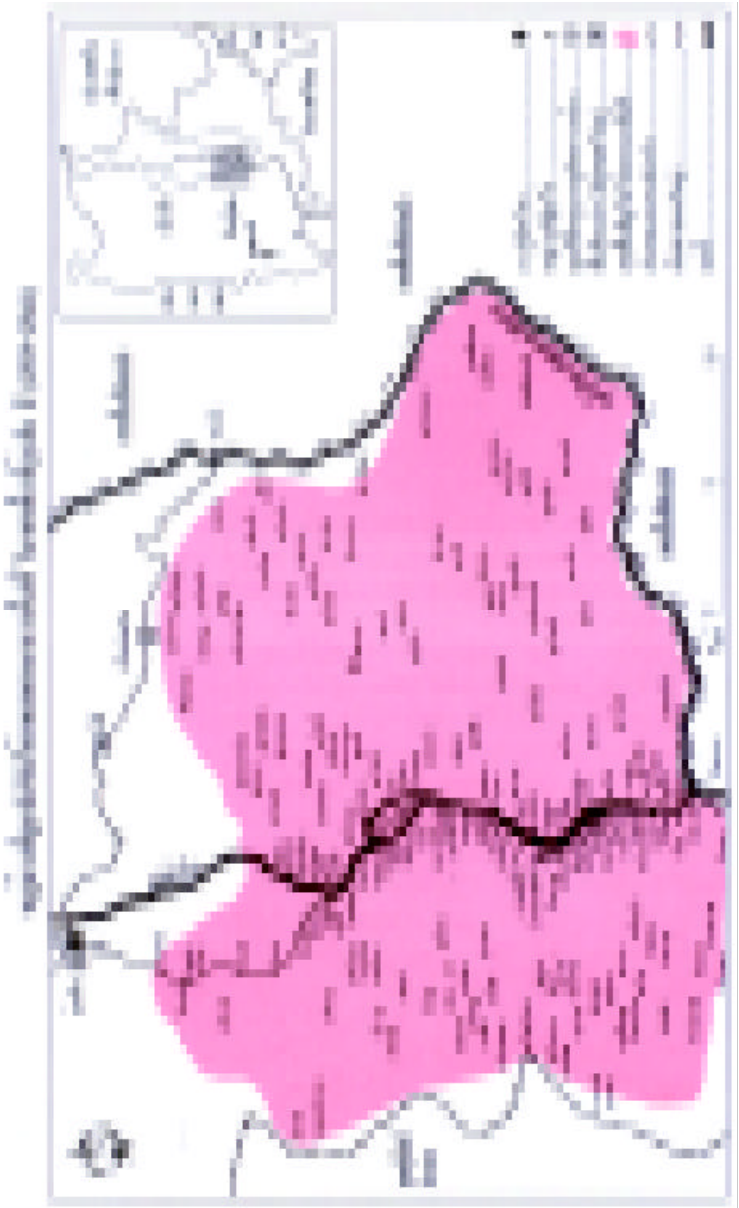

ที่มา : *S.H.R.F*

ความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ปลาบริเวณนี้กลายเป็นที่เลื่องลือในหมู่ชาวรัฐฉานว่า "ปลาน้ำปาง" เป็นปลาที่อร่อยมากที่สุด ชาวเมืองนี้จะนำปลา กุ้งและผลผลิตจากแม่น้ำไปขายหรือฝากญาติพี่น้องของตนที่อยู่ไกลออกไปอยู่เสมอ นอกจากนี้ผืนดินของเมืองกุ๋นฮิงยังมีความอุดมสมบูรณ์ไม่แพ้กัน ชาวบ้านนิยมเลี้ยงวัวควายสำหรับทำไร่ไถนาซึ่งให้ผลผลิตปีละไม่น้อย ด้วยเหตุนี้ตลอดสองฝั่งลำน้ำปางในเขตอำเภอกุ๋นฮิงจึงเต็มไปด้วยหมู่บ้านแน่นขนัดมากกว่า ๕๐ หมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ตั้งรกรากมาหลายชั่วอายุคน เมืองกุ๋นฮิงจึงเป็นแหล่งอารยธรรมดั้งเดิมที่สำคัญของชาวรัฐฉาน

รายละเอียดโครงการเขื่อนท่าซาง

เขื่อนท่าซางเป็นโครงการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ แบ่งออกเป็นเขื่อนบนและเขื่อนล่างมีกำลังผลิตติดตั้งรวม ๓,๓๐๐ เมกะวัตต์ สันเขื่อนมีความสูง ๑๘๘ เมตร หากสร้างสำเร็จก็จะเป็นเขื่อนที่มีความสูงมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คาดว่าจะมีพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมอย่างต่ำนับร้อยตารางกิโลเมตร ตัวเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินบริเวณท่าเรือท่าซาง ทิศตะวันออกของเมืองตองยี เมืองหลวงของรัฐฉานตอนใต้ประเทศพม่า ห่างจากชายแดนไทยด้านจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ ๑๓๐ กิโลเมตร งบประมาณเฉพาะค่าก่อสร้างอย่างต่ำ ๓ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ ล้านบาท

โครงการเขื่อนนี้ริเริ่มตั้งแต่ปี ๒๕๒๔ โดยบริษัทนิปปอน โคเออิ ซึ่งสร้างเขื่อนบาลูชองมาก่อน ต่อมาในปี ๒๕๔๑ บริษัทจีเอ็มเอส พาวเวอร์ ร่วมกับ เมียนมาร์ อีโคโนมิค คอร์ปอเรชั่น ศึกษาศักยภาพของโครงการ หลังจากนั้น ๑ ปี บริษัทเลเมเยอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล จากเยอรมันก็เข้ามาทำการศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นของโครงการ

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๕ บริษัทเอ็มดีเอ็กซ์ ได้ลงนามในบันทึกความเข้าใจกับรัฐบาลทหารพม่า และในวันเดียวกันบริษัทแห่งหนึ่งของไทยก็ได้ทำสัญญารับเหมาทำถนนจากท่าซางสู่จุดสร้างเขื่อนเป็นระยะทาง ๑๕ กิโลเมตร หลังจากนั้นเป็นต้นมาเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานและบริษัทสร้างเขื่อนของไทยก็เดินทางเข้าไปยังพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนท่าซางเพื่อทำการสำรวจพื้นที่

สถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง

๑. การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน

นับตั้งแต่มีนาคม ๒๕๓๙ เป็นต้นมา รัฐบาลทหารพม่าเริ่มดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานชาวบ้านในเขตภาคกลางของรัฐฉานจากหมู่บ้านในเขตชนบทให้เข้ามาอยู่ในแปลงอพยพ (relocation site) ซึ่งเป็นพื้นที่จัดสรรใหม่ควบคุมโดยทหารพม่า วัตถุประสงค์ของการโยกย้ายถิ่นฐานครั้งนี้เพื่อตัดขาดความช่วยเหลือแก่กองกำลังกู้ชาติไทยใหญ่ เอส เอส เอ (Shan State Army - SSA) จำนวนหมู่บ้านซึ่งถูกโยกย้ายในช่วงปี ๒๕๓๙ ถึง ๒๕๔๑ มีจำนวน ๑,๔๗๘ หมู่บ้านจาก ๑๑ เมือง จำนวนผู้ถูกอพยพทั้งหมด ๕๕,๙๕๗ ครอบครัว หรือประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน ในจำนวนนี้เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำปางซึ่งคาดว่าจะถูกน้ำท่วมหากมีการสร้างเขื่อนท่าซางอย่างน้อย ๕๐ หมู่บ้านหรือประมาณ ๒,๐๐๐ ครอบครัว[๒]

[๒] มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งรัฐฉาน (๒๕๔๑)

พลัดที่นา คาที่อยู่ : *การอพยพออกจากหมู่บ้านของชาวรัฐฉานเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับแต่รัฐบาลทหารพม่าดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน ผู้ที่ไม่ต้องการเข้าไปอยู่ในแปลงอพยพก็ต้องหลบซ่อนตามป่าเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ส่วนหนึ่งหนีมุ่งหน้าสู่ชายแดนไทยระลอกคลื่นผู้ลี้ภัยจะมีมากขึ้นหากสร้างเขื่อนท่าซาง*
ภาพ : S.H.R.F

เนื่องจากชีวิตในแปลงอพยพเต็มไปด้วยความยากลำบากชาวบ้านไม่ได้รับอนุญาตให้กลับไปทำนาที่หมู่บ้านเดิม และรัฐบาลทหารพม่าไม่มีสวัสดิการใดๆ สำหรับผู้อพยพเหล่านี้ ชาวบ้านจึงพากันหลบหนีออกจากแปลงอพยพ ส่วนหนึ่งเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในป่ากลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ (Internally Displaced Persons – IDPs) ยังชีพด้วยการหาอาหารจากป่าและแม่น้ำ อีกส่วนหนึ่งอพยพหนีมาเมืองไทย

พ่อเฒ่าชาวไทยใหญ่ : *ผู้เฒ่าพลัดถิ่นในประเทศชาวไทยใหญ่คนนี้มีเพียงเพิงพักเล็กๆ และดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาป่าและแม่น้ำสาละวิน*
ภาพ : S.H.R.F

ปัจจุบันชาวบ้านซึ่งถูกโยกย้ายจากหมู่บ้านสองฝั่งแม่น้ำปางประมาณ ๔๐๐ ครอบครัว (เฉลี่ยครอบครัวละ ๓ – ๕ คน) อาศัยอยู่ในแปลงอพยพของทหารพม่าที่ตัวอำเภอกุ๋นฮิง ประมาณ ๖๐๐ ครอบครัวเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศหลบซ่อนอยู่ในผืนป่าและเกาะแก่งกลางแม่น้ำปาง และอีกประมาณ ๑,๐๐๐ ครอบครัวอพยพมายังประเทศไทย[๓]

[๓] เนื่องจากผู้ลี้ภัยชาวไทยใหญ่ไม่มีค่ายอพยพเหมือนกับผู้ลี้ภัยชาวกะเรียงและชาวคะยา ผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่จึงอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ตามหมู่บ้านชายแดนจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และแม่ฮองสอน

หากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง หมู่บ้านกว่า ๕๐ แห่งและผืนป่าสองฝั่งแม่น้ำปางตอนล่างซึ่งเป็นที่พักพิงและแหล่งอาหารของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจะต้องจมอยู่ใต้น้ำ ชาวบ้าน ๒,๐๐๐ ครอบครัวซึ่งถูกบังคับให้โยกย้ายออกจากหมู่บ้านด้วยนโยบายของรัฐบาลทหารพม่าจะไม่มีโอกาสกลับมาอาศัยและทำกินบนผืนดินเดิมของตนได้อีกต่อไป

นโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานดังกล่าวทำให้ปัจจุบันตลอดสองฝั่งแม่น้ำปางมีแต่หมู่บ้านร้าง หากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง รัฐบาลทหารพม่าจึงสามารถอ้างกับประเทศไทยและชาวโลกได้ว่า บริเวณนี้ไม่มีผู้ได้รับผลกระทบและไม่ต้องจ่ายค่าชดเชยใดๆ

ผืนป่าใจกลางรัฐฉานที่จะสร้างเขื่อนท่าซางมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจำนวนมากที่หลบซ่อนอยู่ ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศชาวไทยใหญ่ ๒ คนนี้ออกจากที่หลบซ่อนลงมาตักน้ำจากน้ำปางไปใช้ การสร้างเขื่อนท่าซางจะทำลายผืนป่าอันเป็นแหล่งพักพิงของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศและทรัพยากรที่ต้องพึ่งพาในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด
ภาพ : S.H.R.F

๒.การบังคับใช้แรงงาน

ในช่วงสองปีที่ผ่านมา รัฐบาลทหารพม่าได้บังคับใช้แรงงานชาวบ้านในโครงการของรัฐและกองทัพพม่าหลายโครงการ อาทิ การสร้างถนนสายใหม่จากเมืองเชียงตองสู่จุดสร้างเขื่อนท่าซาง การซ่อมแซมค่ายทหารพม่า การหาบเสบียงและอาวุธให้ทหารพม่า โดยเฉพาะพื้นที่ภาคใต้ของรัฐฉาน บริเวณเมืองเชียงตองและเมืองกุ๋นฮิง ซึ่งเป็นบริเวณที่จะมีการสร้างเขื่อนท่าซาง (ห่างจากชายแดนด้านจังหวัดเชียงใหม่ไม่เกิน ๒๐๐ กิโลเมตร) หากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง โอกาสที่ชาวบ้านจะถูกบังคับใช้แรงงานในโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนไม่ว่าจะเป็นโครงการสร้างถนน สร้างค่ายทหาร รวมถึงสร้างตัวเขื่อนจะต้องเพิ่มมากขึ้น

๓. การข่มขืนผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์

รายงาน "ใบอนุญาตข่มขืน" ซึ่งจัดทำโดยเครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทยใหญ่ (Shan Women's Action Network - SWAN) และมูลนิธิสิทธิมนุษยชนไทยใหญ่ (Shan Human Rights Foundation - S.H.R.F) เมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๔๕ ระบุว่าผู้หญิงเกือบ ๓๐๐ คน หรือเกือบครึ่งหนึ่งของผู้หญิงซึ่งปรากฏในรายงานฉบับนี้ ถูกทหารพม่าข่มขืนในบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งของเขื่อนท่าซางและพื้นที่ซึ่งจะถูกน้ำท่วมหากมีการสร้างเขื่อน

นอกจากนี้ รายงานมูลนิธิสิทธิมนุษยชนไทยใหญ่เมื่อเดือนพฤษภาคมปี ๒๕๔๕ ยังเปิดเผยว่า ระหว่างวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์จนถึงวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๔๕ ทหารพม่ากองพันทหารราบเบาที่ (LIB) ๕๑๙ ซึ่งรับผิดชอบพื้นที่ท่าซางได้บังคับผู้หญิงไทยใหญ่จำนวน ๙ คนไปใช้แรงงานในตอนกลางวันและข่มขืนในตอนกลางคืน (sex slave) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนหน้าทีมสำรวจ ๓๖ คนจากประเทศไทยจะเดินทางไปถึงที่ตั้งเขื่อนท่าซางเพียงหนึ่งเดือนเท่านั้น

แผนที่แสดงการเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่าและความรุนแรงทางเพศ รอบจุดสร้างเขื่อนท่าซาง (พ.ศ. ๒๕๓๙ - ๒๕๔๔)

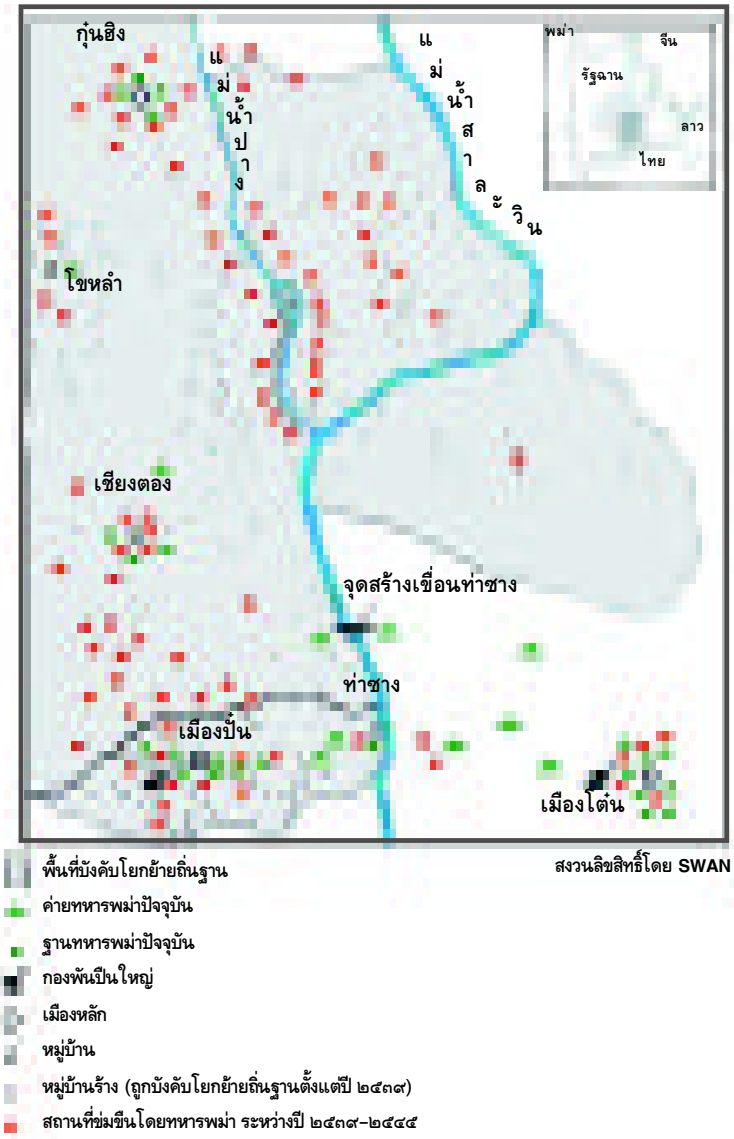

๔. การสังหารโหดและทรมานชาวบ้าน

เหตุการณ์ทหารพม่าทำการสังหารโหดและทรมานชาวบ้านตามหมู่บ้านต่างๆ ใกล้กับพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนท่าซางยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

รายงานจากภาคสนามของกลุ่มสาละวิน วอทช์ (Salween Watch) เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ ระบุว่าเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๔๕ ทหารพม่ากองพันทหารราบเบา (LIB) ที่ ๕๐๒ ได้ข่มขืนและฆ่าผู้หญิง ๓ คน รวมทั้งฆ่าผู้ชาย ๕ คน ที่หมู่บ้านตองควายห่างจากสะพานท่าซางไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ๑๕ ไมล์

ส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองกุ่นฮิง ซึ่งเป็นเขตที่คาดว่าจะถูกน้ำท่วมเป็นพื้นที่ที่มีชาวบ้านผู้พลัดถิ่นภายในประเทศถูกสังหารโหดมากที่สุดในรอบห้าปี

ผู้ลี้ภัยตามชายแดน : *ที่ดอยไตแลง บนแนวพรมแดนไทย-พม่า แถบแม่ฮ่องสอน ครอบครัวของผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจากใจกลางรัฐฉานสร้างที่พักพิงชั่วคราวตามยถากรรม ในจำนวนนี้จะไม่ได้กลับแผ่นดินของตนเองหากมีการสร้างเขื่อนท่าซาง*

ภาพ : S.H.R.F

ที่ผ่านมา เหตุการณ์เลวร้ายที่สุดเกิดขึ้นเมื่อเดือนพฤษภาคมปี ๒๕๔๓ ทหารพม่ากองพันทหารราบที่ ๒๔๖ ทำการสังหารหมู่ผู้ชาย ผู้หญิง และเด็ก รวมทั้งหมด ๖๔ คน ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้กับแม่น้ำสาละวินโดยไม่มีใครทราบสาเหตุ

๕. การตัดไม้ในพื้นที่น้ำท่วมและพื้นที่รอบๆ

ผืนป่าทางตอนเหนือและใต้ของบริเวณที่จะสร้างเขื่อนท่าซางจัดเป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของรัฐฉานที่หลงเหลืออยู่ ปัจจุบันผืนป่าแห่งนี้กำลังถูกบริษัทซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกับครอบครัวนายทหารระดับสูงในกองทัพพม่า และราชายาเสพติดชื่อดังชาวว้าเข้าไปดำเนินการตัดไม้อย่างต่อเนื่อง การเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารในพื้นที่และการขยายถนนหนทางซึ่งเชื่อมต่อกับโครงการสร้างเขื่อนท่าซางได้นำไปสู่การทำลายผืนป่าแห่งนี้อย่างรุนแรง

๖. การเพิ่มกำลังทหารพม่าในพื้นที่สร้างเขื่อนท่าซาง

รายงานของกลุ่มสาละวิน วอทช์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ ระบุว่า ปลายเดือนธันวาคม ๒๕๔๕ บริเวณใกล้กับพื้นที่สร้างเขื่อนท่าซางมีทหารพม่าประจำการอย่างน้อย ๑๗ กองพันทหารราบ จำนวน ๖ กองพันเพิ่งย้ายเข้ามาประจำการในช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมา

สำหรับบริเวณเมืองเชียงตอง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจุดสร้างเขื่อนท่าซาง ก่อนหน้านี้ไม่เคยมีกองกำลังทหารพม่าเข้ามาประจำการแต่อย่างใด แต่ปัจจุบันมีทหารพม่าเข้ามาประจำการทั้งหมด ๔ กองพัน

ปัญหาที่สำคัญของจำนวนทหารพม่าที่เพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนท่าซาง ยังนำไปสู่แนวโน้มของการละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่นี้มากยิ่งขึ้น ดังเช่นรายงานการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๔ เขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า : โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน

โครงการเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่าที่กำลังถูกผลักดันมี ๒ เขื่อน คือ เขื่อนตอนบนตั้งอยู่ในบริเวณที่มีชื่อเรียกว่า "เว่ยจี" และเขื่อนตอนล่างตั้งอยู่บริเวณที่เรียกว่า "ดา-กวิน" หรือ ท่าตาฝั่ง (เป็นชื่อหมู่บ้านกะเหรี่ยงฝั่งไทย) ที่ตั้งของทั้ง ๒ เขื่อนอยู่บนชายแดนประเทศไทย-พม่า ระหว่างอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเทศไทย กับรัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่า ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่พึ่งพาแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขามาหลายชั่วอายุคน

บริเวณที่ตั้งเขื่อนสาละวินชายแดนตอนบน เป็นช่วงที่แม่น้ำไหลผ่านหน้าผาแคบเป็นระยะทางยาวหลายกิโลเมตรก่อนที่จะไหลออกสู่เวิ้งน้ำกว้างใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกเป็นภาษาพม่าว่า "เว่ยจี" แปลว่าวังน้ำใหญ่ ยามหน้าฝนน้ำจำนวนมากที่ถูกบีบมาจากโตรกผาจะไหลวนเข้าสู่เวิ้งน้ำและระเบิดพุ่งขึ้นมา ทำให้เกิดน้ำวนขนาดใหญ่สลับกันระหว่างฝั่งไทยกับพม่า ในช่วงดังกล่าวชาวเรือที่สัญจรไปมาจะต้องระมัดระวังมากเป็นพิเศษ จะหลีกเลี่ยงการเดินเรือหรือหากจำเป็นก็ต้องพยายามเลาะชายฝั่งไปอย่างช้าๆ มิเช่นนั้นเรือจะถูกน้ำวนดูดจมลงสู่ก้นแม่น้ำซึ่งมีความลึกหลายสิบเมตร

ชาวบ้านจากรัฐกะเหรี่ยงให้ข้อมูลว่า ก่อนนี้สามารถสัญจรไปมาตามแม่น้ำสาละวินอย่างอิสระ แต่หลังจากรัฐบาลทหารพม่าสามารถยึดพื้นที่จอทะ (Saw Hta) ในฝั่งรัฐกะเหรี่ยง ตรงข้ามบ้านจอท่าอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ในเดือนตุลาคม ๒๕๓๕ ชาวบ้านก็เริ่มหวาดกลัวการสัญจรในแม่น้ำสาละวิน เนื่องจากทหารพม่าเข้ามาตั้งฐานอยู่ริมแม่น้ำสาละวินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันบริเวณสองฝั่งแม่น้ำสาละวินมีฐานของทหารพม่าและทหารไทยตั้งอยู่หลายแห่ง

ชาวรัฐคะยาและรัฐกะเหรี่ยง รวมทั้งชาวบ้านในฝั่งไทยใช้แม่น้ำสาละวินเป็นเส้นทางหลักเพื่อสัญจรและขนส่งสินค้ามาเนิ่นนาน ก่อนหน้าทหารพม่าจะเข้ายึดพื้นที่เดิมของทหารกะเหรี่ยงเคเอ็นยู ฝั่งลำน้ำทั้งเขตไทยและพม่าแทบไม่มีด่านตรวจใดๆ แต่หลังจากปี ๒๕๓๘ เริ่มมีด่านตรวจทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า เรือทุกลำต้องจอดที่ด่านตรวจในฝั่งไทย ยกเว้นเรือของราชการไทย พ่อค้าต้องรู้จักและได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่รัฐของไทยในการค้าขายระหว่างสองประเทศ พ่อค้าจากฝั่งประเทศไทยจะส่งออกน้ำมันพืช เสื่อ และรองเท้า ส่วนฝั่งพม่าขายพริกและหัวหอมให้ไทย โดยมีเส้นทางขนส่งระหว่างบ้านแม่สามแลบ จ. แม่ฮ่องสอน ไปถึงตะคอทะ (Ta Gaw Hta) บนชายแดนระหว่างรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยา

รายละเอียดโครงการ*

โครงการเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า มีชื่อเป็นทางการว่า ***โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำสาละวินชายแดนประเทศไทย-เมียนม่าร์*** ประกอบด้วย ๒ โครงการ คือ

- **โครงการเขื่อนสาละวินชายแดนตอนบน (เว่ยจี)**
  เขื่อนมีความสูง ๑๖๘ เมตร สูงกว่าเขื่อนภูมิพลซึ่งจัดว่าเป็นเขื่อนสูงที่สุดในประเทศไทย กำลังผลิตติดตั้ง ๔,๕๔๐ เมกะวัตต์
  สันเขื่อนตั้งอยู่ที่ละติจูด ๑๘ องศา ๒๐ ลิปดาเหนือ ลองติจูด ๙๗ องศา ๓๕ ลิปดาตะวันออก
  ระดับกักเก็บน้ำ ๒๒๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง
- **โครงการเขื่อนสาละวินชายแดนตอนล่าง (ดากวิน/ท่าตาฝั่ง)**
  เขื่อนมีความสูง ๔๙ เมตร กำลังผลิตติดตั้ง ๗๙๒ เมกะวัตต์
  สันเขื่อนตั้งอยู่ที่ละติจูด ๑๘ องศา ๕ ลิปดาเหนือ ลองติจูด ๙๗ องศา ๔๒ ลิปดาตะวันออก
  ระดับกักเก็บน้ำ ๘๖ เมตรเหนือระดับน้ำทะเล

อ่างเก็บน้ำของเขื่อนตอนล่างท่วมพื้นที่ยาวไปตามลำน้ำประมาณ ๓๕ กม. จรดกับฐานล่างของเขื่อนตอนบน เป็นอ่างเก็บน้ำ ๒ อ่างที่เชื่อมต่อกัน อ่างเก็บน้ำของเขื่อนตอนบนท่วมพื้นที่ยาวไปตามลำน้ำ ๓๘๐ กม. แบ่งออกเป็นพื้นที่ในเขตชายแดนประเทศไทย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และรัฐกะเหรี่ยง ๕๖ กม. และพื้นที่ในเขตรัฐกะเหรี่ยงต่อขึ้นไปถึงรัฐคะยาประเทศพม่า ๓๒๔ กม.

หัวงานเขื่อนเว่ยจี : *เมื่อเริ่มมีการผลักดันเขื่อนบริเวณเว่ยจี ทางฝั่งไทย คำว่า "DAM" หรือ "เขื่อน" ถูกเขียนขึ้นบนแท่นหินโดยนักสร้างเขื่อนในปี ๒๕๔๕ ขณะที่ฝั่งตรงข้ามกะเหรี่ยงเคเอ็นยูถูกโจมตีจากทหารพม่า ปัจจุบันฝั่งตรงข้ามกับไทยถูกยึดครองโดยทหารพม่าเกือบทั้งหมด*

ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

* การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (๒๕๔๖)

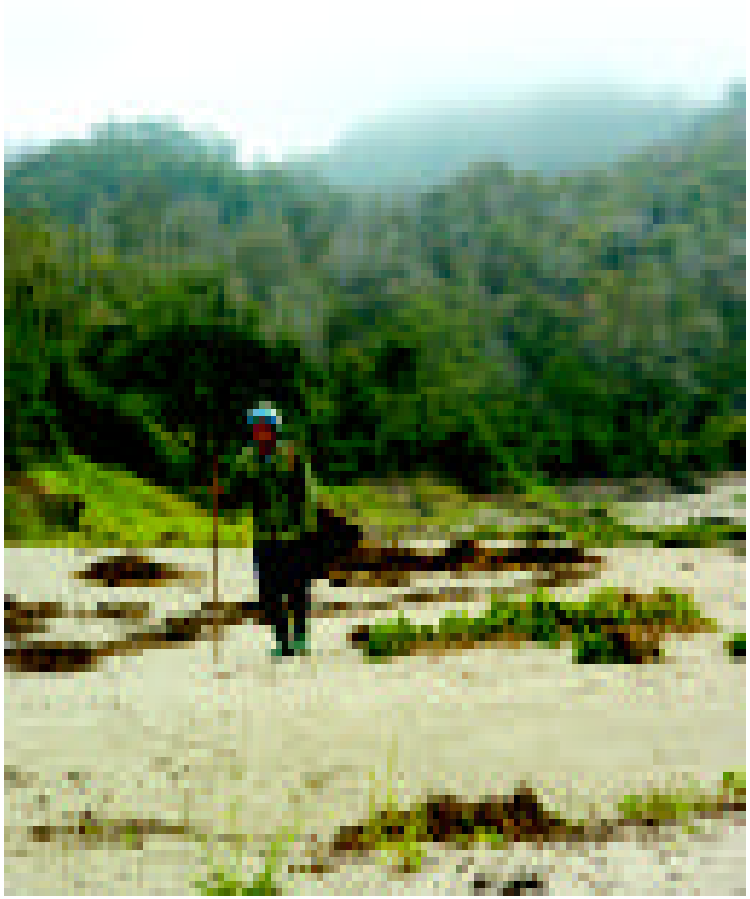

วิถีจะจมอยู่ใต้น้ำ *: พะตีชาวปากะญอทางฝั่งไทยแบก "ป่าคา" (ก๋วยหรือกระบุง) นำผลผลิตจากเกษตรริมน้ำกลับไปเป็นอาหารของครอบครัว พะตีคนนี้จะสูญเสียที่ทำกินริมน้ำเนื่องจากบริเวณนี้จะถูกน้ำท่วมจากเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง บนพรมแดนไทย-พม่า*
ภาพ : เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปัจจุบัน การเปิดเผยข้อมูลโครงการ โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่น้ำท่วมยังขาดความชัดเจน กฟผ. เปิดเผยข้อมูลพื้นที่อ่างเก็บน้ำเฉพาะในส่วนของประเทศไทยเท่านั้น คือ เขื่อนสาละวินตอนล่าง ๑,๓๔๐ ไร่ และเขื่อนสาละวินตอนบน ๑๙,๑๐๑ ไร่ ซึ่งนับเป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมในเขตรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยา

สถานการณ์ในรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยาใกล้จุดสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า

รัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยาตั้งอยู่ตรงข้ามจังหวัดตากและแม่ฮ่องสอน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง (สะกอ) ประชากรในรัฐคะยาส่วนใหญ่เป็นชาวคะยา กะเหรี่ยง และยินตาแล (Yin Ta Lae) ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าว อ้อย ถั่ว พริก และมะพร้าว

ผู้ลี้ภัยจากรัฐกะเหรี่ยงวัย ๖๔ ปีซึ่งอพยพมาจากหมู่บ้านเดิมซึ่งตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำสาละวิน บริเวณจุดสร้างเขื่อนสาละวินตอนบนหรือเว่ยจีเล่าถึงชีวิตในอดีตว่า

"เมื่อก่อนมีผู้คนจำนวนมากอาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำสาละวิน เราใช้แม่น้ำในการเดินทางและหาปลามาเป็นอาหาร รวมทั้งใช้น้ำจากแม่น้ำในการปลูกพืชและดื่มกิน เพราะในบรรดาแม่น้ำแถบนั้น แม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำสายเดียวที่สามารถใช้ดื่มกินได้ ในช่วงฤดูหนาวชาวบ้านจะปลูกพืชตลอดสองฝั่งลำน้ำ ส่วนใหญ่เป็นพืชผักสวนครัวซึ่งนำมาใช้บริโภคในครัวเรือน หากเหลือจากกินเราก็นำไปขาย มีชาวบ้านหลายร้อยหลังคาเรือนในแถบนั้นและทั้งหมดปลูกผักตลอดลำน้ำ"[๒]

[๒] สัมภาษณ์ชาวบ้านผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยง จากค่ายผู้ลี้ภัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๖

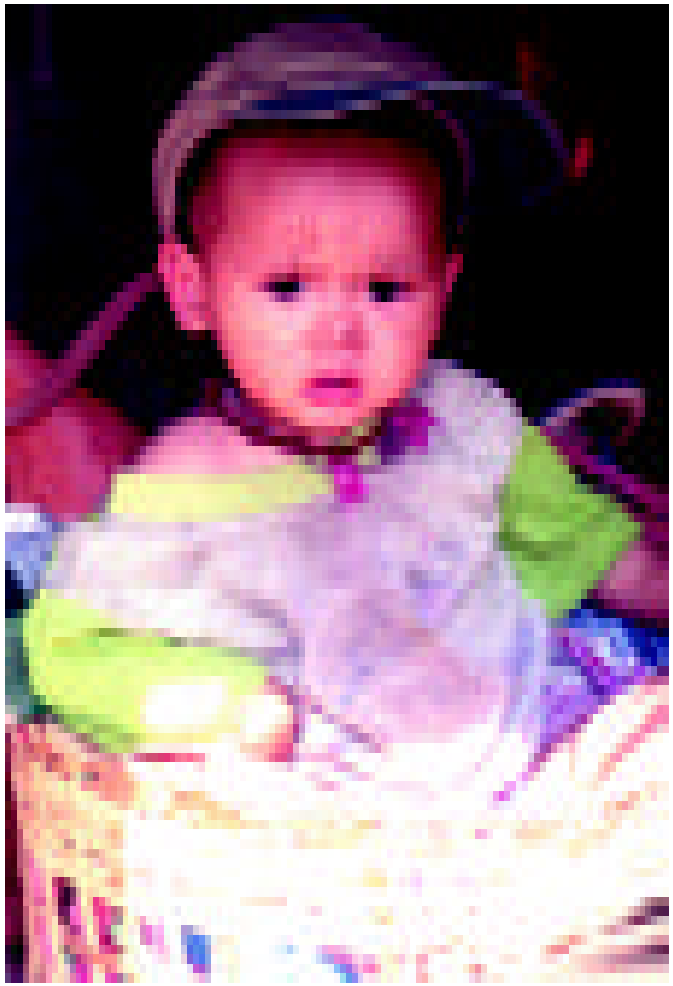

ผู้พลัดถิ่นใกล้พรมแดนไทย–พม่า : *ในรัฐกะเหรี่ยงบริเวณที่จะถูกน้ำท่วมจากเขื่อนสาละวิน มีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศเช่นเดียวกับในรัฐฉาน เด็กต้องใช้ชีวิตผู้พลัดถิ่นกับครอบครัวและต้องอยู่ในตะกร้าที่พร้อมจะเคลื่อนย้ายตลอดเวลา*
ภาพ : EarthRights International

หากสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนทั้งสองเขื่อน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำสาละวินในเขตรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยาจะต้องประสบปัญหาน้ำท่วมเป็นอาณาบริเวณกว้าง นอกจากนี้ชาวบ้านในอำเภอพะปุน (Papun) รัฐกะเหรี่ยงยังต้องประสบปัญหาการเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่าซึ่งเข้ามาควบคุมพื้นที่สร้างเขื่อน เนื่องจากอำเภอพะปุนเป็นอำเภอที่อยู่ใกล้กับจุดสร้างเขื่อนมากที่สุด

สถานการณ์ในอำเภอพะปุน รัฐกะเหรี่ยง

การเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่า

นับตั้งแต่รัฐบาลทหารพม่าเข้ายึดมาเนอปลอ กองบัญชาการใหญ่ของกองกำลังกู้ชาติกะเหรี่ยง เคเอ็นยู (Karen National Union – KNU) ในปี ๒๕๓๘ อีกหนึ่งปีต่อมา รัฐบาลทหารพม่าได้ส่งกองกำลังทหารเข้ามายังรัฐกะเหรี่ยงมากถึง ๓๒ กองพัน (โดยส่วนใหญ่ ๑ กองพันมีทหารประมาณ ๓๐๐ – ๕๐๐ นาย) การเข้ามาของทหารพม่าก่อให้เกิดปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง อาทิ การบังคับใช้แรงงานชาวบ้านในการหาบเสบียงและอาวุธให้กับทหารพม่า การบังคับใช้แรงงานในค่ายทหาร รวมไปถึงการทารุณกรรมในรูปแบบต่างๆ หลังจากองค์กรด้านสิทธิมนุษยชนรายงานสถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่สู่นานาชาติ รัฐบาลทหารพม่าจึงลดจำนวนกองกำลังทหารในพื้นที่รัฐกะเหรี่ยงลง ปัจจุบันเฉพาะในเขตอำเภอพะปุน ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้จุดสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนทั้งสองแห่งในยามปกติมีทหารพม่าประจำการ ๔ กองพัน คือ กองพันทหารราบ (IB) หมายเลข ๑๙ กองพันทหารราบเบา (LIB) หมายเลข ๓๔๐, ๓๔๑ และ ๔๓๔ หากมีเหตุการณ์ฉุกเฉินก็จะมีการเรียกกองพันจากพื้นที่อื่นเข้ามาเสริม

การอพยพหนีการกวาดล้างของทหารพม่า

ปี ๒๕๔๕ ชาวบ้านในเขตอำเภอพะปุน จำนวน ๖,๖๑๗ ครอบครัว ๓๗,๐๐๗ คนได้อพยพหนีการกวาดล้างของทหารพม่าเข้าไปอยู่ในป่า จำนวน ๑๒,๒๐๐ คน เข้าไปอยู่ในแปลงอพยพภายใต้การควบคุมของทหารพม่า[๓] หลังจากอพยพชาวบ้านออกจากหมู่บ้าน ทหารพม่าจะเข้าไปทำลายข้าวของและผลผลิตในไร่นาของชาวบ้านจนเสียหายเพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านกลับไปอยู่ในหมู่บ้าน และส่งเสบียงสนับสนุนให้กับกองกำลังกู้ชาติกะเหรี่ยงเคเอ็นยู เนื่องจากชีวิตในแปลงอพยพเต็มไปด้วยความลำบาก ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงเลือกที่จะใช้ชีวิตไป ๆ มา ๆ ระหว่างในหมู่บ้านเดิมกับในป่า โดยหากพบว่าทหารพม่ากลับออกไปจากหมู่บ้านเมื่อใด ชาวบ้านก็จะพากันย้ายกลับไปอยู่ที่หมู่บ้าน และหากได้ข่าวว่าทหารพม่าเข้ามาใกล้ก็จะย้ายกลับเข้าไปอยู่ในป่า ปัจจุบันบริเวณสองฝั่งแม่น้ำสาละวินและห้วยสาขาจึงยังคงมีหมู่บ้านของชาวบ้านตั้งอยู่บ้าง

ผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงจากเขตอำเภอพะปุน เล่าว่าหมู่บ้านของตนเคยมีที่นาจำนวนมากบริเวณริมฝั่งแม่น้ำสาขาของแม่น้ำสาละวิน ปัจจุบันมีชาวบ้านที่กลับไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านและทำนาน้อยลง ที่นาส่วนที่เหลือถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่มีทหารพม่าย้ายเข้ามาควบคุมพื้นที่แถบนี้ และทำลายบ้านเรือน ไร่นาจนชาวบ้านไม่สามารถอาศัยอยู่ได้

ปัจจุบันในเขตอำเภอพะปุนจึงมีทั้งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดิมในแปลงอพยพ ในป่า และในค่ายผู้ลี้ภัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเทศไทย

การตัดถนนเข้าสู่เขตสร้างเขื่อน

ปัจจุบันมีถนนสองสายที่วิ่งจากตัวอำเภอพะปุนสู่จุดสร้างเขื่อนเว่ยจี (สาละวินชายแดนตอนบน) และเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง (สาละวินชายแดนตอนล่าง)

[๓] Burma Border Consortium (2002)

ทหารพม่าได้ตัดและซ่อมแซมถนนสายหลักในรัฐกะเหรี่ยงทุกปี เพื่อควบคุมพื้นที่ตั้งแต่กะมาหม่อง (Kamamaung) ซึ่งอยู่ทางใต้สุดของรัฐกะเหรี่ยง ขึ้นเหนือมายังพะปุน ต่อไปยังเจ้ายะ (Kyauk Nya) และอีกสายแยกจากพะปุนไปดา-กวิน เพื่อเป็นเส้นทางส่งเสบียงไปให้ทหารพม่าในแนวหน้าบริเวณริมน้ำสาละวิน ก่อนหน้านี้ไม่มีถนนสำหรับรถวิ่งในแถบนี้มาก่อน เนื่องจากไม่มีกองกำลังทหารพม่าเข้ามาตั้งค่ายทหารประจำในพื้นที่

แผนที่รัฐกะเหรี่ยงบริเวณที่จะสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า

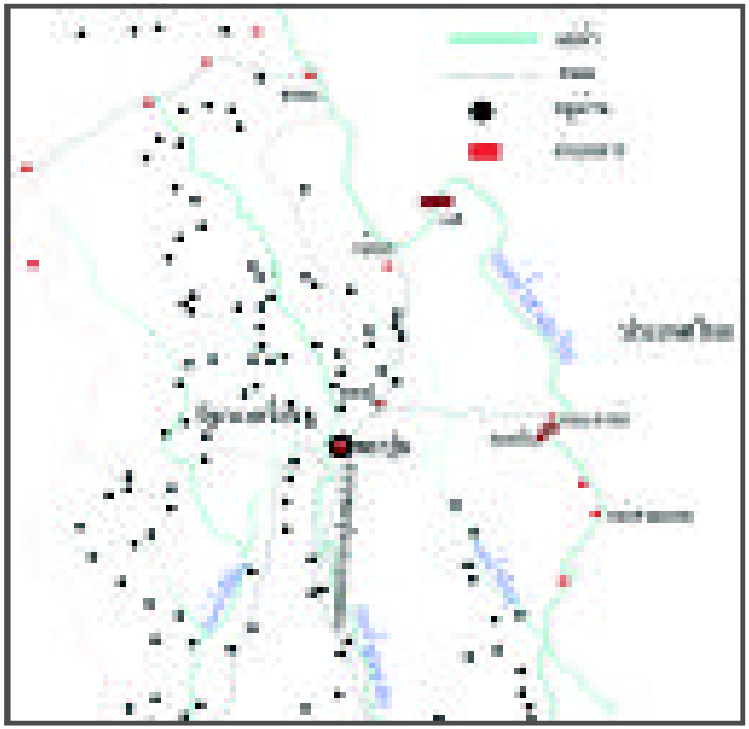

ที่มา : EarthRights International

ถนนจากคอปุ (Kaw Pu) ซึ่งอยู่ระหว่างจุดสร้างเขื่อนและพะปุน ถูกตัดสำหรับให้รถวิ่งได้ในปี ๒๕๓๘ โดยแบ่งออกเป็นถนนสองสายเริ่มจากคอปุไปยังค่ายทหารพม่าริมน้ำสาละวินใกล้กับจุดสร้างเขื่อนทั้ง ๒ แห่ง

- เส้นแรกไปค่ายทหารพม่าเจ้ายะ (Kyauk Nya) ใกล้กับจุดสร้างเขื่อนเว่ยจี
- เส้นที่สองไปค่ายทหารพม่าแมะคาท่า (Mae Kha Hta) และดากวิน ใกล้จุดสร้างเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง

■ สถานการณ์ในรัฐคะยา บริเวณที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากเขื่อนเว่ยจี

รายงานภาคสนามของ EarthRights International และ Ngwe Taung Nature Network เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๖ ระบุว่า พื้นที่ในเขตรัฐคะยาซึ่งคาดว่าจะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำส่วนใหญ่ของเขื่อนสาละวินตอนบน (เว่ยจี) มีชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำสาละวินและน้ำปุน (Pawn River) สาขาที่ใหญ่ที่สุดของน้ำสาละวิน และห้วยสาขาอื่นๆ อย่างน้อย ๒๘ หมู่บ้าน (ดังรายชื่อในตาราง)

ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์คะยา ไทยใหญ่ และยินตาแล ชุมชนส่วนใหญ่ริมสาละวินจะทำเกษตรริมแม่น้ำในฤดูน้ำลด ปลูกพืชต่างๆ เช่น ยาสูบ กระเทียม หัวหอม พริก และพืชอื่นๆ เพราะพื้นที่ริมลำน้ำสาละวินส่วนใหญ่เป็นที่ราบและอุดมสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยธรรมชาติที่พัดพามาทับถมเหมาะแก่การเพาะปลูก ส่วนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำสาขา อาทิ น้ำปุน ทำการเกษตร ทำนา ปลูกข้าวโพด งา ผักบุ้ง มะพร้าว และพืชอื่นๆ และเลี้ยงสัตว์ หลายหมู่บ้านในบริเวณนี้มีวัดและโบสถ์เก่าแก่ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เช่น ที่หมู่บ้านห่อคาน (Haw Khan) มีระฆังทองแดงเก่าแก่ขนาดใหญ่

แม่น้ำสาละวินและแม่น้ำสาขาในรัฐคะยายังอุดมไปด้วยป่าธรรมชาติโดยเฉพาะป่าสักที่มีพืชสมุนไพรซึ่งชาวบ้านสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีสัตว์ป่าหายากหลายชนิด เช่น เสือ ควายป่า วัวแดง หมีนกยูง กวาง ช้าง หมูป่า บางแห่งมีหนองหรือบึงซึ่งชาวบ้านพบแรดและจระเข้

ชุมชนและจำนวนชาวบ้านเหล่านี้นับเป็นสิ่งสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า บริเวณที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเว่ยจีมีชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานอยู่ หาใช่เขตไร้ประชากรอยู่อาศัยตามที่มักถูกอ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมในการสร้างเขื่อน หากมีการสร้างเขื่อนสาละวินบริเวณชายแดน ชาวบ้านในชุมชนเหล่านี้จะต้องได้รับผลกระทบจากการสูญเสียการเข้าถึงทรัพยากร เช่น พื้นที่เกษตรริมน้ำ ป่าไม้ และวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติไปตลอดกาล นอกจากนี้ผู้พลัดถิ่นภายในประเทศที่หลบซ่อนตามป่าในบริเวณนี้ซึ่งดำรงชีพอยู่ได้ก็ด้วยทรัพยากรจากแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขา จะต้องได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมผืนป่าและแม่น้ำเช่นกัน

ผู้ได้รับผลกระทบฝั่งพม่ายังรวมถึงชุมชนที่ตั้งอยู่ทางตอนล่างของเขื่อนลงไปจนถึงปากแม่น้ำสาละวิน เนื่องจากเขื่อนจะควบคุมการไหลของน้ำทางตอนบนซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการทำเกษตรริมน้ำ ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศแม่น้ำและการสูญเสียพันธุ์ปลาและการประมง

ฉ่วย มอง (Shwe Maung) อาสาสมัครที่ทำงานด้านสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมในฝั่งรัฐคะยาและรัฐกะเหรี่ยงกล่าวถึงเขื่อนเว่ยจีว่า "พวกเรากลุ่มชาติพันธุ์ในพม่าถูกรัฐบาลทหารพม่ากดขี่ข่มเหงมาโดยตลอด พวกเราไม่เคยมีอิสรภาพที่จะพูด เขียน หรือคัดค้านโครงการใดๆ ที่จะสร้างผลกระทบแก่ผืนดินของเรา ผมรู้ว่าหากสร้างเขื่อนเว่ยจี ชาวบ้านในฝั่งไทยอาจ

ได้ค่าชดเชยบ้างเป็นค่าบ้าน ที่ดินทำกิน และสิ่งอื่นๆ ที่ต้องเสียหาย แต่พวกเราชาวคะยา และกะเหรี่ยงจะต้องสูญเสียบ้าน ที่ดินทำกิน และโบราณสถาน ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจ เขื่อนจะให้ประโยชน์กับรัฐบาลทหารเท่านั้น แต่ไม่ได้ให้ประโยชน์ใดๆ กับประชาชนพื้นถิ่นในพม่าเลย"

รายชื่อชุมชนบริเวณเหนือเขื่อนเว่ยจีในรัฐคะยาที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากการกักเก็บน้ำ[๔]

เลขที่	ชื่อหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ประชากร	ที่ตั้ง
๑	ผ่าซอง (Pa Hsaung)	๔๐๐	๑๕๐๐	ริมน้ำสาละวิน
๒	เคหม่าผิ่ว (Ke Ma Pyu)	๑๕	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๓	หว่าเอา (Wa Aung)	๑๐๐	๕๐๐	ริมน้ำสาละวิน
๔	เหย่หนี่เป้า (Ye Ne Pauk)	๕๐	๒๕๐	ริมน้ำปุ่น
๕	นาแพ (Nan Pei)	๖๐	๒๕๐	ริมน้ำทุ (Htoo Chaung)
๖	ละเลหล่ง (Sa Lei Lone)	๖๐	๒๕๐	ห่างจากน้ำทุ ๒ ไมล์
๗	น่าน็อก (Nan Nauk)	๗๐	๓๐๐	ริมน้ำปุ่น
๘	ชีก้วย (Chee Kwat)	๗๐	๓๐๐	ริมน้ำปุ่น
๙	เวินแช (Wan Chei)	๖๐	๒๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๐	ไมทาน (Mine Htam)	๖๐	๒๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๑	บอลแค (Baw Le Khe)	๓๐๐	๒๕๐๐	ริมน้ำปุ่น
๑๒	ห่อคาน (Haw Khan)	๒๕	๑๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๓	ซอหล่ง (Saw Lone)	๒๕	๑๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๔	แหล่ไว (Lei Waing)	๒๕	๑๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๕	ทีตะงา (Htee Ta Hga)	๓๐	๑๕๐	ริมน้ำปุ่น
๑๖	หว่านเอา (Wan Aung)	๕๐	๑๖๐	ริมน้ำสาละวิน
๑๗	หว่านปะหละ (Wan Pa Lat)	๓๐	๙๐	ริมน้ำสาละวิน
๑๘	โก่สะป่า (Ko Sa Pa)	๘	๔๐	ริมน้ำสาละวิน
๑๙	ไมโฮ (Meng Home)	๘	๔๐	ริมน้ำสาละวิน
๒๐	หยว่าติท (Ywa Thit)	๒๕๐	๘๐๐	ห่างจากน้ำสาละวิน ๑ ไมล์
๒๑	ปี๊ลุ (Pi Lu)	๒๕	๘๐	ริมน้ำปุ่น
๒๒	นะมาเล (Nam Ma Lin)	๒๕	๘๐	ริมน้ำปุ่น
๒๓	หว่านแลวะ (Wan Lwet)	๑๕	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๒๔	โปะคิต๊ะ (Paw Kit Ta)	๑๕	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๒๕	ซอลอ (Saw Law)	๘	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๒๖	ปุ่นชอง (Pun Chaung)	๑๒	๕๐	ริมน้ำปุ่น
๒๗	ป่าปู๊ (Pa Pu)	๑๗	๘๐	ริมน้ำปุ่น
๒๘	นากิ๊ท (Nan Kit)	๔๐	๒๐๐	ริมน้ำปุ่น
รวมทั้งหมด ๒๘ หมู่บ้าน ๑,๘๕๓ ครัวเรือน ๘,๗๗๐ คน (ตัวเลขโดยประมาณ)				

[๔] *เฉพาะหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนแม่น้ำสาละวิน แม่น้ำปุ่น และแม่น้ำทุ ยังไม่รวมห้วยสาขาต่าง ๆ (สำรวจเมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๖)*

สถานการณ์บริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเทศไทย

๑. การเปิดเผยข้อมูลโครงการไม่ครบถ้วน

ปัจจุบันชาวบ้านในพื้นที่ยังไม่ได้รับทราบข้อมูลโครงการอย่างเป็นทางการ ไม่มีการเปิดเผยพื้นที่น้ำท่วมทั้งหมดยกเว้นข้อมูลพื้นที่อ่างเก็บน้ำเฉพาะในส่วนของประเทศไทยเท่านั้น คือ เขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง ซึ่งจะทำให้เกิดน้ำท่วมพื้นที่ ๑,๓๔๐ ไร่ และเขื่อนเว่ยจี ๑๙,๑๐๑ ไร่ ซึ่งเป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมในเขตรัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยา

อย่างไรก็ตาม พื้นที่น้ำท่วมหรือผลกระทบจากอ่างเก็บน้ำน่าจะมากกว่าที่ระบุไว้ เพราะ กฟผ. ระบุว่าเขื่อนเว่ยจีจะทำให้น้ำเอ่อเข้าน้ำปายในจ. แม่ฮ่องสอน ซึ่ง กฟผ. วางแผนจะแก้ไขโดยการสร้างคันดินกั้นน้ำปาย[๕] และผันน้ำลงเขื่อนภูมิพล การสร้างคันดินนี้จะทำให้เกิดน้ำท่วมมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกอ่างเก็บน้ำ

[๕] ผู้จัดการ ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

๒. ชาวบ้านไม่มีสิทธิใช้ทรัพยากรท้องถิ่น และไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

พื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมในเขตฝั่งไทยเป็นที่ตั้งของชุมชนของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงซึ่งอาศัยอยู่มานาน ปัจจุบันถูกประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวินและเขตอุทยานแห่งชาติสาละวิน การประกาศเขตฯ ดังกล่าวทำให้การตั้งชุมชนชาวกะเหรี่ยงที่มีอยู่แต่เดิมกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังไม่ได้รับสัญชาติไทย หากมีการสร้างเขื่อนสาละวิน ชาวบ้านเหล่านี้ก็จะไม่มีสิทธิ ไม่มีโอกาสได้ร่วมตัดสินใจกับโครงการครั้งนี้ รวมไปถึงอาจไม่ได้รับค่าชดเชยใดๆ

๔ โครงการผันน้ำสาละวิน: คำสาปของสายน้ำ

มีเรื่องที่เล่ากันมานานในหมู่คนแห่งลุ่มน้ำโขงและสาละวินว่าแม่น้ำโขงและสาละวินไม่ถูกกัน หากเดินทางในแม่น้ำโขงห้ามพูดถึงแม่น้ำสาละวิน หากเดินทางในแม่น้ำสาละวินห้ามพูดถึงแม่น้ำโขง คนท้องถิ่นมักเรียกแม่น้ำโขงว่า "ของ" และเรียกแม่น้ำสาละวินว่า "คง"

ชาวไทยใหญ่เล่ากันว่า กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว... เมื่อแผ่นดินยังไม่มีสายน้ำ น้ำของและน้ำคงเป็นเพื่อนรักกัน ทั้งสองอาศัยอยู่บนแผ่นดินที่ราบสูงธิเบต วันหนึ่งทั้งสองแข่งขันกันว่าใครจะเดินทางไปถึงทะเลก่อนกัน แต่มีข้อแม้ว่าการเดินทางจะต้องผ่านหุบเขาและที่ราบ ห้ามเดินทางลัดภูเขา

การเดินทางไปสู่ทะเลเริ่มต้นขึ้น เส้นทางของทั้งสองแทบขนานกัน แต่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง...

น้ำของเดินทางไปเรื่อยๆ มุ่งใต้ผ่านหุบเขาแห่งที่ราบสูงฉานฝั่งตะวันออก และยึดมั่นในข้อตกลง ไม่ไหลตัดผ่านภูเขา น้ำของเดินทางผ่านหุบเขา ที่ราบสูง และที่ราบลุ่มมากมาย จนกระทั่งถึงทะเลจีนใต้ที่เวียดนาม

เส้นทางที่ของไหลผ่านได้กลายมาเป็น "แม่น้ำโขง" สายน้ำที่ยาวที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากสายน้ำโขงไหลผ่านหุบเขาและที่ราบ สีของแม่น้ำโขงจึงเป็นสีขุ่น สีปูน หรือสีน้ำชาวข้าว

ขณะที่น้ำคงที่มุ่งลงใต้เช่นกัน แต่กลับเดินทางตัดผ่านภูเขาลูกแล้วลูกเล่า ก่อนที่จะผ่านที่ราบเพียงเล็กน้อยและไหลลงทะเลอันดามันที่อ่าวเมาะตะมะ

เส้นทางที่น้ำคงไหลผ่านนั้น ได้กลายมาเป็น "แม่น้ำคง" ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นเรียกกันหรือ "แม่น้ำสาละวิน" ที่เพี้ยนมาจากคำว่า "ตาลวิน" ในภาษาพม่า แม่น้ำสาละวินเป็นสายน้ำที่ใหญ่เป็นอันดับสองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รองจากแม่น้ำโขง

เนื่องจากคงไหลตัดผ่านภูเขา น้ำสาละวินจึงมีสีเขียวมรกตไม่ค่อยขุ่นข้น

น้ำของแพ้น้ำคงเพราะใช้เวลาและระยะทางในการเดินทางไปถึงทะเลมากกว่า เมื่อน้ำของรู้ว่าเพื่อนไม่ซื่อสัตย์ จึงโกรธแค้นและสาปแช่งว่า "วันใดที่เจอกับคง แผ่นดินจะลุกไหม้ด้วยไฟประลัยกัลป์"

ความโกรธแค้นนี้ ทำให้มีเรื่องเล่ากันว่า หากนำน้ำจากแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวินมาใส่รวมกัน น้ำจะกลายเป็นสีเลือด

นิทานเรื่องนี้ถูกเล่าขานกันมานานและคนริมฝั่งแม่น้ำทั้งสองต่างก็เชื่อในเรื่องเล่านี้

แต่เชื่อหรือไม่ว่ามีคนกำลังผลักดันให้มีการสร้างเขื่อนและผันน้ำทั้งจากทั้งแม่น้ำโขงและสาละวินมาลงที่ลุ่มเจ้าพระยา!!!

แนวคิดการผันน้ำโขงและสาละวินลงสู่ลุ่มเจ้าพระยาเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ แบ่งออกเป็นโครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำโขง ๗ โครงการ และลุ่มสาละวิน ๗ โครงการ

ใน พ.ศ.๒๕๒๕ โครงการผันน้ำโขงถูกยุบรวมเป็นโครงการผันน้ำกก-อิง-ยม-น่านและมีเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นเขื่อนหลัก ซึ่งไม่กี่ปีมานี้ ไจก้าได้สนับสนุนกรมชลประทานในการศึกษาโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน ภายใต้การดำเนินการของบริษัทซันยู (Sanyu) จากญี่ปุ่น

ส่วนโครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในปี ๒๕๓๕ เมื่อรัฐบาลไทยต้องการแก้ปัญหาความขาดแคลนน้ำในลุ่มเจ้าพระยา โครงการผันน้ำนี้ประกอบด้วยการสร้างเขื่อน คลองและอุโมงค์ส่งน้ำครอบคลุมสาขาหลักของแม่น้ำสาละวินทั้งหมดที่ไหลจากฝั่งไทย ได้แก่ น้ำปาย น้ำยวม และสาขาของน้ำเมย เช่น แม่ละเมา โครงการทั้งหมดมีเป้าหมายเพื่อเติมน้ำลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล เขื่อนขนาดใหญ่แห่งแรกของประเทศไทย

โครงการผันน้ำสาละวิน ล้วนแต่มีเบื้องหลังจากการผลักดันของบริษัทกิจการน้ำระดับโลกและองค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ เช่น นิวเจ็ค จากญี่ปุ่นได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมา และการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่จะเรา ขณะที่บริษัทสโนวี่เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง จากออสเตรเลียได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นโครงการผันน้ำปาย ทั้งสามโครงการนี้ล้วนแต่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนการศึกษาจากธนาคารโลก

อย่างไรก็ตาม การคัดค้านของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมา ในช่วงปี ๒๕๓๘ ประกอบกับในประเทศไทย ชาวบ้านที่จะได้รับผลกระทบจากเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งธนาคารโลกก็สนับสนุนเช่นกัน ได้ประท้วงธนาคารโลกอย่างกว้างขวาง มีผลให้ธนาคารโลกถอนตัวจากการสนับสนุนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น รวมทั้งโครงการผันน้ำแม่ละเมาด้วย

กระนั้นก็ตาม โครงการผันน้ำอื่นๆ ก็ยังคงถูกผลักดันต่อไป ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ รัฐบาลไทยมีมติและอนุมัติงบประมาณ ๑๘๖ ล้านบาท ให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานศึกษาวางแผนคัดเลือกโครงการการศึกษาความเหมาะสมขั้นรายละเอียดและการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมขั้นรายละเอียดพร้อมงานประชาสัมพันธ์โครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินลงเขื่อนภูมิพล ๓ โครงการ โครงการผันน้ำนี้ได้ผนวกโครงการเขื่อนแม่ลามาหลวงและน้ำเงาซึ่งได้ศึกษาโดยอีพีดีซี ภายใต้การสนับสนุนของไจก้า เข้าไปด้วย

การอนุมัติงบครั้งนี้ มีการตั้งข้อสังเกตว่า เป็นการประเคนงบประมาณให้กับบริษัทที่ปรึกษาที่ผูกขาดการจัดทำรายงานในประเทศไทย แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าหลังการอนุมัติงบประมาณแล้ว ในพื้นที่ก็ขวักไขว่ไปด้วยรถสำรวจของไจก้า ขณะที่เจ้าหน้าที่บริษัทที่ปรึกษาต่างก็เร่งโฆษณาโครงการโดยอ้างว่าเป็นการประชาพิจารณ์

ปัจจุบัน ยังไม่มีการเปิดเผยรายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์แต่เอกสารแนะนำโครงการและเอกสารประกอบการประชุมผู้นำท้องถิ่นที่เสนอโดยบริษัทปัญญา คอนซัลแตนท์ บริษัทเซาท์อีสต์เอเชียเทคโนโลยี และบริษัทโพเทนเชียล เอ็นจิเนียริ่งฯ สรุปได้ว่า มีแนวส่งน้ำ ๓ แนวที่มีการศึกษาคือ

๑) การผันน้ำสาละวิน จะมีการผันน้ำจากแม่น้ำสาละวินบริเวณใกล้บ้านแม่สามแลบ มาลงโครงการเขื่อนน้ำยวมตอนบนซึ่งจะสร้างกั้นแม่น้ำยวมแถบบ้านแม่คะตวนก่อนที่จะผันลงเขื่อนภูมิพล อีกแนวคือ ผันน้ำจากแม่น้ำเงาสาขาของน้ำยวมซึ่งจะมีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเงา

๒) การผันน้ำเมย จะมีการผันน้ำจากน้ำเมย ลงเขื่อนภูมิพล โดยมีการสร้างเขื่อนและฝายน้ำแม่สองรวมอยู่ด้วย อีกแนวหนึ่งคือ ผันน้ำจากน้ำเมยผ่านไปยังแม่ตื่นสาขาที่ไหลลงเขื่อนภูมิพล โดยมีการสร้างเขื่อนห้วยขะแนงระหว่างทาง

๓) แนวส่งน้ำปายจะมีการสร้างเขื่อนน้ำปายตอนล่างกั้นแม่น้ำปายก่อนที่จะผันน้ำลงสู่แม่แจ่มและเขื่อนภูมิพล

นอกจากนั้นในปลายปี ๒๕๔๕ เอกสารของ กฟผ. ก็ระบุว่าประโยชน์หนึ่งของโครงการเขื่อนบนชายแดนไทย-พม่านี้คือ การผันน้ำลงไปสู่ลุ่มน้ำเจ้า

สวนเกษตรริมน้ำที่อาจจะหายไป: *หากมีการผันน้ำสาละวิน พื้นที่เกษตรริมน้ำที่อุดมสมบูรณ์จากปุ๋ยธรรมชาติที่น้ำสาละวินพัดพามาทับถมในฤดูน้ำหลากนี้อาจจะไม่เกิดขึ้นอีก หากน้ำจากแม่น้ำสาละวินจำนวนมหาศาลถูกผันไปจากลุ่มน้ำนี้*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระยา ล่าสุดที่ กฟผ.เปิดเผยข้อมูลก็คือ เสนอให้ทำการผันน้ำจากน้ำปายสาขาของแม่น้ำสาละวินในเขตแม่ฮ่องสอนมาลงเขื่อนภูมิพล เนื่องจากน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวินจะท่วมเอ่อเข้าถึงเขตแม่ฮ่องสอน กฟผ.จึงจะทำการสร้างคันดินกั้นน้ำปายก่อนไหลลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวิน และจากนั้นจึงผันน้ำจากน้ำปายลงเขื่อนภูมิพล

ผลกระทบจากการผันน้ำสาละวิน

โครงการผันน้ำทั้งหมดนี้ยังไม่มีการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับงบประมาณที่ต้องใช้ และยังไม่มีการเปิดเผยรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม แต่ประสบการณ์ของการดำเนินโครงการผันน้ำที่ผ่านมาทั้งในระดับสากลและในประเทศไทยเองพบว่า ไม่มีโครงการผันน้ำใดที่ไม่สร้างหายนะทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในสายน้ำที่ถูกผันน้ำไป ไม่ว่าจะเป็นโครงการผันน้ำจากทะเลอารัลในยุคสหภาพโซเวียตเป็นใหญ่ที่สร้างหายนะแก่เอเชียกลางจนกระทั่งนักวิทยาศาสตร์กล่าวกันว่า เป็นหายนะแห่งศตวรรษยิ่งกว่าการระเบิดของโรงไฟฟ้าเชอร์โนบิลนับสิบเท่า ทุกวันนี้ทะเลอารัลลดขนาดลงเรื่อยๆ จนแทบจะเหลือก็แต่บนแผนที่ ชาวประมงต้องยุติการหาปลา และเรือหาปลาก็จมอยู่กับหาดทรายที่ทะเลอยู่ห่างออกไปหลายสิบไมล์ ลมที่พัดมานั้นก็มิใช่ลมธรรมดาแต่เป็นลมเกลือที่สร้างหายนะอย่างรุนแรงต่อสุขภาพของคนในท้องถิ่น

บทเรียนของประเทศไทยก็คือโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลที่ลงทุนไปแล้วนับแสนล้านบาท แต่ยังไม่สามารถนำน้ำไปใช้ได้แม้แต่หยดเดียว เนื่องจากโครงการนี้ทำให้เกิดการกระจายของดินเค็มไปทั่วภาคอีสาน

โครงการเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้ก็เพราะอาศัยว่าคนในลุ่มน้ำที่ถูกผันเป็นคนชายขอบ เป็นชนพื้นถิ่นที่ไร้ซึ่งอำนาจ และสิทธิของพวกเขาไม่ได้รับการเคารพ

๖ การเมืองของการสร้างเขื่อนสาละวิน : เบื้องหน้าไฟฟ้าราคาถูก เบื้องหลังธุรกิจและการล่าฝันของนักสร้างเขื่อน

เหตุที่เขื่อนจำนวนมากถูกสร้างขึ้นมาได้นั้น เป็นเพราะข้ออ้างที่ว่าจำเป็นต้องสร้างเขื่อน "เพื่อสวัสดิการทางสังคม" ซึ่งเป็นข้ออ้างที่เกิดมาหลายทศวรรษ นับแต่โลกก้าวสู่ยุคสมัยของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ โครงการเขื่อนสาละวินที่กำลังถูกผลักดันในขณะนี้ก็เช่นเดียวกัน กฟผ.ระบุว่า หากสร้างเขื่อนสาละวินแล้วคนไทยจะมีไฟฟ้าราคาถูกใช้ แต่หากวิเคราะห์เบื้องหลังแล้วเหตุผลการสร้างเขื่อนแห่งนี้ไม่ใช่เรื่องของ "พลังงานราคาถูก" แต่ประการใด เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าปัจจุบันประเทศไทยมีพลังงานเหลือใช้ในระบบมากกว่าร้อยละ ๔๐ จึงไม่มีความจำเป็นในการพึ่งพาไฟฟ้าจากเขื่อนสาละวินแม้แต่น้อย

หากวิเคราะห์บริบทที่มาของเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนกระทั่งปัจจุบัน สามารถพบแรงผลักดันที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังได้ดังนี้

๑. เขื่อนสาละวิน: แรงผลักดันของอุตสาหกรรมเขื่อนโลก

"สะพานข้ามแม่น้ำแควใหญ่สร้างขึ้นเพื่อสงคราม
แต่ครั้งนี้โครงการสร้างเขื่อน (ศรีนครินทร์) กั้นแม่น้ำแควใหญ่สร้างขึ้นเพื่อสันติภาพ"[๑]

บริษัท อีพีดีซี, ๒๕๒๓

[๑] แปลจากเอกสารแนะนำบริษัทของอีพีดีซี , ๒๕๒๓ ที่ระบุว่า *"The River Quae Yai-over which a bridge was once built for war. Now a project to build a dam over the river , to promise peace."*

ประวัติศาสตร์ของการสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินคือประวัติศาสตร์ของการแสวงหากำไรจากบรรดาทุนอุตสาหกรรมก่อสร้างและพลังงานในระดับโลก โดยเฉพาะกลุ่มทุนญี่ปุ่นที่เป็นมหาอำนาจสร้างเขื่อนในเอเชีย

กลุ่มทุนญี่ปุ่นมีบทบาทในการสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ภายใต้บริบทที่ญี่ปุ่นต้องจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามให้กับพม่า ต่อเนื่องมาจนถึงยุคที่ญี่ปุ่นเปลี่ยนจากการจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามเป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นก็เปลี่ยนเป้าจากเอเชียตะวันออกมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทบาทการพัฒนาของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเกิดขึ้นมากบริเวณพรมแดนไทย-พม่า เช่น ลุ่มแม่น้ำแควในกาญจนบุรี และลุ่มน้ำสาละวิน ซึ่งญี่ปุ่นเคยยึดครองและมีการบังคับใช้แรงงานเชลยศึกฝ่ายพันธมิตรในการสร้างถนนและทางรถไฟสายมรณะ

เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้กลุ่มทุนและชนชั้นนำของญี่ปุ่นเข้าไปสร้างเขื่อนในพื้นที่เหล่านี้ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทุน ชนชั้นนำ และกองทัพที่รวมหัวกันเพื่อหาพื้นที่ในการสร้างเขื่อนเพื่อให้เกิดแหล่งสร้างงานซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มทุนญี่ปุ่น[๒] ดังจะเห็นได้จากกรณีของบริษัทนิปปอน โคเออิ ซึ่งเป็นบริษัทที่ปรึกษาแห่งแรกของญี่ปุ่นที่เข้าสร้างเขื่อนบาลูชองในประเทศพม่า เขื่อนขนาดใหญ่แห่งแรกบนลุ่มน้ำสาละวิน

[๒] การรวมหัวกันแสวงหาประโยชน์จากโครงการที่ใช้เงินลงทุนมหาศาลเกิดขึ้นมานานแล้ว ที่ขึ้นชื่อที่สุดคือ การรวมหัวกันแสวงหาประโยชน์ระหว่างนักการเมืองและธุรกิจก่อสร้างเขื่อนในสหรัฐฯ ซึ่งเรียกกระบวนการนี้ว่า Pork barrel politics ซึ่งคำนี้มีที่มาจากการเรียกอาการคลุ้มคลั่งของทาสในพื้นที่เพาะปลูกทางตอนใต้ของสหรัฐฯ ที่หิวกระหายเมื่อนายทาสส่งสัญญาณว่าจะได้รับอาหารพิเศษโดยการคลี่หมูเค็มออกจากถัง ดูรายละเอียดได้จาก McCully (1996:242-243)

นิปปอน โคเออิ [๓] ก่อตั้งในปี ๒๔๙๐ โดยนายยูกาตะ คูโบตา (Yukata Kubota) ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่หลายแห่งในเอเชียตะวันตก โดยเฉพาะในแคว้นแมนจูเรียของจีน ภายใต้การสนับสนุนของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒

ในช่วงแรก นิปปอน โคเออิ เน้นโครงการในประเทศ แต่หลังปี ๒๔๙๖-๒๔๙๗ คูโบตาเดินทางไปหลายประเทศในเอเชีย เช่น พม่า เวียดนาม ลาว และอินโดนีเซีย เพื่อหาพื้นที่ในการสร้างเขื่อน เขาเดินทางไปเยือนพม่าเป็นประเทศแรกและเข้าพบกับเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐบาลพม่า และเสนอโครงการสร้างเขื่อนบาลูชองบนแม่น้ำบาลู (Balu River) แม่น้ำสาขาของน้ำปุ่น (Pawn River) ที่เป็นสาขาที่ใหญ่ที่สุดสายหนึ่งของสาละวิน หลังจากการเข้าพบครั้งนั้น นิปปอน โคเออิ ได้เข้าทำการศึกษาพื้นที่สร้างเขื่อนในพื้นที่ซึ่งเป็นรัฐของกลุ่มชาติพันธุ์คะยา โดยมีทหารพม่าคุ้มกันความปลอดภัย

นิปปอน โคเออิ ได้ส่งแผนก่อสร้างเขื่อนบาลูชองให้แก่รัฐบาลพม่า แต่งบประมาณนั้นสูงเกินกำลังของรัฐบาลพม่า คูโบตาจึงใช้สายสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับสูงโดยเสนอโครงการนี้ต่อนายโยชิดะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในขณะนั้น และโน้มน้าวว่าโครงการนี้จะช่วยภาคธุรกิจการส่งออกของญี่ปุ่น หลังจากนั้นญี่ปุ่นจึงอนุมัติงบประมาณแก่โครงการเขื่อนผลิตไฟฟ้าบาลูชองอย่างรวดเร็วในปี ๒๔๙๗ โดยเป็นส่วนหนึ่งของค่าปฏิกรณ์สงคราม

ด้วยข้อเสนอแนะของนายโคบูตาทำให้บริษัทก่อสร้างของญี่ปุ่นชื่อคาจิมะ คอนสตรักชั่น (Kajima Construction) ได้สัมปทานสร้างเขื่อนบาลูชอง

[๓] ข้อมูลเกี่ยวกับบริษัท นิปปอน โคเออิ อ้างอิงจาก Sumi (1989)

บทบาทของนิปปอน โคเออิ ต่อโครงการเขื่อนบาลูชองนี้ต่อมาได้กลายเป็นแม่แบบโครงการพัฒนาต่างประเทศของญี่ปุ่น ที่บริษัทที่ปรึกษาจะล่าพื้นที่ด้วยการสำรวจเพื่อหาทางสร้างโครงการพัฒนาเพื่อให้ได้รับเงินช่วยเหลือโพ้นทะเลจากรัฐบาลโตเกียว ซึ่งจะทำให้เกิดงานแก่บริษัทก่อสร้างในญี่ปุ่น[๔]

นิปปอน โคเออิ ยังเป็นบริษัทแรกสุดที่ศึกษาแผนการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินสายหลัก ๒ เขื่อนในรัฐฉานและเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินทางตอนล่างก่อนไหลลงอ่าวเมาะตะมะ เมื่อปี ๒๕๒๔ ซึ่งโครงการเหล่านี้ยังคงตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากญี่ปุ่นเปลี่ยนการพัฒนาในประเทศกลุ่มใต้ (The South) จากการจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามเป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา กลุ่มทุนญี่ปุ่นก็จะสร้างภาพว่า เพื่อมิตรภาพระหว่างญี่ปุ่นกับรัฐบาลในประเทศกลุ่มใต้ หรือประเทศกำลังพัฒนา แต่เบื้องหลังก็คือผลประโยชน์ที่อิงและแอบแฝงมากับการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาโพ้นทะเลของญี่ปุ่น (Japan's ODA)

การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาโพ้นทะเลของรัฐบาลญี่ปุ่นแรกสุดจะช่วยเหลือทางเทคนิคผ่านไจก้าโดยใช้เงินภาษีของคนญี่ปุ่นไปจ้างบริษัทที่ปรึกษาของญี่ปุ่นให้ทำการศึกษา เมื่อรัฐบาลประเทศกลุ่มใต้อนุมัติโครงการ บริษัทจากญี่ปุ่นก็จะได้เข้าสัมปทานก่อสร้างหรือขายอุปกรณ์ โดยที่เงินกู้นั้นอาจ

[๔] ตัวอย่างเขื่อนที่บริษัทนิปปอน โคเออิ ได้เข้ามีบทบาท ได้แก่ เขื่อนอาซาฮัน (Asahan) ในอินโดนีเซีย เขื่อนไฮแลนด์เลโซโท (High Land Lesotho) ในแอฟริกา เขื่อนน้ำงึมในลาว เขื่อนกูเล็คกานี (Kulekkhani) และเขื่อนสมานนาลาวีวา ในบรรดาโครงการเหล่านี้ โครงการที่อื้อฉาวที่สุดคือเขื่อนอาซาฮันในอินโดนีเซีย เขื่อนแห่งนี้สร้างเพื่อนำไฟฟ้าไปใช้ในโรงงานถลุงอลูมิเนียมของญี่ปุ่นที่ย้ายฐานมาตั้งในอินโดนีเซียหลังจากถูกต่อต้านจากประชาชนญี่ปุ่น เนื่องจากการถลุงอลูมิเนียมสร้างมลภาวะที่ร้ายแรงในญี่ปุ่นจนได้ชื่อว่าเป็นอุตสาหกรรมสกปรก เขื่อนอาซาฮันยังถือว่าเป็นโครงการที่มีการคอรัปชั่นสูงมากที่สุดในประวัติศาสตร์การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาในอินโดนีเซียจากการรวมหัวกันหาประโยชน์ระหว่างกลุ่มทุนญี่ปุ่นและเครือญาติของซูฮาร์โต ดูรายละเอียดเรื่องเขื่อนอาซาฮันได้จาก Peddy et. Al., (1987).

จะมาจากญี่ปุ่นโดยตรง เช่น ธนาคารนำเข้าและส่งออก หรือองค์กรการเงินระหว่างประเทศที่ญี่ปุ่นถือหุ้นอยู่ โดยเฉพาะธนาคารโลกและเอดีบี (ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย)

ในประเทศไทย ไจก้าถือเป็นองค์กรช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาทวิภาคีที่สนับสนุนโครงการสร้างเขื่อนและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่มากที่สุด โดยเฉพาะหลังจากสหรัฐฯ ถอนตัวออกจากภูมิภาคอุษาคเนย์ภายหลังการพ่ายแพ้ในสงครามอินโดจีน

ในลุ่มน้ำสาละวิน ไจก้าได้เข้าสนับสนุนการศึกษาเขื่อนหลายเขื่อนที่สำคัญคือ เขื่อนชุด ๑๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำยวมสาขาของแม่น้ำสาละวินที่ไหลจากฝั่งไทย[๕]

ปัจจุบัน ไจก้าได้รวมตัวกับธนาคารนำเข้าและส่งออกของญี่ปุ่น เป็นธนาคารเพื่อความร่วมมือการพัฒนาแห่งประเทศญี่ปุ่น หรือเจบิก (Japan Bank for International Corporation-JBIC) ซึ่งเป็นธนาคารเพื่อการพัฒนาที่มีเงินทุนมากที่สุดในโลกมากกว่าธนาคารโลกเสียอีก

ในการศึกษาโครงการสร้างเขื่อนไฟฟ้าที่รัฐบาลญี่ปุ่นสนับสนุนประเทศกลุ่มใต้นั้น บริษัทอีพีดีซี มักจะได้รับการว่าจ้างเป็นผู้จัดทำรายงานความเหมาะสมขั้นต่างๆ

[๕] ดูรายละเอียดได้จาก Japan International Corporation Agency (1987).

เอกสารแนะนำบริษัท อีพีดีซี ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี ๒๕๒๓ ระบุว่า อีพีดีซีซึ่งเป็นบริษัทเอกชนแต่ถือหุ้นโดยกระทรวงการคลังญี่ปุ่นและบริษัทกิจการพลังงานทั้ง ๙ เขตในประเทศญี่ปุ่น ในช่วงแรกอีพีดีซีเน้นกิจการการสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้าในประเทศก่อน ต่อมาก็ขยายกิจการไปยังโพ้นทะเล โดยมีบทบาทในการสร้างเขื่อนในหลายสิบประเทศทั่วโลกตั้งแต่เอเชียตะวันออกไกลไปจนถึงละตินอเมริกา[๖]

ที่สำคัญก็คือ อีพีดีซีเป็นบริษัทด้านพลังงานเพียงแห่งเดียวของญี่ปุ่นที่มีอำนาจตามกฎหมายในการทำธุรกิจพลังงานกับนานาชาติ มีบทบาท 3 รูปแบบด้วยกัน คือ ๑) การทำสัญญากับรัฐบาลญี่ปุ่นโดยทำสัญญากับไจก้าเพื่อศึกษาความเหมาะสมขั้นต่างๆ และการส่งผู้เชี่ยวชาญเพื่อช่วยเหลือให้คำปรึกษาวางแผนและดำเนินการด้านพลังงานให้กับรัฐบาลประเทศกลุ่มใต้ ๒) การทำสัญญาในเชิงการค้ากับองค์กรในต่างประเทศโดยตรง ๓) การฝึกอบรมทางเทคนิคภายใต้โครงการสนับสนุนของรัฐบาลและบนพื้นฐานทางการค้า

ในประเทศไทย อีพีดีซี ได้เข้ามีบทบาทในการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่มากที่สุดเมื่อเทียบกับบริษัทที่ปรึกษาอื่นๆ จากประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ ได้แก่ เขื่อนน้ำพุง เขื่อนสิรินธร เขื่อนน้ำพรม (เขื่อนจุฬาภรณ์) เขื่อนห้วยกุ่ม เขื่อนศรีนครินทร์ เขื่อนท่าทุ่งนา และยังมีมีโครงการที่อีพีดีซีได้เข้าวางแผนและศึกษาอีกหลายโครงการที่ยังไม่ได้สร้าง

[๖] ประเทศที่อีพีดีซีเข้ามีบทบาทในการสร้างเขื่อนหรือศึกษาเพื่อเสนอให้สร้างเขื่อนได้แก่ เกาหลี จีน ฟิลิปปินส์ ไทย กัมพูชา อินโดนีเซีย มาเลเซีย อินเดีย ตุรกี อิรัก เอธิโอเปีย ไลบีเรีย แทนซาเนีย อาร์เจนตินา ปารากวัย โบลิเวีย เปรู เอกวาดอร์ คอสตาริกา และโคลัมเบีย (EPDC, 1980).

โครงการล่าสุดที่ อีพีดีซีได้รับการว่าจ้างคือโรงไฟฟ้าพลังน้ำลำตะคองแบบสูบกลับซึ่งมีงบประมาณที่อนุมัติสูงกว่า ๒๐,๐๐๐ ล้านบาท แต่จนกระทั่งปัจจุบันโครงการนี้ก็ยังไม่สามารถผลิตไฟฟ้าได้

สำหรับในลุ่มน้ำสาละวิน อีพีดีซีได้รับการว่าจ้างจากไจก้าในการจัดทำรายงานโครงการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำลุ่มน้ำยวม ซึ่งรายงานนี้เสนอให้สร้างเขื่อนชุด ๑๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำยวม ซึ่งรวมถึงเขื่อนแม่ลามาหลวงและเขื่อนน้ำเงา โครงการที่ใหญ่อีกชุดหนึ่งที่อีพีดีซีศึกษาคือ เขื่อนไฟฟ้า ๘ เขื่อนกั้นแม่น้ำบนพรมแดนไทย-พม่าตั้งแต่แม่สายลงไปจนถึงระนอง ซึ่งรวมถึงเขื่อนสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า ๒ เขื่อนที่กำลังมีการผลักดันในขณะนี้

ขณะที่โครงการผันน้ำสาละวินลงลุ่มเจ้าพระยานั้น องค์กรจากญี่ปุ่นที่เข้ามีบทบาทก็คือ นิวเจ็ค ซึ่งมีบทบาทในการศึกษาการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวิน ๒ โครงการภายใต้การสนับสนุนจากธนาคารโลกเมื่อกลางทศวรรษ ๒๕๓๐

เป็นที่ชัดเจนว่า บทบาทของญี่ปุ่นในโครงการเขื่อนขนาดใหญ่บนลุ่มน้ำสาละวินเกิดมากขึ้นและต่อเนื่องนับแต่ช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากกลุ่มทุนและชนชั้นนำในญี่ปุ่นได้นำเอาวิธีการ New Deal มาใช้กับประเทศกำลังพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ตกต่ำของญี่ปุ่น

วิธีการ New Deal ก็คือการนำเงินภาษีประชาชนไปใช้ในการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ซึ่งแต่เดิมสหรัฐฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทุนนิยมโลกใช้มาก่อน โดย ประธานาธิบดีแฟรงคลิน รูสเวลต์ (Franklin D. Roosevelt) ผู้มีแนวความคิดทางเศรษฐกิจแบบเคนส์ (Keynesian) ได้นำเอาวิธีการนี้มาใช้เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ตกต่ำของสหรัฐฯ แนวคิดนี้เองที่นำไปสู่การก่อตั้งองค์การ

พัฒนาลุ่มแม่น้ำเทนเนสซี (Tennessee Valley Authority: TVA) และส่งผลให้มีการสร้างเขื่อนจำนวนมากทั่วอเมริกาจนกระทั่งถือเป็นยุคทองของการสร้างเขื่อนของสหรัฐฯ[๗]

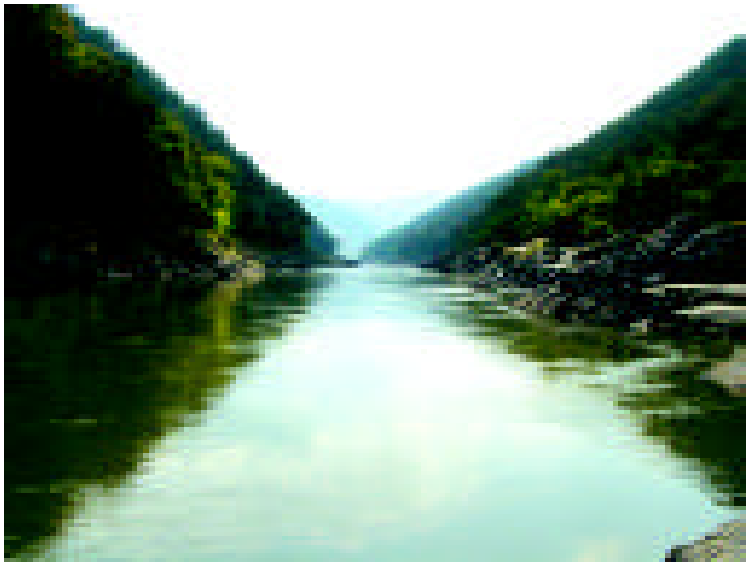

มุมมองของนักสร้างเขื่อน: *เมื่อนักสร้างเขื่อนมองแม่น้ำสาละวิน พวกเขาจะมองหาพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการสร้างเขื่อนเท่านั้น ลุ่มน้ำสาละวินจึงมีโครงการเขื่อนที่ถูกวางแผนจะสร้างนับสิบเขื่อน ในภาพเป็นแม่น้ำสาละวินชายแดนไทย-พม่า ที่มีการเสนอให้สร้างเขื่อนถึง ๓ แห่ง*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

[๗] ตัวอย่างเขื่อนที่สร้างในยุคนี้ภายใต้วิธีการ New Deal คือเขื่อนชุดบนลุ่มน้ำเทนเนสซี เขื่อนชุด ๒๐๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำโคลัมเบีย เขื่อนและระบบชลประทานขนาดใหญ่จำนวนมาก เช่น Central Valley Project ซึ่งรวมถึงเขื่อนปาร์คเกอร์ และเขื่อนเกลนแคนยอน โครงการ Central Arizona Project ซึ่งรวมถึงเขื่อนอิมพีเรียล เพื่อป้อนน้ำให้กับ All-American Canal ที่ส่งน้ำให้กับเมืองฟีนิกซ์ และเขื่อนแกรนด์ คูลี เป็นต้น

วิธีการนี้ทำให้เงินภาษีประชาชนถูกนำมาใช้โดยนักการเมืองผ่านโครงการสร้างเขื่อนและชลประทานขนาดใหญ่ซึ่งบริษัทก่อสร้างในท้องถิ่นที่เป็นพวกพ้องได้รับสัมปทาน และทำให้บริษัทเหล่านี้สะสมทุนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งขยายกิจการกลายเป็นบริษัทข้ามชาติและเข้าไปดำเนินโครงการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาที่สหรัฐฯ เข้าไปส่งเสริมหลังยุคสงครามโลกครั้งที่สอง[๘]

กลุ่มชนชั้นนำของญี่ปุ่นได้นำวิธีการ New Deal มาปรับใช้โดยนายมาซากิ นากาจิม่า ประธานสถาบันวิจัยมิตซูบิชิ (Mitsubishi Research Institute) ได้นำเสนอแนวคิดนี้ขึ้นในปี ๒๕๒๕ ซึ่งได้นำไปสู่การก่อตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่เรียกว่า "Global Infrastructure Fund of DK-KAI: GIF of DK-KAI" ภายใต้การสนับสนุนของนายทาเคโอะ ฟุกูดะ อดีตนายกรัฐมนตรี โดยมีนายโตชิโอะ โดโกะ อดีตประธานหอการค้าญี่ปุ่น (Keidanren) เป็นประธานกลุ่ม และมีนักอุตสาหกรรม นักธนาคาร นักการเมือง และนักวิชาการของญี่ปุ่นเป็นสมาชิก เช่น นายซาบูโร่ โอคีตะ อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศ นายอีชิโร่ ไซโตะ ประธานบริษัทนิปปอน สตีล (Nippon Steel) นายไตอิชิ มอรินากะ ประธานธนาคารแห่งญี่ปุ่น (Bank of Japan) และนายยาซูชิ วาตานาเบ้ ประธานธนาคารโตเกียว (Bank of Tokyo)

[๘] ตัวอย่างเช่นการสร้างเขื่อนภูมิพลเขื่อนแห่งแรกในประเทศไทยที่บริษัทที่ได้รับการสัมปทานก่อสร้างคือ Brown & Root-Utah บริษัทนี้ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อการรับเหมาสร้างเขื่อนภูมิพลโดยเฉพาะ โดยการถือหุ้นของบริษัท Brown & Root S.A. กับบริษัท Utah International Inc. ทั้งสองบริษัทได้จดทะเบียนที่ประเทศปานามา และร่วมกันรับเหมาก่อสร้างโครงการอื่นๆ อีกหลายแห่งทั้งในสหรัฐฯ และทั่วโลก Utah International Inc. นั้นเติบโตมาจากการรับเหมาก่อสร้างเขื่อนและชลประทานในโครงการ Central Arizona บางโครงการทางบริษัท Utah International Inc. จะดำเนินการ บางโครงการบริษัท Brown & Root S.A. จะดำเนินการ สำหรับเขื่อนภูมิพล Brown & Root S.A. เป็นฝ่ายดำเนินการ จึงมีชื่อของ Brown นำหน้า ดูรายละเอียดได้จาก Brown and Utah, 1,000,000 Yards at Yanhee ในยุทธเดชดำรณ (๒๕๑๐)

มุมที่ไม่เคยถูกมอง: *เมื่อนักพัฒนาวางแผนโครงการพัฒนา ชีวิตและลมหายใจของคนท้องถิ่นมักถูกละเลยเช่นเดียวกับพะตีชาวกะเหรี่ยงคนนี้ที่น้ำจากเขื่อนสาละวินจะหลากท่วมที่ดินทำกิน*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โครงการที่ GIF of DK-KAI เสนอล้วนแต่เป็นโครงการขนาดยักษ์ที่วางแผนสร้างทั่วโลก มีทั้งสิ้น ๑๖ โครงการ โครงการที่เกี่ยวข้องกับอุษาคเนย์มี ๒ โครงการ คือ โครงการขุดคลองกระทางภาคใต้ของไทยเพื่อเชื่อมมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิค และโครงการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำต่างๆ ที่กำเนิดและไหลรอบเทือกเขาหิมาลัย[๙]

บทเรียนในไทยที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนไม่ใช่เพื่อสวัสดิการสังคมแต่คือผลประโยชน์ของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมญี่ปุ่นก็คือ เขื่อนศรีนครินทร์บนลุ่มน้ำแควที่กาญจนบุรี

เขื่อนศรีนครินทร์ได้รับการช่วยเหลือทางเทคนิคจากรัฐบาลญี่ปุ่นที่ไจก้าจ้างอีพีดีซีให้ดำเนินการศึกษา และสร้างขึ้นโดยเงินกู้จากธนาคารโลกภายใต้การรับผิดชอบของ กฟผ.

เมื่อรัฐบาลไทยอนุมัติโครงการ อีพีดีซี ก็ได้รับการว่าจ้างเป็นที่ปรึกษาโครงการ และเมื่อถึงขั้นการก่อสร้างบริษัทที่ได้รับสัญญาจำหน่าย และติดตั้งอุปกรณ์เกือบทั้งหมดเป็นบริษัทจากญี่ปุ่นยกเว้นการก่อสร้างที่เป็นบริษัทจากอิตาลี บริษัทหลักๆ ที่ได้รับเหมาก็คือ บริษัท Toyo Menka Kaisha บริษัท Marubeni Corp. บริษัท Nissho-Iwai บริษัท Sumitomo Koshi Kaisha บริษัท Mitsubishi Corp.และบริษัท Nippon Kokan Kabushiki Kaisha โดยที่อีพีดีซีส่งวิศวกรเพียง ๔ คนเท่านั้นเข้ามาเตรียมการ

[๙] ดูรายละเอียดที่มาของ GIF Club of DK-KAI และอภิโครงการที่เสนอได้จาก ลารูช, เอช. แอล. (2532) "ความเป็นมาและจุดมุ่งหมายโดยย่อของ GIF Club of DK-KAI", ชมรมอาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแก่ประชาชน ในพระบรมราชูปถัมภ์ (แปล), คลองกระทับการพัฒนาประเทศไทย. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องคลองกระทับการพัฒนาประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 30-31 มีนาคม : น.106-113.

เขื่อนแห่งนี้ แรกสุด รัฐบาลอนุมัติให้สร้างด้วยงบประมาณ ๑,๘๐๐ ล้านบาท แต่เมื่อสร้างเสร็จงบประมาณก่อสร้างจริงเพิ่มขึ้นเป็น ๔,๖๒๓ ล้านบาท งบประมาณที่เพิ่มขึ้นนี้ถูกใช้จ่ายไปกับการปรับปรุงฐานรากเนื่องจากบริเวณที่สร้างเขื่อนเป็นรอยเลื่อนของเปลือกโลก

แม้ว่าเขื่อนศรีนครินทร์ได้แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวทางเศรษฐศาสตร์อย่างไม่เป็นท่า แต่อีพีดีซีก็ยังได้รับรางวัลว่าจ้างให้เป็นที่ปรึกษาการสร้างเขื่อนท่าทุ่งนาซึ่งเป็นเขื่อนลูกของเขื่อนศรีนครินทร์ที่ตั้งอยู่ทางตอนล่างอีกเขื่อนหนึ่ง

เขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย-พม่า ที่อีพีดีซีศึกษาและกำลังถูกผลักดันในขณะนี้ อาจจะซ้ำรอยเขื่อนศรีนครินทร์ก็เป็นได้ เพราะเขื่อนทั้งสองจะสร้างบนรอยเลื่อนของเปลือกโลกที่เป็นรอยเลื่อนต่อเนื่องกับรอยเลื่อนของเขื่อนศรีนครินทร์ ราคาค่าก่อสร้างจึงน่าจะสูงกว่า ๒ แสนล้านบาท เพราะต้องออกแบบให้เขื่อนแข็งแรงต้านทานแรงสั่นสะเทือนของแผ่นดินไหว ๐.๗ จี[๑๐] เท่ากับว่าไฟฟ้าที่ผลิตได้จากเขื่อนสาละวินอาจไม่ใช่ ๙๐ สตางค์ต่อหน่วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า นอกจากญี่ปุ่นแล้วยังปรากฏว่ากลุ่มทุนอื่นๆ ก็มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการขนาดใหญ่บนลุ่มน้ำสาละวิน ได้แก่กลุ่มทุนจากออสเตรเลียซึ่งส่งบริษัท สโนวี่ เมาน์เทน เอ็นจิเนียริ่ง เข้าศึกษาโครงการเขื่อนน้ำปาย และผันน้ำลงเขื่อนภูมิพลภายใต้การสนับสนุนทางการเงินจากธนาคารโลก กลุ่มทุนจากเยอรมันนำโดยบริษัท เลเมเยอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล ซึ่งเป็นบริษัทที่ปรึกษาจากเยอรมัน

[๑๐] ผู้จัดการ ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

กลุ่มทุนล่าสุดคือกลุ่มจีน ดังจะเห็นได้จากเมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๖ นายเริ่น ฮงบิน ประธานกลุ่มบริษัทแห่งหนึ่งของจีนที่เคยเกี่ยวข้องกับการขายอุปกรณ์การสร้างเขื่อนสามผา (เขื่อนทรีกอร์จเจส กั้นแม่น้ำแยงซีในประเทศจีน) ได้เข้าพบรัฐมนตรีพลังงานของไทยเพื่อเสนอตัวเข้าร่วมลงทุนการสร้างเขื่อนสาละวิน[๑๑]

ส่วนไทยซึ่งปัจจุบันมีทั้งบริษัทเอกชนที่ขยายกิจการข้ามชาตินั้นก็เข้ามีบทบาทสำคัญในการผลักดันเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการเขื่อนท่าซางในรัฐฉานที่บริษัทเอ็มดีเอ็กซ์ เข้ามีบทบาท และเขื่อนกั้นสาละวินเหนือเวียงแหงที่บริษัทเวิร์ลด์ อิมแพ็คท์ เข้าศึกษา ล่าสุดก็คือบริษัทเอ็มดีเอ็กซ์ได้ลงนามเพื่อความเข้าใจกับรัฐบาลทหารพม่าในเขื่อนท่าซางเมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๕

ขณะที่องค์กรรัฐวิสาหกิจนั้น เห็นได้จากบทบาทของ กฟผ. ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นองค์กรด้านพลังงานข้ามชาติในภูมิภาคนี้และมีบทบาทในการสร้างเขื่อนในประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น

เหตุผลลึกๆ ในการผลักดันเขื่อนสาละวินของ กฟผ.นั้น ยังอาจมาจากว่าหากรัฐบาลไทยอนุมัติให้มีการสร้างเขื่อน สาละวินก็จะเท่ากับเป็นหลักประกันว่า กฟผ.ไม่ต้องถูกแปรรูปเนื่องจากเขื่อนแห่งนี้ต้องใช้เงินลงทุนมหาศาล[๑๒]

เป็นที่สังเกตว่า กฟผ.ยังระบุว่า การสร้างเขื่อนสาละวินก็เพื่อเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจที่กำลังตกต่ำของไทย ทั้งที่แนวคิดนี้เป็นเพียงกลยุทธ์

[๑๑] กรุงเทพธุรกิจ ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖

[๑๒] ดูรายละเอียดได้จาก มติชน วันที่ ๖ มกราคม ๒๕๔๖ (http://www.matichon.co.th/prachachart)

ในการใช้เงินภาษีประชาชนเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากโครงการขนาดใหญ่ดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม

๒.เขื่อนสาละวินและแผนพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

"ความฝันของการเชื่อมโยงข่ายพลังงานในอาเซียนจะเป็นจริงไม่ได้หากขาดเขื่อนสาละวินตอนบนและตอนล่าง"[๑๓]

สิทธิพร รัตโนภาส ผู้ว่า กฟผ., ๒๕๔๖

แผนการเชื่อมโครงข่ายพลังงานไฟฟ้าของอาเซียนคือส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หรือจีเอ็มเอส (Greater Mekong Subregion-GMS) ซึ่งธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย หรือเอดีบี ที่รัฐบาลญี่ปุ่นถือหุ้นใหญ่สุด ได้เสนอต่อประเทศลุ่มน้ำโขง ๖ ประเทศได้แก่ กัมพูชา แคว้นยูนานของจีน ลาว พม่า ไทย และเวียดนาม เมื่อปี ๒๕๓๕ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศโดยอ้างว่าจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งและเพื่อให้ภูมิภาคนี้ปราศจากความยากจนบนฐานคิดที่ว่าประเทศในลุ่มน้ำโขงกำลังก้าวเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น บางประเทศพัฒนาไปมากแล้ว แต่อีกหลายประเทศยังยากจน และพึ่งพาเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง ดังนั้นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติเหลือเฟือแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ จึงควรขายให้แก่ประเทศที่ต้องการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น

โครงการหลักของจีเอ็มเอส นอกจากเน้นการอำนวยความสะดวกแก่การค้าข้ามพรมแดนและการลงทุนแล้ว แผนนี้ยังเน้นการสร้างเส้นทางเศรษฐกิจ (Economic Corridors) ที่สำคัญได้แก่ เส้นทางเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ ประกอบไปด้วยถนนจากคุนหมิงผ่านพม่าเข้าเชียงราย ถนนจากจีนเข้าลาวผ่านหลวงน้ำทามายังเชียงของ การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ เส้นทางเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตกที่เน้นการพัฒนาการขนส่งระหว่างทะเลอันดามันในพม่า ทะลุไทย ออกทะเลจีนใต้ที่เวียดนามเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศนอกภูมิภาคโดยเฉพาะญี่ปุ่น มีโครงการหลัก เช่น ท่าเรือน้ำลึกที่มะละแหม่ง ถนนในพม่าถึงเมียวดี รวมไปถึงเขตอุตสาหกรรมพิเศษที่ อ.แม่สอด[๑๔]

ในด้านพลังงานนั้น แผนการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเน้นไปที่การเชื่อมต่อพลังงานเข้าด้วยกันจากลาวมายังไทย จากเขื่อนจินหงในจีนมายังไทย และจากโครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินตอนบนเหนือเขื่อนท่าซางในรัฐฉานมายังแม่เมาะและท่าตะโกเพื่อรวมกับระบบเครือข่ายพลังงานของ กฟผ.

ช่วงไม่กี่เดือนที่ผ่านมา เขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย-พม่าและในรัฐฉานกำลังถูกผลักดันอย่างหนักจากนักสร้างเขื่อนเพราะถือว่าโครงการเหล่านี้เป็นหัวใจของโครงข่ายพลังงานอาเซียน

ปัจจุบัน ยังไม่มีใครตั้งคำถามว่า ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่จะทำให้ไทยเป็นศูนย์กลางพลังงานของภูมิภาคนี้จะต้องมีต้นทุนอะไรบ้าง เช่น ภาพพจน์ที่ไทยกำลังถูกมองจากเพื่อนบ้านอย่างไม่ไว้วางใจ ว่าเป็นประเทศที่ดูดเอาทรัพยากรแทบทุกอย่างจากประเทศเพื่อนบ้าน

คำถามที่สำคัญของสังคมไทยอีกประการก็คือ ความหวังที่ไทยจะได้กำไรจากการขายไฟฟ้าที่รับมานั้นจะเป็นจริงหรือ ในเมื่อประเทศอื่นๆ

[๑๓] แปลจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ว่า กฟผ. ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๖ ดังนี้ " *The dream of Asean Power Grid cannot be realised wihout the Upper and Lower Salween dam,*"

[๑๔] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก ADB (2002),

ในภูมิภาคนี้ต่างก็เร่งสร้างแหล่งผลิตพลังงานไฟฟ้ากันถ้วนหน้า เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าแผนสร้างให้ไทยเป็นศูนย์กลางพลังงานของอาเซียนไม่ทำให้อนาคตประเทศไทยเป็นถังขยะรองรับพลังงานไฟฟ้าในภูมิภาคนี้

ตัวอย่างก็คือ การที่แคว้นยูนนานของจีนขายไฟฟ้าที่ผลิตจากเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนให้กับไทยนั้น เป็นเพราะยูนนานขายไฟฟ้าให้กับแคว้นอื่นๆ ในจีนไม่ได้แล้ว กรณีนี้เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงการเมืองเรื่องของพลังงานที่คนไทยส่วนใหญ่ยังไม่รับรู้ และอาจจะเกิดมากขึ้นในอนาคต

๓. เขื่อนสาละวินกับความท้าทายของวิศวกร

"เราต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่าเราสามารถสร้างเขื่อนที่ใหญ่และทำสิ่งที่ใหญ่ได้เช่นกัน"

ยะวะหะลาล เนรูห์ นายกรัฐมนตรีอินเดีย

"ผมสัญญากับตัวเองว่าจะได้เห็นเขื่อนสาละวินเป็นจริง เมื่อผมเป็นผู้ว่า กฟผ. ผมอาจไม่มีโอกาสที่จะสัมผัสโครงการใหญ่ขนาดนี้อีกแล้ว"[๑๕]

สิทธิพร รัตโนภาส ผู้ว่า กฟผ., ๒๕๔๖

ประวัติศาสตร์ของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จำนวนมากทั่วโลกยังเกี่ยวข้องกับความคิดที่ว่าการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่คือสิ่งท้าทายความสามารถของบรรดานักการเมือง ผู้นำประเทศ และวิศวกรสร้างเขื่อน ซึ่งเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในยุคของการสร้างรัฐชาติ (nation state building) ของบรรดาชาติเกิดใหม่ที่ได้รับเอกราชหลังการล่มสลายของลัทธิล่าอาณานิคม

แม้ว่าประวัติศาสตร์การสร้างเขื่อนในยุคล่าอาณานิคมที่ดำเนินการโดยเจ้าอาณานิคมเกี่ยวข้องกับการที่เจ้าอาณานิคมต้องการขูดรีดเอาทรัพยากรไปป้อนให้กับกลุ่มอุตสาหกรรมในประเทศเจ้าอาณานิคม เช่น การเข้าสร้างเขื่อนในเอเชียใต้และแอฟริกาเพื่อผลิตฝ้ายให้กับอุตสาหกรรมในยุโรป แต่เมื่อชาติเหล่านี้ได้เอกราช เขื่อนก็ได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการสร้างรัฐชาติของบรรดาชนชั้นนำ

ผู้นำของชาติเกิดใหม่มักมองว่าเขื่อนคือ "สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นอิสระและความก้าวหน้า" ชาติใดมีเขื่อนจึงหมายถึง "ความมีอารยะ" เช่นเดียวกับการมีสนามกีฬาแห่งชาติ หอประชุมแห่งชาติ หรือสายการบินแห่งชาติ นครูมาห์ (Nkrumah) ของกาน่าและเนรูห์ (Neruh) ของอินเดีย ถึงกับเปรียบเขื่อนเสมือนหนึ่งว่าเป็น "วิหารยุคใหม่" (modern temple) ขณะที่นาสเซอร์ (Nasser) ของอียิปต์ถึงกับเปรียบการสร้างเขื่อนอัสวานสูงกั้นแม่น้ำไนล์ราวกับว่าเป็นการสร้าง "ปีรามิด" เลยทีเดียว

การสร้างเขื่อนเพื่อแสดงให้เห็นความสามารถที่ยิ่งใหญ่เกิดขึ้นเป็นระลอกที่สำคัญก็คือ ในยุคสงครามเย็นที่อเมริกากับสหภาพโซเวียตแข่งขันกันสร้างเขื่อนในประเทศที่เป็นพวก หรือประเทศในค่ายของตนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถทางด้านวิศวกรรมที่ตนมี

[๑๕] ข้อความนี้ แปลจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ว่า กฟผ. ในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๖ ที่ตีพิมพ์ว่า *" I have promised myself to see the Salween hydroelectric project realised while I am the Egat governor, The project is so huge that I might not have another opportunity to be part of it."*

เมื่อประเทศเหล่านี้ส่งวิศวกรมาศึกษาการสร้างเขื่อนในประเทศในกลุ่มค่ายของตน ความคิดที่ว่าต้องสร้างเขื่อนเพื่อท้าทายความสามารถของวิศวกรก็ถูกนำมาเผยแพร่ ตัวอย่างเช่น ในลุ่มน้ำโขง วิศวกรอเมริกันที่ออกแบบเขื่อนผามองที่เสนอให้สร้างกั้นแม่น้ำโขงบริเวณชายแดนไทย-ลาว ก็ฝันว่าเขื่อนผามองจะยิ่งใหญ่และกักเก็บน้ำได้มากกว่าเขื่อนฮูเวอร์ที่กั้นแม่น้ำโคโลราโดถึงสองเท่า

แม้เวลาจะผ่านมานานหลายทศวรรษและโลกได้เรียนรู้บทเรียนที่ผิดพลาดจากการสร้างเขื่อนมามากมาย ดังเช่น รายงานเรื่องเขื่อนกับการพัฒนาของคณะกรรมการเขื่อนโลกที่ออกในปี ๒๕๔๓ ที่ชี้ให้เห็นว่า เขื่อนให้ผลประโยชน์ที่ต่ำกว่าความเป็นจริง ขณะที่คนจนต้องแบบรับภาระแต่ความคิดของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อสนองความท้าทายส่วนตัวก็ยังคงดำรงอยู่ในบรรดานักสร้างเขื่อน

เขื่อนสาละวินเป็นกรณีล่าสุดที่อธิบายได้ดีถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังเขื่อนว่า ไม่ใช่ "เพื่อสวัสดิการสังคม" แต่เป็นเพียง "การล่าฝันของนักสร้างเขื่อน" บางคน แม้ว่าเขื่อนนั้นจะสร้างขึ้นบนคราบน้ำตาของชนพื้นถิ่นและหายนะทางสิ่งแวดล้อมมหาศาลแค่ไหนก็ตาม

๗ ประเด็นที่ต้องตระหนัก : เสียงอุทธรณ์ต่อมโนธรรม

๑. ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน

พม่าเป็นประเทศที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก รัฐบาลทหารพม่าได้ทำการกดขี่ข่มเหงประชาชนหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการบังคับให้ชาวบ้านโยกย้ายถิ่นฐานจากหมู่บ้านในชนบทเข้าอยู่ในแปลงอพยพภายใต้การควบคุมของทหารพม่า การบังคับใช้แรงงาน การบังคับให้เป็นลูกหาบกระสุน เสบียง รวมทั้งทำหน้าที่เป็น "โล่มนุษย์" ยามมีการสู้รบกับกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ เมื่อดำเนินโครงการพัฒนาใดๆ รัฐบาลทหารพม่าไม่เคยเปิดเผยข้อมูลผลกระทบต่อประชาชน อีกทั้งทำการคุกคามเสรีภาพของประชาชนในท้องถิ่นมาโดยตลอด

ต้นตอสำคัญของการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศพม่า มาจากการเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่าในพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีโครงการพัฒนา อาทิ โครงการสร้างถนน โครงการท่อก๊าซ โครงการเขื่อน ฯลฯ ทหารพม่าจะเข้าไปอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ที่มีโครงการเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงตามมา

การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน

รัฐบาลพม่าได้บังคับโยกย้ายถิ่นฐานประชาชนในเขตพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มาโดยตลอด โดยบังคับให้ประชาชนตามหมู่บ้านในชนบทย้ายเข้ามาอยู่ในเขตควบคุมเพื่อป้องกันการส่งเสบียงให้กับกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเหล่านี้จำต้องละทิ้งไร่นาและอาชีพโดยไม่ได้รับค่าชดเชย และเมื่อถูกอพยพแล้วชาวบ้านไม่สามารถกลับไปที่อยู่ชุมชนเดิมหรือกลับ

ไปทำการเกษตรได้ เนื่องจากความหวาดกลัวว่าจะถูกยิง ชาวบ้านที่ถูกอพยพต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของทหารและเป็นแรงงานทาสสำหรับทหารในค่ายอพยพบางแห่งเป็นเหมือนกับค่ายกักกันทาสซึ่งผู้คนถูกบังคับให้สร้างถนน ทำงานในเหมืองแร่ หรืองานอื่นๆ ที่อำนวยความสะดวกและสร้างรายได้ให้กับกองทัพ

โครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดน เป็นโครงการที่จะซ้ำเติมความทุกข์ให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งของกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้นไปอีก เนื่องจากพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่รัฐบาลทหารพม่าดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน เขื่อนจะทำให้ชาวบ้านดังกล่าวไม่สามารถกลับไปใช้ประโยชน์จากสายน้ำและผืนดินเดิมของตนได้อีกต่อไป

นโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานก่อให้เกิดปัญหาผู้พลัดถิ่นภายในประเทศพม่าและผู้ลี้ภัยในประเทศไทยจำนวนมาก รายงานของ BBC (Burmese Border Consortium)[๑] เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๔๕ เปิดเผยจำนวนผู้พลัดถิ่นในเขตรัฐฉาน รัฐคะยา และรัฐกระเหรี่ยงดังต่อไปนี้[๑]

รัฐฉานตอนกลางมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศประมาณ ๗๕,๐๐๐ คนและผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ คน รวมผู้พลัดถิ่นทั้งหมด ๒๗๕,๐๐๐ คน

รัฐกะเหรี่ยงมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจำนวน ๙๖,๔๖๙ คน และผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าจำนวน ๙๙,๗๖๕ คน รวม ๑๙๖,๒๓๔ คน

[๑] Burmese Border Consortium (2002.)

ความฝันของเด็กพลัดถิ่น: *บ้านจำลองเป็นสิ่งที่เด็กพลัดถิ่นในฝั่งรัฐกะเหรี่ยงมักสร้างขึ้นมาเล่นกัน สะท้อนให้เห็นถึงความฝันของเด็กๆ ที่อยากมีบ้าน แต่ความฝันนี้คงไม่มีวันเป็นจริง เพราะแผ่นดินที่พวกเขาจะเติบโต จะจมใต้น้ำถาวรหากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวิน*
ภาพ: EarthRights International

รัฐคะยามีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน และผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าจำนวน ๖,๘๕๐ คน

สำหรับจำนวนผู้ลี้ภัยในประเทศไทยที่ขึ้นทะเบียนกระทรวงมหาดไทย เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ มีจำนวนทั้งหมด ๑๑๑,๐๓๑ คน ส่วนจำนวนผู้ลี้ภัยของ Burmese Border Consortium ซึ่งเป็นผู้แจกจ่ายข้าวสารให้ผู้ลี้ภัยระบุว่าผู้ลี้ภัยมีจำนวนทั้งหมด ๑๓๔,๒๔๐ คน ตัวเลขนี้หมายถึง ผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงและชาวคะยาในค่ายผู้ลี้ภัยจังหวัดแม่ฮ่องสอนและตาก ยังไม่รวมผู้ลี้ภัยชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ตามชายแดนไทย-พม่าด้าน จังหวัดเชียงรายเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนเป็นจำนวนมากเนื่องมาจากประเทศไทยไม่อนุญาตเปิดค่ายผู้ลี้ภัยให้ชาวไทยใหญ่

การบังคับใช้แรงงาน

"ผมต้องทำงานก่อสร้างใกล้เขตสร้างเขื่อนให้กับทหาร...
ผมทำงานแต่ไม่ได้ค่าจ้าง แล้วก็ไม่ต้องการทำ
แต่ผมรู้ว่าถ้าไม่ทำก็ต้องถูกจับ"

ชาวบ้านไทยใหญ่ ๒๕๔๔

"เป็นที่ปรากฏว่ามีการบังคับใช้แรงงานโดยรัฐบาล (ของประเทศพม่า)
ที่เกี่ยวข้องกับ... โครงการต่างๆ และงานโยธา เช่น เขื่อน"

องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ๒๕๔๒

รัฐบาลทหารพม่ามีชื่อเสียงในการบังคับใช้แรงงานและใช้ความรุนแรงต่างๆ ในการดำเนินโครงการพัฒนา ตัวอย่างโครงการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาจึงทำให้คาดการณ์ได้ว่าโครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดนจะซ้ำรอยเดิม กองทัพทหารพม่าที่เข้ามาคุ้มกันเขตก่อสร้างเขื่อนจะบังคับใช้แรงงานชาวบ้านเป็นลูกหาบและสร้างค่ายทหาร

ความจริงก็คือการบังคับใช้แรงงานในพม่าเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางโหดร้าย และเป็นระบบ ซึ่งเป็นเหตุให้องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization-ILO) เรียกร้องให้ประเทศสมาชิกทบทวนความสัมพันธ์กับรัฐบาลทหารพม่า และออกมาตรการเพื่อให้แน่ใจว่ารัฐบาลทหารพม่าจะไม่สร้างผลประโยชน์จากความสัมพันธ์กับองค์กรแรงงานระหว่างประเทศเพื่อขยายระบบการบังคับใช้แรงงานในประเทศพม่า ดังนั้นหากมองจากการตัดสินใจขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนที่จะสร้างร่วมกับรัฐบาลทหารพม่า ควรระงับโครงการจนกว่าสถานการณ์ด้านการบังคับใช้แรงงานในพม่าจะดีขึ้น

การข่มขืนผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

จากรายงาน "ใบอนุญาตข่มขืน" (License to Rape) ซึ่งเปิดเผยเมื่อปี ๒๕๔๕ ระบุว่า บริเวณภาคกลางของรัฐฉานมีผู้หญิงถูกทหารพม่าข่มขืนไม่น้อยกว่า ๖๒๕ คน ในจำนวนนี้มีเพียงกรณีเดียวเท่านั้นที่ผู้กระทำผิดถูกลงโทษ

และจากรายงาน "No Safe Place" ของ Refugees International ซึ่งเผยแพร่เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๖ เปิดเผยว่า จากการสัมภาษณ์สตรีในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่ชาวพม่า ประกอบด้วยสตรีชาวกะเหรี่ยง คะยา มอญ และทวาย จำนวน ๒๗ คน มีการบันทึกว่า พวกเธอเคยถูกข่มขืนหรือทราบข้อมูลว่าคนใกล้ตัวถูกข่มขืนหรือถูกคุกคามทางเพศโดยทหารพม่าทั้งหมด ๔๓ กรณี และมีเพียง ๒ กรณีเท่านั้นที่ทหารผู้กระทำผิดได้รับการลงโทษปรับเป็นเงิน ๑,๐๐๐ จั๊ต (ประมาณ ๔๒ บาท) รายงานฉบับนี้ยืนยันว่า การเพิ่มขึ้นของทหารพม่าในแต่ละพื้นที่ได้นำไปสู่การข่มขืนรวมทั้งการใช้ความรุนแรงหลายรูปแบบกับผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ดังนั้นหากสร้างเขื่อน กำลังทหารพม่าในพื้นที่จะต้องเพิ่มขึ้น โอกาสที่ผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในรัฐฉาน รัฐคะยา และรัฐกะเหรี่ยงจะถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนย่อมมีมากขึ้นตามไปด้วย

๒. การทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

"แม่น้ำสาละวินทำให้มีป่าฝนซึ่งสัตว์ป่าต่างๆ อาศัยอยู่
ป่าไม่ได้แค่ป้องกันเราจากภัยธรรมชาติ
และการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ
แต่ยังเป็นที่อยู่อาศัยซึ่งร่มเย็นของสัตว์ป่าและผู้คน"

ผู้ลี้ภัยหญิงชาวไทยใหญ่ ๒๕๔๓

"เขื่อนขนาดใหญ่สร้างผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อแม่น้ำ ต้นน้ำ และระบบนิเวศแม่น้ำ
ผลกระทบเหล่านี้เป็นผลกระทบด้านลบมากกว่าด้านบวก
และในหลายกรณีนำไปสู่การสูญเสียพืชและสัตว์สายพันธุ์ต่างๆ
และระบบนิเวศที่ฟื้นฟูไม่ได้"

คณะกรรมการเขื่อนโลก ๒๕๔๓

แม่น้ำสาละวินไหลผ่านใจกลางของรัฐฉาน รัฐคะยาและรัฐกะเหรี่ยง และเป็นหัวใจของชนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ แม่น้ำสาละวินทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีความหลากหลายทางชีวภาพ เกษตรกรรม การประมง และวัฒนธรรมของประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ เขื่อนบนแม่น้ำสาละวินจะกั้นระบบนิเวศของแม่น้ำและทำลายความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่อ่างเก็บน้ำและตลอดลำน้ำ เขื่อน

สิ่งที่เหลืออยู่: *ครอบครัวของผู้พลัดถิ่นภายในรัฐกะเหรี่ยงมีเพียงเพิงพักและอุปกรณ์ยังชีพไม่กี่ชิ้น คำถามที่ตามมาถ้าหากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวินก็คือ ชีวิตของผู้พลัดถิ่นเหล่านี้จะเหลืออะไร*
ภาพ: เอเชียทัศน์

จะลดการชดเชยแร่ธาตุสำหรับพืชในพื้นที่ตอนล่างของแม่น้ำและปิดกั้นความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังน้ำท่วมตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังจะส่งผลให้เกิดการพังทลายของฝั่งแม่น้ำและท้องน้ำด้านท้ายเขื่อน การเก็บน้ำจะทำให้เกิดโรคระบาดและการทำลายป่าไม้ น้ำหนักของมวลน้ำในอ่างเก็บน้ำทำให้เกิดความเสี่ยงด้านแผ่นดินไหว

ผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ แม้ตอนนี้จะยังไม่มีการดำเนินโครงการสร้างเขื่อน แต่รัฐบาลทหาร พม่าก็ได้ส่งกำลังทหารเข้ามาควบคุมการเคลื่อนไหวของชุมชนที่พึ่งพาแม่น้ำเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

นโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานยังมีส่วนสำคัญในการทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนพื้นถิ่นลงอย่างถอนรากถอนโคน โดยเฉพาะสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม รวมถึงสิทธิที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ สิทธิที่จะพูดและกระทำการใดๆ เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการพัฒนา

๓. การไม่มีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ

"เขื่อนท่าซางในรัฐฉานเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการไม่มีส่วนร่วมของประชาชน รัฐบาลทหารพม่ามีประวัติในเรื่องนี้มาตลอด ทหารพม่าจะคุกคามและฆ่าใครก็ตามที่ไม่เห็นด้วย"

จาย วิน เพ่ สมาชิกสภาผู้แทนจากการเลือกตั้งจากรัฐฉาน และถูกเนรเทศออกจากประเทศ ๒๕๔๓

ไม่เหลืออะไร: *ผู้เฒ่าในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในรัฐกะเหรี่ยงกับบ้านที่เพิ่งถูกทหารพม่าบุกเผาการไล่รื้อโดยกำลังทหารเป็นเรื่องปกติของหมู่บ้านทั้งในรัฐกะเหรี่ยงและรัฐฉาน รวมทั้งบริเวณที่จะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า*
ภาพ: เอเชียทัศน์

การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนในการตัดสินใจในประเด็นสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้และไม่มีประโยชน์ภายใต้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลทหารพม่า ซึ่งทำให้การคัดค้านอย่างเปิดเผยสร้างอันตรายให้แก่ผู้คัดค้าน โครงการนี้ยังไม่มีการปรึกษาหารือกับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ กฎหมายในประเทศพม่าไม่ได้รับการปฏิบัติ รัฐบาลทหารมีอำนาจตัดสินเองโดยไม่โปร่งใส มาตรการด้านสิ่งแวดล้อมของพม่านั้นล้าหลังเป็นอย่างมาก และประชาชนไม่มีโอกาสเรียกร้องค่าเสียหายตามกฎหมาย

๔. การให้เงินทุนเพื่อส่งเสริมทารุณกรรม ความสัมพันธ์เชิงทำลายกับประเทศพม่า

> *"[การลงทุน] ทำให้ผู้นำในรัฐบาลทหารพม่าและผู้ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มทหารมีสถานภาพด้านเศรษฐกิจที่มั่นคง*
> *ในลักษณะเดียวกับการสร้างฐานอำนาจที่เคยได้ทำมาแล้ว"*
>
> อองซาน ซูจี ๒๔๓๒

รายงาน Destructive Engagement ของ EarthRights International ปี ๒๕๓๙ ระบุว่าประเทศพม่ายังคงอยู่ในวิกฤติ นับตั้งแต่ทหารพม่าขึ้นปกครองประเทศในปี ๒๕๓๑ ประเทศก็ขาดซึ่งธรรมาภิบาลและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ซึ่งทำให้หยุดการพัฒนาและทำลายความกินดีอยู่ดีของประชาชนในประเทศ ผลของวิกฤตินี้ได้ทำลายภาคต่างๆ ต่อๆ กันไป ภาคการศึกษาหยุดนิ่งและแย่ลง สาธารณสุขก็เลวร้ายลง ในขณะที่ภาวะเงินเฟ้อและความยากจนกลับเพิ่มขึ้น ไม่มีการปกป้องสิ่งแวดล้อม ไม่มีเสรีภาพขั้นพื้นฐาน และมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอยู่ทุกแห่ง หลายข้อที่กล่าวมานี้อยู่ภายใต้สิ่งที่รัฐบาลทหารพม่าเรียกว่า "นโยบายการพัฒนา"

การลงทุนจากต่างประเทศยิ่งทำให้สถานการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้น บริษัทที่เข้า มาลงทุนต่างอ้างว่าความสัมพันธ์ของตนนั้นเป็นสิ่งที่ดีต่อประเทศพม่า หรือเป็น "ความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์" (constructive engagement) แต่ในความเป็นจริงในช่วง ๑๕ ปีที่ผ่านมาที่มีการลงทุนจากต่างประเทศ ได้กลายเป็นกรณีตัวอย่างที่ชัดเจนของ "ความสัมพันธ์เชิงทำลาย" (destructive engagement) ผู้ที่ได้ผลประโยชน์จากการลงทุนคือบรรดานายพลและพันธมิตรผู้ใกล้ชิด นับตั้งแต่ปี ๒๕๓๑ เมื่อรัฐบาลทหารเปิดประเทศรับการลงทุนหลังจากถูกโดดเดี่ยวมาเป็นเวลานาน ยังไม่มีการปรับปรุงใดๆ ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา สาธารณสุข หรือความยากจน แทนที่การลงทุนเหล่านี้จะช่วยพัฒนาประชาชนในประเทศ รัฐบาลทหารกลับขยายกองทัพอีกเท่าตัว และจัดซื้ออุปกรณ์ซึ่งสร้างแรงบีบคั้นให้กับประชาชนมากขึ้น การลงทุนเน้นที่อุตสาหกรรมที่ดึงทรัพยากรมาใช้ เช่น การทำไม้ อัญมณี และก๊าซธรรมชาติ ส่งผลให้ทรัพยากรจำนวนมหาศาลถูกขายเป็นสินค้าในระดับที่น่าเป็นห่วง ระลอกคลื่นของผู้ลี้ภัยและผู้อพยพที่หนีออกนอกประเทศเพื่อไปให้พ้นจากการถูกทำร้ายและปัญหาทางเศรษฐกิจ อาจเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความสัมพันธ์โดยการลงทุนและธุรกิจกับประเทศพม่าไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ประชาชนในพม่า

ผู้ที่ส่งเสริมการลงทุนดังกล่าวแย้งว่าความพยายามของพวกเขาถูกขัดขวางด้วยข้อกำหนดที่เข้มงวดเกี่ยวกับการลงทุน ดังนั้นจึงต้องมีการลงทุนมากขึ้น แล้วสังคมและเศรษฐกิจก็จะดีขึ้นตามมาเอง อย่างไรก็ตามบริษัทที่เข้ามาลงทุนต้องดำเนินการภายใต้บริบททางการเมืองของเผด็จการทหาร ซึ่งไม่มีความโปร่งใสและไม่เข้มงวดในการตรวจสอบกิจกรรมของภาคธุรกิจเพื่อป้องกันการทำลายสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตประชาชน การลงทุนของต่างประเทศในพม่าไม่เพียงแต่ทำร้ายประชาชนทั่วทั้งประเทศ ด้วยการ

ช่วยให้บรรดาเผด็จการทหารดำรงอำนาจอยู่ได้ตลอดไปเท่านั้นแต่ยังนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยตรงซึ่งนักลงทุนชาวต่างชาติร่วมรับผิดชอบ

โครงการใหญ่ที่สุดเท่าที่มีมาคือโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า เป็นโครงการที่โด่งดังที่สุดที่แสดงให้เห็นว่าการลงทุนทำให้เกิดการขยายตัวของกองทัพ ซึ่งนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนและการทำลายสิ่งแวดล้อม แต่ไม่เกิดประโยชน์ใดๆ กับประชาชนในพื้นที่

โครงการเขื่อนบนแม่น้ำสาละวิน ไม่ว่าจะเป็นเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า หรือเขื่อนท่าซาง จะยิ่งกว่าโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า เพราะเป็นโครงการที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของพม่า เป็นไปได้ว่าโครงการดังกล่าวจะเป็นโศกนาฏกรรมของชนพื้นถิ่นครั้งร้ายแรงที่สุดของประวัติศาสตร์ของการลงทุนจากต่างชาติในพม่า

ประเด็นที่ควรตระหนัก สำหรับประเทศไทย

๑.ความจำเป็นและความคุ้มทุนของโครงการ : กำไรเป็นของ กฟผ. แต่หนี้เป็นของสาธารณะ

เอกสารของ กฟผ. ที่เสนอต่อคณะกรรมาธิการการต่างประเทศ วุฒิสภา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ ที่ระบุว่าเขื่อนสาละวินชายแดนไทยพม่าจะทำให้ "ประเทศไทยมีแหล่งผลิตไฟฟ้าราคาต่ำมาก ๐.๙๐ บาท/หน่วย ซึ่งจะประหยัดเงินได้ ๓๐,๐๐๐ ล้านบาท/ปี เป็นเวลาอย่างน้อย ๕๐ ปี (๑.๕ ล้านล้านบาท)" สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการคำนวณต้นทุนที่ไม่พิจารณาประเด็นต่างๆ อย่างรอบด้านและถี่ถ้วน ทั้งในด้านเศรษฐศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คนที่ต้องได้รับผลกระทบจากเขื่อน

๑) ความคุ้มทุนทางเศรษฐศาสตร์

รายงานของ กฟผ.ระบุว่าเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า มีมูลค่าการก่อสร้างกว่า ๒ แสนล้านบาท มูลค่าลงทุนรวมดอกเบี้ย ๓.๗ แสนล้านบาท ซึ่งเป็นงบประมาณที่สูงมาก (งบประมาณแผ่นดินประเทศไทย ปีงบประมาณ ๒๕๔๕ คิดเป็นเงิน ๙.๙ แสนล้านบาท)

รายงานของคณะกรรมการเขื่อนโลก ปี ๒๕๔๓ ระบุว่า "เท่าที่ผ่านมาเขื่อนให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่ำ" การศึกษาเขื่อนขนาดใหญ่ทั่วโลกพบว่าโดยเฉลี่ยแล้ว เขื่อนมักมีค่าใช้จ่ายเกินงบประมาณประมาณร้อยละ ๕๖

ประสบการณ์ของเขื่อนในประเทศไทย กรณีเขื่อนปากมูลก็คือ เขื่อนแห่งนี้กำหนดงบประมาณค่าก่อสร้างไว้ที่ ๓,๘๘๐ ล้านบาท แต่การก่อสร้างจริงกลับใช้งบประมาณสูงถึง ๖,๖๐๐ ล้านบาท ค่าใช้จ่ายนี้ยังไม่รวมการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม อีกประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านบาท ซึ่งตัวเลขนี้เป็นการคำนวณเฉพาะทางเศรษฐกิจ โดยยังไม่ได้รวมต้นทุนการสูญเสียรายได้จากการประมงของชาวบ้านอย่างถาวร

ต้นทุนการสร้างเขื่อนสาละวินอาจจะสูงกว่าที่วางแผนไว้มากเนื่องจากเขื่อนแห่งนี้ตั้งอยู่บนรอยเลื่อนของเปลือกโลกขนาดใหญ่ที่ยังไม่ตาย เป็นรอยเลื่อนที่มีสถิติแผ่นดินไหวบ่อยครั้ง จากประสบการณ์ที่ผ่านมาพบว่าเขื่อนที่สร้างบนแนวแผ่นดินไหวด้านตะวันตกของประเทศไทยซึ่งอยู่บนรอยเลื่อนที่ต่อเนื่องกันกับรอยเลื่อนที่ตั้งเขื่อนสาละวิน มีค่าก่อสร้างเพิ่มขึ้นภายหลังการอนุมัติสูงมาก เช่น เขื่อนศรีนครินทร์ งบประมาณที่อนุมัติ ๑,๘๐๐ ล้านบาท แต่ค่าก่อสร้างจริง สูงถึง ๔,๖๐๐ ล้านบาท หรือเขื่อนเขาแหลม งบประมาณที่อนุมัติ ๗,๗๑๑ ล้านบาท แต่เมื่อก่อสร้างจริงใช้งบประมาณถึง ๙,๑๐๐ ล้านบาท ค่าก่อสร้างที่เพิ่มขึ้นนี้มาจากการปรับปรุงฐานรากและการอัดฉีดหินปูน

ข้อมูลล่าสุดก็คือ การออกแบบเขื่อนสาละวินต้องออกแบบให้รองรับแผ่นดินไหว ๐.๗ จี ซึ่งเท่ากับว่าค่าก่อสร้างจะเพิ่มขึ้นอีกเพื่อให้เขื่อนแข็งแรงรองรับแผ่นดินไหวได้

ข้อมูลข้างต้นชี้ว่า แทบเป็นไปไม่ได้เลยว่าค่าไฟฟ้าจะต่ำดังที่ กฟผ. อ้าง

๒) ความจำเป็นด้านพลังงาน และผลกระทบต่อผู้บริโภคในประเทศไทย

เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๖ กฟผ.ระบุว่าปัจจุบันประเทศไทยมีไฟฟ้าสำรองสูงถึงร้อยละ ๔๐ โดยมีกำลังผลิตติดตั้ง ๒๖,๐๐๐ เมกะวัตต์ แต่ใช้สูงสุดเพียง ๑๗,๐๐๐ เมกะวัตต์ ถึงกระนั้นก็ยังเสนอโครงการเขื่อนสาละวินซึ่งมีกำลังผลิตติดตั้งรวมทั้งหมดสูงถึงกว่า ๘,๐๐๐ เมกะวัตต์ จึงเกิดคำถามว่าเขื่อนสาละวินมีความจำเป็นจริงหรือไม่

ประเด็นเรื่องต้นทุนทางเศรษฐศาสตร์อาจไม่ใช่สิ่งที่ กฟผ. ต้องคำนึงถึง เนื่องจากไม่ว่าจะต้องลงทุนโดยกู้เงินมาสร้างเขื่อนมากเท่าไหร่ เงินจำนวนนั้นก็เป็นหนี้สาธารณะที่ชดใช้โดยภาษีของคนไทยทุกคน หนี้สาธารณะนี้จะถูกรวมอยู่ในต้นทุนการคำนวณค่าไฟฟ้าแบบผันแปรตามต้นทุน (ค่าเอฟที) ซึ่งท้ายที่สุดก็คือผู้ใช้ไฟฟ้าชาวไทยทุกคนที่ต้องแบกรับภาระนี้ ในทางกลับกันเมื่อมีกำไรจากการผลิตและขายไฟฟ้า กำไรนั้นก็ตกเป็นของ กฟผ. จึงไม่แปลกที่ กฟผ. ลงทุนสร้างโรงไฟฟ้าและเขื่อนต่างๆ อยู่ตลอดมา แม้ว่าเขื่อนจำนวนมาก

ไม่สามารถผลิตไฟฟ้าได้เลย หรือผลิตได้น้อยกว่าที่วางแผนไว้ก็ตาม

๓) ต้นทุนด้านอื่นๆ ที่ไม่ถูกนำมาพิจารณา

การสร้างเขื่อนมีต้นทุนด้านอื่นๆ อีกมาก เช่น ความเสี่ยงของชีวิตผู้คนโดยเฉพาะในประเทศพม่า ที่จะต้องเสี่ยงกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการสูญเสียทางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในลุ่มน้ำสาละวิน รวมทั้งความสูญเสียทางสิ่งแวดล้อมและแหล่งประวัติศาสตร์ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป ต้นทุนเหล่านี้เป็นสิ่งที่ยังไม่ถูกนับรวมเป็นต้นทุนของโครงการเขื่อน

ต้นทุนอีกประการที่ดูเหมือนว่า กฟผ. ไม่ต้องจ่ายก็คือ การอพยพผู้คน เนื่องจากป่าสาละวินชายแดนเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยมานาน ชาวบ้านเหล่านี้อยู่ในพื้นที่ป่ามาก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตอุทยานแห่งชาติ หากมีการสร้างเขื่อนก็จะต้องถูกอพยพโยกย้ายโดยไม่ได้ค่าชดเชยใดๆ เพราะไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ยิ่งไปกว่านั้นจำนวนหนึ่งยังไม่ได้สัญชาติไทย แม้ว่าเกิดและเติบโตบนผืนแผ่นดินไทยก็ตาม

๒.สูญเสียแหล่งกำเนิดไม้สักของโลก

นักนิเวศวิทยาจัดให้ลุ่มน้ำสาละวินเป็นศูนย์กลางของการกระจายพันธุ์ไม้สักของโลก ดังจะเห็นได้จากผืนป่าสักในลุ่มน้ำสาละวินเป็นผืนป่าสักที่ใหญ่และต่อเนื่องกันต่างจากผืนป่าสักในประเทศอื่นๆ ดังที่กล่าวในบทแรก

การสร้างเขื่อนเว่ยจี จะทำให้เกิดน้ำท่วมป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวิน ขณะที่เขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง จะทำให้เกิดน้ำท่วมป่าเขตอุทยานแห่งชาติสาละวินทางฝั่งไทย ทั้งสองเขื่อนยังทำให้เกิดน้ำท่วมผืนป่าฝั่งรัฐกะเหรี่ยงและคะยาซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าสักเช่นกัน

ผืนป่าทั้งสองฝั่งน้ำสาละวิน เคยถูกคุกคามจากการสัมปทานทำไม้ทั้งถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมายมานาน ปัจจุบันป่าทางฝั่งไทยกำลังได้รับการคุ้มครอง แต่ผืนป่านี้จะถูกทำลายอย่างถาวรหากมีการสร้างเขื่อนสาละวิน ทั้งสองเขื่อนทั้งจากการถูกน้ำท่วมและกิจกรรมอื่นๆ ที่จะตามมาเป็นลูกโซ่

๓.สูญเสียแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เขื่อนท่าซางและเขื่อนบริเวณพรมแดนไทย-พม่าทั้งสองแห่งจะทำให้น้ำท่วมพื้นที่ป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของคนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าบริเวณสองฝั่งแม่น้ำนั้นนับว่าเป็นหัวใจของผืนป่าในเขตลุ่มน้ำสาละวินซึ่งในทางนิเวศวิทยา พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ที่ความหลากหลายทางชีวภาพสูง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทแรก

ไม่เพียงแต่ป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้นที่จะถูกทำลาย แต่การสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินยังจะทำลายความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสาละวินที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wet-land) ที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ โดยเฉพาะบริเวณพรมแดนไทย-พม่า ซึ่งรัฐบาลไทยได้มีมติคณะรัฐมนตรีประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓

๔.เขื่อนสาละวิน ประวัติศาสตร์มนุษยชาติจะจมอยู่ใต้น้ำ

การสร้างเขื่อนสาละวินไม่เพียงแต่ทำลายอู่อารยธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำมาตั้งแต่บรรพบุรุษแต่ยังจะทำลายแหล่งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะหลักฐานของพัฒนาการทางสังคมตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่อธิบายความเป็นมาของสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทแรก

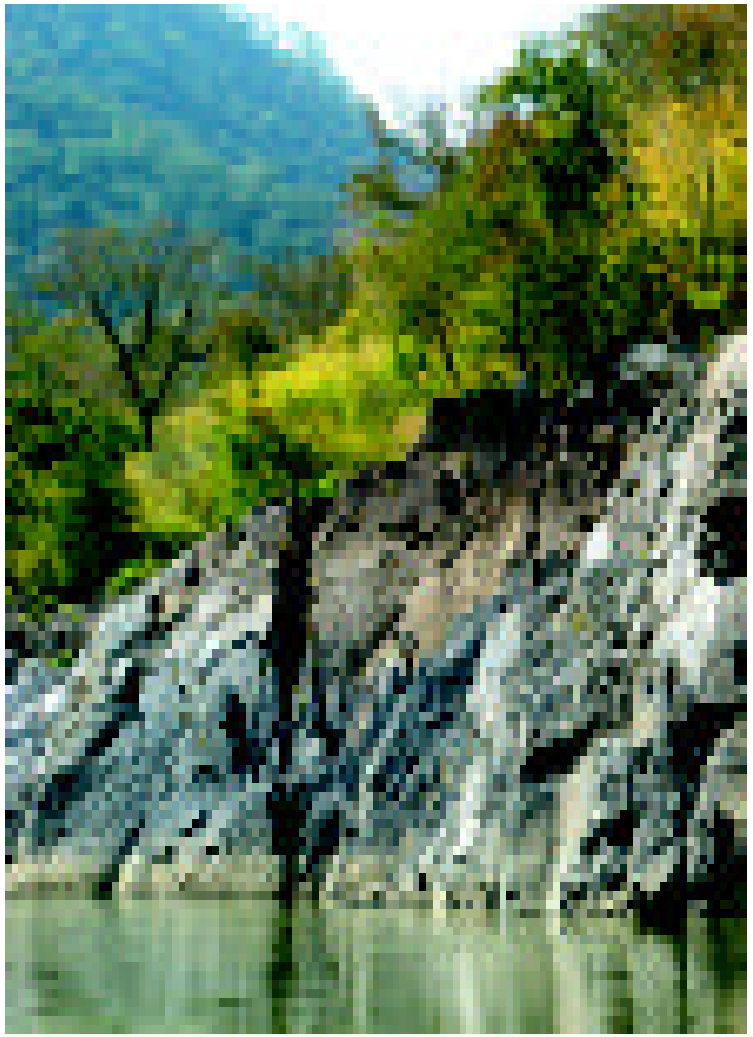

ฤๅสาละวินจะเปลี่ยนสี: *ผืนป่าและสายน้ำสาละวินมีระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน ในภาพเป็นผืนป่าและแม่น้ำที่จะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง ระบบนิเวศนี้คือต้นทุนที่จะไม่ถูกนับจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๒. ชาวบ้านไม่มีสิทธิใช้ทรัพยากรท้องถิ่น และไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

พื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมในเขตฝั่งไทยเป็นที่ตั้งของชุมชนของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงซึ่งอาศัยอยู่มานาน ปัจจุบันถูกประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวินและเขตอุทยานแห่งชาติสาละวิน การประกาศเขตฯ ดังกล่าวทำให้การตั้งชุมชนชาวกะเหรี่ยงที่มีอยู่แต่เดิมกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังไม่ได้รับสัญชาติไทย หากมีการสร้างเขื่อนสาละวิน ชาวบ้านเหล่านี้ก็จะไม่มีสิทธิ ไม่มีโอกาสได้ร่วมตัดสินใจกับโครงการครั้งนี้ รวมไปถึงอาจไม่ได้รับค่าชดเชยใดๆ

๔ โครงการผันน้ำสาละวิน: คำสาปของสายน้ำ

มีเรื่องที่เล่ากันมานานในหมู่คนแห่งลุ่มน้ำโขงและสาละวินว่าแม่น้ำโขงและสาละวินไม่ถูกกัน หากเดินทางในแม่น้ำโขงห้ามพูดถึงแม่น้ำสาละวิน หากเดินทางในแม่น้ำสาละวินห้ามพูดถึงแม่น้ำโขง คนท้องถิ่นมักเรียกแม่น้ำโขงว่า "ของ" และเรียกแม่น้ำสาละวินว่า "คง"

ชาวไทยใหญ่เล่ากันว่า กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว... เมื่อแผ่นดินยังไม่มีสายน้ำ น้ำของและน้ำคงเป็นเพื่อนรักกัน ทั้งสองอาศัยอยู่บนแผ่นดินที่ราบสูงธิเบต วันหนึ่งทั้งสองแข่งขันกันว่าใครจะเดินทางไปถึงทะเลก่อนกัน แต่มีข้อแม้ว่าการเดินทางจะต้องผ่านหุบเขาและที่ราบ ห้ามเดินทางลัดภูเขา

การเดินทางไปสู่ทะเลเริ่มต้นขึ้น เส้นทางของทั้งสองแทบขนานกัน แต่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง...

น้ำของเดินทางไปเรื่อยๆ มุ่งใต้ผ่านหุบเขาแห่งที่ราบสูงฉานฝั่งตะวันออก และยึดมั่นในข้อตกลง ไม่ไหลตัดผ่านภูเขา น้ำของเดินทางผ่านหุบเขา ที่ราบสูง และที่ราบลุ่มมากมาย จนกระทั่งถึงทะเลจีนใต้ที่เวียดนาม

เส้นทางที่ของไหลผ่านได้กลายมาเป็น "แม่น้ำโขง" สายน้ำที่ยาวที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากสายน้ำโขงไหลผ่านหุบเขาและที่ราบ สีของแม่น้ำโขงจึงเป็นสีขุ่น สีปูน หรือสีน้ำชาวข้าว

ขณะที่น้ำคงที่มุ่งลงใต้เช่นกัน แต่กลับเดินทางตัดผ่านภูเขาลูกแล้วลูกเล่า ก่อนที่จะผ่านที่ราบเพียงเล็กน้อยและไหลลงทะเลอันดามันที่อ่าวเมาะตะมะ

เส้นทางที่น้ำคงไหลผ่านนั้น ได้กลายมาเป็น "แม่น้ำคง" ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นเรียกกันหรือ "แม่น้ำสาละวิน" ที่เพี้ยนมาจากคำว่า "ตาลวิน" ในภาษาพม่า แม่น้ำสาละวินเป็นสายน้ำที่ใหญ่เป็นอันดับสองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รองจากแม่น้ำโขง

เนื่องจากคงไหลตัดผ่านภูเขา น้ำสาละวินจึงมีสีเขียวมรกตไม่ค่อยขุ่นข้น

น้ำของแพ้น้ำคงเพราะใช้เวลาและระยะทางในการเดินทางไปถึงทะเลมากกว่า เมื่อน้ำของรู้ว่าเพื่อนไม่ซื่อสัตย์ จึงโกรธแค้นและสาปแช่งว่า "วันใดที่เจอกับคง แผ่นดินจะลุกไหม้ด้วยไฟประลัยกัลป์"

ความโกรธแค้นนี้ ทำให้มีเรื่องเล่ากันว่า หากนำน้ำจากแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวินมาใส่รวมกัน น้ำจะกลายเป็นสีเลือด

นิทานเรื่องนี้ถูกเล่าขานกันมานานและคนริมฝั่งแม่น้ำทั้งสองต่างก็เชื่อในเรื่องเล่านี้

แต่เชื่อหรือไม่ว่ามีคนกำลังผลักดันให้มีการสร้างเขื่อนและผันน้ำทั้งจากทั้งแม่น้ำโขงและสาละวินมาลงที่ลุ่มเจ้าพระยา!!!

แนวคิดการผันน้ำโขงและสาละวินลงสู่ลุ่มเจ้าพระยาเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ แบ่งออกเป็นโครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำโขง ๗ โครงการ และลุ่มสาละวิน ๗ โครงการ

ใน พ.ศ.๒๕๒๕ โครงการผันน้ำโขงถูกยุบรวมเป็นโครงการผันน้ำกก-อิง-ยม-น่านและมีเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นเขื่อนหลัก ซึ่งไม่กี่ปีมานี้ ไจก้าได้สนับสนุนกรมชลประทานในการศึกษาโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน ภายใต้การดำเนินการของบริษัทซันยู (Sanyu) จากญี่ปุ่น

ส่วนโครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในปี ๒๕๓๕ เมื่อรัฐบาลไทยต้องการแก้ปัญหาความขาดแคลนน้ำในลุ่มเจ้าพระยา โครงการผันน้ำนี้ประกอบด้วยการสร้างเขื่อน คลองและอุโมงค์ส่งน้ำครอบคลุมสาขาหลักของแม่น้ำสาละวินทั้งหมดที่ไหลจากฝั่งไทย ได้แก่ น้ำปาย น้ำยวม และสาขาของน้ำเมย เช่น แม่ละเมา โครงการทั้งหมดมีเป้าหมายเพื่อเติมน้ำลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล เขื่อนขนาดใหญ่แห่งแรกของประเทศไทย

โครงการผันน้ำสาละวิน ล้วนแต่มีเบื้องหลังจากการผลักดันของบริษัทกิจการน้ำระดับโลกและองค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ เช่น นิวเจ็ค จากญี่ปุ่นได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมา และการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่จะเรา ขณะที่บริษัทสโนวี่เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง จากออสเตรเลียได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นโครงการผันน้ำปาย ทั้งสามโครงการนี้ล้วนแต่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนการศึกษาจากธนาคารโลก

อย่างไรก็ตาม การคัดค้านของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมา ในช่วงปี ๒๕๓๘ ประกอบกับในประเทศไทย ชาวบ้านที่จะได้รับผลกระทบจากเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งธนาคารโลกก็สนับสนุนเช่นกัน ได้ประท้วงธนาคารโลกอย่างกว้างขวาง มีผลให้ธนาคารโลกถอนตัวจากการสนับสนุนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น รวมทั้งโครงการผันน้ำแม่ละเมาด้วย

กระนั้นก็ตาม โครงการผันน้ำอื่นๆ ก็ยังคงถูกผลักดันต่อไป ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ รัฐบาลไทยมีมติและอนุมัติงบประมาณ ๑๘๖ ล้านบาท ให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานศึกษาวางแผนคัดเลือกโครงการการศึกษาความเหมาะสมขั้นรายละเอียดและการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมขั้นรายละเอียดพร้อมงานประชาสัมพันธ์โครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินลงเขื่อนภูมิพล ๓ โครงการ โครงการผันน้ำนี้ได้ผนวกโครงการเขื่อนแม่ลามาหลวงและน้ำเงาซึ่งได้ศึกษาโดยอีพีดีซี ภายใต้การสนับสนุนของไจก้า เข้าไปด้วย

การอนุมัติงบครั้งนี้ มีการตั้งข้อสังเกตว่า เป็นการประเคนงบประมาณให้กับบริษัทที่ปรึกษาที่ผูกขาดการจัดทำรายงานในประเทศไทย แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าหลังการอนุมัติงบประมาณแล้ว ในพื้นที่ก็ขวักไขว่ไปด้วยรถสำรวจของไจก้า ขณะที่เจ้าหน้าที่บริษัทที่ปรึกษาต่างก็เร่งโฆษณาโครงการโดยอ้างว่าเป็นการประชาพิจารณ์

ปัจจุบัน ยังไม่มีการเปิดเผยรายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์แต่เอกสารแนะนำโครงการและเอกสารประกอบการประชุมผู้นำท้องถิ่นที่เสนอโดยบริษัทปัญญา คอนซัลแตนท์ บริษัทเซาท์อีสต์เอเชียเทคโนโลยี และบริษัทโพเทนเชียล เอ็นจิเนียริ่งฯ สรุปได้ว่า มีแนวส่งน้ำ ๓ แนวที่มีการศึกษาคือ

๑) การผันน้ำสาละวิน จะมีการผันน้ำจากแม่น้ำสาละวินบริเวณใกล้บ้านแม่สามแลบ มาลงโครงการเขื่อนน้ำยวมตอนบนซึ่งจะสร้างกั้นแม่น้ำยวมแถบบ้านแม่คะตวนก่อนที่จะผันลงเขื่อนภูมิพล อีกแนวคือ ผันน้ำจากแม่น้ำเงาสาขาของน้ำยวมซึ่งจะมีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเงา

๒) การผันน้ำเมย จะมีการผันน้ำจากน้ำเมย ลงเขื่อนภูมิพล โดยมีการสร้างเขื่อนและฝายน้ำแม่สองรวมอยู่ด้วย อีกแนวหนึ่งคือ ผันน้ำจากน้ำเมยผ่านไปยังแม่ตื่นสาขาที่ไหลลงเขื่อนภูมิพล โดยมีการสร้างเขื่อนห้วยขะแนงระหว่างทาง

๓) แนวส่งน้ำปายจะมีการสร้างเขื่อนน้ำปายตอนล่างกั้นแม่น้ำปายก่อนที่จะผันน้ำลงสู่แม่แจ่มและเขื่อนภูมิพล

นอกจากนั้นในปลายปี ๒๕๔๕ เอกสารของ กฟผ. ก็ระบุว่าประโยชน์หนึ่งของโครงการเขื่อนบนชายแดนไทย-พม่านี้คือ การผันน้ำลงไปสู่ลุ่มน้ำเจ้า

สวนเกษตรริมน้ำที่อาจจะหายไป: *หากมีการผันน้ำสาละวิน พื้นที่เกษตรริมน้ำที่อุดมสมบูรณ์จากปุ๋ยธรรมชาติที่น้ำสาละวินพัดพามาทับถมในฤดูน้ำหลากนี้อาจจะไม่เกิดขึ้นอีก หากน้ำจากแม่น้ำสาละวินจำนวนมหาศาลถูกผันไปจากลุ่มน้ำนี้*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระยา ล่าสุดที่ กฟผ.เปิดเผยข้อมูลก็คือ เสนอให้ทำการผันน้ำจากน้ำปายสาขาของแม่น้ำสาละวินในเขตแม่ฮ่องสอนมาลงเขื่อนภูมิพล เนื่องจากน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวินจะท่วมเอ่อเข้าถึงเขตแม่ฮ่องสอน กฟผ.จึงจะทำการสร้างคันดินกั้นน้ำปายก่อนไหลลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวิน และจากนั้นจึงผันน้ำจากน้ำปายลงเขื่อนภูมิพล

ผลกระทบจากการผันน้ำสาละวิน

โครงการผันน้ำทั้งหมดนี้ยังไม่มีการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับงบประมาณที่ต้องใช้ และยังไม่มีการเปิดเผยรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม แต่ประสบการณ์ของการดำเนินโครงการผันน้ำที่ผ่านมาทั้งในระดับสากลและในประเทศไทยเองพบว่า ไม่มีโครงการผันน้ำใดที่ไม่สร้างหายนะทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในสายน้ำที่ถูกผันน้ำไป ไม่ว่าจะเป็นโครงการผันน้ำจากทะเลอารัลในยุคสหภาพโซเวียตเป็นใหญ่ที่สร้างหายนะแก่เอเชียกลางจนกระทั่งนักวิทยาศาสตร์กล่าวกันว่า เป็นหายนะแห่งศตวรรษยิ่งกว่าการระเบิดของโรงไฟฟ้าเชอร์โนบิลนับสิบเท่า ทุกวันนี้ทะเลอารัลลดขนาดลงเรื่อยๆ จนแทบจะเหลือก็แต่บนแผนที่ ชาวประมงต้องยุติการหาปลา และเรือหาปลาก็จมอยู่กับหาดทรายที่ทะเลอยู่ห่างออกไปหลายสิบไมล์ ลมที่พัดมานั้นก็มิใช่ลมธรรมดาแต่เป็นลมเกลือที่สร้างหายนะอย่างรุนแรงต่อสุขภาพของคนในท้องถิ่น

บทเรียนของประเทศไทยก็คือโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลที่ลงทุนไปแล้วนับแสนล้านบาท แต่ยังไม่สามารถนำน้ำไปใช้ได้แม้แต่หยดเดียว เนื่องจากโครงการนี้ทำให้เกิดการกระจายของดินเค็มไปทั่วภาคอีสาน

โครงการเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้ก็เพราะอาศัยว่าคนในลุ่มน้ำที่ถูกผันเป็นคนชายขอบ เป็นชนพื้นถิ่นที่ไร้ซึ่งอำนาจ และสิทธิของพวกเขาไม่ได้รับการเคารพ

๖ การเมืองของการสร้างเขื่อนสาละวิน : เบื้องหน้าไฟฟ้าราคาถูก เบื้องหลังธุรกิจและการล่าฝันของนักสร้างเขื่อน

เหตุที่เขื่อนจำนวนมากถูกสร้างขึ้นมาได้นั้น เป็นเพราะข้ออ้างที่ว่าจำเป็นต้องสร้างเขื่อน "เพื่อสวัสดิการทางสังคม" ซึ่งเป็นข้ออ้างที่เกิดมาหลายทศวรรษ นับแต่โลกก้าวสู่ยุคสมัยของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ โครงการเขื่อนสาละวินที่กำลังถูกผลักดันในขณะนี้ก็เช่นเดียวกัน กฟผ.ระบุว่า หากสร้างเขื่อนสาละวินแล้วคนไทยจะมีไฟฟ้าราคาถูกใช้ แต่หากวิเคราะห์เบื้องหลังแล้วเหตุผลการสร้างเขื่อนแห่งนี้ไม่ใช่เรื่องของ "พลังงานราคาถูก" แต่ประการใด เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าปัจจุบันประเทศไทยมีพลังงานเหลือใช้ในระบบมากกว่าร้อยละ ๔๐ จึงไม่มีความจำเป็นในการพึ่งพาไฟฟ้าจากเขื่อนสาละวินแม้แต่น้อย

หากวิเคราะห์บริบทที่มาของเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนกระทั่งปัจจุบัน สามารถพบแรงผลักดันที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังได้ดังนี้

๑. เขื่อนสาละวิน: แรงผลักดันของอุตสาหกรรมเขื่อนโลก

"สะพานข้ามแม่น้ำแควใหญ่สร้างขึ้นเพื่อสงคราม
แต่ครั้งนี้โครงการสร้างเขื่อน (ศรีนครินทร์) กั้นแม่น้ำแควใหญ่สร้างขึ้นเพื่อสันติภาพ"[๑]

บริษัท อีพีดีซี, ๒๕๒๓

[๑] แปลจากเอกสารแนะนำบริษัทของอีพีดีซี , ๒๕๒๓ ที่ระบุว่า *"The River Quae Yai-over which a bridge was once built for war. Now a project to build a dam over the river , to promise peace."*

ประวัติศาสตร์ของการสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินคือประวัติศาสตร์ของการแสวงหากำไรจากบรรดาทุนอุตสาหกรรมก่อสร้างและพลังงานในระดับโลก โดยเฉพาะกลุ่มทุนญี่ปุ่นที่เป็นมหาอำนาจสร้างเขื่อนในเอเชีย

กลุ่มทุนญี่ปุ่นมีบทบาทในการสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ภายใต้บริบทที่ญี่ปุ่นต้องจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามให้กับพม่า ต่อเนื่องมาจนถึงยุคที่ญี่ปุ่นเปลี่ยนจากการจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามเป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นก็เปลี่ยนเป้าจากเอเชียตะวันออกมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทบาทการพัฒนาของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเกิดขึ้นมากบริเวณพรมแดนไทย-พม่า เช่น ลุ่มแม่น้ำแควในกาญจนบุรี และลุ่มน้ำสาละวิน ซึ่งญี่ปุ่นเคยยึดครองและมีการบังคับใช้แรงงานเชลยศึกฝ่ายพันธมิตรในการสร้างถนนและทางรถไฟสายมรณะ

เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้กลุ่มทุนและชนชั้นนำของญี่ปุ่นเข้าไปสร้างเขื่อนในพื้นที่เหล่านี้ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทุน ชนชั้นนำ และกองทัพที่รวมหัวกันเพื่อหาพื้นที่ในการสร้างเขื่อนเพื่อให้เกิดแหล่งสร้างงานซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มทุนญี่ปุ่น[๒] ดังจะเห็นได้จากกรณีของบริษัทนิปปอน โคเออิ ซึ่งเป็นบริษัทที่ปรึกษาแห่งแรกของญี่ปุ่นที่เข้าสร้างเขื่อนบาลูชองในประเทศพม่า เขื่อนขนาดใหญ่แห่งแรกบนลุ่มน้ำสาละวิน

[๒] การรวมหัวกันแสวงหาประโยชน์จากโครงการที่ใช้เงินลงทุนมหาศาลเกิดขึ้นมานานแล้ว ที่ขึ้นชื่อที่สุดคือ การรวมหัวกันแสวงหาประโยชน์ระหว่างนักการเมืองและธุรกิจก่อสร้างเขื่อนในสหรัฐฯ ซึ่งเรียกกระบวนการนี้ว่า Pork barrel politics ซึ่งคำนี้มีที่มาจากการเรียกอาการคลุ้มคลั่งของทาสในพื้นที่เพาะปลูกทางตอนใต้ของสหรัฐฯ ที่หิวกระหายเมื่อนายทาสส่งสัญญาณว่าจะได้รับอาหารพิเศษโดยการคลี่หมูเค็มออกจากถัง ดูรายละเอียดได้จาก McCully (1996:242-243)

นิปปอน โคเออิ [๓] ก่อตั้งในปี ๒๔๙๐ โดยนายยูกาตะ คูโบตา (Yukata Kubota) ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่หลายแห่งในเอเชียตะวันตก โดยเฉพาะในแคว้นแมนจูเรียของจีน ภายใต้การสนับสนุนของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒

ในช่วงแรก นิปปอน โคเออิ เน้นโครงการในประเทศ แต่หลังปี ๒๔๙๖-๒๔๙๗ คูโบตาเดินทางไปหลายประเทศในเอเชีย เช่น พม่า เวียดนาม ลาว และอินโดนีเซีย เพื่อหาพื้นที่ในการสร้างเขื่อน เขาเดินทางไปเยือนพม่าเป็นประเทศแรกและเข้าพบกับเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐบาลพม่า และเสนอโครงการสร้างเขื่อนบาลูชองบนแม่น้ำบาลู (Balu River) แม่น้ำสาขาของน้ำปุ่น (Pawn River) ที่เป็นสาขาที่ใหญ่ที่สุดสายหนึ่งของสาละวิน หลังจากการเข้าพบครั้งนั้น นิปปอน โคเออิ ได้เข้าทำการศึกษาพื้นที่สร้างเขื่อนในพื้นที่ซึ่งเป็นรัฐของกลุ่มชาติพันธุ์คะยา โดยมีทหารพม่าคุ้มกันความปลอดภัย

นิปปอน โคเออิ ได้ส่งแผนก่อสร้างเขื่อนบาลูชองให้แก่รัฐบาลพม่า แต่งบประมาณนั้นสูงเกินกำลังของรัฐบาลพม่า คูโบตาจึงใช้สายสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับสูงโดยเสนอโครงการนี้ต่อนายโยชิดะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในขณะนั้น และโน้มน้าวว่าโครงการนี้จะช่วยภาคธุรกิจการส่งออกของญี่ปุ่น หลังจากนั้นญี่ปุ่นจึงอนุมัติงบประมาณแก่โครงการเขื่อนผลิตไฟฟ้าบาลูชองอย่างรวดเร็วในปี ๒๔๙๗ โดยเป็นส่วนหนึ่งของค่าปฏิกรณ์สงคราม

ด้วยข้อเสนอแนะของนายโคบูตาทำให้บริษัทก่อสร้างของญี่ปุ่นชื่อคาจิมะ คอนสตรักชั่น (Kajima Construction) ได้สัมปทานสร้างเขื่อนบาลูชอง

[๓] ข้อมูลเกี่ยวกับบริษัท นิปปอน โคเออิ อ้างอิงจาก Sumi (1989)

บทบาทของนิปปอน โคเออิ ต่อโครงการเขื่อนบาลูชองนี้ต่อมาได้กลายเป็นแม่แบบโครงการพัฒนาต่างประเทศของญี่ปุ่น ที่บริษัทที่ปรึกษาจะล่าพื้นที่ด้วยการสำรวจเพื่อหาทางสร้างโครงการพัฒนาเพื่อให้ได้รับเงินช่วยเหลือโพ้นทะเลจากรัฐบาลโตเกียว ซึ่งจะทำให้เกิดงานแก่บริษัทก่อสร้างในญี่ปุ่น[๔]

นิปปอน โคเออิ ยังเป็นบริษัทแรกสุดที่ศึกษาแผนการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินสายหลัก ๒ เขื่อนในรัฐฉานและเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินทางตอนล่างก่อนไหลลงอ่าวเมาะตะมะ เมื่อปี ๒๕๒๔ ซึ่งโครงการเหล่านี้ยังคงตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากญี่ปุ่นเปลี่ยนการพัฒนาในประเทศกลุ่มใต้ (The South) จากการจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามเป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา กลุ่มทุนญี่ปุ่นก็จะสร้างภาพว่า เพื่อมิตรภาพระหว่างญี่ปุ่นกับรัฐบาลในประเทศกลุ่มใต้ หรือประเทศกำลังพัฒนา แต่เบื้องหลังก็คือผลประโยชน์ที่อิงและแอบแฝงมากับการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาโพ้นทะเลของญี่ปุ่น (Japan's ODA)

การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาโพ้นทะเลของรัฐบาลญี่ปุ่นแรกสุดจะช่วยเหลือทางเทคนิคผ่านไจก้าโดยใช้เงินภาษีของคนญี่ปุ่นไปจ้างบริษัทที่ปรึกษาของญี่ปุ่นให้ทำการศึกษา เมื่อรัฐบาลประเทศกลุ่มใต้อนุมัติโครงการ บริษัทจากญี่ปุ่นก็จะได้เข้าสัมปทานก่อสร้างหรือขายอุปกรณ์ โดยที่เงินกู้นั้นอาจ

[๔] ตัวอย่างเขื่อนที่บริษัทนิปปอน โคเออิ ได้เข้ามีบทบาท ได้แก่ เขื่อนอาซาฮัน (Asahan) ในอินโดนีเซีย เขื่อนไฮแลนด์เลโซโท (High Land Lesotho) ในแอฟริกา เขื่อนน้ำงึมในลาว เขื่อนกูเล็คกานี (Kulekkhani) และเขื่อนสมานนาลาวีวา ในบรรดาโครงการเหล่านี้ โครงการที่อื้อฉาวที่สุดคือเขื่อนอาซาฮันในอินโดนีเซีย เขื่อนแห่งนี้สร้างเพื่อนำไฟฟ้าไปใช้ในโรงงานถลุงอลูมิเนียมของญี่ปุ่นที่ย้ายฐานมาตั้งในอินโดนีเซียหลังจากถูกต่อต้านจากประชาชนญี่ปุ่น เนื่องจากการถลุงอลูมิเนียมสร้างมลภาวะที่ร้ายแรงในญี่ปุ่นจนได้ชื่อว่าเป็นอุตสาหกรรมสกปรก เขื่อนอาซาฮันยังถือว่าเป็นโครงการที่มีการคอรัปชั่นสูงมากที่สุดในประวัติศาสตร์การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาในอินโดนีเซียจากการรวมหัวกันหาประโยชน์ระหว่างกลุ่มทุนญี่ปุ่นและเครือญาติของซูฮาร์โต ดูรายละเอียดเรื่องเขื่อนอาซาฮันได้จาก Peddy et. Al., (1987).

จะมาจากญี่ปุ่นโดยตรง เช่น ธนาคารนำเข้าและส่งออก หรือองค์กรการเงินระหว่างประเทศที่ญี่ปุ่นถือหุ้นอยู่ โดยเฉพาะธนาคารโลกและเอดีบี (ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย)

ในประเทศไทย ไจก้าถือเป็นองค์กรช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาทวิภาคีที่สนับสนุนโครงการสร้างเขื่อนและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่มากที่สุด โดยเฉพาะหลังจากสหรัฐฯ ถอนตัวออกจากภูมิภาคอุษาคเนย์ภายหลังการพ่ายแพ้ในสงครามอินโดจีน

ในลุ่มน้ำสาละวิน ไจก้าได้เข้าสนับสนุนการศึกษาเขื่อนหลายเขื่อนที่สำคัญคือ เขื่อนชุด ๑๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำยวมสาขาของแม่น้ำสาละวินที่ไหลจากฝั่งไทย[๕]

ปัจจุบัน ไจก้าได้รวมตัวกับธนาคารนำเข้าและส่งออกของญี่ปุ่น เป็นธนาคารเพื่อความร่วมมือการพัฒนาแห่งประเทศญี่ปุ่น หรือเจบิก (Japan Bank for International Corporation-JBIC) ซึ่งเป็นธนาคารเพื่อการพัฒนาที่มีเงินทุนมากที่สุดในโลกมากกว่าธนาคารโลกเสียอีก

ในการศึกษาโครงการสร้างเขื่อนไฟฟ้าที่รัฐบาลญี่ปุ่นสนับสนุนประเทศกลุ่มใต้นั้น บริษัทอีพีดีซี มักจะได้รับการว่าจ้างเป็นผู้จัดทำรายงานความเหมาะสมขั้นต่างๆ

[๕] ดูรายละเอียดได้จาก Japan International Corporation Agency (1987).

เอกสารแนะนำบริษัท อีพีดีซี ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี ๒๕๒๓ ระบุว่า อีพีดีซีซึ่งเป็นบริษัทเอกชนแต่ถือหุ้นโดยกระทรวงการคลังญี่ปุ่นและบริษัทกิจการพลังงานทั้ง ๙ เขตในประเทศญี่ปุ่น ในช่วงแรกอีพีดีซีเน้นกิจการการสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้าในประเทศก่อน ต่อมาก็ขยายกิจการไปยังโพ้นทะเล โดยมีบทบาทในการสร้างเขื่อนในหลายสิบประเทศทั่วโลกตั้งแต่เอเชียตะวันออกไกลไปจนถึงละตินอเมริกา[๖]

ที่สำคัญก็คือ อีพีดีซีเป็นบริษัทด้านพลังงานเพียงแห่งเดียวของญี่ปุ่นที่มีอำนาจตามกฎหมายในการทำธุรกิจพลังงานกับนานาชาติ มีบทบาท 3 รูปแบบด้วยกัน คือ ๑) การทำสัญญากับรัฐบาลญี่ปุ่นโดยทำสัญญากับไจก้าเพื่อศึกษาความเหมาะสมขั้นต่างๆ และการส่งผู้เชี่ยวชาญเพื่อช่วยเหลือให้คำปรึกษาวางแผนและดำเนินการด้านพลังงานให้กับรัฐบาลประเทศกลุ่มใต้ ๒) การทำสัญญาในเชิงการค้ากับองค์กรในต่างประเทศโดยตรง ๓) การฝึกอบรมทางเทคนิคภายใต้โครงการสนับสนุนของรัฐบาลและบนพื้นฐานทางการค้า

ในประเทศไทย อีพีดีซี ได้เข้ามีบทบาทในการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่มากที่สุดเมื่อเทียบกับบริษัทที่ปรึกษาอื่นๆ จากประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ ได้แก่ เขื่อนน้ำพุง เขื่อนสิรินธร เขื่อนน้ำพรม (เขื่อนจุฬาภรณ์) เขื่อนห้วยกุ่ม เขื่อนศรีนครินทร์ เขื่อนท่าทุ่งนา และยังมีมีโครงการที่อีพีดีซีได้เข้าวางแผนและศึกษาอีกหลายโครงการที่ยังไม่ได้สร้าง

[๖] ประเทศที่อีพีดีซีเข้ามีบทบาทในการสร้างเขื่อนหรือศึกษาเพื่อเสนอให้สร้างเขื่อนได้แก่ เกาหลี จีน ฟิลิปปินส์ ไทย กัมพูชา อินโดนีเซีย มาเลเซีย อินเดีย ตุรกี อิรัก เอธิโอเปีย ไลบีเรีย แทนซาเนีย อาร์เจนตินา ปารากวัย โบลิเวีย เปรู เอกวาดอร์ คอสตาริกา และโคลัมเบีย (EPDC, 1980).

โครงการล่าสุดที่ อีพีดีซีได้รับการว่าจ้างคือโรงไฟฟ้าพลังน้ำลำตะคองแบบสูบกลับซึ่งมีงบประมาณที่อนุมัติสูงกว่า ๒๐,๐๐๐ ล้านบาท แต่จนกระทั่งปัจจุบันโครงการนี้ก็ยังไม่สามารถผลิตไฟฟ้าได้

สำหรับในลุ่มน้ำสาละวิน อีพีดีซีได้รับการว่าจ้างจากไจก้าในการจัดทำรายงานโครงการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำลุ่มน้ำยวม ซึ่งรายงานนี้เสนอให้สร้างเขื่อนชุด ๑๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำยวม ซึ่งรวมถึงเขื่อนแม่ลามาหลวงและเขื่อนน้ำเงา โครงการที่ใหญ่อีกชุดหนึ่งที่อีพีดีซีศึกษาคือ เขื่อนไฟฟ้า ๘ เขื่อนกั้นแม่น้ำบนพรมแดนไทย-พม่าตั้งแต่แม่สายลงไปจนถึงระนอง ซึ่งรวมถึงเขื่อนสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า ๒ เขื่อนที่กำลังมีการผลักดันในขณะนี้

ขณะที่โครงการผันน้ำสาละวินลงลุ่มเจ้าพระยานั้น องค์กรจากญี่ปุ่นที่เข้ามีบทบาทก็คือ นิวเจ็ค ซึ่งมีบทบาทในการศึกษาการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวิน ๒ โครงการภายใต้การสนับสนุนจากธนาคารโลกเมื่อกลางทศวรรษ ๒๕๓๐

เป็นที่ชัดเจนว่า บทบาทของญี่ปุ่นในโครงการเขื่อนขนาดใหญ่บนลุ่มน้ำสาละวินเกิดมากขึ้นและต่อเนื่องนับแต่ช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากกลุ่มทุนและชนชั้นนำในญี่ปุ่นได้นำเอาวิธีการ New Deal มาใช้กับประเทศกำลังพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ตกต่ำของญี่ปุ่น

วิธีการ New Deal ก็คือการนำเงินภาษีประชาชนไปใช้ในการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ซึ่งแต่เดิมสหรัฐฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทุนนิยมโลกใช้มาก่อน โดย ประธานาธิบดีแฟรงคลิน รูสเวลต์ (Franklin D. Roosevelt) ผู้มีแนวความคิดทางเศรษฐกิจแบบเคนส์ (Keynesian) ได้นำเอาวิธีการนี้มาใช้เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ตกต่ำของสหรัฐฯ แนวคิดนี้เองที่นำไปสู่การก่อตั้งองค์การ

พัฒนาลุ่มแม่น้ำเทนเนสซี (Tennessee Valley Authority: TVA) และส่งผลให้มีการสร้างเขื่อนจำนวนมากทั่วอเมริกาจนกระทั่งถือเป็นยุคทองของการสร้างเขื่อนของสหรัฐฯ[๗]

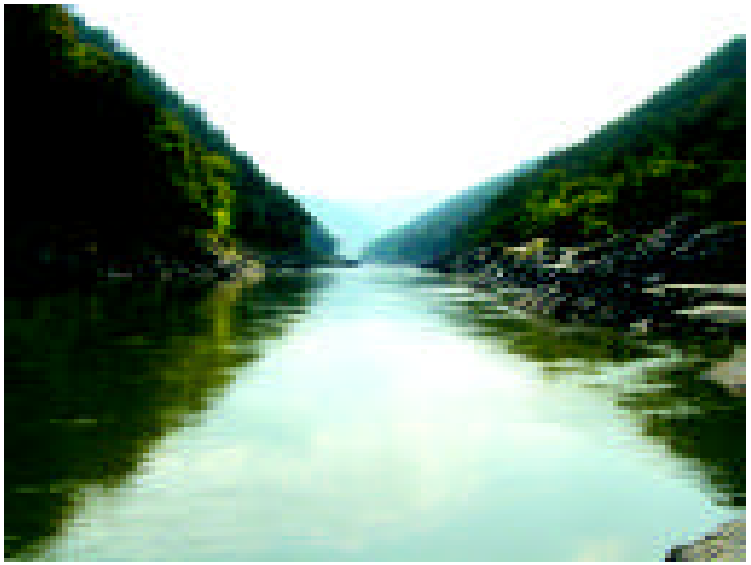

มุมมองของนักสร้างเขื่อน: *เมื่อนักสร้างเขื่อนมองแม่น้ำสาละวิน พวกเขาจะมองหาพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการสร้างเขื่อนเท่านั้น ลุ่มน้ำสาละวินจึงมีโครงการเขื่อนที่ถูกวางแผนจะสร้างนับสิบเขื่อน ในภาพเป็นแม่น้ำสาละวินชายแดนไทย-พม่า ที่มีการเสนอให้สร้างเขื่อนถึง ๓ แห่ง*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

[๗] ตัวอย่างเขื่อนที่สร้างในยุคนี้ภายใต้วิธีการ New Deal คือเขื่อนชุดบนลุ่มน้ำเทนเนสซี เขื่อนชุด ๒๐๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำโคลัมเบีย เขื่อนและระบบชลประทานขนาดใหญ่จำนวนมาก เช่น Central Valley Project ซึ่งรวมถึงเขื่อนปาร์คเกอร์ และเขื่อนเกลนแคนยอน โครงการ Central Arizona Project ซึ่งรวมถึงเขื่อนอิมพีเรียล เพื่อป้อนน้ำให้กับ All-American Canal ที่ส่งน้ำให้กับเมืองฟีนิกซ์ และเขื่อนแกรนด์ คูลี เป็นต้น

วิธีการนี้ทำให้เงินภาษีประชาชนถูกนำมาใช้โดยนักการเมืองผ่านโครงการสร้างเขื่อนและชลประทานขนาดใหญ่ซึ่งบริษัทก่อสร้างในท้องถิ่นที่เป็นพวกพ้องได้รับสัมปทาน และทำให้บริษัทเหล่านี้สะสมทุนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งขยายกิจการกลายเป็นบริษัทข้ามชาติและเข้าไปดำเนินโครงการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาที่สหรัฐฯ เข้าไปส่งเสริมหลังยุคสงครามโลกครั้งที่สอง[๘]

กลุ่มชนชั้นนำของญี่ปุ่นได้นำวิธีการ New Deal มาปรับใช้โดยนายมาซากิ นากาจิม่า ประธานสถาบันวิจัยมิตซูบิชิ (Mitsubishi Research Institute) ได้นำเสนอแนวคิดนี้ขึ้นในปี ๒๕๒๕ ซึ่งได้นำไปสู่การก่อตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่เรียกว่า "Global Infrastructure Fund of DK-KAI: GIF of DK-KAI" ภายใต้การสนับสนุนของนายทาเคโอะ ฟุกูดะ อดีตนายกรัฐมนตรี โดยมีนายโตชิโอะ โดโกะ อดีตประธานหอการค้าญี่ปุ่น (Keidanren) เป็นประธานกลุ่ม และมีนักอุตสาหกรรม นักธนาคาร นักการเมือง และนักวิชาการของญี่ปุ่นเป็นสมาชิก เช่น นายซาบูโร่ โอคีตะ อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศ นายอีชิโร่ ไซโตะ ประธานบริษัทนิปปอน สตีล (Nippon Steel) นายไตอิชิ มอรินากะ ประธานธนาคารแห่งญี่ปุ่น (Bank of Japan) และนายยาซูชิ วาตานาเบ้ ประธานธนาคารโตเกียว (Bank of Tokyo)

[๘] ตัวอย่างเช่นการสร้างเขื่อนภูมิพลเขื่อนแห่งแรกในประเทศไทยที่บริษัทที่ได้รับการสัมปทานก่อสร้างคือ Brown & Root-Utah บริษัทนี้ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อการรับเหมาสร้างเขื่อนภูมิพลโดยเฉพาะ โดยการถือหุ้นของบริษัท Brown & Root S.A. กับบริษัท Utah International Inc. ทั้งสองบริษัทได้จดทะเบียนที่ประเทศปานามา และร่วมกันรับเหมาก่อสร้างโครงการอื่นๆ อีกหลายแห่งทั้งในสหรัฐฯ และทั่วโลก Utah International Inc. นั้นเติบโตมาจากการรับเหมาก่อสร้างเขื่อนและชลประทานในโครงการ Central Arizona บางโครงการทางบริษัท Utah International Inc. จะดำเนินการ บางโครงการบริษัท Brown & Root S.A. จะดำเนินการ สำหรับเขื่อนภูมิพล Brown & Root S.A. เป็นฝ่ายดำเนินการ จึงมีชื่อของ Brown นำหน้า ดูรายละเอียดได้จาก Brown and Utah, 1,000,000 Yards at Yanhee ในยุทธเดชดำรณ (๒๕๑๐)

มุมที่ไม่เคยถูกมอง: *เมื่อนักพัฒนาวางแผนโครงการพัฒนา ชีวิตและลมหายใจของคนท้องถิ่นมักถูกละเลยเช่นเดียวกับพะตีชาวกะเหรี่ยงคนนี้ที่น้ำจากเขื่อนสาละวินจะหลากท่วมที่ดินทำกิน*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โครงการที่ GIF of DK-KAI เสนอล้วนแต่เป็นโครงการขนาดยักษ์ที่วางแผนสร้างทั่วโลก มีทั้งสิ้น ๑๖ โครงการ โครงการที่เกี่ยวข้องกับอุษาคเนย์มี ๒ โครงการ คือ โครงการขุดคลองกระทางภาคใต้ของไทยเพื่อเชื่อมมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิค และโครงการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำต่างๆ ที่กำเนิดและไหลรอบเทือกเขาหิมาลัย[๙]

บทเรียนในไทยที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนไม่ใช่เพื่อสวัสดิการสังคมแต่คือผลประโยชน์ของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมญี่ปุ่นก็คือ เขื่อนศรีนครินทร์บนลุ่มน้ำแควที่กาญจนบุรี

เขื่อนศรีนครินทร์ได้รับการช่วยเหลือทางเทคนิคจากรัฐบาลญี่ปุ่นที่ไจก้าจ้างอีพีดีซีให้ดำเนินการศึกษา และสร้างขึ้นโดยเงินกู้จากธนาคารโลกภายใต้การรับผิดชอบของ กฟผ.

เมื่อรัฐบาลไทยอนุมัติโครงการ อีพีดีซี ก็ได้รับการว่าจ้างเป็นที่ปรึกษาโครงการ และเมื่อถึงขั้นการก่อสร้างบริษัทที่ได้รับสัญญาจำหน่าย และติดตั้งอุปกรณ์เกือบทั้งหมดเป็นบริษัทจากญี่ปุ่นยกเว้นการก่อสร้างที่เป็นบริษัทจากอิตาลี บริษัทหลักๆ ที่ได้รับเหมาก็คือ บริษัท Toyo Menka Kaisha บริษัท Marubeni Corp. บริษัท Nissho-Iwai บริษัท Sumitomo Koshi Kaisha บริษัท Mitsubishi Corp.และบริษัท Nippon Kokan Kabushiki Kaisha โดยที่อีพีดีซีส่งวิศวกรเพียง ๔ คนเท่านั้นเข้ามาเตรียมการ

[๙] ดูรายละเอียดที่มาของ GIF Club of DK-KAI และอภิโครงการที่เสนอได้จาก ลารูช, เอช. แอล. (2532) "ความเป็นมาและจุดมุ่งหมายโดยย่อของ GIF Club of DK-KAI", ชมรมอาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแก่ประชาชน ในพระบรมราชูปถัมภ์ (แปล), คลองกระทับการพัฒนาประเทศไทย. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องคลองกระทับการพัฒนาประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 30-31 มีนาคม : น.106-113.

เขื่อนแห่งนี้ แรกสุด รัฐบาลอนุมัติให้สร้างด้วยงบประมาณ ๑,๘๐๐ ล้านบาท แต่เมื่อสร้างเสร็จงบประมาณก่อสร้างจริงเพิ่มขึ้นเป็น ๔,๖๒๓ ล้านบาท งบประมาณที่เพิ่มขึ้นนี้ถูกใช้จ่ายไปกับการปรับปรุงฐานรากเนื่องจากบริเวณที่สร้างเขื่อนเป็นรอยเลื่อนของเปลือกโลก

แม้ว่าเขื่อนศรีนครินทร์ได้แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวทางเศรษฐศาสตร์อย่างไม่เป็นท่า แต่อีพีดีซีก็ยังได้รับรางวัลว่าจ้างให้เป็นที่ปรึกษาการสร้างเขื่อนท่าทุ่งนาซึ่งเป็นเขื่อนลูกของเขื่อนศรีนครินทร์ที่ตั้งอยู่ทางตอนล่างอีกเขื่อนหนึ่ง

เขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย-พม่า ที่อีพีดีซีศึกษาและกำลังถูกผลักดันในขณะนี้ อาจจะซ้ำรอยเขื่อนศรีนครินทร์ก็เป็นได้ เพราะเขื่อนทั้งสองจะสร้างบนรอยเลื่อนของเปลือกโลกที่เป็นรอยเลื่อนต่อเนื่องกับรอยเลื่อนของเขื่อนศรีนครินทร์ ราคาค่าก่อสร้างจึงน่าจะสูงกว่า ๒ แสนล้านบาท เพราะต้องออกแบบให้เขื่อนแข็งแรงต้านทานแรงสั่นสะเทือนของแผ่นดินไหว ๐.๗ จี[๑๐] เท่ากับว่าไฟฟ้าที่ผลิตได้จากเขื่อนสาละวินอาจไม่ใช่ ๙๐ สตางค์ต่อหน่วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า นอกจากญี่ปุ่นแล้วยังปรากฏว่ากลุ่มทุนอื่นๆ ก็มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการขนาดใหญ่บนลุ่มน้ำสาละวิน ได้แก่กลุ่มทุนจากออสเตรเลียซึ่งส่งบริษัท สโนวี่ เมาน์เทน เอ็นจิเนียริ่ง เข้าศึกษาโครงการเขื่อนน้ำปาย และผันน้ำลงเขื่อนภูมิพลภายใต้การสนับสนุนทางการเงินจากธนาคารโลก กลุ่มทุนจากเยอรมันนำโดยบริษัท เลเมเยอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล ซึ่งเป็นบริษัทที่ปรึกษาจากเยอรมัน

[๑๐] ผู้จัดการ ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

กลุ่มทุนล่าสุดคือกลุ่มจีน ดังจะเห็นได้จากเมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๖ นายเริ่น ฮงบิน ประธานกลุ่มบริษัทแห่งหนึ่งของจีนที่เคยเกี่ยวข้องกับการขายอุปกรณ์การสร้างเขื่อนสามผา (เขื่อนทรีกอร์จเจส กั้นแม่น้ำแยงซีในประเทศจีน) ได้เข้าพบรัฐมนตรีพลังงานของไทยเพื่อเสนอตัวเข้าร่วมลงทุนการสร้างเขื่อนสาละวิน[๑๑]

ส่วนไทยซึ่งปัจจุบันมีทั้งบริษัทเอกชนที่ขยายกิจการข้ามชาตินั้นก็เข้ามีบทบาทสำคัญในการผลักดันเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการเขื่อนท่าซางในรัฐฉานที่บริษัทเอ็มดีเอ็กซ์ เข้ามีบทบาท และเขื่อนกั้นสาละวินเหนือเวียงแหงที่บริษัทเวิร์ลด์ อิมแพ็คท์ เข้าศึกษา ล่าสุดก็คือบริษัทเอ็มดีเอ็กซ์ได้ลงนามเพื่อความเข้าใจกับรัฐบาลทหารพม่าในเขื่อนท่าซางเมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๕

ขณะที่องค์กรรัฐวิสาหกิจนั้น เห็นได้จากบทบาทของ กฟผ. ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นองค์กรด้านพลังงานข้ามชาติในภูมิภาคนี้และมีบทบาทในการสร้างเขื่อนในประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น

เหตุผลลึกๆ ในการผลักดันเขื่อนสาละวินของ กฟผ.นั้น ยังอาจมาจากว่าหากรัฐบาลไทยอนุมัติให้มีการสร้างเขื่อน สาละวินก็จะเท่ากับเป็นหลักประกันว่า กฟผ.ไม่ต้องถูกแปรรูปเนื่องจากเขื่อนแห่งนี้ต้องใช้เงินลงทุนมหาศาล[๑๒]

เป็นที่สังเกตว่า กฟผ.ยังระบุว่า การสร้างเขื่อนสาละวินก็เพื่อเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจที่กำลังตกต่ำของไทย ทั้งที่แนวคิดนี้เป็นเพียงกลยุทธ์

[๑๑] กรุงเทพธุรกิจ ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖

[๑๒] ดูรายละเอียดได้จาก มติชน วันที่ ๖ มกราคม ๒๕๔๖ (http://www.matichon.co.th/prachachart)

ในการใช้เงินภาษีประชาชนเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากโครงการขนาดใหญ่ดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม

๒.เขื่อนสาละวินและแผนพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

"ความฝันของการเชื่อมโยงข่ายพลังงานในอาเซียนจะเป็นจริงไม่ได้หากขาดเขื่อนสาละวินตอนบนและตอนล่าง"[๑๓]

สิทธิพร รัตโนภาส ผู้ว่า กฟผ., ๒๕๔๖

แผนการเชื่อมโครงข่ายพลังงานไฟฟ้าของอาเซียนคือส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หรือจีเอ็มเอส (Greater Mekong Subregion-GMS) ซึ่งธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย หรือเอดีบี ที่รัฐบาลญี่ปุ่นถือหุ้นใหญ่สุด ได้เสนอต่อประเทศลุ่มน้ำโขง ๖ ประเทศได้แก่ กัมพูชา แคว้นยูนานของจีน ลาว พม่า ไทย และเวียดนาม เมื่อปี ๒๕๓๕ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศโดยอ้างว่าจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งและเพื่อให้ภูมิภาคนี้ปราศจากความยากจนบนฐานคิดที่ว่าประเทศในลุ่มน้ำโขงกำลังก้าวเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น บางประเทศพัฒนาไปมากแล้ว แต่อีกหลายประเทศยังยากจน และพึ่งพาเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง ดังนั้นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติเหลือเฟือแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ จึงควรขายให้แก่ประเทศที่ต้องการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น

โครงการหลักของจีเอ็มเอส นอกจากเน้นการอำนวยความสะดวกแก่การค้าข้ามพรมแดนและการลงทุนแล้ว แผนนี้ยังเน้นการสร้างเส้นทางเศรษฐกิจ (Economic Corridors) ที่สำคัญได้แก่ เส้นทางเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ ประกอบไปด้วยถนนจากคุนหมิงผ่านพม่าเข้าเชียงราย ถนนจากจีนเข้าลาวผ่านหลวงน้ำทามายังเชียงของ การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ เส้นทางเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตกที่เน้นการพัฒนาการขนส่งระหว่างทะเลอันดามันในพม่า ทะลุไทย ออกทะเลจีนใต้ที่เวียดนามเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศนอกภูมิภาคโดยเฉพาะญี่ปุ่น มีโครงการหลัก เช่น ท่าเรือน้ำลึกที่มะละแหม่ง ถนนในพม่าถึงเมียวดี รวมไปถึงเขตอุตสาหกรรมพิเศษที่ อ.แม่สอด[๑๔]

ในด้านพลังงานนั้น แผนการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเน้นไปที่การเชื่อมต่อพลังงานเข้าด้วยกันจากลาวมายังไทย จากเขื่อนจินหงในจีนมายังไทย และจากโครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินตอนบนเหนือเขื่อนท่าซางในรัฐฉานมายังแม่เมาะและท่าตะโกเพื่อรวมกับระบบเครือข่ายพลังงานของ กฟผ.

ช่วงไม่กี่เดือนที่ผ่านมา เขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย-พม่าและในรัฐฉานกำลังถูกผลักดันอย่างหนักจากนักสร้างเขื่อนเพราะถือว่าโครงการเหล่านี้เป็นหัวใจของโครงข่ายพลังงานอาเซียน

ปัจจุบัน ยังไม่มีใครตั้งคำถามว่า ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่จะทำให้ไทยเป็นศูนย์กลางพลังงานของภูมิภาคนี้จะต้องมีต้นทุนอะไรบ้าง เช่น ภาพพจน์ที่ไทยกำลังถูกมองจากเพื่อนบ้านอย่างไม่ไว้วางใจ ว่าเป็นประเทศที่ดูดเอาทรัพยากรแทบทุกอย่างจากประเทศเพื่อนบ้าน

คำถามที่สำคัญของสังคมไทยอีกประการก็คือ ความหวังที่ไทยจะได้กำไรจากการขายไฟฟ้าที่รับมานั้นจะเป็นจริงหรือ ในเมื่อประเทศอื่นๆ

[๑๓] แปลจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ว่า กฟผ. ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๖ ดังนี้ " *The dream of Asean Power Grid cannot be realised wihout the Upper and Lower Salween dam,*"

[๑๔] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก ADB (2002),

ในภูมิภาคนี้ต่างก็เร่งสร้างแหล่งผลิตพลังงานไฟฟ้ากันถ้วนหน้า เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าแผนสร้างให้ไทยเป็นศูนย์กลางพลังงานของอาเซียนไม่ทำให้อนาคตประเทศไทยเป็นถังขยะรองรับพลังงานไฟฟ้าในภูมิภาคนี้

ตัวอย่างก็คือ การที่แคว้นยูนนานของจีนขายไฟฟ้าที่ผลิตจากเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนให้กับไทยนั้น เป็นเพราะยูนนานขายไฟฟ้าให้กับแคว้นอื่นๆ ในจีนไม่ได้แล้ว กรณีนี้เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงการเมืองเรื่องของพลังงานที่คนไทยส่วนใหญ่ยังไม่รับรู้ และอาจจะเกิดมากขึ้นในอนาคต

๓. เขื่อนสาละวินกับความท้าทายของวิศวกร

"เราต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่าเราสามารถสร้างเขื่อนที่ใหญ่และทำสิ่งที่ใหญ่ได้เช่นกัน"

ยะวะหะลาล เนรูห์ นายกรัฐมนตรีอินเดีย

"ผมสัญญากับตัวเองว่าจะได้เห็นเขื่อนสาละวินเป็นจริง เมื่อผมเป็นผู้ว่า กฟผ. ผมอาจไม่มีโอกาสที่จะสัมผัสโครงการใหญ่ขนาดนี้อีกแล้ว"[๑๕]

สิทธิพร รัตโนภาส ผู้ว่า กฟผ., ๒๕๔๖

ประวัติศาสตร์ของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จำนวนมากทั่วโลกยังเกี่ยวข้องกับความคิดที่ว่าการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่คือสิ่งท้าทายความสามารถของบรรดานักการเมือง ผู้นำประเทศ และวิศวกรสร้างเขื่อน ซึ่งเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในยุคของการสร้างรัฐชาติ (nation state building) ของบรรดาชาติเกิดใหม่ที่ได้รับเอกราชหลังการล่มสลายของลัทธิล่าอาณานิคม

แม้ว่าประวัติศาสตร์การสร้างเขื่อนในยุคล่าอาณานิคมที่ดำเนินการโดยเจ้าอาณานิคมเกี่ยวข้องกับการที่เจ้าอาณานิคมต้องการขูดรีดเอาทรัพยากรไปป้อนให้กับกลุ่มอุตสาหกรรมในประเทศเจ้าอาณานิคม เช่น การเข้าสร้างเขื่อนในเอเชียใต้และแอฟริกาเพื่อผลิตฝ้ายให้กับอุตสาหกรรมในยุโรป แต่เมื่อชาติเหล่านี้ได้เอกราช เขื่อนก็ได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการสร้างรัฐชาติของบรรดาชนชั้นนำ

ผู้นำของชาติเกิดใหม่มักมองว่าเขื่อนคือ "สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นอิสระและความก้าวหน้า" ชาติใดมีเขื่อนจึงหมายถึง "ความมีอารยะ" เช่นเดียวกับการมีสนามกีฬาแห่งชาติ หอประชุมแห่งชาติ หรือสายการบินแห่งชาติ นครูมาห์ (Nkrumah) ของกาน่าและเนรูห์ (Neruh) ของอินเดีย ถึงกับเปรียบเขื่อนเสมือนหนึ่งว่าเป็น "วิหารยุคใหม่" (modern temple) ขณะที่นาสเซอร์ (Nasser) ของอียิปต์ถึงกับเปรียบการสร้างเขื่อนอัสวานสูงกั้นแม่น้ำไนล์ราวกับว่าเป็นการสร้าง "ปีรามิด" เลยทีเดียว

การสร้างเขื่อนเพื่อแสดงให้เห็นความสามารถที่ยิ่งใหญ่เกิดขึ้นเป็นระลอกที่สำคัญก็คือ ในยุคสงครามเย็นที่อเมริกากับสหภาพโซเวียตแข่งขันกันสร้างเขื่อนในประเทศที่เป็นพวก หรือประเทศในค่ายของตนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถทางด้านวิศวกรรมที่ตนมี

[๑๕] ข้อความนี้ แปลจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ว่า กฟผ. ในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๖ ที่ตีพิมพ์ว่า *" I have promised myself to see the Salween hydroelectric project realised while I am the Egat governor, The project is so huge that I might not have another opportunity to be part of it."*

เมื่อประเทศเหล่านี้ส่งวิศวกรมาศึกษาการสร้างเขื่อนในประเทศในกลุ่มค่ายของตน ความคิดที่ว่าต้องสร้างเขื่อนเพื่อท้าทายความสามารถของวิศวกรก็ถูกนำมาเผยแพร่ ตัวอย่างเช่น ในลุ่มน้ำโขง วิศวกรอเมริกันที่ออกแบบเขื่อนผามองที่เสนอให้สร้างกั้นแม่น้ำโขงบริเวณชายแดนไทย-ลาว ก็ฝันว่าเขื่อนผามองจะยิ่งใหญ่และกักเก็บน้ำได้มากกว่าเขื่อนฮูเวอร์ที่กั้นแม่น้ำโคโลราโดถึงสองเท่า

แม้เวลาจะผ่านมานานหลายทศวรรษและโลกได้เรียนรู้บทเรียนที่ผิดพลาดจากการสร้างเขื่อนมามากมาย ดังเช่น รายงานเรื่องเขื่อนกับการพัฒนาของคณะกรรมการเขื่อนโลกที่ออกในปี ๒๕๔๓ ที่ชี้ให้เห็นว่า เขื่อนให้ผลประโยชน์ที่ต่ำกว่าความเป็นจริง ขณะที่คนจนต้องแบบรับภาระแต่ความคิดของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อสนองความท้าทายส่วนตัวก็ยังคงดำรงอยู่ในบรรดานักสร้างเขื่อน

เขื่อนสาละวินเป็นกรณีล่าสุดที่อธิบายได้ดีถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังเขื่อนว่า ไม่ใช่ "เพื่อสวัสดิการสังคม" แต่เป็นเพียง "การล่าฝันของนักสร้างเขื่อน" บางคน แม้ว่าเขื่อนนั้นจะสร้างขึ้นบนคราบน้ำตาของชนพื้นถิ่นและหายนะทางสิ่งแวดล้อมมหาศาลแค่ไหนก็ตาม

๗ ประเด็นที่ต้องตระหนัก : เสียงอุทธรณ์ต่อมโนธรรม

๑. ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน

พม่าเป็นประเทศที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก รัฐบาลทหารพม่าได้ทำการกดขี่ข่มเหงประชาชนหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการบังคับให้ชาวบ้านโยกย้ายถิ่นฐานจากหมู่บ้านในชนบทเข้าอยู่ในแปลงอพยพภายใต้การควบคุมของทหารพม่า การบังคับใช้แรงงาน การบังคับให้เป็นลูกหาบกระสุน เสบียง รวมทั้งทำหน้าที่เป็น "โล่มนุษย์" ยามมีการสู้รบกับกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ เมื่อดำเนินโครงการพัฒนาใดๆ รัฐบาลทหารพม่าไม่เคยเปิดเผยข้อมูลผลกระทบต่อประชาชน อีกทั้งทำการคุกคามเสรีภาพของประชาชนในท้องถิ่นมาโดยตลอด

ต้นตอสำคัญของการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศพม่า มาจากการเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่าในพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีโครงการพัฒนา อาทิ โครงการสร้างถนน โครงการท่อก๊าซ โครงการเขื่อน ฯลฯ ทหารพม่าจะเข้าไปอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ที่มีโครงการเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงตามมา

การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน

รัฐบาลพม่าได้บังคับโยกย้ายถิ่นฐานประชาชนในเขตพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มาโดยตลอด โดยบังคับให้ประชาชนตามหมู่บ้านในชนบทย้ายเข้ามาอยู่ในเขตควบคุมเพื่อป้องกันการส่งเสบียงให้กับกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเหล่านี้จำต้องละทิ้งไร่นาและอาชีพโดยไม่ได้รับค่าชดเชย และเมื่อถูกอพยพแล้วชาวบ้านไม่สามารถกลับไปที่อยู่ชุมชนเดิมหรือกลับ

ไปทำการเกษตรได้ เนื่องจากความหวาดกลัวว่าจะถูกยิง ชาวบ้านที่ถูกอพยพต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของทหารและเป็นแรงงานทาสสำหรับทหารในค่ายอพยพบางแห่งเป็นเหมือนกับค่ายกักกันทาสซึ่งผู้คนถูกบังคับให้สร้างถนน ทำงานในเหมืองแร่ หรืองานอื่นๆ ที่อำนวยความสะดวกและสร้างรายได้ให้กับกองทัพ

โครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดน เป็นโครงการที่จะซ้ำเติมความทุกข์ให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งของกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้นไปอีก เนื่องจากพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่รัฐบาลทหารพม่าดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน เขื่อนจะทำให้ชาวบ้านดังกล่าวไม่สามารถกลับไปใช้ประโยชน์จากสายน้ำและผืนดินเดิมของตนได้อีกต่อไป

นโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานก่อให้เกิดปัญหาผู้พลัดถิ่นภายในประเทศพม่าและผู้ลี้ภัยในประเทศไทยจำนวนมาก รายงานของ BBC (Burmese Border Consortium)[๑] เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๔๕ เปิดเผยจำนวนผู้พลัดถิ่นในเขตรัฐฉาน รัฐคะยา และรัฐกระเหรี่ยงดังต่อไปนี้[๑]

รัฐฉานตอนกลางมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศประมาณ ๗๕,๐๐๐ คนและผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ คน รวมผู้พลัดถิ่นทั้งหมด ๒๗๕,๐๐๐ คน

รัฐกะเหรี่ยงมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจำนวน ๙๖,๔๖๙ คน และผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าจำนวน ๙๙,๗๖๕ คน รวม ๑๙๖,๒๓๔ คน

[๑] Burmese Border Consortium (2002.)

ความฝันของเด็กพลัดถิ่น: *บ้านจำลองเป็นสิ่งที่เด็กพลัดถิ่นในฝั่งรัฐกะเหรี่ยงมักสร้างขึ้นมาเล่นกัน สะท้อนให้เห็นถึงความฝันของเด็กๆ ที่อยากมีบ้าน แต่ความฝันนี้คงไม่มีวันเป็นจริง เพราะแผ่นดินที่พวกเขาจะเติบโต จะจมใต้น้ำถาวรหากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวิน*
ภาพ: EarthRights International

รัฐคะยามีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน และผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าจำนวน ๖,๘๕๐ คน

สำหรับจำนวนผู้ลี้ภัยในประเทศไทยที่ขึ้นทะเบียนกระทรวงมหาดไทย เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ มีจำนวนทั้งหมด ๑๑๑,๐๓๑ คน ส่วนจำนวนผู้ลี้ภัยของ Burmese Border Consortium ซึ่งเป็นผู้แจกจ่ายข้าวสารให้ผู้ลี้ภัยระบุว่าผู้ลี้ภัยมีจำนวนทั้งหมด ๑๓๔,๒๔๐ คน ตัวเลขนี้หมายถึง ผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงและชาวคะยาในค่ายผู้ลี้ภัยจังหวัดแม่ฮ่องสอนและตาก ยังไม่รวมผู้ลี้ภัยชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ตามชายแดนไทย-พม่าด้าน จังหวัดเชียงรายเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนเป็นจำนวนมากเนื่องมาจากประเทศไทยไม่อนุญาตเปิดค่ายผู้ลี้ภัยให้ชาวไทยใหญ่

การบังคับใช้แรงงาน

"ผมต้องทำงานก่อสร้างใกล้เขตสร้างเขื่อนให้กับทหาร...
ผมทำงานแต่ไม่ได้ค่าจ้าง แล้วก็ไม่ต้องการทำ
แต่ผมรู้ว่าถ้าไม่ทำก็ต้องถูกจับ"

ชาวบ้านไทยใหญ่ ๒๕๔๔

"เป็นที่ปรากฏว่ามีการบังคับใช้แรงงานโดยรัฐบาล (ของประเทศพม่า)
ที่เกี่ยวข้องกับ... โครงการต่างๆ และงานโยธา เช่น เขื่อน"

องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ๒๕๔๒

รัฐบาลทหารพม่ามีชื่อเสียงในการบังคับใช้แรงงานและใช้ความรุนแรงต่างๆ ในการดำเนินโครงการพัฒนา ตัวอย่างโครงการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาจึงทำให้คาดการณ์ได้ว่าโครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดนจะซ้ำรอยเดิม กองทัพทหารพม่าที่เข้ามาคุ้มกันเขตก่อสร้างเขื่อนจะบังคับใช้แรงงานชาวบ้านเป็นลูกหาบและสร้างค่ายทหาร

ความจริงก็คือการบังคับใช้แรงงานในพม่าเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางโหดร้าย และเป็นระบบ ซึ่งเป็นเหตุให้องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization-ILO) เรียกร้องให้ประเทศสมาชิกทบทวนความสัมพันธ์กับรัฐบาลทหารพม่า และออกมาตรการเพื่อให้แน่ใจว่ารัฐบาลทหารพม่าจะไม่สร้างผลประโยชน์จากความสัมพันธ์กับองค์กรแรงงานระหว่างประเทศเพื่อขยายระบบการบังคับใช้แรงงานในประเทศพม่า ดังนั้นหากมองจากการตัดสินใจขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนที่จะสร้างร่วมกับรัฐบาลทหารพม่า ควรระงับโครงการจนกว่าสถานการณ์ด้านการบังคับใช้แรงงานในพม่าจะดีขึ้น

การข่มขืนผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

จากรายงาน "ใบอนุญาตข่มขืน" (License to Rape) ซึ่งเปิดเผยเมื่อปี ๒๕๔๕ ระบุว่า บริเวณภาคกลางของรัฐฉานมีผู้หญิงถูกทหารพม่าข่มขืนไม่น้อยกว่า ๖๒๕ คน ในจำนวนนี้มีเพียงกรณีเดียวเท่านั้นที่ผู้กระทำผิดถูกลงโทษ

และจากรายงาน "No Safe Place" ของ Refugees International ซึ่งเผยแพร่เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๖ เปิดเผยว่า จากการสัมภาษณ์สตรีในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่ชาวพม่า ประกอบด้วยสตรีชาวกะเหรี่ยง คะยา มอญ และทวาย จำนวน ๒๗ คน มีการบันทึกว่า พวกเธอเคยถูกข่มขืนหรือทราบข้อมูลว่าคนใกล้ตัวถูกข่มขืนหรือถูกคุกคามทางเพศโดยทหารพม่าทั้งหมด ๔๓ กรณี และมีเพียง ๒ กรณีเท่านั้นที่ทหารผู้กระทำผิดได้รับการลงโทษปรับเป็นเงิน ๑,๐๐๐ จั๊ต (ประมาณ ๔๒ บาท) รายงานฉบับนี้ยืนยันว่า การเพิ่มขึ้นของทหารพม่าในแต่ละพื้นที่ได้นำไปสู่การข่มขืนรวมทั้งการใช้ความรุนแรงหลายรูปแบบกับผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ดังนั้นหากสร้างเขื่อน กำลังทหารพม่าในพื้นที่จะต้องเพิ่มขึ้น โอกาสที่ผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในรัฐฉาน รัฐคะยา และรัฐกะเหรี่ยงจะถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนย่อมมีมากขึ้นตามไปด้วย

๒. การทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

"แม่น้ำสาละวินทำให้มีป่าฝนซึ่งสัตว์ป่าต่างๆ อาศัยอยู่
ป่าไม่ได้แค่ป้องกันเราจากภัยธรรมชาติ
และการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ
แต่ยังเป็นที่อยู่อาศัยซึ่งร่มเย็นของสัตว์ป่าและผู้คน"

ผู้ลี้ภัยหญิงชาวไทยใหญ่ ๒๕๔๓

"เขื่อนขนาดใหญ่สร้างผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อแม่น้ำ ต้นน้ำ และระบบนิเวศแม่น้ำ
ผลกระทบเหล่านี้เป็นผลกระทบด้านลบมากกว่าด้านบวก
และในหลายกรณีนำไปสู่การสูญเสียพืชและสัตว์สายพันธุ์ต่างๆ
และระบบนิเวศที่ฟื้นฟูไม่ได้"

คณะกรรมการเขื่อนโลก ๒๕๔๓

แม่น้ำสาละวินไหลผ่านใจกลางของรัฐฉาน รัฐคะยาและรัฐกะเหรี่ยง และเป็นหัวใจของชนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ แม่น้ำสาละวินทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีความหลากหลายทางชีวภาพ เกษตรกรรม การประมง และวัฒนธรรมของประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ เขื่อนบนแม่น้ำสาละวินจะกั้นระบบนิเวศของแม่น้ำและทำลายความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่อ่างเก็บน้ำและตลอดลำน้ำ เขื่อน

สิ่งที่เหลืออยู่: *ครอบครัวของผู้พลัดถิ่นภายในรัฐกะเหรี่ยงมีเพียงเพิงพักและอุปกรณ์ยังชีพไม่กี่ชิ้น คำถามที่ตามมาถ้าหากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวินก็คือ ชีวิตของผู้พลัดถิ่นเหล่านี้จะเหลืออะไร*
ภาพ: เอเชียทัศน์

จะลดการชดเชยแร่ธาตุสำหรับพืชในพื้นที่ตอนล่างของแม่น้ำและปิดกั้นความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังน้ำท่วมตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังจะส่งผลให้เกิดการพังทลายของฝั่งแม่น้ำและท้องน้ำด้านท้ายเขื่อน การเก็บน้ำจะทำให้เกิดโรคระบาดและการทำลายป่าไม้ น้ำหนักของมวลน้ำในอ่างเก็บน้ำทำให้เกิดความเสี่ยงด้านแผ่นดินไหว

ผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ แม้ตอนนี้จะยังไม่มีการดำเนินโครงการสร้างเขื่อน แต่รัฐบาลทหาร พม่าก็ได้ส่งกำลังทหารเข้ามาควบคุมการเคลื่อนไหวของชุมชนที่พึ่งพาแม่น้ำเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

นโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานยังมีส่วนสำคัญในการทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนพื้นถิ่นลงอย่างถอนรากถอนโคน โดยเฉพาะสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม รวมถึงสิทธิที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ สิทธิที่จะพูดและกระทำการใดๆ เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการพัฒนา

๓. การไม่มีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ

"เขื่อนท่าซางในรัฐฉานเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการไม่มีส่วนร่วมของประชาชน รัฐบาลทหารพม่ามีประวัติในเรื่องนี้มาตลอด ทหารพม่าจะคุกคามและฆ่าใครก็ตามที่ไม่เห็นด้วย"

จาย วิน เพ่ สมาชิกสภาผู้แทนจากการเลือกตั้งจากรัฐฉาน และถูกเนรเทศออกจากประเทศ ๒๕๔๓

ไม่เหลืออะไร: *ผู้เฒ่าในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในรัฐกะเหรี่ยงกับบ้านที่เพิ่งถูกทหารพม่าบุกเผาการไล่รื้อโดยกำลังทหารเป็นเรื่องปกติของหมู่บ้านทั้งในรัฐกะเหรี่ยงและรัฐฉาน รวมทั้งบริเวณที่จะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า*
ภาพ: เอเชียทัศน์

การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนในการตัดสินใจในประเด็นสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้และไม่มีประโยชน์ภายใต้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลทหารพม่า ซึ่งทำให้การคัดค้านอย่างเปิดเผยสร้างอันตรายให้แก่ผู้คัดค้าน โครงการนี้ยังไม่มีการปรึกษาหารือกับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ กฎหมายในประเทศพม่าไม่ได้รับการปฏิบัติ รัฐบาลทหารมีอำนาจตัดสินเองโดยไม่โปร่งใส มาตรการด้านสิ่งแวดล้อมของพม่านั้นล้าหลังเป็นอย่างมาก และประชาชนไม่มีโอกาสเรียกร้องค่าเสียหายตามกฎหมาย

๔. การให้เงินทุนเพื่อส่งเสริมทารุณกรรม ความสัมพันธ์เชิงทำลายกับประเทศพม่า

> *"[การลงทุน] ทำให้ผู้นำในรัฐบาลทหารพม่าและผู้ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มทหารมีสถานภาพด้านเศรษฐกิจที่มั่นคง*
> *ในลักษณะเดียวกับการสร้างฐานอำนาจที่เคยได้ทำมาแล้ว"*
>
> อองซาน ซูจี ๒๔๓๒

รายงาน Destructive Engagement ของ EarthRights International ปี ๒๕๓๙ ระบุว่าประเทศพม่ายังคงอยู่ในวิกฤติ นับตั้งแต่ทหารพม่าขึ้นปกครองประเทศในปี ๒๕๓๑ ประเทศก็ขาดซึ่งธรรมาภิบาลและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ซึ่งทำให้หยุดการพัฒนาและทำลายความกินดีอยู่ดีของประชาชนในประเทศ ผลของวิกฤตินี้ได้ทำลายภาคต่างๆ ต่อๆ กันไป ภาคการศึกษาหยุดนิ่งและแย่ลง สาธารณสุขก็เลวร้ายลง ในขณะที่ภาวะเงินเฟ้อและความยากจนกลับเพิ่มขึ้น ไม่มีการปกป้องสิ่งแวดล้อม ไม่มีเสรีภาพขั้นพื้นฐาน และมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอยู่ทุกแห่ง หลายข้อที่กล่าวมานี้อยู่ภายใต้สิ่งที่รัฐบาลทหารพม่าเรียกว่า "นโยบายการพัฒนา"

การลงทุนจากต่างประเทศยิ่งทำให้สถานการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้น บริษัทที่เข้า มาลงทุนต่างอ้างว่าความสัมพันธ์ของตนนั้นเป็นสิ่งที่ดีต่อประเทศพม่า หรือเป็น "ความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์" (constructive engagement) แต่ในความเป็นจริงในช่วง ๑๕ ปีที่ผ่านมาที่มีการลงทุนจากต่างประเทศ ได้กลายเป็นกรณีตัวอย่างที่ชัดเจนของ "ความสัมพันธ์เชิงทำลาย" (destructive engagement) ผู้ที่ได้ผลประโยชน์จากการลงทุนคือบรรดานายพลและพันธมิตรผู้ใกล้ชิด นับตั้งแต่ปี ๒๕๓๑ เมื่อรัฐบาลทหารเปิดประเทศรับการลงทุนหลังจากถูกโดดเดี่ยวมาเป็นเวลานาน ยังไม่มีการปรับปรุงใดๆ ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา สาธารณสุข หรือความยากจน แทนที่การลงทุนเหล่านี้จะช่วยพัฒนาประชาชนในประเทศ รัฐบาลทหารกลับขยายกองทัพอีกเท่าตัว และจัดซื้ออุปกรณ์ซึ่งสร้างแรงบีบคั้นให้กับประชาชนมากขึ้น การลงทุนเน้นที่อุตสาหกรรมที่ดึงทรัพยากรมาใช้ เช่น การทำไม้ อัญมณี และก๊าซธรรมชาติ ส่งผลให้ทรัพยากรจำนวนมหาศาลถูกขายเป็นสินค้าในระดับที่น่าเป็นห่วง ระลอกคลื่นของผู้ลี้ภัยและผู้อพยพที่หนีออกนอกประเทศเพื่อไปให้พ้นจากการถูกทำร้ายและปัญหาทางเศรษฐกิจ อาจเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความสัมพันธ์โดยการลงทุนและธุรกิจกับประเทศพม่าไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ประชาชนในพม่า

ผู้ที่ส่งเสริมการลงทุนดังกล่าวแย้งว่าความพยายามของพวกเขาถูกขัดขวางด้วยข้อกำหนดที่เข้มงวดเกี่ยวกับการลงทุน ดังนั้นจึงต้องมีการลงทุนมากขึ้น แล้วสังคมและเศรษฐกิจก็จะดีขึ้นตามมาเอง อย่างไรก็ตามบริษัทที่เข้ามาลงทุนต้องดำเนินการภายใต้บริบททางการเมืองของเผด็จการทหาร ซึ่งไม่มีความโปร่งใสและไม่เข้มงวดในการตรวจสอบกิจกรรมของภาคธุรกิจเพื่อป้องกันการทำลายสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตประชาชน การลงทุนของต่างประเทศในพม่าไม่เพียงแต่ทำร้ายประชาชนทั่วทั้งประเทศ ด้วยการ

ช่วยให้บรรดาเผด็จการทหารดำรงอำนาจอยู่ได้ตลอดไปเท่านั้นแต่ยังนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยตรงซึ่งนักลงทุนชาวต่างชาติร่วมรับผิดชอบ

โครงการใหญ่ที่สุดเท่าที่มีมาคือโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า เป็นโครงการที่โด่งดังที่สุดที่แสดงให้เห็นว่าการลงทุนทำให้เกิดการขยายตัวของกองทัพ ซึ่งนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนและการทำลายสิ่งแวดล้อม แต่ไม่เกิดประโยชน์ใดๆ กับประชาชนในพื้นที่

โครงการเขื่อนบนแม่น้ำสาละวิน ไม่ว่าจะเป็นเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า หรือเขื่อนท่าซาง จะยิ่งกว่าโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า เพราะเป็นโครงการที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของพม่า เป็นไปได้ว่าโครงการดังกล่าวจะเป็นโศกนาฏกรรมของชนพื้นถิ่นครั้งร้ายแรงที่สุดของประวัติศาสตร์ของการลงทุนจากต่างชาติในพม่า

ประเด็นที่ควรตระหนัก สำหรับประเทศไทย

๑.ความจำเป็นและความคุ้มทุนของโครงการ : กำไรเป็นของ กฟผ. แต่หนี้เป็นของสาธารณะ

เอกสารของ กฟผ. ที่เสนอต่อคณะกรรมาธิการการต่างประเทศ วุฒิสภา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ ที่ระบุว่าเขื่อนสาละวินชายแดนไทยพม่าจะทำให้ "ประเทศไทยมีแหล่งผลิตไฟฟ้าราคาต่ำมาก ๐.๙๐ บาท/หน่วย ซึ่งจะประหยัดเงินได้ ๓๐,๐๐๐ ล้านบาท/ปี เป็นเวลาอย่างน้อย ๕๐ ปี (๑.๕ ล้านล้านบาท)" สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการคำนวณต้นทุนที่ไม่พิจารณาประเด็นต่างๆ อย่างรอบด้านและถี่ถ้วน ทั้งในด้านเศรษฐศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คนที่ต้องได้รับผลกระทบจากเขื่อน

๑) ความคุ้มทุนทางเศรษฐศาสตร์

รายงานของ กฟผ.ระบุว่าเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า มีมูลค่าการก่อสร้างกว่า ๒ แสนล้านบาท มูลค่าลงทุนรวมดอกเบี้ย ๓.๗ แสนล้านบาท ซึ่งเป็นงบประมาณที่สูงมาก (งบประมาณแผ่นดินประเทศไทย ปีงบประมาณ ๒๕๔๕ คิดเป็นเงิน ๙.๙ แสนล้านบาท)

รายงานของคณะกรรมการเขื่อนโลก ปี ๒๕๔๓ ระบุว่า "เท่าที่ผ่านมาเขื่อนให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่ำ" การศึกษาเขื่อนขนาดใหญ่ทั่วโลกพบว่าโดยเฉลี่ยแล้ว เขื่อนมักมีค่าใช้จ่ายเกินงบประมาณประมาณร้อยละ ๕๖

ประสบการณ์ของเขื่อนในประเทศไทย กรณีเขื่อนปากมูลก็คือ เขื่อนแห่งนี้กำหนดงบประมาณค่าก่อสร้างไว้ที่ ๓,๘๘๐ ล้านบาท แต่การก่อสร้างจริงกลับใช้งบประมาณสูงถึง ๖,๖๐๐ ล้านบาท ค่าใช้จ่ายนี้ยังไม่รวมการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม อีกประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านบาท ซึ่งตัวเลขนี้เป็นการคำนวณเฉพาะทางเศรษฐกิจ โดยยังไม่ได้รวมต้นทุนการสูญเสียรายได้จากการประมงของชาวบ้านอย่างถาวร

ต้นทุนการสร้างเขื่อนสาละวินอาจจะสูงกว่าที่วางแผนไว้มากเนื่องจากเขื่อนแห่งนี้ตั้งอยู่บนรอยเลื่อนของเปลือกโลกขนาดใหญ่ที่ยังไม่ตาย เป็นรอยเลื่อนที่มีสถิติแผ่นดินไหวบ่อยครั้ง จากประสบการณ์ที่ผ่านมาพบว่าเขื่อนที่สร้างบนแนวแผ่นดินไหวด้านตะวันตกของประเทศไทยซึ่งอยู่บนรอยเลื่อนที่ต่อเนื่องกันกับรอยเลื่อนที่ตั้งเขื่อนสาละวิน มีค่าก่อสร้างเพิ่มขึ้นภายหลังการอนุมัติสูงมาก เช่น เขื่อนศรีนครินทร์ งบประมาณที่อนุมัติ ๑,๘๐๐ ล้านบาท แต่ค่าก่อสร้างจริง สูงถึง ๔,๖๐๐ ล้านบาท หรือเขื่อนเขาแหลม งบประมาณที่อนุมัติ ๗,๗๑๑ ล้านบาท แต่เมื่อก่อสร้างจริงใช้งบประมาณถึง ๙,๑๐๐ ล้านบาท ค่าก่อสร้างที่เพิ่มขึ้นนี้มาจากการปรับปรุงฐานรากและการอัดฉีดหินปูน

ข้อมูลล่าสุดก็คือ การออกแบบเขื่อนสาละวินต้องออกแบบให้รองรับแผ่นดินไหว ๐.๗ จี ซึ่งเท่ากับว่าค่าก่อสร้างจะเพิ่มขึ้นอีกเพื่อให้เขื่อนแข็งแรงรองรับแผ่นดินไหวได้

ข้อมูลข้างต้นชี้ว่า แทบเป็นไปไม่ได้เลยว่าค่าไฟฟ้าจะต่ำดังที่ กฟผ. อ้าง

๒) ความจำเป็นด้านพลังงาน และผลกระทบต่อผู้บริโภคในประเทศไทย

เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๖ กฟผ.ระบุว่าปัจจุบันประเทศไทยมีไฟฟ้าสำรองสูงถึงร้อยละ ๔๐ โดยมีกำลังผลิตติดตั้ง ๒๖,๐๐๐ เมกะวัตต์ แต่ใช้สูงสุดเพียง ๑๗,๐๐๐ เมกะวัตต์ ถึงกระนั้นก็ยังเสนอโครงการเขื่อนสาละวินซึ่งมีกำลังผลิตติดตั้งรวมทั้งหมดสูงถึงกว่า ๘,๐๐๐ เมกะวัตต์ จึงเกิดคำถามว่าเขื่อนสาละวินมีความจำเป็นจริงหรือไม่

ประเด็นเรื่องต้นทุนทางเศรษฐศาสตร์อาจไม่ใช่สิ่งที่ กฟผ. ต้องคำนึงถึง เนื่องจากไม่ว่าจะต้องลงทุนโดยกู้เงินมาสร้างเขื่อนมากเท่าไหร่ เงินจำนวนนั้นก็เป็นหนี้สาธารณะที่ชดใช้โดยภาษีของคนไทยทุกคน หนี้สาธารณะนี้จะถูกรวมอยู่ในต้นทุนการคำนวณค่าไฟฟ้าแบบผันแปรตามต้นทุน (ค่าเอฟที) ซึ่งท้ายที่สุดก็คือผู้ใช้ไฟฟ้าชาวไทยทุกคนที่ต้องแบกรับภาระนี้ ในทางกลับกันเมื่อมีกำไรจากการผลิตและขายไฟฟ้า กำไรนั้นก็ตกเป็นของ กฟผ. จึงไม่แปลกที่ กฟผ. ลงทุนสร้างโรงไฟฟ้าและเขื่อนต่างๆ อยู่ตลอดมา แม้ว่าเขื่อนจำนวนมาก

ไม่สามารถผลิตไฟฟ้าได้เลย หรือผลิตได้น้อยกว่าที่วางแผนไว้ก็ตาม

๓) ต้นทุนด้านอื่นๆ ที่ไม่ถูกนำมาพิจารณา

การสร้างเขื่อนมีต้นทุนด้านอื่นๆ อีกมาก เช่น ความเสี่ยงของชีวิตผู้คนโดยเฉพาะในประเทศพม่า ที่จะต้องเสี่ยงกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการสูญเสียทางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในลุ่มน้ำสาละวิน รวมทั้งความสูญเสียทางสิ่งแวดล้อมและแหล่งประวัติศาสตร์ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป ต้นทุนเหล่านี้เป็นสิ่งที่ยังไม่ถูกนับรวมเป็นต้นทุนของโครงการเขื่อน

ต้นทุนอีกประการที่ดูเหมือนว่า กฟผ. ไม่ต้องจ่ายก็คือ การอพยพผู้คน เนื่องจากป่าสาละวินชายแดนเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยมานาน ชาวบ้านเหล่านี้อยู่ในพื้นที่ป่ามาก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตอุทยานแห่งชาติ หากมีการสร้างเขื่อนก็จะต้องถูกอพยพโยกย้ายโดยไม่ได้ค่าชดเชยใดๆ เพราะไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ยิ่งไปกว่านั้นจำนวนหนึ่งยังไม่ได้สัญชาติไทย แม้ว่าเกิดและเติบโตบนผืนแผ่นดินไทยก็ตาม

๒.สูญเสียแหล่งกำเนิดไม้สักของโลก

นักนิเวศวิทยาจัดให้ลุ่มน้ำสาละวินเป็นศูนย์กลางของการกระจายพันธุ์ไม้สักของโลก ดังจะเห็นได้จากผืนป่าสักในลุ่มน้ำสาละวินเป็นผืนป่าสักที่ใหญ่และต่อเนื่องกันต่างจากผืนป่าสักในประเทศอื่นๆ ดังที่กล่าวในบทแรก

การสร้างเขื่อนเว่ยจี จะทำให้เกิดน้ำท่วมป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวิน ขณะที่เขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง จะทำให้เกิดน้ำท่วมป่าเขตอุทยานแห่งชาติสาละวินทางฝั่งไทย ทั้งสองเขื่อนยังทำให้เกิดน้ำท่วมผืนป่าฝั่งรัฐกะเหรี่ยงและคะยาซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าสักเช่นกัน

ผืนป่าทั้งสองฝั่งน้ำสาละวิน เคยถูกคุกคามจากการสัมปทานทำไม้ทั้งถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมายมานาน ปัจจุบันป่าทางฝั่งไทยกำลังได้รับการคุ้มครอง แต่ผืนป่านี้จะถูกทำลายอย่างถาวรหากมีการสร้างเขื่อนสาละวิน ทั้งสองเขื่อนทั้งจากการถูกน้ำท่วมและกิจกรรมอื่นๆ ที่จะตามมาเป็นลูกโซ่

๓.สูญเสียแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เขื่อนท่าซางและเขื่อนบริเวณพรมแดนไทย-พม่าทั้งสองแห่งจะทำให้น้ำท่วมพื้นที่ป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของคนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าบริเวณสองฝั่งแม่น้ำนั้นนับว่าเป็นหัวใจของผืนป่าในเขตลุ่มน้ำสาละวินซึ่งในทางนิเวศวิทยา พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ที่ความหลากหลายทางชีวภาพสูง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทแรก

ไม่เพียงแต่ป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้นที่จะถูกทำลาย แต่การสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินยังจะทำลายความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสาละวินที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wet-land) ที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ โดยเฉพาะบริเวณพรมแดนไทย-พม่า ซึ่งรัฐบาลไทยได้มีมติคณะรัฐมนตรีประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓

๔.เขื่อนสาละวิน ประวัติศาสตร์มนุษยชาติจะจมอยู่ใต้น้ำ

การสร้างเขื่อนสาละวินไม่เพียงแต่ทำลายอู่อารยธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำมาตั้งแต่บรรพบุรุษแต่ยังจะทำลายแหล่งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะหลักฐานของพัฒนาการทางสังคมตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่อธิบายความเป็นมาของสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทแรก

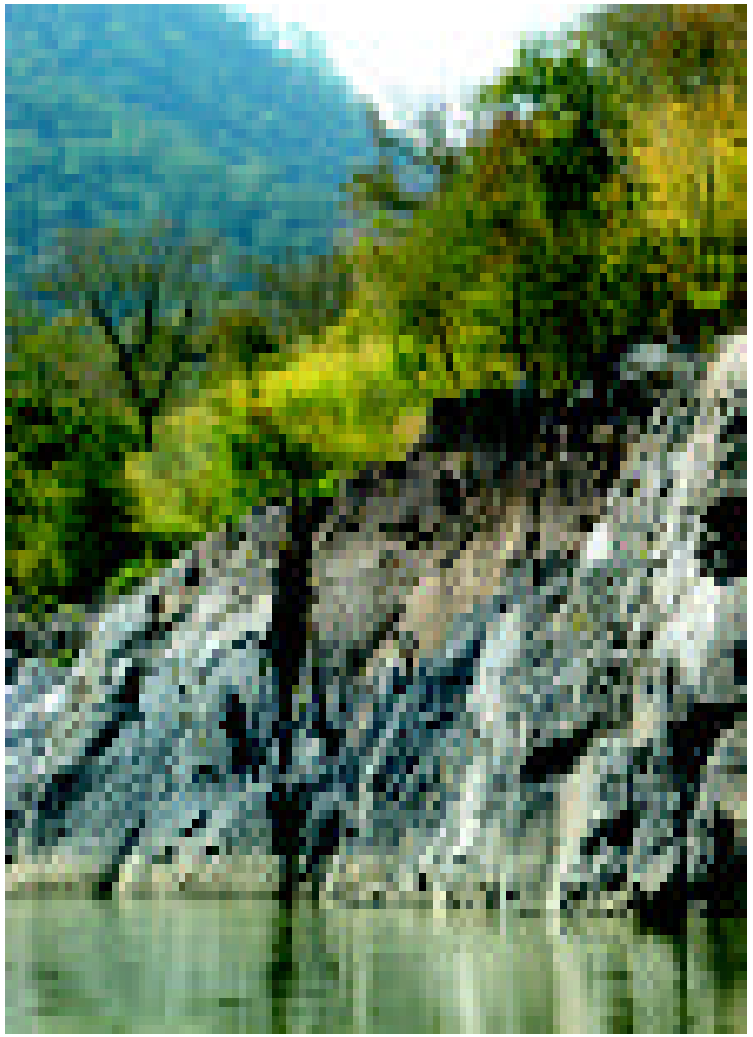

ฤๅสาละวินจะเปลี่ยนสี: *ผืนป่าและสายน้ำสาละวินมีระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน ในภาพเป็นผืนป่าและแม่น้ำที่จะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง ระบบนิเวศนี้คือต้นทุนที่จะไม่ถูกนับจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๒. ชาวบ้านไม่มีสิทธิใช้ทรัพยากรท้องถิ่น และไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

พื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมในเขตฝั่งไทยเป็นที่ตั้งของชุมชนของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงซึ่งอาศัยอยู่มานาน ปัจจุบันถูกประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวินและเขตอุทยานแห่งชาติสาละวิน การประกาศเขตฯ ดังกล่าวทำให้การตั้งชุมชนชาวกะเหรี่ยงที่มีอยู่แต่เดิมกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังไม่ได้รับสัญชาติไทย หากมีการสร้างเขื่อนสาละวิน ชาวบ้านเหล่านี้ก็จะไม่มีสิทธิ ไม่มีโอกาสได้ร่วมตัดสินใจกับโครงการครั้งนี้ รวมไปถึงอาจไม่ได้รับค่าชดเชยใดๆ

๔ โครงการผันน้ำสาละวิน: คำสาปของสายน้ำ

มีเรื่องที่เล่ากันมานานในหมู่คนแห่งลุ่มน้ำโขงและสาละวินว่าแม่น้ำโขงและสาละวินไม่ถูกกัน หากเดินทางในแม่น้ำโขงห้ามพูดถึงแม่น้ำสาละวิน หากเดินทางในแม่น้ำสาละวินห้ามพูดถึงแม่น้ำโขง คนท้องถิ่นมักเรียกแม่น้ำโขงว่า "ของ" และเรียกแม่น้ำสาละวินว่า "คง"

ชาวไทยใหญ่เล่ากันว่า กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว... เมื่อแผ่นดินยังไม่มีสายน้ำ น้ำของและน้ำคงเป็นเพื่อนรักกัน ทั้งสองอาศัยอยู่บนแผ่นดินที่ราบสูงธิเบต วันหนึ่งทั้งสองแข่งขันกันว่าใครจะเดินทางไปถึงทะเลก่อนกัน แต่มีข้อแม้ว่าการเดินทางจะต้องผ่านหุบเขาและที่ราบ ห้ามเดินทางลัดภูเขา

การเดินทางไปสู่ทะเลเริ่มต้นขึ้น เส้นทางของทั้งสองแทบขนานกัน แต่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง...

น้ำของเดินทางไปเรื่อยๆ มุ่งใต้ผ่านหุบเขาแห่งที่ราบสูงฉานฝั่งตะวันออก และยึดมั่นในข้อตกลง ไม่ไหลตัดผ่านภูเขา น้ำของเดินทางผ่านหุบเขา ที่ราบสูง และที่ราบลุ่มมากมาย จนกระทั่งถึงทะเลจีนใต้ที่เวียดนาม

เส้นทางที่ของไหลผ่านได้กลายมาเป็น "แม่น้ำโขง" สายน้ำที่ยาวที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากสายน้ำโขงไหลผ่านหุบเขาและที่ราบ สีของแม่น้ำโขงจึงเป็นสีขุ่น สีปูน หรือสีน้ำชาวข้าว

ขณะที่น้ำคงที่มุ่งลงใต้เช่นกัน แต่กลับเดินทางตัดผ่านภูเขาลูกแล้วลูกเล่า ก่อนที่จะผ่านที่ราบเพียงเล็กน้อยและไหลลงทะเลอันดามันที่อ่าวเมาะตะมะ

เส้นทางที่น้ำคงไหลผ่านนั้น ได้กลายมาเป็น "แม่น้ำคง" ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นเรียกกันหรือ "แม่น้ำสาละวิน" ที่เพี้ยนมาจากคำว่า "ตาลวิน" ในภาษาพม่า แม่น้ำสาละวินเป็นสายน้ำที่ใหญ่เป็นอันดับสองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รองจากแม่น้ำโขง

เนื่องจากคงไหลตัดผ่านภูเขา น้ำสาละวินจึงมีสีเขียวมรกตไม่ค่อยขุ่นข้น

น้ำของแพ้น้ำคงเพราะใช้เวลาและระยะทางในการเดินทางไปถึงทะเลมากกว่า เมื่อน้ำของรู้ว่าเพื่อนไม่ซื่อสัตย์ จึงโกรธแค้นและสาปแช่งว่า "วันใดที่เจอกับคง แผ่นดินจะลุกไหม้ด้วยไฟประลัยกัลป์"

ความโกรธแค้นนี้ ทำให้มีเรื่องเล่ากันว่า หากนำน้ำจากแม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาละวินมาใส่รวมกัน น้ำจะกลายเป็นสีเลือด

นิทานเรื่องนี้ถูกเล่าขานกันมานานและคนริมฝั่งแม่น้ำทั้งสองต่างก็เชื่อในเรื่องเล่านี้

แต่เชื่อหรือไม่ว่ามีคนกำลังผลักดันให้มีการสร้างเขื่อนและผันน้ำทั้งจากทั้งแม่น้ำโขงและสาละวินมาลงที่ลุ่มเจ้าพระยา!!!

แนวคิดการผันน้ำโขงและสาละวินลงสู่ลุ่มเจ้าพระยาเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ แบ่งออกเป็นโครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำโขง ๗ โครงการ และลุ่มสาละวิน ๗ โครงการ

ใน พ.ศ.๒๕๒๕ โครงการผันน้ำโขงถูกยุบรวมเป็นโครงการผันน้ำกก-อิง-ยม-น่านและมีเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นเขื่อนหลัก ซึ่งไม่กี่ปีมานี้ ไจก้าได้สนับสนุนกรมชลประทานในการศึกษาโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน ภายใต้การดำเนินการของบริษัทซันยู (Sanyu) จากญี่ปุ่น

ส่วนโครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในปี ๒๕๓๕ เมื่อรัฐบาลไทยต้องการแก้ปัญหาความขาดแคลนน้ำในลุ่มเจ้าพระยา โครงการผันน้ำนี้ประกอบด้วยการสร้างเขื่อน คลองและอุโมงค์ส่งน้ำครอบคลุมสาขาหลักของแม่น้ำสาละวินทั้งหมดที่ไหลจากฝั่งไทย ได้แก่ น้ำปาย น้ำยวม และสาขาของน้ำเมย เช่น แม่ละเมา โครงการทั้งหมดมีเป้าหมายเพื่อเติมน้ำลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล เขื่อนขนาดใหญ่แห่งแรกของประเทศไทย

โครงการผันน้ำสาละวิน ล้วนแต่มีเบื้องหลังจากการผลักดันของบริษัทกิจการน้ำระดับโลกและองค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ เช่น นิวเจ็ค จากญี่ปุ่นได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมา และการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่จะเรา ขณะที่บริษัทสโนวี่เมาน์เท่น เอ็นจิเนียริ่ง จากออสเตรเลียได้จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมเบื้องต้นโครงการผันน้ำปาย ทั้งสามโครงการนี้ล้วนแต่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนการศึกษาจากธนาคารโลก

อย่างไรก็ตาม การคัดค้านของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนและผันน้ำแม่ละเมา ในช่วงปี ๒๕๓๘ ประกอบกับในประเทศไทย ชาวบ้านที่จะได้รับผลกระทบจากเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งธนาคารโลกก็สนับสนุนเช่นกัน ได้ประท้วงธนาคารโลกอย่างกว้างขวาง มีผลให้ธนาคารโลกถอนตัวจากการสนับสนุนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น รวมทั้งโครงการผันน้ำแม่ละเมาด้วย

กระนั้นก็ตาม โครงการผันน้ำอื่นๆ ก็ยังคงถูกผลักดันต่อไป ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ รัฐบาลไทยมีมติและอนุมัติงบประมาณ ๑๘๖ ล้านบาท ให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานศึกษาวางแผนคัดเลือกโครงการการศึกษาความเหมาะสมขั้นรายละเอียดและการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมขั้นรายละเอียดพร้อมงานประชาสัมพันธ์โครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินลงเขื่อนภูมิพล ๓ โครงการ โครงการผันน้ำนี้ได้ผนวกโครงการเขื่อนแม่ลามาหลวงและน้ำเงาซึ่งได้ศึกษาโดยอีพีดีซี ภายใต้การสนับสนุนของไจก้า เข้าไปด้วย

การอนุมัติงบครั้งนี้ มีการตั้งข้อสังเกตว่า เป็นการประเคนงบประมาณให้กับบริษัทที่ปรึกษาที่ผูกขาดการจัดทำรายงานในประเทศไทย แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าหลังการอนุมัติงบประมาณแล้ว ในพื้นที่ก็ขวักไขว่ไปด้วยรถสำรวจของไจก้า ขณะที่เจ้าหน้าที่บริษัทที่ปรึกษาต่างก็เร่งโฆษณาโครงการโดยอ้างว่าเป็นการประชาพิจารณ์

ปัจจุบัน ยังไม่มีการเปิดเผยรายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์แต่เอกสารแนะนำโครงการและเอกสารประกอบการประชุมผู้นำท้องถิ่นที่เสนอโดยบริษัทปัญญา คอนซัลแตนท์ บริษัทเซาท์อีสต์เอเชียเทคโนโลยี และบริษัทโพเทนเชียล เอ็นจิเนียริ่งฯ สรุปได้ว่า มีแนวส่งน้ำ ๓ แนวที่มีการศึกษาคือ

๑) การผันน้ำสาละวิน จะมีการผันน้ำจากแม่น้ำสาละวินบริเวณใกล้บ้านแม่สามแลบ มาลงโครงการเขื่อนน้ำยวมตอนบนซึ่งจะสร้างกั้นแม่น้ำยวมแถบบ้านแม่คะตวนก่อนที่จะผันลงเขื่อนภูมิพล อีกแนวคือ ผันน้ำจากแม่น้ำเงาสาขาของน้ำยวมซึ่งจะมีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเงา

๒) การผันน้ำเมย จะมีการผันน้ำจากน้ำเมย ลงเขื่อนภูมิพล โดยมีการสร้างเขื่อนและฝายน้ำแม่สองรวมอยู่ด้วย อีกแนวหนึ่งคือ ผันน้ำจากน้ำเมยผ่านไปยังแม่ตื่นสาขาที่ไหลลงเขื่อนภูมิพล โดยมีการสร้างเขื่อนห้วยขะแนงระหว่างทาง

๓) แนวส่งน้ำปายจะมีการสร้างเขื่อนน้ำปายตอนล่างกั้นแม่น้ำปายก่อนที่จะผันน้ำลงสู่แม่แจ่มและเขื่อนภูมิพล

นอกจากนั้นในปลายปี ๒๕๔๕ เอกสารของ กฟผ. ก็ระบุว่าประโยชน์หนึ่งของโครงการเขื่อนบนชายแดนไทย-พม่านี้คือ การผันน้ำลงไปสู่ลุ่มน้ำเจ้า

สวนเกษตรริมน้ำที่อาจจะหายไป: *หากมีการผันน้ำสาละวิน พื้นที่เกษตรริมน้ำที่อุดมสมบูรณ์จากปุ๋ยธรรมชาติที่น้ำสาละวินพัดพามาทับถมในฤดูน้ำหลากนี้อาจจะไม่เกิดขึ้นอีก หากน้ำจากแม่น้ำสาละวินจำนวนมหาศาลถูกผันไปจากลุ่มน้ำนี้*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระยา ล่าสุดที่ กฟผ.เปิดเผยข้อมูลก็คือ เสนอให้ทำการผันน้ำจากน้ำปายสาขาของแม่น้ำสาละวินในเขตแม่ฮ่องสอนมาลงเขื่อนภูมิพล เนื่องจากน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวินจะท่วมเอ่อเข้าถึงเขตแม่ฮ่องสอน กฟผ.จึงจะทำการสร้างคันดินกั้นน้ำปายก่อนไหลลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนสาละวิน และจากนั้นจึงผันน้ำจากน้ำปายลงเขื่อนภูมิพล

ผลกระทบจากการผันน้ำสาละวิน

โครงการผันน้ำทั้งหมดนี้ยังไม่มีการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับงบประมาณที่ต้องใช้ และยังไม่มีการเปิดเผยรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม แต่ประสบการณ์ของการดำเนินโครงการผันน้ำที่ผ่านมาทั้งในระดับสากลและในประเทศไทยเองพบว่า ไม่มีโครงการผันน้ำใดที่ไม่สร้างหายนะทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในสายน้ำที่ถูกผันน้ำไป ไม่ว่าจะเป็นโครงการผันน้ำจากทะเลอารัลในยุคสหภาพโซเวียตเป็นใหญ่ที่สร้างหายนะแก่เอเชียกลางจนกระทั่งนักวิทยาศาสตร์กล่าวกันว่า เป็นหายนะแห่งศตวรรษยิ่งกว่าการระเบิดของโรงไฟฟ้าเชอร์โนบิลนับสิบเท่า ทุกวันนี้ทะเลอารัลลดขนาดลงเรื่อยๆ จนแทบจะเหลือก็แต่บนแผนที่ ชาวประมงต้องยุติการหาปลา และเรือหาปลาก็จมอยู่กับหาดทรายที่ทะเลอยู่ห่างออกไปหลายสิบไมล์ ลมที่พัดมานั้นก็มิใช่ลมธรรมดาแต่เป็นลมเกลือที่สร้างหายนะอย่างรุนแรงต่อสุขภาพของคนในท้องถิ่น

บทเรียนของประเทศไทยก็คือโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลที่ลงทุนไปแล้วนับแสนล้านบาท แต่ยังไม่สามารถนำน้ำไปใช้ได้แม้แต่หยดเดียว เนื่องจากโครงการนี้ทำให้เกิดการกระจายของดินเค็มไปทั่วภาคอีสาน

โครงการเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้ก็เพราะอาศัยว่าคนในลุ่มน้ำที่ถูกผันเป็นคนชายขอบ เป็นชนพื้นถิ่นที่ไร้ซึ่งอำนาจ และสิทธิของพวกเขาไม่ได้รับการเคารพ

๖ การเมืองของการสร้างเขื่อนสาละวิน : เบื้องหน้าไฟฟ้าราคาถูก เบื้องหลังธุรกิจและการล่าฝันของนักสร้างเขื่อน

เหตุที่เขื่อนจำนวนมากถูกสร้างขึ้นมาได้นั้น เป็นเพราะข้ออ้างที่ว่าจำเป็นต้องสร้างเขื่อน "เพื่อสวัสดิการทางสังคม" ซึ่งเป็นข้ออ้างที่เกิดมาหลายทศวรรษ นับแต่โลกก้าวสู่ยุคสมัยของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ โครงการเขื่อนสาละวินที่กำลังถูกผลักดันในขณะนี้ก็เช่นเดียวกัน กฟผ.ระบุว่า หากสร้างเขื่อนสาละวินแล้วคนไทยจะมีไฟฟ้าราคาถูกใช้ แต่หากวิเคราะห์เบื้องหลังแล้วเหตุผลการสร้างเขื่อนแห่งนี้ไม่ใช่เรื่องของ "พลังงานราคาถูก" แต่ประการใด เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าปัจจุบันประเทศไทยมีพลังงานเหลือใช้ในระบบมากกว่าร้อยละ ๔๐ จึงไม่มีความจำเป็นในการพึ่งพาไฟฟ้าจากเขื่อนสาละวินแม้แต่น้อย

หากวิเคราะห์บริบทที่มาของเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนกระทั่งปัจจุบัน สามารถพบแรงผลักดันที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังได้ดังนี้

๑. เขื่อนสาละวิน: แรงผลักดันของอุตสาหกรรมเขื่อนโลก

"สะพานข้ามแม่น้ำแควใหญ่สร้างขึ้นเพื่อสงคราม
แต่ครั้งนี้โครงการสร้างเขื่อน (ศรีนครินทร์) กั้นแม่น้ำแควใหญ่สร้างขึ้นเพื่อสันติภาพ"[๑]

บริษัท อีพีดีซี, ๒๕๒๓

[๑] แปลจากเอกสารแนะนำบริษัทของอีพีดีซี , ๒๕๒๓ ที่ระบุว่า *"The River Quae Yai-over which a bridge was once built for war. Now a project to build a dam over the river , to promise peace."*

ประวัติศาสตร์ของการสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินคือประวัติศาสตร์ของการแสวงหากำไรจากบรรดาทุนอุตสาหกรรมก่อสร้างและพลังงานในระดับโลก โดยเฉพาะกลุ่มทุนญี่ปุ่นที่เป็นมหาอำนาจสร้างเขื่อนในเอเชีย

กลุ่มทุนญี่ปุ่นมีบทบาทในการสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ภายใต้บริบทที่ญี่ปุ่นต้องจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามให้กับพม่า ต่อเนื่องมาจนถึงยุคที่ญี่ปุ่นเปลี่ยนจากการจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามเป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นก็เปลี่ยนเป้าจากเอเชียตะวันออกมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทบาทการพัฒนาของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเกิดขึ้นมากบริเวณพรมแดนไทย-พม่า เช่น ลุ่มแม่น้ำแควในกาญจนบุรี และลุ่มน้ำสาละวิน ซึ่งญี่ปุ่นเคยยึดครองและมีการบังคับใช้แรงงานเชลยศึกฝ่ายพันธมิตรในการสร้างถนนและทางรถไฟสายมรณะ

เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้กลุ่มทุนและชนชั้นนำของญี่ปุ่นเข้าไปสร้างเขื่อนในพื้นที่เหล่านี้ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทุน ชนชั้นนำ และกองทัพที่รวมหัวกันเพื่อหาพื้นที่ในการสร้างเขื่อนเพื่อให้เกิดแหล่งสร้างงานซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มทุนญี่ปุ่น[๒] ดังจะเห็นได้จากกรณีของบริษัทนิปปอน โคเออิ ซึ่งเป็นบริษัทที่ปรึกษาแห่งแรกของญี่ปุ่นที่เข้าสร้างเขื่อนบาลูชองในประเทศพม่า เขื่อนขนาดใหญ่แห่งแรกบนลุ่มน้ำสาละวิน

[๒] การรวมหัวกันแสวงหาประโยชน์จากโครงการที่ใช้เงินลงทุนมหาศาลเกิดขึ้นมานานแล้ว ที่ขึ้นชื่อที่สุดคือ การรวมหัวกันแสวงหาประโยชน์ระหว่างนักการเมืองและธุรกิจก่อสร้างเขื่อนในสหรัฐฯ ซึ่งเรียกกระบวนการนี้ว่า Pork barrel politics ซึ่งคำนี้มีที่มาจากการเรียกอาการคลุ้มคลั่งของทาสในพื้นที่เพาะปลูกทางตอนใต้ของสหรัฐฯ ที่หิวกระหายเมื่อนายทาสส่งสัญญาณว่าจะได้รับอาหารพิเศษโดยการคลี่หมูเค็มออกจากถัง ดูรายละเอียดได้จาก McCully (1996:242-243)

นิปปอน โคเออิ [๓] ก่อตั้งในปี ๒๔๙๐ โดยนายยูกาตะ คูโบตา (Yukata Kubota) ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่หลายแห่งในเอเชียตะวันตก โดยเฉพาะในแคว้นแมนจูเรียของจีน ภายใต้การสนับสนุนของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒

ในช่วงแรก นิปปอน โคเออิ เน้นโครงการในประเทศ แต่หลังปี ๒๔๙๖-๒๔๙๗ คูโบตาเดินทางไปหลายประเทศในเอเชีย เช่น พม่า เวียดนาม ลาว และอินโดนีเซีย เพื่อหาพื้นที่ในการสร้างเขื่อน เขาเดินทางไปเยือนพม่าเป็นประเทศแรกและเข้าพบกับเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐบาลพม่า และเสนอโครงการสร้างเขื่อนบาลูชองบนแม่น้ำบาลู (Balu River) แม่น้ำสาขาของน้ำปุ่น (Pawn River) ที่เป็นสาขาที่ใหญ่ที่สุดสายหนึ่งของสาละวิน หลังจากการเข้าพบครั้งนั้น นิปปอน โคเออิ ได้เข้าทำการศึกษาพื้นที่สร้างเขื่อนในพื้นที่ซึ่งเป็นรัฐของกลุ่มชาติพันธุ์คะยา โดยมีทหารพม่าคุ้มกันความปลอดภัย

นิปปอน โคเออิ ได้ส่งแผนก่อสร้างเขื่อนบาลูชองให้แก่รัฐบาลพม่า แต่งบประมาณนั้นสูงเกินกำลังของรัฐบาลพม่า คูโบตาจึงใช้สายสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับสูงโดยเสนอโครงการนี้ต่อนายโยชิดะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในขณะนั้น และโน้มน้าวว่าโครงการนี้จะช่วยภาคธุรกิจการส่งออกของญี่ปุ่น หลังจากนั้นญี่ปุ่นจึงอนุมัติงบประมาณแก่โครงการเขื่อนผลิตไฟฟ้าบาลูชองอย่างรวดเร็วในปี ๒๔๙๗ โดยเป็นส่วนหนึ่งของค่าปฏิกรณ์สงคราม

ด้วยข้อเสนอแนะของนายโคบูตาทำให้บริษัทก่อสร้างของญี่ปุ่นชื่อคาจิมะ คอนสตรักชั่น (Kajima Construction) ได้สัมปทานสร้างเขื่อนบาลูชอง

[๓] ข้อมูลเกี่ยวกับบริษัท นิปปอน โคเออิ อ้างอิงจาก Sumi (1989)

บทบาทของนิปปอน โคเออิ ต่อโครงการเขื่อนบาลูชองนี้ต่อมาได้กลายเป็นแม่แบบโครงการพัฒนาต่างประเทศของญี่ปุ่น ที่บริษัทที่ปรึกษาจะล่าพื้นที่ด้วยการสำรวจเพื่อหาทางสร้างโครงการพัฒนาเพื่อให้ได้รับเงินช่วยเหลือโพ้นทะเลจากรัฐบาลโตเกียว ซึ่งจะทำให้เกิดงานแก่บริษัทก่อสร้างในญี่ปุ่น[๔]

นิปปอน โคเออิ ยังเป็นบริษัทแรกสุดที่ศึกษาแผนการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินสายหลัก ๒ เขื่อนในรัฐฉานและเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินทางตอนล่างก่อนไหลลงอ่าวเมาะตะมะ เมื่อปี ๒๕๒๔ ซึ่งโครงการเหล่านี้ยังคงตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากญี่ปุ่นเปลี่ยนการพัฒนาในประเทศกลุ่มใต้ (The South) จากการจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามเป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา กลุ่มทุนญี่ปุ่นก็จะสร้างภาพว่า เพื่อมิตรภาพระหว่างญี่ปุ่นกับรัฐบาลในประเทศกลุ่มใต้ หรือประเทศกำลังพัฒนา แต่เบื้องหลังก็คือผลประโยชน์ที่อิงและแอบแฝงมากับการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาโพ้นทะเลของญี่ปุ่น (Japan's ODA)

การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาโพ้นทะเลของรัฐบาลญี่ปุ่นแรกสุดจะช่วยเหลือทางเทคนิคผ่านไจก้าโดยใช้เงินภาษีของคนญี่ปุ่นไปจ้างบริษัทที่ปรึกษาของญี่ปุ่นให้ทำการศึกษา เมื่อรัฐบาลประเทศกลุ่มใต้อนุมัติโครงการ บริษัทจากญี่ปุ่นก็จะได้เข้าสัมปทานก่อสร้างหรือขายอุปกรณ์ โดยที่เงินกู้นั้นอาจ

[๔] ตัวอย่างเขื่อนที่บริษัทนิปปอน โคเออิ ได้เข้ามีบทบาท ได้แก่ เขื่อนอาซาฮัน (Asahan) ในอินโดนีเซีย เขื่อนไฮแลนด์เลโซโท (High Land Lesotho) ในแอฟริกา เขื่อนน้ำงึมในลาว เขื่อนกูเล็คกานี (Kulekkhani) และเขื่อนสมานนาลาวีวา ในบรรดาโครงการเหล่านี้ โครงการที่อื้อฉาวที่สุดคือเขื่อนอาซาฮันในอินโดนีเซีย เขื่อนแห่งนี้สร้างเพื่อนำไฟฟ้าไปใช้ในโรงงานถลุงอลูมิเนียมของญี่ปุ่นที่ย้ายฐานมาตั้งในอินโดนีเซียหลังจากถูกต่อต้านจากประชาชนญี่ปุ่น เนื่องจากการถลุงอลูมิเนียมสร้างมลภาวะที่ร้ายแรงในญี่ปุ่นจนได้ชื่อว่าเป็นอุตสาหกรรมสกปรก เขื่อนอาซาฮันยังถือว่าเป็นโครงการที่มีการคอรัปชั่นสูงมากที่สุดในประวัติศาสตร์การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาในอินโดนีเซียจากการรวมหัวกันหาประโยชน์ระหว่างกลุ่มทุนญี่ปุ่นและเครือญาติของซูฮาร์โต ดูรายละเอียดเรื่องเขื่อนอาซาฮันได้จาก Peddy et. Al., (1987).

จะมาจากญี่ปุ่นโดยตรง เช่น ธนาคารนำเข้าและส่งออก หรือองค์กรการเงินระหว่างประเทศที่ญี่ปุ่นถือหุ้นอยู่ โดยเฉพาะธนาคารโลกและเอดีบี (ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย)

ในประเทศไทย ไจก้าถือเป็นองค์กรช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาทวิภาคีที่สนับสนุนโครงการสร้างเขื่อนและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่มากที่สุด โดยเฉพาะหลังจากสหรัฐฯ ถอนตัวออกจากภูมิภาคอุษาคเนย์ภายหลังการพ่ายแพ้ในสงครามอินโดจีน

ในลุ่มน้ำสาละวิน ไจก้าได้เข้าสนับสนุนการศึกษาเขื่อนหลายเขื่อนที่สำคัญคือ เขื่อนชุด ๑๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำยวมสาขาของแม่น้ำสาละวินที่ไหลจากฝั่งไทย[๕]

ปัจจุบัน ไจก้าได้รวมตัวกับธนาคารนำเข้าและส่งออกของญี่ปุ่น เป็นธนาคารเพื่อความร่วมมือการพัฒนาแห่งประเทศญี่ปุ่น หรือเจบิก (Japan Bank for International Corporation-JBIC) ซึ่งเป็นธนาคารเพื่อการพัฒนาที่มีเงินทุนมากที่สุดในโลกมากกว่าธนาคารโลกเสียอีก

ในการศึกษาโครงการสร้างเขื่อนไฟฟ้าที่รัฐบาลญี่ปุ่นสนับสนุนประเทศกลุ่มใต้นั้น บริษัทอีพีดีซี มักจะได้รับการว่าจ้างเป็นผู้จัดทำรายงานความเหมาะสมขั้นต่างๆ

[๕] ดูรายละเอียดได้จาก Japan International Corporation Agency (1987).

เอกสารแนะนำบริษัท อีพีดีซี ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี ๒๕๒๓ ระบุว่า อีพีดีซีซึ่งเป็นบริษัทเอกชนแต่ถือหุ้นโดยกระทรวงการคลังญี่ปุ่นและบริษัทกิจการพลังงานทั้ง ๙ เขตในประเทศญี่ปุ่น ในช่วงแรกอีพีดีซีเน้นกิจการการสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้าในประเทศก่อน ต่อมาก็ขยายกิจการไปยังโพ้นทะเล โดยมีบทบาทในการสร้างเขื่อนในหลายสิบประเทศทั่วโลกตั้งแต่เอเชียตะวันออกไกลไปจนถึงละตินอเมริกา[๖]

ที่สำคัญก็คือ อีพีดีซีเป็นบริษัทด้านพลังงานเพียงแห่งเดียวของญี่ปุ่นที่มีอำนาจตามกฎหมายในการทำธุรกิจพลังงานกับนานาชาติ มีบทบาท 3 รูปแบบด้วยกัน คือ ๑) การทำสัญญากับรัฐบาลญี่ปุ่นโดยทำสัญญากับไจก้าเพื่อศึกษาความเหมาะสมขั้นต่างๆ และการส่งผู้เชี่ยวชาญเพื่อช่วยเหลือให้คำปรึกษาวางแผนและดำเนินการด้านพลังงานให้กับรัฐบาลประเทศกลุ่มใต้ ๒) การทำสัญญาในเชิงการค้ากับองค์กรในต่างประเทศโดยตรง ๓) การฝึกอบรมทางเทคนิคภายใต้โครงการสนับสนุนของรัฐบาลและบนพื้นฐานทางการค้า

ในประเทศไทย อีพีดีซี ได้เข้ามีบทบาทในการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่มากที่สุดเมื่อเทียบกับบริษัทที่ปรึกษาอื่นๆ จากประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ ได้แก่ เขื่อนน้ำพุง เขื่อนสิรินธร เขื่อนน้ำพรม (เขื่อนจุฬาภรณ์) เขื่อนห้วยกุ่ม เขื่อนศรีนครินทร์ เขื่อนท่าทุ่งนา และยังมีมีโครงการที่อีพีดีซีได้เข้าวางแผนและศึกษาอีกหลายโครงการที่ยังไม่ได้สร้าง

[๖] ประเทศที่อีพีดีซีเข้ามีบทบาทในการสร้างเขื่อนหรือศึกษาเพื่อเสนอให้สร้างเขื่อนได้แก่ เกาหลี จีน ฟิลิปปินส์ ไทย กัมพูชา อินโดนีเซีย มาเลเซีย อินเดีย ตุรกี อิรัก เอธิโอเปีย ไลบีเรีย แทนซาเนีย อาร์เจนตินา ปารากวัย โบลิเวีย เปรู เอกวาดอร์ คอสตาริกา และโคลัมเบีย (EPDC, 1980).

โครงการล่าสุดที่ อีพีดีซีได้รับการว่าจ้างคือโรงไฟฟ้าพลังน้ำลำตะคองแบบสูบกลับซึ่งมีงบประมาณที่อนุมัติสูงกว่า ๒๐,๐๐๐ ล้านบาท แต่จนกระทั่งปัจจุบันโครงการนี้ก็ยังไม่สามารถผลิตไฟฟ้าได้

สำหรับในลุ่มน้ำสาละวิน อีพีดีซีได้รับการว่าจ้างจากไจก้าในการจัดทำรายงานโครงการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำลุ่มน้ำยวม ซึ่งรายงานนี้เสนอให้สร้างเขื่อนชุด ๑๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำยวม ซึ่งรวมถึงเขื่อนแม่ลามาหลวงและเขื่อนน้ำเงา โครงการที่ใหญ่อีกชุดหนึ่งที่อีพีดีซีศึกษาคือ เขื่อนไฟฟ้า ๘ เขื่อนกั้นแม่น้ำบนพรมแดนไทย-พม่าตั้งแต่แม่สายลงไปจนถึงระนอง ซึ่งรวมถึงเขื่อนสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า ๒ เขื่อนที่กำลังมีการผลักดันในขณะนี้

ขณะที่โครงการผันน้ำสาละวินลงลุ่มเจ้าพระยานั้น องค์กรจากญี่ปุ่นที่เข้ามีบทบาทก็คือ นิวเจ็ค ซึ่งมีบทบาทในการศึกษาการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวิน ๒ โครงการภายใต้การสนับสนุนจากธนาคารโลกเมื่อกลางทศวรรษ ๒๕๓๐

เป็นที่ชัดเจนว่า บทบาทของญี่ปุ่นในโครงการเขื่อนขนาดใหญ่บนลุ่มน้ำสาละวินเกิดมากขึ้นและต่อเนื่องนับแต่ช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากกลุ่มทุนและชนชั้นนำในญี่ปุ่นได้นำเอาวิธีการ New Deal มาใช้กับประเทศกำลังพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ตกต่ำของญี่ปุ่น

วิธีการ New Deal ก็คือการนำเงินภาษีประชาชนไปใช้ในการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ซึ่งแต่เดิมสหรัฐฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทุนนิยมโลกใช้มาก่อน โดย ประธานาธิบดีแฟรงคลิน รูสเวลต์ (Franklin D. Roosevelt) ผู้มีแนวความคิดทางเศรษฐกิจแบบเคนส์ (Keynesian) ได้นำเอาวิธีการนี้มาใช้เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ตกต่ำของสหรัฐฯ แนวคิดนี้เองที่นำไปสู่การก่อตั้งองค์การ

พัฒนาลุ่มแม่น้ำเทนเนสซี (Tennessee Valley Authority: TVA) และส่งผลให้มีการสร้างเขื่อนจำนวนมากทั่วอเมริกาจนกระทั่งถือเป็นยุคทองของการสร้างเขื่อนของสหรัฐฯ[๗]

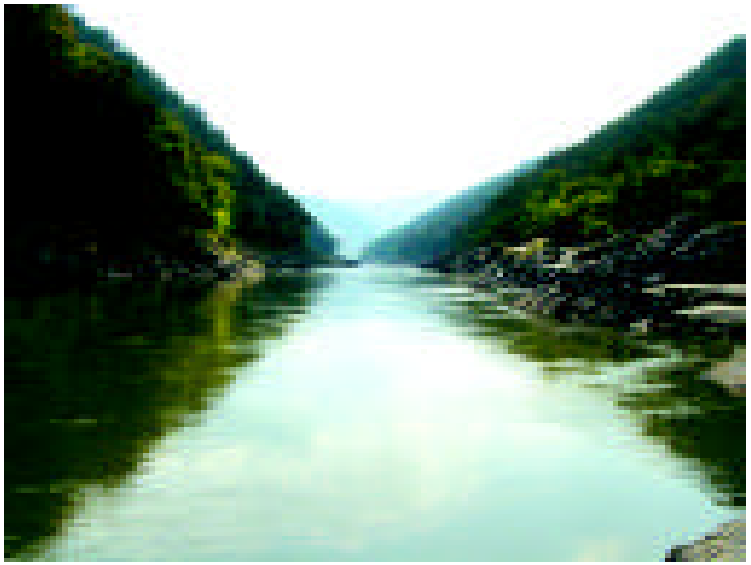

มุมมองของนักสร้างเขื่อน: *เมื่อนักสร้างเขื่อนมองแม่น้ำสาละวิน พวกเขาจะมองหาพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการสร้างเขื่อนเท่านั้น ลุ่มน้ำสาละวินจึงมีโครงการเขื่อนที่ถูกวางแผนจะสร้างนับสิบเขื่อน ในภาพเป็นแม่น้ำสาละวินชายแดนไทย-พม่า ที่มีการเสนอให้สร้างเขื่อนถึง ๓ แห่ง*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

[๗] ตัวอย่างเขื่อนที่สร้างในยุคนี้ภายใต้วิธีการ New Deal คือเขื่อนชุดบนลุ่มน้ำเทนเนสซี เขื่อนชุด ๒๐๐ เขื่อนบนลุ่มน้ำโคลัมเบีย เขื่อนและระบบชลประทานขนาดใหญ่จำนวนมาก เช่น Central Valley Project ซึ่งรวมถึงเขื่อนปาร์คเกอร์ และเขื่อนเกลนแคนยอน โครงการ Central Arizona Project ซึ่งรวมถึงเขื่อนอิมพีเรียล เพื่อป้อนน้ำให้กับ All-American Canal ที่ส่งน้ำให้กับเมืองฟีนิกซ์ และเขื่อนแกรนด์ คูลี เป็นต้น

วิธีการนี้ทำให้เงินภาษีประชาชนถูกนำมาใช้โดยนักการเมืองผ่านโครงการสร้างเขื่อนและชลประทานขนาดใหญ่ซึ่งบริษัทก่อสร้างในท้องถิ่นที่เป็นพวกพ้องได้รับสัมปทาน และทำให้บริษัทเหล่านี้สะสมทุนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งขยายกิจการกลายเป็นบริษัทข้ามชาติและเข้าไปดำเนินโครงการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาที่สหรัฐฯ เข้าไปส่งเสริมหลังยุคสงครามโลกครั้งที่สอง[๘]

กลุ่มชนชั้นนำของญี่ปุ่นได้นำวิธีการ New Deal มาปรับใช้โดยนายมาซากิ นากาจิม่า ประธานสถาบันวิจัยมิตซูบิชิ (Mitsubishi Research Institute) ได้นำเสนอแนวคิดนี้ขึ้นในปี ๒๕๒๕ ซึ่งได้นำไปสู่การก่อตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่เรียกว่า "Global Infrastructure Fund of DK-KAI: GIF of DK-KAI" ภายใต้การสนับสนุนของนายทาเคโอะ ฟุกูดะ อดีตนายกรัฐมนตรี โดยมีนายโตชิโอะ โดโกะ อดีตประธานหอการค้าญี่ปุ่น (Keidanren) เป็นประธานกลุ่ม และมีนักอุตสาหกรรม นักธนาคาร นักการเมือง และนักวิชาการของญี่ปุ่นเป็นสมาชิก เช่น นายซาบูโร่ โอคีตะ อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศ นายอีชิโร่ ไซโตะ ประธานบริษัทนิปปอน สตีล (Nippon Steel) นายไตอิชิ มอรินากะ ประธานธนาคารแห่งญี่ปุ่น (Bank of Japan) และนายยาซูชิ วาตานาเบ้ ประธานธนาคารโตเกียว (Bank of Tokyo)

[๘] ตัวอย่างเช่นการสร้างเขื่อนภูมิพลเขื่อนแห่งแรกในประเทศไทยที่บริษัทที่ได้รับการสัมปทานก่อสร้างคือ Brown & Root-Utah บริษัทนี้ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อการรับเหมาสร้างเขื่อนภูมิพลโดยเฉพาะ โดยการถือหุ้นของบริษัท Brown & Root S.A. กับบริษัท Utah International Inc. ทั้งสองบริษัทได้จดทะเบียนที่ประเทศปานามา และร่วมกันรับเหมาก่อสร้างโครงการอื่นๆ อีกหลายแห่งทั้งในสหรัฐฯ และทั่วโลก Utah International Inc. นั้นเติบโตมาจากการรับเหมาก่อสร้างเขื่อนและชลประทานในโครงการ Central Arizona บางโครงการทางบริษัท Utah International Inc. จะดำเนินการ บางโครงการบริษัท Brown & Root S.A. จะดำเนินการ สำหรับเขื่อนภูมิพล Brown & Root S.A. เป็นฝ่ายดำเนินการ จึงมีชื่อของ Brown นำหน้า ดูรายละเอียดได้จาก Brown and Utah, 1,000,000 Yards at Yanhee ในยุทธเดชดำรณ (๒๕๑๐)

มุมที่ไม่เคยถูกมอง: *เมื่อนักพัฒนาวางแผนโครงการพัฒนา ชีวิตและลมหายใจของคนท้องถิ่นมักถูกละเลยเช่นเดียวกับพะตีชาวกะเหรี่ยงคนนี้ที่น้ำจากเขื่อนสาละวินจะหลากท่วมที่ดินทำกิน*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โครงการที่ GIF of DK-KAI เสนอล้วนแต่เป็นโครงการขนาดยักษ์ที่วางแผนสร้างทั่วโลก มีทั้งสิ้น ๑๖ โครงการ โครงการที่เกี่ยวข้องกับอุษาคเนย์มี ๒ โครงการ คือ โครงการขุดคลองกระทางภาคใต้ของไทยเพื่อเชื่อมมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิค และโครงการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำต่างๆ ที่กำเนิดและไหลรอบเทือกเขาหิมาลัย[๙]

บทเรียนในไทยที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนไม่ใช่เพื่อสวัสดิการสังคมแต่คือผลประโยชน์ของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมญี่ปุ่นก็คือ เขื่อนศรีนครินทร์บนลุ่มน้ำแควที่กาญจนบุรี

เขื่อนศรีนครินทร์ได้รับการช่วยเหลือทางเทคนิคจากรัฐบาลญี่ปุ่นที่ไจก้าจ้างอีพีดีซีให้ดำเนินการศึกษา และสร้างขึ้นโดยเงินกู้จากธนาคารโลกภายใต้การรับผิดชอบของ กฟผ.

เมื่อรัฐบาลไทยอนุมัติโครงการ อีพีดีซี ก็ได้รับการว่าจ้างเป็นที่ปรึกษาโครงการ และเมื่อถึงขั้นการก่อสร้างบริษัทที่ได้รับสัญญาจำหน่าย และติดตั้งอุปกรณ์เกือบทั้งหมดเป็นบริษัทจากญี่ปุ่นยกเว้นการก่อสร้างที่เป็นบริษัทจากอิตาลี บริษัทหลักๆ ที่ได้รับเหมาก็คือ บริษัท Toyo Menka Kaisha บริษัท Marubeni Corp. บริษัท Nissho-Iwai บริษัท Sumitomo Koshi Kaisha บริษัท Mitsubishi Corp.และบริษัท Nippon Kokan Kabushiki Kaisha โดยที่อีพีดีซีส่งวิศวกรเพียง ๔ คนเท่านั้นเข้ามาเตรียมการ

[๙] ดูรายละเอียดที่มาของ GIF Club of DK-KAI และอภิโครงการที่เสนอได้จาก ลารูช, เอช. แอล. (2532) "ความเป็นมาและจุดมุ่งหมายโดยย่อของ GIF Club of DK-KAI", ชมรมอาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแก่ประชาชน ในพระบรมราชูปถัมภ์ (แปล), คลองกระทับการพัฒนาประเทศไทย. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องคลองกระทับการพัฒนาประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 30-31 มีนาคม : น.106-113.

เขื่อนแห่งนี้ แรกสุด รัฐบาลอนุมัติให้สร้างด้วยงบประมาณ ๑,๘๐๐ ล้านบาท แต่เมื่อสร้างเสร็จงบประมาณก่อสร้างจริงเพิ่มขึ้นเป็น ๔,๖๒๓ ล้านบาท งบประมาณที่เพิ่มขึ้นนี้ถูกใช้จ่ายไปกับการปรับปรุงฐานรากเนื่องจากบริเวณที่สร้างเขื่อนเป็นรอยเลื่อนของเปลือกโลก

แม้ว่าเขื่อนศรีนครินทร์ได้แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวทางเศรษฐศาสตร์อย่างไม่เป็นท่า แต่อีพีดีซีก็ยังได้รับรางวัลว่าจ้างให้เป็นที่ปรึกษาการสร้างเขื่อนท่าทุ่งนาซึ่งเป็นเขื่อนลูกของเขื่อนศรีนครินทร์ที่ตั้งอยู่ทางตอนล่างอีกเขื่อนหนึ่ง

เขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย-พม่า ที่อีพีดีซีศึกษาและกำลังถูกผลักดันในขณะนี้ อาจจะซ้ำรอยเขื่อนศรีนครินทร์ก็เป็นได้ เพราะเขื่อนทั้งสองจะสร้างบนรอยเลื่อนของเปลือกโลกที่เป็นรอยเลื่อนต่อเนื่องกับรอยเลื่อนของเขื่อนศรีนครินทร์ ราคาค่าก่อสร้างจึงน่าจะสูงกว่า ๒ แสนล้านบาท เพราะต้องออกแบบให้เขื่อนแข็งแรงต้านทานแรงสั่นสะเทือนของแผ่นดินไหว ๐.๗ จี[๑๐] เท่ากับว่าไฟฟ้าที่ผลิตได้จากเขื่อนสาละวินอาจไม่ใช่ ๙๐ สตางค์ต่อหน่วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า นอกจากญี่ปุ่นแล้วยังปรากฏว่ากลุ่มทุนอื่นๆ ก็มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการขนาดใหญ่บนลุ่มน้ำสาละวิน ได้แก่กลุ่มทุนจากออสเตรเลียซึ่งส่งบริษัท สโนวี่ เมาน์เทน เอ็นจิเนียริ่ง เข้าศึกษาโครงการเขื่อนน้ำปาย และผันน้ำลงเขื่อนภูมิพลภายใต้การสนับสนุนทางการเงินจากธนาคารโลก กลุ่มทุนจากเยอรมันนำโดยบริษัท เลเมเยอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล ซึ่งเป็นบริษัทที่ปรึกษาจากเยอรมัน

[๑๐] ผู้จัดการ ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

กลุ่มทุนล่าสุดคือกลุ่มจีน ดังจะเห็นได้จากเมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๖ นายเริ่น ฮงบิน ประธานกลุ่มบริษัทแห่งหนึ่งของจีนที่เคยเกี่ยวข้องกับการขายอุปกรณ์การสร้างเขื่อนสามผา (เขื่อนทรีกอร์จเจส กั้นแม่น้ำแยงซีในประเทศจีน) ได้เข้าพบรัฐมนตรีพลังงานของไทยเพื่อเสนอตัวเข้าร่วมลงทุนการสร้างเขื่อนสาละวิน[๑๑]

ส่วนไทยซึ่งปัจจุบันมีทั้งบริษัทเอกชนที่ขยายกิจการข้ามชาตินั้นก็เข้ามีบทบาทสำคัญในการผลักดันเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการเขื่อนท่าซางในรัฐฉานที่บริษัทเอ็มดีเอ็กซ์ เข้ามีบทบาท และเขื่อนกั้นสาละวินเหนือเวียงแหงที่บริษัทเวิร์ลด์ อิมแพ็คท์ เข้าศึกษา ล่าสุดก็คือบริษัทเอ็มดีเอ็กซ์ได้ลงนามเพื่อความเข้าใจกับรัฐบาลทหารพม่าในเขื่อนท่าซางเมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๕

ขณะที่องค์กรรัฐวิสาหกิจนั้น เห็นได้จากบทบาทของ กฟผ. ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นองค์กรด้านพลังงานข้ามชาติในภูมิภาคนี้และมีบทบาทในการสร้างเขื่อนในประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น

เหตุผลลึกๆ ในการผลักดันเขื่อนสาละวินของ กฟผ.นั้น ยังอาจมาจากว่าหากรัฐบาลไทยอนุมัติให้มีการสร้างเขื่อน สาละวินก็จะเท่ากับเป็นหลักประกันว่า กฟผ.ไม่ต้องถูกแปรรูปเนื่องจากเขื่อนแห่งนี้ต้องใช้เงินลงทุนมหาศาล[๑๒]

เป็นที่สังเกตว่า กฟผ.ยังระบุว่า การสร้างเขื่อนสาละวินก็เพื่อเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจที่กำลังตกต่ำของไทย ทั้งที่แนวคิดนี้เป็นเพียงกลยุทธ์

[๑๑] กรุงเทพธุรกิจ ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖

[๑๒] ดูรายละเอียดได้จาก มติชน วันที่ ๖ มกราคม ๒๕๔๖ (http://www.matichon.co.th/prachachart)

ในการใช้เงินภาษีประชาชนเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากโครงการขนาดใหญ่ดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม

๒.เขื่อนสาละวินและแผนพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

"ความฝันของการเชื่อมโยงข่ายพลังงานในอาเซียนจะเป็นจริงไม่ได้หากขาดเขื่อนสาละวินตอนบนและตอนล่าง"[๑๓]

สิทธิพร รัตโนภาส ผู้ว่า กฟผ., ๒๕๔๖

แผนการเชื่อมโครงข่ายพลังงานไฟฟ้าของอาเซียนคือส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หรือจีเอ็มเอส (Greater Mekong Subregion-GMS) ซึ่งธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย หรือเอดีบี ที่รัฐบาลญี่ปุ่นถือหุ้นใหญ่สุด ได้เสนอต่อประเทศลุ่มน้ำโขง ๖ ประเทศได้แก่ กัมพูชา แคว้นยูนานของจีน ลาว พม่า ไทย และเวียดนาม เมื่อปี ๒๕๓๕ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศโดยอ้างว่าจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งและเพื่อให้ภูมิภาคนี้ปราศจากความยากจนบนฐานคิดที่ว่าประเทศในลุ่มน้ำโขงกำลังก้าวเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น บางประเทศพัฒนาไปมากแล้ว แต่อีกหลายประเทศยังยากจน และพึ่งพาเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง ดังนั้นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติเหลือเฟือแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ จึงควรขายให้แก่ประเทศที่ต้องการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น

โครงการหลักของจีเอ็มเอส นอกจากเน้นการอำนวยความสะดวกแก่การค้าข้ามพรมแดนและการลงทุนแล้ว แผนนี้ยังเน้นการสร้างเส้นทางเศรษฐกิจ (Economic Corridors) ที่สำคัญได้แก่ เส้นทางเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ ประกอบไปด้วยถนนจากคุนหมิงผ่านพม่าเข้าเชียงราย ถนนจากจีนเข้าลาวผ่านหลวงน้ำทามายังเชียงของ การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ เส้นทางเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตกที่เน้นการพัฒนาการขนส่งระหว่างทะเลอันดามันในพม่า ทะลุไทย ออกทะเลจีนใต้ที่เวียดนามเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศนอกภูมิภาคโดยเฉพาะญี่ปุ่น มีโครงการหลัก เช่น ท่าเรือน้ำลึกที่มะละแหม่ง ถนนในพม่าถึงเมียวดี รวมไปถึงเขตอุตสาหกรรมพิเศษที่ อ.แม่สอด[๑๔]

ในด้านพลังงานนั้น แผนการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเน้นไปที่การเชื่อมต่อพลังงานเข้าด้วยกันจากลาวมายังไทย จากเขื่อนจินหงในจีนมายังไทย และจากโครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินตอนบนเหนือเขื่อนท่าซางในรัฐฉานมายังแม่เมาะและท่าตะโกเพื่อรวมกับระบบเครือข่ายพลังงานของ กฟผ.

ช่วงไม่กี่เดือนที่ผ่านมา เขื่อนสาละวินบนชายแดนไทย-พม่าและในรัฐฉานกำลังถูกผลักดันอย่างหนักจากนักสร้างเขื่อนเพราะถือว่าโครงการเหล่านี้เป็นหัวใจของโครงข่ายพลังงานอาเซียน

ปัจจุบัน ยังไม่มีใครตั้งคำถามว่า ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่จะทำให้ไทยเป็นศูนย์กลางพลังงานของภูมิภาคนี้จะต้องมีต้นทุนอะไรบ้าง เช่น ภาพพจน์ที่ไทยกำลังถูกมองจากเพื่อนบ้านอย่างไม่ไว้วางใจ ว่าเป็นประเทศที่ดูดเอาทรัพยากรแทบทุกอย่างจากประเทศเพื่อนบ้าน

คำถามที่สำคัญของสังคมไทยอีกประการก็คือ ความหวังที่ไทยจะได้กำไรจากการขายไฟฟ้าที่รับมานั้นจะเป็นจริงหรือ ในเมื่อประเทศอื่นๆ

[๑๓] แปลจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ว่า กฟผ. ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๖ ดังนี้ " *The dream of Asean Power Grid cannot be realised wihout the Upper and Lower Salween dam,*"

[๑๔] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก ADB (2002),

ในภูมิภาคนี้ต่างก็เร่งสร้างแหล่งผลิตพลังงานไฟฟ้ากันถ้วนหน้า เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าแผนสร้างให้ไทยเป็นศูนย์กลางพลังงานของอาเซียนไม่ทำให้อนาคตประเทศไทยเป็นถังขยะรองรับพลังงานไฟฟ้าในภูมิภาคนี้

ตัวอย่างก็คือ การที่แคว้นยูนนานของจีนขายไฟฟ้าที่ผลิตจากเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนให้กับไทยนั้น เป็นเพราะยูนนานขายไฟฟ้าให้กับแคว้นอื่นๆ ในจีนไม่ได้แล้ว กรณีนี้เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงการเมืองเรื่องของพลังงานที่คนไทยส่วนใหญ่ยังไม่รับรู้ และอาจจะเกิดมากขึ้นในอนาคต

๓. เขื่อนสาละวินกับความท้าทายของวิศวกร

"เราต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่าเราสามารถสร้างเขื่อนที่ใหญ่และทำสิ่งที่ใหญ่ได้เช่นกัน"

ยะวะหะลาล เนรูห์ นายกรัฐมนตรีอินเดีย

"ผมสัญญากับตัวเองว่าจะได้เห็นเขื่อนสาละวินเป็นจริง เมื่อผมเป็นผู้ว่า กฟผ. ผมอาจไม่มีโอกาสที่จะสัมผัสโครงการใหญ่ขนาดนี้อีกแล้ว"[๑๕]

สิทธิพร รัตโนภาส ผู้ว่า กฟผ., ๒๕๔๖

ประวัติศาสตร์ของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จำนวนมากทั่วโลกยังเกี่ยวข้องกับความคิดที่ว่าการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่คือสิ่งท้าทายความสามารถของบรรดานักการเมือง ผู้นำประเทศ และวิศวกรสร้างเขื่อน ซึ่งเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในยุคของการสร้างรัฐชาติ (nation state building) ของบรรดาชาติเกิดใหม่ที่ได้รับเอกราชหลังการล่มสลายของลัทธิล่าอาณานิคม

แม้ว่าประวัติศาสตร์การสร้างเขื่อนในยุคล่าอาณานิคมที่ดำเนินการโดยเจ้าอาณานิคมเกี่ยวข้องกับการที่เจ้าอาณานิคมต้องการขูดรีดเอาทรัพยากรไปป้อนให้กับกลุ่มอุตสาหกรรมในประเทศเจ้าอาณานิคม เช่น การเข้าสร้างเขื่อนในเอเชียใต้และแอฟริกาเพื่อผลิตฝ้ายให้กับอุตสาหกรรมในยุโรป แต่เมื่อชาติเหล่านี้ได้เอกราช เขื่อนก็ได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการสร้างรัฐชาติของบรรดาชนชั้นนำ

ผู้นำของชาติเกิดใหม่มักมองว่าเขื่อนคือ "สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นอิสระและความก้าวหน้า" ชาติใดมีเขื่อนจึงหมายถึง "ความมีอารยะ" เช่นเดียวกับการมีสนามกีฬาแห่งชาติ หอประชุมแห่งชาติ หรือสายการบินแห่งชาติ นครูมาห์ (Nkrumah) ของกาน่าและเนรูห์ (Neruh) ของอินเดีย ถึงกับเปรียบเขื่อนเสมือนหนึ่งว่าเป็น "วิหารยุคใหม่" (modern temple) ขณะที่นาสเซอร์ (Nasser) ของอียิปต์ถึงกับเปรียบการสร้างเขื่อนอัสวานสูงกั้นแม่น้ำไนล์ราวกับว่าเป็นการสร้าง "ปีรามิด" เลยทีเดียว

การสร้างเขื่อนเพื่อแสดงให้เห็นความสามารถที่ยิ่งใหญ่เกิดขึ้นเป็นระลอกที่สำคัญก็คือ ในยุคสงครามเย็นที่อเมริกากับสหภาพโซเวียตแข่งขันกันสร้างเขื่อนในประเทศที่เป็นพวก หรือประเทศในค่ายของตนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถทางด้านวิศวกรรมที่ตนมี

[๑๕] ข้อความนี้ แปลจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้ว่า กฟผ. ในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๖ ที่ตีพิมพ์ว่า *" I have promised myself to see the Salween hydroelectric project realised while I am the Egat governor, The project is so huge that I might not have another opportunity to be part of it."*

เมื่อประเทศเหล่านี้ส่งวิศวกรมาศึกษาการสร้างเขื่อนในประเทศในกลุ่มค่ายของตน ความคิดที่ว่าต้องสร้างเขื่อนเพื่อท้าทายความสามารถของวิศวกรก็ถูกนำมาเผยแพร่ ตัวอย่างเช่น ในลุ่มน้ำโขง วิศวกรอเมริกันที่ออกแบบเขื่อนผามองที่เสนอให้สร้างกั้นแม่น้ำโขงบริเวณชายแดนไทย-ลาว ก็ฝันว่าเขื่อนผามองจะยิ่งใหญ่และกักเก็บน้ำได้มากกว่าเขื่อนฮูเวอร์ที่กั้นแม่น้ำโคโลราโดถึงสองเท่า

แม้เวลาจะผ่านมานานหลายทศวรรษและโลกได้เรียนรู้บทเรียนที่ผิดพลาดจากการสร้างเขื่อนมามากมาย ดังเช่น รายงานเรื่องเขื่อนกับการพัฒนาของคณะกรรมการเขื่อนโลกที่ออกในปี ๒๕๔๓ ที่ชี้ให้เห็นว่า เขื่อนให้ผลประโยชน์ที่ต่ำกว่าความเป็นจริง ขณะที่คนจนต้องแบบรับภาระแต่ความคิดของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อสนองความท้าทายส่วนตัวก็ยังคงดำรงอยู่ในบรรดานักสร้างเขื่อน

เขื่อนสาละวินเป็นกรณีล่าสุดที่อธิบายได้ดีถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังเขื่อนว่า ไม่ใช่ "เพื่อสวัสดิการสังคม" แต่เป็นเพียง "การล่าฝันของนักสร้างเขื่อน" บางคน แม้ว่าเขื่อนนั้นจะสร้างขึ้นบนคราบน้ำตาของชนพื้นถิ่นและหายนะทางสิ่งแวดล้อมมหาศาลแค่ไหนก็ตาม

๗ ประเด็นที่ต้องตระหนัก : เสียงอุทธรณ์ต่อมโนธรรม

๑. ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน

พม่าเป็นประเทศที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก รัฐบาลทหารพม่าได้ทำการกดขี่ข่มเหงประชาชนหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการบังคับให้ชาวบ้านโยกย้ายถิ่นฐานจากหมู่บ้านในชนบทเข้าอยู่ในแปลงอพยพภายใต้การควบคุมของทหารพม่า การบังคับใช้แรงงาน การบังคับให้เป็นลูกหาบกระสุน เสบียง รวมทั้งทำหน้าที่เป็น "โล่มนุษย์" ยามมีการสู้รบกับกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ เมื่อดำเนินโครงการพัฒนาใดๆ รัฐบาลทหารพม่าไม่เคยเปิดเผยข้อมูลผลกระทบต่อประชาชน อีกทั้งทำการคุกคามเสรีภาพของประชาชนในท้องถิ่นมาโดยตลอด

ต้นตอสำคัญของการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศพม่า มาจากการเพิ่มขึ้นของกองกำลังทหารพม่าในพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีโครงการพัฒนา อาทิ โครงการสร้างถนน โครงการท่อก๊าซ โครงการเขื่อน ฯลฯ ทหารพม่าจะเข้าไปอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ที่มีโครงการเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงตามมา

การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน

รัฐบาลพม่าได้บังคับโยกย้ายถิ่นฐานประชาชนในเขตพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มาโดยตลอด โดยบังคับให้ประชาชนตามหมู่บ้านในชนบทย้ายเข้ามาอยู่ในเขตควบคุมเพื่อป้องกันการส่งเสบียงให้กับกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเหล่านี้จำต้องละทิ้งไร่นาและอาชีพโดยไม่ได้รับค่าชดเชย และเมื่อถูกอพยพแล้วชาวบ้านไม่สามารถกลับไปที่อยู่ชุมชนเดิมหรือกลับ

ไปทำการเกษตรได้ เนื่องจากความหวาดกลัวว่าจะถูกยิง ชาวบ้านที่ถูกอพยพต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของทหารและเป็นแรงงานทาสสำหรับทหารในค่ายอพยพบางแห่งเป็นเหมือนกับค่ายกักกันทาสซึ่งผู้คนถูกบังคับให้สร้างถนน ทำงานในเหมืองแร่ หรืองานอื่นๆ ที่อำนวยความสะดวกและสร้างรายได้ให้กับกองทัพ

โครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดน เป็นโครงการที่จะซ้ำเติมความทุกข์ให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งของกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้นไปอีก เนื่องจากพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่รัฐบาลทหารพม่าดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน เขื่อนจะทำให้ชาวบ้านดังกล่าวไม่สามารถกลับไปใช้ประโยชน์จากสายน้ำและผืนดินเดิมของตนได้อีกต่อไป

นโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานก่อให้เกิดปัญหาผู้พลัดถิ่นภายในประเทศพม่าและผู้ลี้ภัยในประเทศไทยจำนวนมาก รายงานของ BBC (Burmese Border Consortium)[๑] เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๔๕ เปิดเผยจำนวนผู้พลัดถิ่นในเขตรัฐฉาน รัฐคะยา และรัฐกระเหรี่ยงดังต่อไปนี้[๑]

รัฐฉานตอนกลางมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศประมาณ ๗๕,๐๐๐ คนและผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ คน รวมผู้พลัดถิ่นทั้งหมด ๒๗๕,๐๐๐ คน

รัฐกะเหรี่ยงมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจำนวน ๙๖,๔๖๙ คน และผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าจำนวน ๙๙,๗๖๕ คน รวม ๑๙๖,๒๓๔ คน

[๑] Burmese Border Consortium (2002.)

ความฝันของเด็กพลัดถิ่น: *บ้านจำลองเป็นสิ่งที่เด็กพลัดถิ่นในฝั่งรัฐกะเหรี่ยงมักสร้างขึ้นมาเล่นกัน สะท้อนให้เห็นถึงความฝันของเด็กๆ ที่อยากมีบ้าน แต่ความฝันนี้คงไม่มีวันเป็นจริง เพราะแผ่นดินที่พวกเขาจะเติบโต จะจมใต้น้ำถาวรหากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวิน*
ภาพ: EarthRights International

รัฐคะยามีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน และผู้พลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในแปลงอพยพซึ่งควบคุมโดยทหารพม่าจำนวน ๖,๘๕๐ คน

สำหรับจำนวนผู้ลี้ภัยในประเทศไทยที่ขึ้นทะเบียนกระทรวงมหาดไทย เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ มีจำนวนทั้งหมด ๑๑๑,๐๓๑ คน ส่วนจำนวนผู้ลี้ภัยของ Burmese Border Consortium ซึ่งเป็นผู้แจกจ่ายข้าวสารให้ผู้ลี้ภัยระบุว่าผู้ลี้ภัยมีจำนวนทั้งหมด ๑๓๔,๒๔๐ คน ตัวเลขนี้หมายถึง ผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงและชาวคะยาในค่ายผู้ลี้ภัยจังหวัดแม่ฮ่องสอนและตาก ยังไม่รวมผู้ลี้ภัยชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ตามชายแดนไทย-พม่าด้าน จังหวัดเชียงรายเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนเป็นจำนวนมากเนื่องมาจากประเทศไทยไม่อนุญาตเปิดค่ายผู้ลี้ภัยให้ชาวไทยใหญ่

การบังคับใช้แรงงาน

"ผมต้องทำงานก่อสร้างใกล้เขตสร้างเขื่อนให้กับทหาร...
ผมทำงานแต่ไม่ได้ค่าจ้าง แล้วก็ไม่ต้องการทำ
แต่ผมรู้ว่าถ้าไม่ทำก็ต้องถูกจับ"

ชาวบ้านไทยใหญ่ ๒๕๔๔

"เป็นที่ปรากฏว่ามีการบังคับใช้แรงงานโดยรัฐบาล (ของประเทศพม่า)
ที่เกี่ยวข้องกับ... โครงการต่างๆ และงานโยธา เช่น เขื่อน"

องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ๒๕๔๒

รัฐบาลทหารพม่ามีชื่อเสียงในการบังคับใช้แรงงานและใช้ความรุนแรงต่างๆ ในการดำเนินโครงการพัฒนา ตัวอย่างโครงการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาจึงทำให้คาดการณ์ได้ว่าโครงการเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดนจะซ้ำรอยเดิม กองทัพทหารพม่าที่เข้ามาคุ้มกันเขตก่อสร้างเขื่อนจะบังคับใช้แรงงานชาวบ้านเป็นลูกหาบและสร้างค่ายทหาร

ความจริงก็คือการบังคับใช้แรงงานในพม่าเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางโหดร้าย และเป็นระบบ ซึ่งเป็นเหตุให้องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization-ILO) เรียกร้องให้ประเทศสมาชิกทบทวนความสัมพันธ์กับรัฐบาลทหารพม่า และออกมาตรการเพื่อให้แน่ใจว่ารัฐบาลทหารพม่าจะไม่สร้างผลประโยชน์จากความสัมพันธ์กับองค์กรแรงงานระหว่างประเทศเพื่อขยายระบบการบังคับใช้แรงงานในประเทศพม่า ดังนั้นหากมองจากการตัดสินใจขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนที่จะสร้างร่วมกับรัฐบาลทหารพม่า ควรระงับโครงการจนกว่าสถานการณ์ด้านการบังคับใช้แรงงานในพม่าจะดีขึ้น

การข่มขืนผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

จากรายงาน "ใบอนุญาตข่มขืน" (License to Rape) ซึ่งเปิดเผยเมื่อปี ๒๕๔๕ ระบุว่า บริเวณภาคกลางของรัฐฉานมีผู้หญิงถูกทหารพม่าข่มขืนไม่น้อยกว่า ๖๒๕ คน ในจำนวนนี้มีเพียงกรณีเดียวเท่านั้นที่ผู้กระทำผิดถูกลงโทษ

และจากรายงาน "No Safe Place" ของ Refugees International ซึ่งเผยแพร่เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๖ เปิดเผยว่า จากการสัมภาษณ์สตรีในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่ชาวพม่า ประกอบด้วยสตรีชาวกะเหรี่ยง คะยา มอญ และทวาย จำนวน ๒๗ คน มีการบันทึกว่า พวกเธอเคยถูกข่มขืนหรือทราบข้อมูลว่าคนใกล้ตัวถูกข่มขืนหรือถูกคุกคามทางเพศโดยทหารพม่าทั้งหมด ๔๓ กรณี และมีเพียง ๒ กรณีเท่านั้นที่ทหารผู้กระทำผิดได้รับการลงโทษปรับเป็นเงิน ๑,๐๐๐ จั๊ต (ประมาณ ๔๒ บาท) รายงานฉบับนี้ยืนยันว่า การเพิ่มขึ้นของทหารพม่าในแต่ละพื้นที่ได้นำไปสู่การข่มขืนรวมทั้งการใช้ความรุนแรงหลายรูปแบบกับผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ดังนั้นหากสร้างเขื่อน กำลังทหารพม่าในพื้นที่จะต้องเพิ่มขึ้น โอกาสที่ผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในรัฐฉาน รัฐคะยา และรัฐกะเหรี่ยงจะถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนย่อมมีมากขึ้นตามไปด้วย

๒. การทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

"แม่น้ำสาละวินทำให้มีป่าฝนซึ่งสัตว์ป่าต่างๆ อาศัยอยู่
ป่าไม่ได้แค่ป้องกันเราจากภัยธรรมชาติ
และการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ
แต่ยังเป็นที่อยู่อาศัยซึ่งร่มเย็นของสัตว์ป่าและผู้คน"

ผู้ลี้ภัยหญิงชาวไทยใหญ่ ๒๕๔๓

"เขื่อนขนาดใหญ่สร้างผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อแม่น้ำ ต้นน้ำ และระบบนิเวศแม่น้ำ
ผลกระทบเหล่านี้เป็นผลกระทบด้านลบมากกว่าด้านบวก
และในหลายกรณีนำไปสู่การสูญเสียพืชและสัตว์สายพันธุ์ต่างๆ
และระบบนิเวศที่ฟื้นฟูไม่ได้"

คณะกรรมการเขื่อนโลก ๒๕๔๓

แม่น้ำสาละวินไหลผ่านใจกลางของรัฐฉาน รัฐคะยาและรัฐกะเหรี่ยง และเป็นหัวใจของชนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ แม่น้ำสาละวินทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีความหลากหลายทางชีวภาพ เกษตรกรรม การประมง และวัฒนธรรมของประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ เขื่อนบนแม่น้ำสาละวินจะกั้นระบบนิเวศของแม่น้ำและทำลายความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่อ่างเก็บน้ำและตลอดลำน้ำ เขื่อน

สิ่งที่เหลืออยู่: *ครอบครัวของผู้พลัดถิ่นภายในรัฐกะเหรี่ยงมีเพียงเพิงพักและอุปกรณ์ยังชีพไม่กี่ชิ้น คำถามที่ตามมาถ้าหากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวินก็คือ ชีวิตของผู้พลัดถิ่นเหล่านี้จะเหลืออะไร*
ภาพ: เอเชียทัศน์

จะลดการชดเชยแร่ธาตุสำหรับพืชในพื้นที่ตอนล่างของแม่น้ำและปิดกั้นความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังน้ำท่วมตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังจะส่งผลให้เกิดการพังทลายของฝั่งแม่น้ำและท้องน้ำด้านท้ายเขื่อน การเก็บน้ำจะทำให้เกิดโรคระบาดและการทำลายป่าไม้ น้ำหนักของมวลน้ำในอ่างเก็บน้ำทำให้เกิดความเสี่ยงด้านแผ่นดินไหว

ผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ แม้ตอนนี้จะยังไม่มีการดำเนินโครงการสร้างเขื่อน แต่รัฐบาลทหาร พม่าก็ได้ส่งกำลังทหารเข้ามาควบคุมการเคลื่อนไหวของชุมชนที่พึ่งพาแม่น้ำเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

นโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานยังมีส่วนสำคัญในการทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนพื้นถิ่นลงอย่างถอนรากถอนโคน โดยเฉพาะสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม รวมถึงสิทธิที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ สิทธิที่จะพูดและกระทำการใดๆ เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการพัฒนา

๓. การไม่มีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ

"เขื่อนท่าซางในรัฐฉานเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการไม่มีส่วนร่วมของประชาชน รัฐบาลทหารพม่ามีประวัติในเรื่องนี้มาตลอด ทหารพม่าจะคุกคามและฆ่าใครก็ตามที่ไม่เห็นด้วย"

จาย วิน เพ่ สมาชิกสภาผู้แทนจากการเลือกตั้งจากรัฐฉาน และถูกเนรเทศออกจากประเทศ ๒๕๔๓

ไม่เหลืออะไร: *ผู้เฒ่าในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในรัฐกะเหรี่ยงกับบ้านที่เพิ่งถูกทหารพม่าบุกเผาการไล่รื้อโดยกำลังทหารเป็นเรื่องปกติของหมู่บ้านทั้งในรัฐกะเหรี่ยงและรัฐฉาน รวมทั้งบริเวณที่จะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนท่าซางและเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า*
ภาพ: เอเชียทัศน์

การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนในการตัดสินใจในประเด็นสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้และไม่มีประโยชน์ภายใต้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลทหารพม่า ซึ่งทำให้การคัดค้านอย่างเปิดเผยสร้างอันตรายให้แก่ผู้คัดค้าน โครงการนี้ยังไม่มีการปรึกษาหารือกับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ กฎหมายในประเทศพม่าไม่ได้รับการปฏิบัติ รัฐบาลทหารมีอำนาจตัดสินเองโดยไม่โปร่งใส มาตรการด้านสิ่งแวดล้อมของพม่านั้นล้าหลังเป็นอย่างมาก และประชาชนไม่มีโอกาสเรียกร้องค่าเสียหายตามกฎหมาย

๔. การให้เงินทุนเพื่อส่งเสริมทารุณกรรม ความสัมพันธ์เชิงทำลายกับประเทศพม่า

> *"[การลงทุน] ทำให้ผู้นำในรัฐบาลทหารพม่าและผู้ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มทหารมีสถานภาพด้านเศรษฐกิจที่มั่นคง*
> *ในลักษณะเดียวกับการสร้างฐานอำนาจที่เคยได้ทำมาแล้ว"*
>
> อองซาน ซูจี ๒๔๓๒

รายงาน Destructive Engagement ของ EarthRights International ปี ๒๕๓๙ ระบุว่าประเทศพม่ายังคงอยู่ในวิกฤติ นับตั้งแต่ทหารพม่าขึ้นปกครองประเทศในปี ๒๕๓๑ ประเทศก็ขาดซึ่งธรรมาภิบาลและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ซึ่งทำให้หยุดการพัฒนาและทำลายความกินดีอยู่ดีของประชาชนในประเทศ ผลของวิกฤตินี้ได้ทำลายภาคต่างๆ ต่อๆ กันไป ภาคการศึกษาหยุดนิ่งและแย่ลง สาธารณสุขก็เลวร้ายลง ในขณะที่ภาวะเงินเฟ้อและความยากจนกลับเพิ่มขึ้น ไม่มีการปกป้องสิ่งแวดล้อม ไม่มีเสรีภาพขั้นพื้นฐาน และมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอยู่ทุกแห่ง หลายข้อที่กล่าวมานี้อยู่ภายใต้สิ่งที่รัฐบาลทหารพม่าเรียกว่า "นโยบายการพัฒนา"

การลงทุนจากต่างประเทศยิ่งทำให้สถานการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้น บริษัทที่เข้า มาลงทุนต่างอ้างว่าความสัมพันธ์ของตนนั้นเป็นสิ่งที่ดีต่อประเทศพม่า หรือเป็น "ความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์" (constructive engagement) แต่ในความเป็นจริงในช่วง ๑๕ ปีที่ผ่านมาที่มีการลงทุนจากต่างประเทศ ได้กลายเป็นกรณีตัวอย่างที่ชัดเจนของ "ความสัมพันธ์เชิงทำลาย" (destructive engagement) ผู้ที่ได้ผลประโยชน์จากการลงทุนคือบรรดานายพลและพันธมิตรผู้ใกล้ชิด นับตั้งแต่ปี ๒๕๓๑ เมื่อรัฐบาลทหารเปิดประเทศรับการลงทุนหลังจากถูกโดดเดี่ยวมาเป็นเวลานาน ยังไม่มีการปรับปรุงใดๆ ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา สาธารณสุข หรือความยากจน แทนที่การลงทุนเหล่านี้จะช่วยพัฒนาประชาชนในประเทศ รัฐบาลทหารกลับขยายกองทัพอีกเท่าตัว และจัดซื้ออุปกรณ์ซึ่งสร้างแรงบีบคั้นให้กับประชาชนมากขึ้น การลงทุนเน้นที่อุตสาหกรรมที่ดึงทรัพยากรมาใช้ เช่น การทำไม้ อัญมณี และก๊าซธรรมชาติ ส่งผลให้ทรัพยากรจำนวนมหาศาลถูกขายเป็นสินค้าในระดับที่น่าเป็นห่วง ระลอกคลื่นของผู้ลี้ภัยและผู้อพยพที่หนีออกนอกประเทศเพื่อไปให้พ้นจากการถูกทำร้ายและปัญหาทางเศรษฐกิจ อาจเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความสัมพันธ์โดยการลงทุนและธุรกิจกับประเทศพม่าไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ประชาชนในพม่า

ผู้ที่ส่งเสริมการลงทุนดังกล่าวแย้งว่าความพยายามของพวกเขาถูกขัดขวางด้วยข้อกำหนดที่เข้มงวดเกี่ยวกับการลงทุน ดังนั้นจึงต้องมีการลงทุนมากขึ้น แล้วสังคมและเศรษฐกิจก็จะดีขึ้นตามมาเอง อย่างไรก็ตามบริษัทที่เข้ามาลงทุนต้องดำเนินการภายใต้บริบททางการเมืองของเผด็จการทหาร ซึ่งไม่มีความโปร่งใสและไม่เข้มงวดในการตรวจสอบกิจกรรมของภาคธุรกิจเพื่อป้องกันการทำลายสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตประชาชน การลงทุนของต่างประเทศในพม่าไม่เพียงแต่ทำร้ายประชาชนทั่วทั้งประเทศ ด้วยการ

ช่วยให้บรรดาเผด็จการทหารดำรงอำนาจอยู่ได้ตลอดไปเท่านั้นแต่ยังนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยตรงซึ่งนักลงทุนชาวต่างชาติร่วมรับผิดชอบ

โครงการใหญ่ที่สุดเท่าที่มีมาคือโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า เป็นโครงการที่โด่งดังที่สุดที่แสดงให้เห็นว่าการลงทุนทำให้เกิดการขยายตัวของกองทัพ ซึ่งนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนและการทำลายสิ่งแวดล้อม แต่ไม่เกิดประโยชน์ใดๆ กับประชาชนในพื้นที่

โครงการเขื่อนบนแม่น้ำสาละวิน ไม่ว่าจะเป็นเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า หรือเขื่อนท่าซาง จะยิ่งกว่าโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า เพราะเป็นโครงการที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของพม่า เป็นไปได้ว่าโครงการดังกล่าวจะเป็นโศกนาฏกรรมของชนพื้นถิ่นครั้งร้ายแรงที่สุดของประวัติศาสตร์ของการลงทุนจากต่างชาติในพม่า

ประเด็นที่ควรตระหนัก สำหรับประเทศไทย

๑.ความจำเป็นและความคุ้มทุนของโครงการ : กำไรเป็นของ กฟผ. แต่หนี้เป็นของสาธารณะ

เอกสารของ กฟผ. ที่เสนอต่อคณะกรรมาธิการการต่างประเทศ วุฒิสภา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ ที่ระบุว่าเขื่อนสาละวินชายแดนไทยพม่าจะทำให้ "ประเทศไทยมีแหล่งผลิตไฟฟ้าราคาต่ำมาก ๐.๙๐ บาท/หน่วย ซึ่งจะประหยัดเงินได้ ๓๐,๐๐๐ ล้านบาท/ปี เป็นเวลาอย่างน้อย ๕๐ ปี (๑.๕ ล้านล้านบาท)" สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการคำนวณต้นทุนที่ไม่พิจารณาประเด็นต่างๆ อย่างรอบด้านและถี่ถ้วน ทั้งในด้านเศรษฐศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คนที่ต้องได้รับผลกระทบจากเขื่อน

๑) ความคุ้มทุนทางเศรษฐศาสตร์

รายงานของ กฟผ.ระบุว่าเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า มีมูลค่าการก่อสร้างกว่า ๒ แสนล้านบาท มูลค่าลงทุนรวมดอกเบี้ย ๓.๗ แสนล้านบาท ซึ่งเป็นงบประมาณที่สูงมาก (งบประมาณแผ่นดินประเทศไทย ปีงบประมาณ ๒๕๔๕ คิดเป็นเงิน ๙.๙ แสนล้านบาท)

รายงานของคณะกรรมการเขื่อนโลก ปี ๒๕๔๓ ระบุว่า "เท่าที่ผ่านมาเขื่อนให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่ำ" การศึกษาเขื่อนขนาดใหญ่ทั่วโลกพบว่าโดยเฉลี่ยแล้ว เขื่อนมักมีค่าใช้จ่ายเกินงบประมาณประมาณร้อยละ ๕๖

ประสบการณ์ของเขื่อนในประเทศไทย กรณีเขื่อนปากมูลก็คือ เขื่อนแห่งนี้กำหนดงบประมาณค่าก่อสร้างไว้ที่ ๓,๘๘๐ ล้านบาท แต่การก่อสร้างจริงกลับใช้งบประมาณสูงถึง ๖,๖๐๐ ล้านบาท ค่าใช้จ่ายนี้ยังไม่รวมการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม อีกประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านบาท ซึ่งตัวเลขนี้เป็นการคำนวณเฉพาะทางเศรษฐกิจ โดยยังไม่ได้รวมต้นทุนการสูญเสียรายได้จากการประมงของชาวบ้านอย่างถาวร

ต้นทุนการสร้างเขื่อนสาละวินอาจจะสูงกว่าที่วางแผนไว้มากเนื่องจากเขื่อนแห่งนี้ตั้งอยู่บนรอยเลื่อนของเปลือกโลกขนาดใหญ่ที่ยังไม่ตาย เป็นรอยเลื่อนที่มีสถิติแผ่นดินไหวบ่อยครั้ง จากประสบการณ์ที่ผ่านมาพบว่าเขื่อนที่สร้างบนแนวแผ่นดินไหวด้านตะวันตกของประเทศไทยซึ่งอยู่บนรอยเลื่อนที่ต่อเนื่องกันกับรอยเลื่อนที่ตั้งเขื่อนสาละวิน มีค่าก่อสร้างเพิ่มขึ้นภายหลังการอนุมัติสูงมาก เช่น เขื่อนศรีนครินทร์ งบประมาณที่อนุมัติ ๑,๘๐๐ ล้านบาท แต่ค่าก่อสร้างจริง สูงถึง ๔,๖๐๐ ล้านบาท หรือเขื่อนเขาแหลม งบประมาณที่อนุมัติ ๗,๗๑๑ ล้านบาท แต่เมื่อก่อสร้างจริงใช้งบประมาณถึง ๙,๑๐๐ ล้านบาท ค่าก่อสร้างที่เพิ่มขึ้นนี้มาจากการปรับปรุงฐานรากและการอัดฉีดหินปูน

ข้อมูลล่าสุดก็คือ การออกแบบเขื่อนสาละวินต้องออกแบบให้รองรับแผ่นดินไหว ๐.๗ จี ซึ่งเท่ากับว่าค่าก่อสร้างจะเพิ่มขึ้นอีกเพื่อให้เขื่อนแข็งแรงรองรับแผ่นดินไหวได้

ข้อมูลข้างต้นชี้ว่า แทบเป็นไปไม่ได้เลยว่าค่าไฟฟ้าจะต่ำดังที่ กฟผ. อ้าง

๒) ความจำเป็นด้านพลังงาน และผลกระทบต่อผู้บริโภคในประเทศไทย

เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๖ กฟผ.ระบุว่าปัจจุบันประเทศไทยมีไฟฟ้าสำรองสูงถึงร้อยละ ๔๐ โดยมีกำลังผลิตติดตั้ง ๒๖,๐๐๐ เมกะวัตต์ แต่ใช้สูงสุดเพียง ๑๗,๐๐๐ เมกะวัตต์ ถึงกระนั้นก็ยังเสนอโครงการเขื่อนสาละวินซึ่งมีกำลังผลิตติดตั้งรวมทั้งหมดสูงถึงกว่า ๘,๐๐๐ เมกะวัตต์ จึงเกิดคำถามว่าเขื่อนสาละวินมีความจำเป็นจริงหรือไม่

ประเด็นเรื่องต้นทุนทางเศรษฐศาสตร์อาจไม่ใช่สิ่งที่ กฟผ. ต้องคำนึงถึง เนื่องจากไม่ว่าจะต้องลงทุนโดยกู้เงินมาสร้างเขื่อนมากเท่าไหร่ เงินจำนวนนั้นก็เป็นหนี้สาธารณะที่ชดใช้โดยภาษีของคนไทยทุกคน หนี้สาธารณะนี้จะถูกรวมอยู่ในต้นทุนการคำนวณค่าไฟฟ้าแบบผันแปรตามต้นทุน (ค่าเอฟที) ซึ่งท้ายที่สุดก็คือผู้ใช้ไฟฟ้าชาวไทยทุกคนที่ต้องแบกรับภาระนี้ ในทางกลับกันเมื่อมีกำไรจากการผลิตและขายไฟฟ้า กำไรนั้นก็ตกเป็นของ กฟผ. จึงไม่แปลกที่ กฟผ. ลงทุนสร้างโรงไฟฟ้าและเขื่อนต่างๆ อยู่ตลอดมา แม้ว่าเขื่อนจำนวนมาก

ไม่สามารถผลิตไฟฟ้าได้เลย หรือผลิตได้น้อยกว่าที่วางแผนไว้ก็ตาม

๓) ต้นทุนด้านอื่นๆ ที่ไม่ถูกนำมาพิจารณา

การสร้างเขื่อนมีต้นทุนด้านอื่นๆ อีกมาก เช่น ความเสี่ยงของชีวิตผู้คนโดยเฉพาะในประเทศพม่า ที่จะต้องเสี่ยงกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการสูญเสียทางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในลุ่มน้ำสาละวิน รวมทั้งความสูญเสียทางสิ่งแวดล้อมและแหล่งประวัติศาสตร์ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป ต้นทุนเหล่านี้เป็นสิ่งที่ยังไม่ถูกนับรวมเป็นต้นทุนของโครงการเขื่อน

ต้นทุนอีกประการที่ดูเหมือนว่า กฟผ. ไม่ต้องจ่ายก็คือ การอพยพผู้คน เนื่องจากป่าสาละวินชายแดนเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยมานาน ชาวบ้านเหล่านี้อยู่ในพื้นที่ป่ามาก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตอุทยานแห่งชาติ หากมีการสร้างเขื่อนก็จะต้องถูกอพยพโยกย้ายโดยไม่ได้ค่าชดเชยใดๆ เพราะไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ยิ่งไปกว่านั้นจำนวนหนึ่งยังไม่ได้สัญชาติไทย แม้ว่าเกิดและเติบโตบนผืนแผ่นดินไทยก็ตาม

๒.สูญเสียแหล่งกำเนิดไม้สักของโลก

นักนิเวศวิทยาจัดให้ลุ่มน้ำสาละวินเป็นศูนย์กลางของการกระจายพันธุ์ไม้สักของโลก ดังจะเห็นได้จากผืนป่าสักในลุ่มน้ำสาละวินเป็นผืนป่าสักที่ใหญ่และต่อเนื่องกันต่างจากผืนป่าสักในประเทศอื่นๆ ดังที่กล่าวในบทแรก

การสร้างเขื่อนเว่ยจี จะทำให้เกิดน้ำท่วมป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวิน ขณะที่เขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง จะทำให้เกิดน้ำท่วมป่าเขตอุทยานแห่งชาติสาละวินทางฝั่งไทย ทั้งสองเขื่อนยังทำให้เกิดน้ำท่วมผืนป่าฝั่งรัฐกะเหรี่ยงและคะยาซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าสักเช่นกัน

ผืนป่าทั้งสองฝั่งน้ำสาละวิน เคยถูกคุกคามจากการสัมปทานทำไม้ทั้งถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมายมานาน ปัจจุบันป่าทางฝั่งไทยกำลังได้รับการคุ้มครอง แต่ผืนป่านี้จะถูกทำลายอย่างถาวรหากมีการสร้างเขื่อนสาละวิน ทั้งสองเขื่อนทั้งจากการถูกน้ำท่วมและกิจกรรมอื่นๆ ที่จะตามมาเป็นลูกโซ่

๓.สูญเสียแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เขื่อนท่าซางและเขื่อนบริเวณพรมแดนไทย-พม่าทั้งสองแห่งจะทำให้น้ำท่วมพื้นที่ป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของคนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าบริเวณสองฝั่งแม่น้ำนั้นนับว่าเป็นหัวใจของผืนป่าในเขตลุ่มน้ำสาละวินซึ่งในทางนิเวศวิทยา พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ที่ความหลากหลายทางชีวภาพสูง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทแรก

ไม่เพียงแต่ป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้นที่จะถูกทำลาย แต่การสร้างเขื่อนบนลุ่มน้ำสาละวินยังจะทำลายความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสาละวินที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wet-land) ที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ โดยเฉพาะบริเวณพรมแดนไทย-พม่า ซึ่งรัฐบาลไทยได้มีมติคณะรัฐมนตรีประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓

๔.เขื่อนสาละวิน ประวัติศาสตร์มนุษยชาติจะจมอยู่ใต้น้ำ

การสร้างเขื่อนสาละวินไม่เพียงแต่ทำลายอู่อารยธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำมาตั้งแต่บรรพบุรุษแต่ยังจะทำลายแหล่งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะหลักฐานของพัฒนาการทางสังคมตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่อธิบายความเป็นมาของสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทแรก

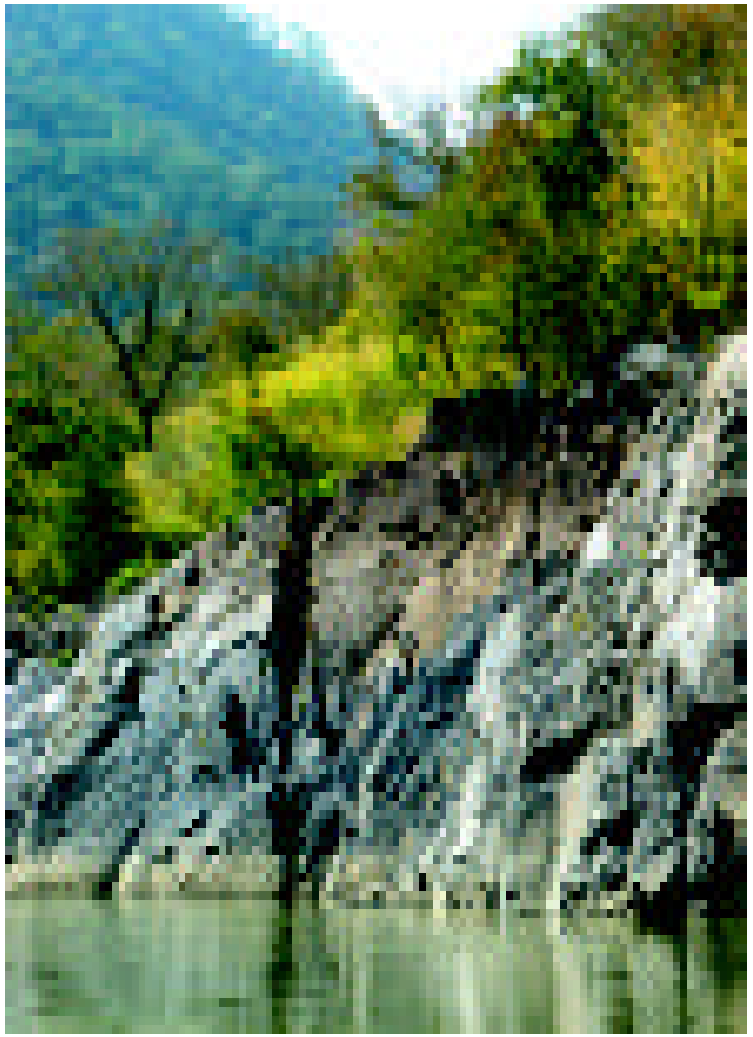

ฤๅสาละวินจะเปลี่ยนสี: *ผืนป่าและสายน้ำสาละวินมีระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน ในภาพเป็นผืนป่าและแม่น้ำที่จะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนดากวิน/ท่าตาฝั่ง ระบบนิเวศนี้คือต้นทุนที่จะไม่ถูกนับจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวิน*
ภาพ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๘ อิไตปู บาลูซอง ท่อก๊าซ ปากมูล
บทเรียนที่ต้องจดจำ

เขื่อนอิไตปูบนชายแดนประเทศบราซิล-ปารากวัย
ตัวอย่างความล้มเหลวของเขื่อนบนพรมแดนระหว่างประเทศ

ประเทศไทยกับประเทศพม่าจะร่วมกันสร้างเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์ท่ามกลางความแตกต่างของระบบการเมืองการปกครอง โครงการเขื่อนสาละวินมูลค่ากว่า ๒ แสนล้านบาทที่จะสร้างบนชายแดนซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมืออันดีระหว่างสองประเทศจะเป็นไปในรูปแบบใด จึงเป็นสิ่งที่หลายคนยังนึกภาพไม่ออก

เขื่อนอิไตปูเป็นเขื่อนบนพรมแดนที่ใหญ่ที่สุดในโลก แต่เขื่อนแห่งนี้มีการทุจริตมากที่สุดในโลก ทำให้ค่าก่อสร้างเพิ่มจาก ๓.๔ พันล้านเหรียญเป็น ๒ หมื่นล้านเหรียญ เบื้องหลังเขื่อนที่ดูงดงามนี้ก็คือผืนป่าดิบและแผ่นดินของกลุ่มชนพื้นถิ่นที่จมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำขนาดยักษ์

ข้อมูลจากเอกสารของ กฟผ. ซึ่งนำเสนอต่อคณะกรรมาธิการการต่างประเทศ วุฒิสภา เมื่อวันที่ ๑๒กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ ระบุว่า กฟผ. ได้อ้างถึงเขื่อนอิไตปูเป็นตัวอย่างของการสร้างเขื่อนบริเวณพรมแดนระหว่างประเทศ เนื่องจากเขื่อนแห่งนี้เป็นโครงการร่วมกันระหว่าง ๒ ประเทศ และตัวเขื่อนตั้งอยู่บนพรมแดนประเทศบราซิลและปารากวัย ในทวีปอเมริกาใต้ เขื่อนแห่งนี้นับว่าเป็นหนึ่งในเขื่อนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก แต่สิ่งที่ กฟผ. ไม่ได้กล่าวถึงก็คือ ประชาชนในทวีปอเมริกาใต้ต่างไม่ต้องการเขื่อนแห่งนี้ และไม่ต้องการเห็นเขื่อนแบบนี้เกิดขึ้นอีกในประเทศอื่น

นายเปาโล สกิลลิง นักข่าวชาวบราซิล และนายริคาร์โด คาเนส สมาชิกรัฐสภาปารากวัย ได้อธิบายถึงการก่อสร้างเขื่อนอิไตปูว่า "โครงการนี้จัดว่าเป็นโครงการที่มีการคอรัปชั่นครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของโลกทุนนิยม"

ในปี ๒๕๔๔ รัฐสภาอังกฤษมีรายงานเกี่ยวกับการพัฒนานานาชาติ โดยอ้างถึงโครงการเขื่อนอิไตปูในประเด็นเรื่องการทุจริตเป็นพิเศษระบุว่า "มีการวางแผนว่าจะใช้งบประมาณราว ๓.๔ พันล้านเหรียญสหรัฐเพื่อสร้างเขื่อนอิไตปูแต่เงินเหล่านี้กลับถูกตักตวงไปโดยผู้มีอำนาจทางการทหารทั้งชาวบราซิล และปารากวัยและพวกพ้อง ทำให้ค่าใช้จ่ายของโครงการพุ่งสูงขึ้นถึง ๒ หมื่นล้านเหรียญสหรัฐ เขื่อนอิไตปูทำให้ป่าแอตแลนติกผืนใหญ่ต้องจมอยู่ใต้น้ำและเป็นการทำลายป่าให้ราพนาสูรไปรวดเร็วที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศบราซิล ชนพื้นถิ่นกว่า ๔๒,๐๐๐ คนต้องอพยพเพราะเขื่อนแห่งนี้ด้วย "แผนอพยพอเมซอนเนีย" ซึ่งสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อกลุ่มชาติพันธุ์สองฝั่งแม่น้ำและป่าไม้ของทวีปแห่งนี้อีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นอ่างเก็บน้ำยังก่อให้เกิดโรคที่เกิดจากน้ำนิ่ง ที่เรียกว่า "bilharzias" ซึ่งไม่เคยมีใครเป็นโรคนี้มาก่อนการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสายนี้เลย"

แม้ว่าอิไตปูจะมีการคอรัปชั่นสูงมาก แต่ กฟผ. กลับระบุถึงผลประโยชน์แห่งรัฐที่ประเทศทั้ง ๒ จะได้จากการลงทุนร่วมกันเพียงด้านเดียวและนำมาเป็นตัวอย่างของเขื่อนสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า

เขื่อนอิไตปูจึงเป็นโครงการที่น่าจดจำว่าเป็นเขื่อนที่มีการทุจริตมากที่สุดในประวัติศาสตร์โลก และเป็นบทเรียนที่ชัดเจนที่สุดในโครงการพัฒนาบนพรมแดนที่นำมาซึ่งความหายนะทั้งทางสิ่งแวดล้อมและสังคม โดยเฉพาะผลกระทบต่อคนชายขอบ ประเทศไทยจึงควรนำบทเรียนเขื่อนอิไตปูมาใช้ทั้งสองด้าน เพื่อไม่ให้เขื่อนสาละวินสร้างความหายนะซ้ำรอยเขื่อนอิไตปู

บทเรียนจากเขื่อนบาลูชอง ในประเทศพม่า [๑]

การก่อสร้างเขื่อนบาลูชอง (Balu Chaung) ซึ่งมีชื่อเป็นทางการว่าเขื่อนมอบยี (Moebye) กั้นแม่น้ำบาลู เริ่มมีการศึกษาความเป็นไปได้ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐ หรือหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่นาน โดยบริษัทนิปปอนโคเออิ เขื่อนนี้นับเป็นโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำแห่งแรกและมีขนาดใหญ่ที่สุดของพม่า ด้วยปริมาณการผลิตมากถึงร้อยละ ๑๒-๑๗ ของกระแสไฟฟ้าทั้งประเทศ โครงการนี้ประกอบด้วยเขื่อนและโรงไฟฟ้าอย่างละสองแห่ง ได้รับเงินทุนสนับสนุนทั้งหมดจากรัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้การริเริ่มของบริษัทนิปปอน

[๑] Images Asia, Karenni Evergreen, Mekong Watch (2002).

โคเออิ โดยรัฐบาลญี่ปุ่นให้งบประมาณแก่รัฐบาลผ่านแผนฟื้นฟูหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เงินช่วยเหลือนี้ครอบคลุมการก่อสร้างโรงผลิตไฟฟ้าสองแห่ง เครือข่ายการส่งกระแสไฟฟ้า เขื่อนบาลูชอง และถนนเชื่อมต่อพื้นที่อีกหลายชุด กระแสไฟฟ้าจากเขื่อนส่งไปยังเมืองใหญ่ๆ ในพม่าเช่น ย่างกุ้ง มัณฑะเลย์ ฯลฯ

แม่น้ำบาลูไหลผ่านเมืองหล่อยก่อ เมืองหลวงของรัฐคะยา เป็นสาขาหลักของแม่น้ำปุ่น (Pawn River) ซึ่งเป็นสาขาใหญ่สายหนึ่งของแม่น้ำสาละวิน ตัวเขื่อนตั้งอยู่บนแม่น้ำบาลูบริเวณรอยต่อรัฐฉานและรัฐคะยาพื้นที่น้ำท่วมทั้งหมดอยู่ในเขตรัฐฉาน

ปัญหาที่เกิดจากโครงการเขื่อนบาลูชอง

ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและไม่ได้ค่าชดเชยใด ๆ

นับตั้งแต่ริเริ่มโครงการ ชาวคะยาถูกกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วมใดๆ ในกระบวนการตัดสินใจ ตลอดเวลากว่า ๔ ทศวรรษนับตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ ชาวคะยานับหมื่นคนต้องสูญเสียบ้าน ที่ดิน วิถีชีวิต รวมทั้งเสียชีวิตไปกับการก่อสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้าแห่งนี้ หลังจากโรงไฟฟ้าสร้างเสร็จ ชาวบ้านก็ไม่มีโอกาสได้ใช้ไฟฟ้าเหล่านี้ เพราะไฟฟ้าส่วนใหญ่ถูกส่งไปให้กับคนในเมือง

การบังคับโยกย้ายถิ่นฐานและการบังคับใช้แรงงาน

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๗ – พ.ศ.๒๕๑๒ ชาวบ้าน ๑,๗๔๐ ครอบครัวจาก ๑๑๔ หมู่บ้านถูกโยกย้ายออกจากพื้นที่สร้างเขื่อนบาลูชอง โดยไม่ได้รับค่าชดเชยใดๆ

เมื่อปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำในเขื่อนบาลูชอง ๒ เพิ่มถึงระดับเต็มในปี ๒๕๑๕ (เขื่อนบาลูชอง ๒ สร้างเสร็จก่อนเขื่อนบาลูชอง ๑) มีชาวบ้านกว่า ๘,๐๐๐ ครอบครัว ในเขตเมืองเปกอนต้องพลัดถิ่นฐาน และเมื่อเขื่อนบาลูชอง ๑ เริ่มการก่อสร้างในปีเดียวกัน ชาวบ้านอีกกว่าหลายพันคนต้องถูกบังคับโยกย้ายถิ่นฐานเพิ่มขึ้นโดยไม่ได้รับค่าชดเชย เขื่อนบาลูชอง ๑ สร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี ๒๕๓๕ สองปีก่อนหน้านั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ ในเขตหล่อยก่อหลายพันคนต้องสูญเสียบ้านเรือนไปโดยต้องย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ทางตอนเหนือของหล่อยก่อ

นับตั้งแต่เริ่มโครงการสร้างเขื่อน รัฐบาลทหารพม่าได้ดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานชาวบ้านจำนวนมาก รวมทั้งมีการบังคับใช้แรงงานจำนวนมากในการก่อสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้า จวบจนถึงวันนี้แม้เขื่อนและโรงไฟฟ้าจะสร้างเสร็จแล้ว แต่ชาวบ้านยังคงถูกทหารพม่าบังคับให้เป็นเสมือน "เครื่องตรวจกับระเบิดที่มีลมหายใจ" โดยให้ชาวบ้านเดินนำหน้าทหารพม่า หากมีกับระเบิด ชาวบ้านจะได้รับบาดเจ็บก่อน นอกจากนี้ชาวบ้านยังถูกบังคับใช้แรงงานอื่นๆ เช่น ทำรั้วล้อมแนวเสาและเฝ้าดูแลเสาไฟฟ้า และมีการกักขังหน่วงเหนี่ยวและทรมานประชาชน เพื่อข่มขู่เอาข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของพรรคก้าวหน้าแห่งชาติคะยา (เคเอ็นพีพี-KNPP) ในรอบพื้นที่โครงการเขื่อน และโรงไฟฟ้าแห่งนี้อยู่ตลอดเวลา

นอกจากการบังคับใช้แรงงานในโครงการเขื่อนและโรงไฟฟ้าแล้ว ชาวบ้านยังถูกทหารพม่าบังคับใช้แรงงานในด้านอื่นๆ อีกเช่นกัน ดังเช่น เมื่อเดือนกันยายนปี ๒๕๔๓ กองทัพรัฐบาลทหารพม่าได้สร้างกองบัญชาการใหม่ทางตะวันออกของเมืองหล่อยก่อ โดยบังคับใช้แรงงานชาวบ้านเป็นผู้ก่อสร้างและทำงานต่างๆ ให้กองทัพ

การเพิ่มขึ้นของกับระเบิด

เนื่องจากโรงไฟฟ้าบาลูชองตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีปฏิบัติการทางทหารอย่างเข้มข้นระหว่างรัฐบาลทหารพม่าและกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ รัฐบาลทหารพม่าจึงใช้กับระเบิดวางล้อมรอบพื้นที่โครงการเพื่อป้องกันการโจมตีจากกองกำลังกู้ชาติดังกล่าว นับตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ รัฐบาลทหารพม่าได้วางกับระเบิดไปเป็นจำนวนมากในแถบพื้นที่เมืองหล่อยก่อและบริเวณพื้นที่ก่อตั้งโรงไฟฟ้า ทำให้ชาวบ้านเสียชีวิตและบาดเจ็บจากกับระเบิดเป็นจำนวนไม่น้อย

ภาวะขาดแคลนน้ำและอาหาร

นับตั้งแต่สร้างเขื่อนเสร็จ ชาวบ้านต้องเผชิญปัญหาขาดแคลนน้ำในการเกษตรอย่างหนัก เนื่องจากรัฐบาลต้องการกักเก็บน้ำไว้ใช้สำหรับการผลิตไฟฟ้า โดยจำกัดการใช้น้ำของชาวบ้านในการทำการเกษตร ชาวนาคะยาได้รับผลกระทบอย่างสาหัสจากภาวะแห้งแล้งครั้งใหญ่ในปี ๒๕๔๑-๒๕๔๒ เพราะน้ำส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ปั่นไฟ ส่งผลให้ชาวบ้านจำนวนมากต้องเผชิญภาวะขาดแคลนน้ำและอาหาร

เหยื่อของการพัฒนา: *การสร้างเขื่อนบาลูชองในพื้นที่สู้รบทำให้กับระเบิดถูกฝังมากขึ้นเพื่อเป็นการป้องกันเขื่อน ผู้บริสุทธิ์ในรัฐคะยาจึงต้องเผชิญกับชะตากรรมที่มากับเขื่อนบาลูชองไม่สิ้นสุด ดังเช่น ชายในภาพที่สูญเสียขาจากการเหยียบกับระเบิด*
ภาพ: KEN

นอกจากชาวบ้านจะถูกถอนรากถอนโคนจากผืนดินเกิดและที่อยู่อาศัยแล้ว พวกเขายังถูกลิดรอนสิทธิเสรีภาพในการเดินทาง ยิ่งเพิ่มความยากลำบากจนแทบเป็นไปไม่ได้เลยที่จะออกไปหาที่ดินทำกินที่เหมาะสมแห่งใหม่ในหลายๆ พื้นที่ซึ่งชาวบ้านถูกบังคับให้ย้ายอยู่ใหม่นั้นก็ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกและหาอาหารจากธรรมชาติ

ภาวะบีบคั้นดังกล่าวส่งผลให้ชาวคะยาต้องกลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศหลายหมื่นคน ส่วนหนึ่งได้หลบหนีเข้ามาพักพิงในค่ายผู้ลี้ภัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอนของไทย

สถานการณ์ล่าสุด

เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๕ รัฐบาลญี่ปุ่นและรัฐบาลทหารพม่าได้ร่วมลงนามในข้อตกลงแลกเปลี่ยนการให้เงินช่อมแซมโรงไฟฟ้าบาลูชองแห่งที่ ๒ และโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยประเทศญี่ปุ่นมอบเงินช่วยเหลือ ๓.๕ พันล้านเยน (ประมาณ ๑,๐๖๐ ล้านบาท) แก่พม่าด้วยเหตุผลทางมนุษยธรรม แม้ว่าจะมีรายงานหลายชิ้นชี้ชัดว่าโครงการดังกล่าวนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนชาวคะยาอย่างกว้างขวางก็ตาม

เนื่องจากโรงไฟฟ้าตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการขัดแย้งและการสู้รบระหว่างรัฐบาลทหารพม่าและกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ การซ่อมแซมโรงไฟฟ้าจึงยิ่งเพิ่มความตึงเครียดและความขัดแย้ง และนำไปสู่การบังคับโยกย้ายถิ่นฐานเพิ่มเติม การวางกับระเบิดเพิ่มขึ้น การระดมกำลังทหารพม่าและการบังคับใช้แรงงานเพิ่มขึ้น

ตลอดเวลากว่า ๔ ทศวรรษที่ผ่านมา ประชาชนในรัฐคะยาได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่องและยังไม่มีวี่แววว่า จะสิ้นสุดลงเมื่อใด เมื่อเริ่มต้นดำเนินโครงการ ประชาชนไม่เคยมีส่วนร่วมรับรู้ถึงผลกระทบ และมีสิทธิตัดสินใจใดๆ ในโครงการพัฒนาที่กำลังผุดขึ้นในผืนดินของพวกเขาแม้แต่น้อย พวกเขาต้องถูกบังคับให้โยกย้ายถิ่นฐาน บังคับใช้แรงงาน รวมทั้งเสี่ยงชีวิตต่อการเหยียบกับระเบิดที่ทหารพม่าวางไว้เพื่อป้องกันกองกำลังกู้ชาติต่างๆ และเมื่อเขื่อนสร้างเสร็จ ชนพื้นถิ่นก็แทบไม่เคยได้ใช้ไฟฟ้าที่สร้างขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงตน ซ้ำร้าย น้ำที่เคยใช้ทำการเกษตรก็ลดน้อยลงจนไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ ชะตากรรมอันเลวร้ายที่เกิดขึ้นกับชาวคะยาจึงเป็นบทเรียนสำคัญที่เราควรนำมาใช้ใคร่ครวญไตร่ตรองก่อนดำเนินการพัฒนาใดๆ ในประเทศพม่า

ท่อก๊าซไทย–พม่า [๒]

"ถ้าไม่มีท่อก๊าซ ก็คงไม่ต้องมีทหารมากมายขนาดนี้
และพวกเราก็ไม่ต้องทำงานให้พวกทหาร
โครงการท่อก๊าซทำให้ชาวบ้านต้องตาย
ต้องทำงานให้กับทหารอย่างหนัก
และบางคนก็ต้องหนีออกจากหมู่บ้าน"

ผู้ลี้ภัยจากประเทศพม่าที่หนีออกมาจากเขตก่อสร้างท่อก๊าซ

โครงการท่อก๊าซยาดานาและเยตากุนเป็นโครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซจากแหล่งในทะเลอันดามันผ่านเขตป่าฝนในเทือกเขาตะนาวศรีทางตอนใต้ของประเทศพม่าเข้าสู่ประเทศไทย ก่อนหน้านั้นบริเวณเทือกเขาตะนาวศรีเป็นพื้นที่ที่แทบไม่เคยติดต่อสัมพันธ์กับกองทัพพม่าเลย แต่หลังจากมีโครงการนี้ ทหารพม่าก็เข้ามาประจำการเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

[๒] ข้อมูลจากรายงานของ EarthRights International

โครงการท่อก๊าซไทยพม่าในส่วนของแหล่งก๊าซยาดานาเป็นของบริษัท Total (ฝรั่งเศส) และบริษัทยูโนแคล (สหรัฐอเมริกา) ร่วมกับปตท. สผ. และ Myanmar Oil and Gas Enterprise (MOGE) ส่วนแหล่งก๊าซเยตากุนเป็นของบริษัทพรีเมียร์ ออยล์ (อังกฤษ) บริษัทเปโตรนาส (มาเลเซีย) บริษัทนิปปอน ออยล์ (ญี่ปุ่น) และปตท. สผ. และดำเนินการร่วมกับบรรษัทข้ามชาติอีกหลายแห่ง

การตกลงดำเนินโครงการร่วมกับรัฐบาลทหารพม่าเริ่มในช่วงปี ๒๔๓๓ โดยเริ่มส่งกำลังทหารเข้าไปในเขตก่อสร้างท่อก๊าซ การก่อสร้างท่อก๊าซยาดานาเริ่มเมื่อปี ๒๕๓๙ และกำหนดส่งก๊าซในปี ๒๕๔๑ แต่ไม่สามารถจัดส่งก๊าซได้เต็มพิกัดจนกระทั่งปี ๒๕๔๓ เนื่องจากความล่าช้าในการก่อสร้างโรงไฟฟ้าราชบุรี ส่วนท่อก๊าซเยตากุน เริ่มก่อสร้างในปี ๒๕๔๑ และเริ่มดำเนินการส่งก๊าซในปี ๒๕๔๓ โครงการท่อก๊าซนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งก๊าซให้กับโรงไฟฟ้าในประเทศไทยของ กฟผ. ที่ราชบุรี ไม่ได้ใช้ในประเทศพม่าทั้งๆ ที่ประเทศไทยยังมีพลังงานเหลือใช้ และต้องจ่ายค่าซื้อก๊าซจากโครงการนี้ในราคาที่สูงกว่าราคาตลาดและต้องจ่ายค่ารับก๊าซ (take or pay) ทั้งๆ ที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากก๊าซนี้ได้ ซึ่งทำให้ทหารพม่ามีงบประมาณซื้อเครื่องบินรบมิก ๒๙ ซึ่งมีสมรรถนะเทียบเท่ากับเอฟ ๑๖ ของไทยเพื่อเสริมความเข้มแข็งให้กองทัพ

โครงการไม่ส่งเสริมให้เกิดประชาธิปไตยในพม่าและสนับสนุนเงินทุนแก่เผด็จการทหาร

"(บริษัทพรีเมียร์ ออยล์)[๓] สมควรละอายในการกระทำของตัวเอง"

อองซาน ซูจี

โครงการท่อก๊าซไทย-พม่าเป็นการลงทุนจากต่างชาติที่ใหญ่ที่สุดในประเทศพม่า สร้างรายได้แก่รัฐบาลทหารพม่าสูงถึง ๔๐๐ ล้านเหรียญสหรัฐต่อปี ขณะที่รัฐบาลทหารพม่ายังคงยึดครองอำนาจโดยไม่สนใจประชาธิปไตยในประเทศและถูกคว่ำบาตรจากนานาประเทศเพราะเป็นรัฐบาลที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อประชาชนอย่างรุนแรง และถูกมองว่าเกี่ยวข้องกับการค้ายาเสพติด อองซาน ซูจี เคยขอร้องบริษัทต่างๆ ไม่ให้ลงทุนในประเทศพม่า เพราะในสายตาของประชาคมโลกเห็นว่าการดำเนินโครงการของบริษัทเหล่านี้เท่ากับเป็นการร่วมก่ออาชญากรรมในการบังคับใช้แรงงาน บังคับโยกย้ายถิ่นฐาน ข่มขืน ทรมาน และเข่นฆ่าประชาชนในพม่า

การว่าจ้างกองกำลังเพื่อคุ้มกันการก่อสร้าง

"เขาระบุอย่างตรงไปตรงมาว่าบริษัทต่างๆ ได้ว่าจ้างกองกำลังพม่าเพื่อคุ้มกันโครงการ และจ่ายค่าจ้างผ่านบริษัทเมียนมาร์ ออยล์ แอนด์ ก๊าซ (MOGE)"

โทรเลขของสถานทูตสหรัฐฯ
เกี่ยวกับคำกล่าวของนายโจแอล โรบินสัน บริษัทยูโนแคล

[๓] ถอนตัวจากการลงทุนในแหล่งก๊าซเยตากุนไปแล้วเนื่องจากแรงกดดันขององค์กรนานาชาติและผู้ถือหุ้น

เมื่อโครงการพัฒนามาถึง: *ในปี ๒๕๓๙ ระลอกคลื่นผู้พลัดถิ่นในภาคตะนาวศรีได้เกิดต่อเนื่องหลังจากทหารพม่าเข้ามาในช่วงที่มีโครงการท่อส่งก๊าซไทย-พม่า เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าประวัติศาสตร์นี้จะไม่ซ้ำรอยเดิม หากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวิน*
ภาพ: Committee for Internally Displaced Karen People

"ประเด็นเร่งด่วนของโครงการคือกองกำลังทหารจะ...
ต้องเพิ่มขึ้นหรือย้ายไปเพื่อทำให้ก่อสร้างโครงการได้"
การศึกษาผลกระทบโครงการท่อก๊าซเยตากุน

บริษัทต่างๆ รู้ตั้งแต่เริ่มโครงการแล้วว่าจำเป็นต้องมีความช่วยเหลือจากกองกำลังทหารพม่า ๓ ขั้นตอน คือ หนึ่งเข้าไปคุ้มกันพื้นที่ก่อนที่จะมีการก่อสร้างโดยใช้กำลังบังคับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และกระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนจำนวนนับไม่ถ้วน ขั้นที่สอง เมื่อมีการก่อสร้างบนชายฝั่ง เช่น ถนน และแคมป์ก่อสร้าง งานทั้งหมดถูกควบคุมโดยทหารพม่า โดยการบังคับใช้แรงงานชาวบ้านในท้องถิ่น และขั้นสุดท้าย ทหารพม่าส่งกำลังคุ้มกันท่อก๊าซ แม้จะไม่มีการจ่ายค่าคุ้มกันให้ทหารโดยตรง แต่บริษัทก็จ่ายผ่านบริษัทเมียนมาร์ ออยล์ แอนด์ก๊าซ ของพม่า

สิ่งที่บริษัทลงทุนรู้อยู่แก่ใจ

"ผมรู้ตั้งแต่วันแรกๆ ของโครงการแล้วว่าหน่วยทหารในพื้นที่บังคับใช้แรงงาน"
นายจอห์น อิมเล อดีตประธานบริษัทยูโนแคล

"สิ่งที่ผมรู้คือตั้งแต่ในช่วงแรกสุดของโครงการ ตั้งแต่เดือนแรกๆ เรารู้ว่ามีการบังคับใช้แรงงานโดยทหารพม่า"
นายไมเคิล ไวล์ลาร์ด หัวหน้าบริษัทโททาลประเทศพม่า

"การก่อสร้างค่ายและโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่จะทำโดยแรงงานที่จ่ายค่าจ้างต่ำ หรือแรงงานบังคับ เงื่อนไขที่รุนแรงนี้คือการใช้แรงงาน-ที่รวมทั้งเด็กเล็ก คำให้การของแรงงานเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญมากที่เราต้องหลีกเลี่ยงและตบตาว่าเป็นการทำงานโดยสมัครใจ"

การศึกษาผลกระทบโครงการท่อก๊าซเยตากุน

แม้บริษัทต่างๆ จะอ้างว่าพวกตนไม่รู้ว่าโครงการท่อก๊าซจะเกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน แต่บริษัทเหล่านี้ต่างก็รู้ดีถึงอันตรายในการทำงานร่วมกับรัฐบาลทหารพม่ามานานแล้ว ที่ปรึกษาบริษัทยูโนแคลได้บอกบริษัทถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนในเขตก่อสร้างท่อก๊าซ และทุกบริษัทก็รู้ว่าการก่อสร้างต้องใช้กองกำลังทหารพม่าเพื่อบังคับใช้แรงงานประชาชนในการก่อสร้างและเป็นลูกหาบจำนวนมาก แต่เอกสารของบริษัท TotalFinaElf กลับระบุว่าชาวบ้าน "ถูกว่าจ้างโดยกองทัพ" ซึ่งเป็นถ้อยคำที่สวยหรูและช่วยปกปิดความจริงที่ว่าชาวบ้านถูกบังคับใช้แรงงานได้เป็นอย่างดี

การทำลายล้างสิ่งแวดล้อม

โครงการนี้ยังส่งผลกระทบต่อผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งมีพืชและสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์อาศัยอยู่หลายชนิด รวมทั้งแรดเอเชียซึ่งอยู่ในภาวะอันตรายมาก โครงการดำเนินไปโดยไม่มีการศึกษาที่รอบด้านเพื่อลดผลกระทบต่อพืชและสัตว์ที่หายาก ยิ่งไปกว่านั้นชาวบ้านในพื้นที่ยังเห็นทหารพม่าเป็นผู้ไล่ยิงแรดเสียเอง กองทุนสัตว์ป่าโลก (WWF) ระบุว่าท่อก๊าซตัดผ่าน "ป่าที่เก็บความชุ่มชื้นผืนใหญ่ที่สุดในภูมิภาคอินโดจีน" ทหารพม่าและบริษัทต่างๆ ไม่เคยคำนึงถึงประเด็นเหล่านี้เลย และก่อสร้างถนน ตัดไม้ ฆ่าสัตว์ป่า ในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางสิ่งแวดล้อมในเขตโครงการ

การบังคับใช้แรงงานที่ยังไม่สิ้นสุด

"ในปี ๒๕๔๔ ผมต้องไปเป็นลูกหาบ ๑๐ ครั้ง... พวกเขามาตรวจตราความปลอดภัยของท่อก๊าซ พวกเราต้องหาบอาหาร อุปกรณ์ ให้พวกเขา และทำทุกอย่างที่พวกเขาต้องการ"

ผู้ลี้ภัยที่เพิ่งออกมาจากเขตท่อก๊าซ

แม้การก่อสร้างท่อก๊าซจะเสร็จสิ้นลง แต่ประชาชนยังคงถูกบังคับใช้แรงงานโดยทหารหน่วยคุ้มกันท่อก๊าซ จากการสัมภาษณ์ในช่วงหลายปีที่ผ่านมายืนยันได้ดีว่า ชาวบ้านยังคงถูกเกณฑ์ไปเป็นลูกหาบ ถูกทำร้ายร่างกาย และทิ้งไว้ให้ตายข้างทาง แต่บริษัทที่ร่วมลงทุนครั้งนี้กลับปฏิเสธข้อกล่าวหาและไม่ยอมแสดงความรับผิดชอบใดๆ

ประวัติศาสตร์ที่ต้องจำ: *ประวัติศาสตร์ของโครงการพัฒนาในพม่าที่คนพื้นถิ่นต้องจดจำก็คือการบังคับใช้แรงงานโดยไม่มีค่าจ้าง ในภาพเป็นผู้ถูกบังคับใช้แรงงานสร้างถนนสายหนึ่งในภาคตะนาวศรีเมื่อปี ๒๕๔๐*

ภาพ: EarthRights International

การเรียกร้องให้บริษัทออกมารับผิดชอบ

"เราหวังว่าบริษัทต่างชาติพวกนี้จะกลับไปทำธุรกิจในประเทศตัวเอง แล้วทหาร (พม่า) ก็จะได้กลับไปย่างกุ้ง"

ชาวบ้านในเขตท่อก๊าซ

ไม่มีบริษัทใดที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนครั้งนี้ออกมายอมรับความผิดของตนเอง แต่ผู้ลี้ภัยจากโครงการท่อก๊าซก็ได้พยายามใช้ระบบกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อเรียกร้องความยุติธรรม โดยฟ้องบริษัทยูโนแคล ประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี ๒๕๔๓

ผู้พิพากษาสหรัฐพบว่า "หลักฐานแสดงให้เห็นว่าก่อนที่จะเข้าร่วมโครงการนี้ บริษัทยูโนแคลรู้อยู่แล้วว่ารัฐบาลทหารพม่าจะกระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนชาวบ้านในท้องถิ่น โดยโครงการได้ว่าจ้างให้กองกำลังทหารพม่าเป็นผู้คุ้มกันโครงการ มีการบังคับใช้แรงงานชาวบ้าน และบังคับให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านอพยพเพื่อการดำเนินโครงการนี้ การกระทำดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรุนแรงและนับครั้งไม่ถ้วน บริษัทยูโนแคลรู้ และควรรู้ว่าทหารพม่าได้เคยทำ กำลังทำ และยังคงทำการ (ละเมิดสิทธิ) นี้มาโดยตลอด"

ปัจจุบันคดีความนี้กำลังอยู่ในศาล แม้ว่าหลักฐานการละเมิดสิทธิมนุษยชนจะชัดเจน แต่บริษัทยูโนแคลก็ยังไม่ถูกตัดสินลงโทษชาวบ้านยังคงต่อสู้เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมให้กับตนเองต่อไป

สามารถติดตามการดำเนินคดีนี้ได้ที่ www.earthrights.org

บทเรียนจากเขื่อนปากมูล[๙]

"ปากมูลเป็นกรณีพิเศษที่ผมไม่อยากพูด เพราะผมไม่เห็นด้วยกับปากมูล โครงการนี้เป็นโครงการที่ไม่คุ้มทุนเลย "

ดร.ปิยสวัสดิ์ อัมระนันทน์
อดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติ
หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ
จุดประกาย ๑๘ มกราคม ๒๕๔๖

เขื่อนปากมูลเป็นเขื่อนมีกำลังผลิต ๑๓๖ เมกะวัตต์ที่สร้างกั้นแม่น้ำมูนสาขาของแม่น้ำโขงในภาคอีสานของไทย โดย กฟผ. และการสนับสนุนทางการเงินจากธนาคารโลก เขื่อนแห่งนี้เริ่มก่อสร้างในปี ๒๕๓๔ แล้วเสร็จในปี ๒๕๓๗ ท่ามกลางการต่อสู้คัดค้านของชาวบ้านที่ส่วนใหญ่เป็นคนหาปลา

การสร้างเขื่อนแห่งนี้ไม่ได้จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบบริเวณที่มีการสร้างเขื่อน แต่ทำบริเวณตอนล่างลงไป ๑.๕ กิโลเมตร และเน้นไปที่จำนวนผู้อพยพเป็นหลัก การสร้างเขื่อนปากมูลจึงไม่มีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศของลำน้ำ เมื่อเกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศและการสูญเสียวิถีชีวิตก็ไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน รัฐ และธนาคารโลกเกิดขึ้นยาวนานนับทศวรรษจนกระทั่งปัจจุบัน

[๙] เรียบเรียงจาก World Commission on Dams (2002:a)

การสูญเสียวิถีชีวิต

ในปี ๒๕๔๓ คณะกรรมการเขื่อนโลก (World Commission on Dams-WCD) ได้เลือกกรณีเขื่อนปากมูลเป็น ๑ ใน ๘ กรณีศึกษาทั่วโลก ผลการศึกษาพบว่า หลังการสร้างเขื่อนปากมูล ชุมชนคนหาปลาที่อยู่เหนือเขื่อนและท้ายเขื่อนจับปลาได้น้อยลงร้อยละ ๕๐ - ๑๐๐ และปลาหลายชนิดหายไปจากแม่น้ำ จำนวนครัวเรือนที่ขึ้นอยู่กับการหาปลาบริเวณเหนือเขื่อนลดลงร้อยละ ๙๕.๖ - ๖๖.๗ นับตั้งแต่เขื่อนสร้างเสร็จ ชาวบ้านซึ่งเคยมีรายได้ที่ขึ้นอยู่กับการหาปลาไม่สามารถประกอบอาชีพเพื่อดำรงวิถีชีวิตได้ แม้ว่าจะมีการอบรมอาชีพให้ก็ตาม ชาวบ้านต้องต่อสู้ดิ้นรนหลายวิธีเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดจากการที่ความมั่นคงทางอาหารและรายได้ถูกทำลาย เช่น อพยพไปหางานเป็นแรงงานราคาถูกในเมือง

ชาวบ้านบางครัวเรือนต้องไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในเขตป่าสงวนหรือไม่ก็ในพื้นที่สาธารณะเนื่องจากเงินค่าชดเชยไม่เพียงพอต่อการซื้อที่ดินใหม่ ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจของประเทศทำให้ชาวบ้านไม่สามารถนำเงินค่าชดเชยมาลงทุนเพื่อทำการผลิตได้ รายได้จากการเกษตรได้ลดลงและสัตว์เลี้ยงก็ลดลงเนื่องจากชาวบ้านต้องขายทิ้งจากการเปลี่ยนอาชีพและพื้นที่เลี้ยงสัตว์ลดลง

นอกจากการหาปลาแล้ว การสูญเสียการเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวม เช่น ป่าไม้และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ก็เป็นอีกผลกระทบหนึ่ง โดยที่ไม่มีการจ่ายค่าชดเชยแก่ชาวบ้านที่สูญเสียพื้นที่เกษตรริมน้ำและป่าแต่อย่างใด

ความจริงของเขื่อนปากมูล: *แม้ว่าประเทศไทยจะได้รับการยอมรับว่าเป็นประเทศประชาธิปไตย แต่การต่อสู้เพื่อสิทธิ และวิถีชีวิตของชาวบ้านก็มักจบลงด้วยการถูกคุกคามหรือจับกุมคุมขัง ผู้หญิงและเด็กในภาพคือส่วนหนึ่งของชาวบ้าน ที่ถูกจับกุมมากกว่า ๒๐๐ คนในช่วงการชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดประตูเขื่อนถาวรเมื่อปี ๒๕๔๓*
ภาพ: หนังสือพิมพ์ข่าวสด

นับตั้งแต่เขื่อนสร้างเสร็จ คณะกรรมการหลายชุดถูกตั้งขึ้นมาเพื่อประเมินจำนวนและครอบครัวผู้ได้รับผกระทบจากการสูญเสียรายได้จากการหาปลา และมีชาวบ้าน ๖,๒๐๒ ครอบครัวที่เคยยื่นต่อคณะกรรมการว่าเคยประกอบอาชีพหาปลาและได้รับผลกระทบในเรื่องรายได้หลังการสร้างเขื่อนจนกระทั่งมีการจ่ายค่าชดเชยการสูญเสียอาชีพหาปลาในช่วง ๓ ปีของการสร้างเขื่อน โดยไม่มีการชดเชยการสูญเสียการหาปลาในระยะยาว

คณะกรรมการเขื่อนโลกพบว่า รายงานการสำรวจแผนสิ่งแวดล้อมในปี ๒๕๒๕ - ๒๕๒๖ ซึ่งจัดทำก่อนหน้าสร้างเขื่อนได้ระบุว่า จะมีชาวบ้านถูกอพยพ ๒๔๑ ครอบครัว แต่จำนวนผู้ที่ถูกอพยพจากเขื่อนปากมูลจริง ๆ มีถึง ๑,๗๐๐ ครัวเรือน ซึ่งไม่ได้ถูกระบุไว้ในรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ชาวบ้านพบว่าหลังการอพยพ ได้เกิดปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมามากมาย การสร้างเขื่อนทำให้สังคมแตกแยกและเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ในอดีตแม่น้ำมูนได้ทำหน้าที่เป็นเวทีของชีวิตสังคม เป็นที่ที่ชาวบ้านพบปะและปฏิสัมพันธ์กันและพัฒนาเครือข่ายทางสังคมที่แลกเปลี่ยนกัน งานประเพณีของส่วนรวมเคยถูกจัดตามริมฝั่งน้ำ แต่ปัจจุบันทำไม่ได้เพราะพื้นที่จัดงานจมอยู่ใต้น้ำ และส่วนหนึ่งมาจากความแตกแยกในชุมชน

นับตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนปากมูล ความขัดแย้งทางความคิดและผลประโยชน์ได้เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านที่คัดค้านเขื่อนและกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน ความขัดแย้งเกิดขึ้นอย่างรุนแรงระหว่างที่มีการประท้วงและชุมนุมเรียกร้องค่าชดเชย ผู้ที่ได้รับผลกระทบมักจะถูกกล่าวหาโจมตี ความขัดแย้งในพื้นที่ได้ทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจและเกิดความร้าวฉานลึกๆ ในสังคม

การไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

คณะกรรมการเขื่อนโลกพบว่า ปัญหาที่สำคัญของเขื่อนปากมูลก็คือ การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินโครงการ และการแก้ไขผลกระทบ ซึ่งดำเนินการโดยไม่มีข้อมูลพื้นฐานที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับปลาและการหาปลา ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการวิตกกังวลและมีการถกเถียงกันมากที่สุด การขาดข้อมูลพื้นฐานที่เหมาะสมจึงหมายถึงการที่ชาวบ้านจำนวนมากลุกขึ้นมาอ้างสิทธิเพื่อการชดเชยซึ่งไม่ได้รับการพิจารณามาก่อน ซึ่งเท่ากับว่าหนทางเดียวที่เป็นไปได้สำหรับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบก็คือการประท้วงอันยาวนาน

คณะกรรมการเขื่อนโลกได้ชี้ว่า สาเหตุดังกล่าวทำให้ "เขื่อนปากมูลติดอยู่กับปลักตมของความขัดแย้ง ที่ยืดเยื้อยาวนานระหว่างชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ เจ้าของโครงการ และรัฐบาล การกีดกันชาวบ้านออกไปจากกระบวนการตัดสินใจได้ทำให้เกิดการชุมนุม การประท้วง และการเผชิญหน้าที่ยาวนาน"

นอกจากนั้น เมื่อมีการชุมนุมเพื่อเรียกร้องสิทธิ ชาวบ้านและนักพัฒนาเอกชนก็มักถูกดำเนินคดี เงินค่าชดเชยจึงไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในการสู้คดีในชั้นศาล หลายคนต้องหมดตัวเพราะจำต้องขายทั้งสัตว์เลี้ยงและที่ดินมาเป็นค่าใช้จ่ายดังกล่าว

ปัจจุบัน การต่อสู้เพื่อแม่น้ำและชีวิตของชาวปากมูนยังคงดำรงอยู่

การต่อสู้ของชาวบ้านนั้น แท้ที่จริงแล้ว คือการเรียกร้องให้คืนแม่น้ำมูนกลับมา โดยเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดประตูเขื่อนถาวรเพื่อให้ปลาเดินทางเข้ามาแม่น้ำมูนเหมือนก่อนหน้าการสร้างเขื่อน ซึ่งนั่นเป็นหลักประกันของความยั่งยืนของชีวิตและชุมชน

เขื่อนปากมูลล้มเหลวทุกด้าน

คณะกรรมการเขื่อนโลกสรุปว่า "หากเป็นสถานการณ์ปัจจุบันแล้ว เขื่อนปากมูลคงไม่สามารถสร้างขึ้นมาได้" นั่นเพราะว่า "เขื่อนปากมูล ล้มเหลวในทุกด้าน" แม้แต่ด้านเศรษฐกิจเอง เขื่อนก็ล้มเหลว เนื่องจากต้นทุนก่อสร้างเขื่อนได้เพิ่มขึ้นจาก ๓,๘๘๐ ล้านบาท เป็น ๖,๖๐๐ ล้านบาท โดยที่ยังไม่รวมค่าแก้ปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านบาท

ขณะที่ผลประโยชน์ด้านชลประทานของเขื่อนนั้นไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เพราะ "พื้นที่ชลประทานของเขื่อนไม่มีความชัดเจน"

ส่วนการผลิตไฟฟ้านั้น ผลิตได้กระปิดกระปรอยเนื่องจากน้ำเหนือเขื่อนไม่แน่นอนจากการที่เขื่อนแห่งนี้เป็นเขื่อนแบบน้ำไหลผ่าน คณะกรรมการเขื่อนโลกพบว่า "เครื่องผลิตกระแสไฟฟ้า ๑๓๖ เมกกะวัตต์นั้น เดินเครื่องได้เพียง ๔๐ เมกกะวัตต์เท่านั้น"

๙ ข้อเสนอแนะและทางเลือก : จะหลีกเลี่ยงโศกนาฏกรรมนี้ได้อย่างไร

ในการพิจารณาโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวิน หลักการพื้นฐานที่สังคมไทยควรร่วมกันผลักดันให้เกิดเป็นนโยบายที่สถาบันการเงิน รัฐไทย นักสร้างเขื่อน บริษัทอุตสาหกรรมเขื่อน และผู้ที่เกี่ยวข้อง ตระหนักและปฏิบัติก็คือ

ประการแรก พม่าต้องเป็นประชาธิปไตยและสิทธิของชนพื้นถิ่นได้รับการรับรอง

ผู้คัดค้านเขื่อนในประเทศพม่าจะต้องเผชิญกับอุปสรรคอันใหญ่หลวง ไม่ว่าจะเป็นเผด็จการทหารที่ฝังรากลึกได้เหยียบย่ำความปรารถนาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่จะปกครองตนเอง ระบบการปกครองที่ตอบสนองการคัดค้านโดยการสังหาร ความไม่โปร่งใสในการให้เงินทุนแก่โครงการ และนโยบาย "ความร่วมมือเชิงสร้างสรรค์" ที่สนใจแต่ประโยชน์ของตนเองที่ผลักดันโดยรัฐบาลและบริษัทเอกชน

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชุมชนของชนพื้นถิ่น และองค์กรระหว่างประเทศก็ประสบความสำเร็จในการขับเคลื่อนความท้าทายต่อโครงการเขื่อนบนแม่น้ำสาละวิน ความท้าทายนี้คือการอุทธรณ์ต่อมโนธรรมของรัฐบาล สถาบันการเงิน ประชาชนชาวไทย สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และยุโรป เพื่อหลีกเลี่ยงการมีส่วนร่วมในอาชญากรรมสิทธิมนุษยชนร่วมกับทหารพม่า หลีกเลี่ยงการข้องเกี่ยวกับเขื่อนบนแม่น้ำสาละวิน และช่วยป้องกันโศกนาฏกรรมนี้ก่อนที่มันจะขยายตัว ประชาชนชาวไทยใหญ่ คะยา กะเหรี่ยง ฯลฯ ต้องเสี่ยงกับอันตรายหากพวกเขาเหล่านั้นลุกขึ้นมาคัดค้านสิ่งที่จะมาทำลายชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่เคยพึ่งพา

เราจึงควรร่วมกันผลักดันให้เกิดสิ่งต่อไปนี้ ก่อนที่จะมีการตัดสินใจกรณีเขื่อนสาละวินทั้งบนชายแดนไทย-พม่าและเขื่อนท่าซาง

๑) ก่อนที่จะดำเนินโครงการเขื่อนใดๆ ร่วมกับประเทศพม่าต้องแน่ใจได้ว่าประเทศพม่ามีสันติภาพที่มั่นคงบนฐานการเมืองระหว่างรัฐบาลทหารพม่าฝ่ายค้านและชนชาติต่างๆ ที่สนับสนุนประชาธิปไตยในพม่า

๒) ต้องมีหลักประกันว่าพรรคสันนิบาตเพื่อประชาธิปไตย (National League for Democracy) ภายใต้การนำของ อองซาน ซูจี ซึ่งเป็นพรรคที่ได้รับเลือกตั้งมากที่สุดจากประชาชนในประเทศพม่าอย่างถูกต้องตามกฎหมายสามารถเข้าถึงข้อมูลทั้งหมดของโครงการ รวมทั้งได้รับการปรึกษาหารือในฐานะเท่าเทียมกันกับรัฐบาลทหารพม่าในโครงการพัฒนาใดๆ ทุกโครงการที่ทั้งสองประเทศดำเนินการร่วมกัน

๓) ควรทำให้แน่ใจได้ว่าโครงการพัฒนาใดๆ ที่จะดำเนินการร่วมกับประเทศพม่า จะไม่ช่วยเพิ่มอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน หรือด้านยุทธปัจจัยให้แก่รัฐบาลทหารพม่าซึ่งเป็นผู้สร้างความเสียหายและทำร้ายประชาชนในประเทศพม่ามาเป็นเวลายาวนาน สิ่งเหล่านี้จะทำลายคุณงามความดีที่ประเทศไทยและประชาคมโลกสั่งสมมายาวนานจากการให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยจากประเทศพม่ามาโดยตลอด

๔) ควรเลี่ยงที่จะร่วมก่ออาชญากรรมละเมิดสิทธิมนุษยชน ซ้ำรอยเดิมกับบริษัทที่เกี่ยวข้องกับโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า ซึ่งจนถึงขณะนี้ บริษัทที่เกี่ยวข้องกับโครงการดังกล่าวบางบริษัทยังคงถูกดำเนินคดีอยู่ในชั้นศาล

๕) ควรให้การคุ้มกันแก่ผู้ลี้ภัยทุกคนที่หนีการคุกคามจากทหารพม่าเข้ามายังประเทศไทย รวมไปถึงผู้ลี้ภัยจากรัฐฉานซึ่งจำนวนไม่น้อยเป็นผู้อพยพมาจากพื้นที่ในโครงการสร้างเขื่อนท่าซาง นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังไม่ควรผลักดันให้ผู้ลี้ภัยเหล่านี้กลับคืนประเทศพม่า จนกว่าจะเกิดสันติภาพที่แท้จริงในประเทศพม่า

๖) ประชาชนในค่ายผู้ลี้ภัยประเทศไทย ซึ่งอพยพมาจากพื้นที่ใกล้โครงการสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่าและเขื่อนท่าซางในประเทศพม่าควรมีโอกาสได้เข้าถึงข้อมูลทั้งหมดของโครงการและมีโอกาสร่วมตัดสินใจก่อนรัฐบาลทั้งสองประเทศจะดำเนินการโครงการใด ๆ

๗) องค์กรอิสระ เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติของไทยควรศึกษาถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนซึ่งกระทำกับประชาชนในพื้นที่ที่วางแผนจะสร้างเขื่อน โดยสามารถทำการศึกษาจากผู้ลี้ภัยที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย

๘) ก่อนตัดสินใจสร้างเขื่อนและผันน้ำสาละวิน ต้องจัดให้มีการศึกษาผลกระทบทุกด้านที่ครอบคลุมถึงประเด็นนิเวศวิทยา การเกษตร ประมง ป่าชายเลน และน้ำอุปโภคบริโภค รวมทั้งผลกระทบทางสังคม ครอบคลุมบริเวณที่จะสร้างเขื่อนในรัฐฉาน รัฐคะยา รัฐกะเหรี่ยง ประเทศไทย ไปจนถึงพื้นที่ท้ายน้ำในเขตสามเหลี่ยมปากแม่น้ำสาละวิน การศึกษานี้ควรดำเนินการโดยคณะกรรมการอิสระที่ได้รับความเห็นชอบจากทุกฝ่าย รวมถึงตัวแทนองค์กรด้านสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมที่ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวิน และตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่จะได้รับผลกระทบ

ประการที่สอง โครงการต้องได้รับการยอมรับจากสาธารณะ

เนื่องจากโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวินจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชนพื้นถิ่นสองฟากฝั่งแม่น้ำสาละวิน ดังนั้นจึงต้องมีการรับรองสิทธิระบุถึงความเสี่ยง และปกป้องระบบกรรมสิทธิ์ของผู้ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะกลุ่มชนพื้นถิ่นและชนเผ่า ผู้หญิงและกลุ่มผู้ด้อยโอกาสอื่นๆ

ผู้ที่จะได้รับผลกระทบจากเขื่อนสาละวินทั้งฝั่งไทย และรัฐต่างๆ ในพม่าต้องมีสิทธิในการเข้าถึงข้อมูล การให้คำปรึกษาทางกฎหมาย และการสนับสนุนด้านอื่นๆ ให้สามารถเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจโดยมีข้อมูลที่พร้อมและเข้าใจในโครงการ จะต้องกำหนดกลไกและกระบวนการตัดสินใจเพื่อช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยการได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างพอเพียง เพื่อนำไปสู่การยอมรับการตัดสินใจหลักๆ ที่สามารถแสดงให้เห็นได้ชัดเจน

เขื่อนสาละวินจะสร้างได้ก็ต่อเมื่อมีหลักฐานว่า โครงการนี้ได้รับการยินยอมจากผู้ได้รับผลกระทบทั้ง ๒ ประเทศที่เกิดจากการเจรจาตกลงในกระบวนการที่โปร่งใสและเปิดเผย โดยต้องได้รับทราบข้อมูลที่เป็นอิสระและล่วงหน้า โดยดำเนินการผ่านองค์กรทางการหรือไม่เป็นทางการที่เป็นตัวแทนของกลุ่มคนเหล่านี้

การตัดสินใจกรณีเขื่อนและผันน้ำสาละวินต้องให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ และประเด็นทางสังคมและสุขภาพในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญยิ่งของโครงการ

หลักเกณฑ์เชิงนโยบายนี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนสาละวิน เช่น นักการเมือง นักสร้างเขื่อน ผู้บริหารแหล่งเงินทุนที่จะสนับสนุนการสร้างเขื่อน ฯลฯ ควรจะใช้ในการกำหนดกระบวนการตัดสินใจ

ประการที่สาม การจัดการแม่น้ำสาละวินต้องยั่งยืนและเป็นธรรม

แม่น้ำสาละวินเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงวิถีชีวิตของชนพื้นถิ่นหลากหลายเผ่าพันธุ์ และแม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ที่ยาวที่สุดสายเดียวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังไหลอย่างอิสระ จนกระทั่งรัฐบาลไทยได้มีมติ ครม.วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓ ประกาศให้แม่น้ำสาละวินชายแดนไทยพม่าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ

ทุกฝ่ายจำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงหน้าที่ คุณค่า และความจำเป็นของแม่น้ำสายนี้ รวมทั้งวิถีชีวิตและชุมชนที่ต้องพึ่งพาแม่น้ำสายนี้ โครงการใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับอนาคตของผู้คนและแม่น้ำสาละวินจึงต้องตั้งอยู่บนการเคารพสิทธิและตระหนักถึงความมั่นคงของวิถีชีวิตและชุมชนที่พึ่งพิงแม่น้ำสายนี้เป็นหลัก

ประการที่สี่ การปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐

สำหรับทางฝั่งไทย โครงการเขื่อนสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า และโครงการผันน้ำสาละวิน จะต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ ดังนี้

๑) ปฏิบัติตามมาตรา ๕๖ วรรค ๒ ที่ระบุว่า "การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้องค์กรอิสระที่ประกอบด้วยองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นชอบก่อนการดำเนินการดังกล่าว"

๒) เคารพสิทธิต่างๆ และความคิดเห็นของผู้ได้รับผลกระทบรวมทั้งสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา ๔ ระบุว่า "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง"

มาตรา ๕๘ ระบุว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น..."

มาตรา ๕๙ ระบุว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ และรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุมัติการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ"

ประการที่ห้า ต้องมีการประเมินทางเลือกอย่างรอบด้าน

ก่อนที่จะมีการพิจารณาโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวินจะต้องมีการประเมินทางเลือกที่รอบด้านทั้งในเรื่องพลังงานและน้ำโดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศหลักที่คาดว่าจะรับไฟฟ้าจากเขื่อนท่าซาง และเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า รวมทั้งน้ำจากการผันน้ำสาละวิน

การจัดการพลังงานและน้ำควรมีการศึกษาเพื่อเป็นทางเลือกควบคู่กันไปกับการเสนอเขื่อนและผันน้ำสาละวิน ดังต่อไปนี้

ด้านพลังงาน

เป็นที่ทราบกันดีว่า ขณะนี้ประเทศไทยมีกำลังการผลิตไฟฟ้าสำรองมากกว่า ๔๐ เปอร์เซ็นต์ นั่นหมายความว่าในขณะนี้ประเทศไทยไม่ได้มีปัญหาการขาดแคลนพลังงานแต่ประการใด อย่างไรก็ตาม หากจะหาทางออกในกรณีของการจัดการพลังงานในอนาคต ทางเลือกที่ควรจะดำเนินการมีดังนี้

๑) ทางออกที่ปฏิบัติได้ทันที

ทางออกในระยะสั้นซึ่งประเทศไทยสามารถปฏิบัติได้ทันทีก็คือการปรับปรุงและใช้ประโยชน์จากโรงไฟฟ้าที่มีอยู่แต่ยังไม่ได้ใช้ หรือใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ เช่น โรงไฟฟ้าพลังน้ำลำตะคองแบบสูบกลับ จ.นครราชสีมา ที่มีงบประมาณก่อสร้างในตอนอนุมัติสูงกว่า ๒๐,๐๐๐ ล้านบาท มีกำลังผลิตติดตั้ง ๑,๐๐๐ เมกะวัตต์ ก่อสร้างแล้วเสร็จตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ แต่ปัจจุบันยังไม่ได้ดำเนินการผลิตไฟฟ้าตามเป้าหมาย ปัจจุบัน ยังมีเขื่อนผลิตไฟฟ้าที่สร้างไปแล้วในประเทศไทยอีกมากที่ยังไม่ได้ผลิตไฟฟ้าตามที่วางแผนไว้เมื่อก่อสร้างโครงการ

อีกทางเลือกหนึ่งที่เป็นไปได้สูง มีค่าใช้จ่ายต่ำ และเป็นการใช้พลังงานอย่างยั่งยืน คือการจัดการด้านความต้องการ (Demand-Side Management) โดยส่งเสริมให้ผู้บริโภค รวมทั้งภาคอุตสาหกรรมลดการใช้ไฟฟ้าลงและใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการส่งเสริมให้ผู้บริโภคเปลี่ยนมาใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าแบบประหยัดไฟ ซึ่งรัฐเป็นผู้ลงทุนส่งเสริมอย่างจริงจัง หากใช้วิธีการนี้ประเทศไทยจะสามารถประหยัดพลังงานไฟฟ้าลงได้ ๓๐๐ เมกะวัตต์ต่อปี ใช้เวลาเพียงประมาณ ๑๐-๑๕ ปีก็จะเท่ากับไฟฟ้าที่ได้จากเขื่อนสาละวิน วิธีการนี้เป็นวิธีที่ต้นทุนถูกกว่าการสร้างเขื่อนสาละวิน และไม่ต้องตามแก้ปัญหาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม สังคม และความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น

๒) ทางออกในระยะยาว

ทางเลือกอื่นที่ไม่ใช่โครงการโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ด้วยระบบรวมศูนย์

เราควรยอมรับว่าที่ผ่านมาการจัดการพลังงานในประเทศไทย เป็นการจัดการแบบรวมศูนย์ การจัดการแบบนี้มีความผิดพลาด และไม่ได้สร้างประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ประชาชนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตชนบท ซึ่งการขยายระบบสายส่งไปสู่คนเหล่านี้ใช้งบประมาณสูง และไม่มีใครอยากทำ ดังนั้นคำตอบที่ดีที่สุดคือโครงการขนาดเล็กที่ไม่รวมศูนย์ เพื่อขยายโอกาสให้คนในชนบทได้ใช้ไฟฟ้า ตัวอย่างโครงการเหล่านี้ เช่น พลังงานชีวภาพ ก๊าซชีวภาพ โรงไฟฟ้าขนาดเล็กจากพลังงานน้ำ พลังงานลม และพลังงานแสงอาทิตย์

พลังงานลมเป็นแหล่งพลังงานหมุนเวียนที่เติบโตเร็วที่สุด และมีค่าใช้จ่ายไม่แพงเมื่อเทียบกับพลังงานจากก๊าซ ถ่านหินและน้ำมัน หรือพลังงานจากเขื่อนขนาดใหญ่ สมาคมพลังงานลมยุโรปประเมินว่าภายในปี ๒๕๖๓ กำลังผลิตติดตั้งของพลังงานลมจะสูงถึง ๑.๒ ล้านเมกะวัตต์ หรือเกือบ ๒ เท่าของกำลังผลิตจากเขื่อนในปัจจุบัน

พลังงานแสงอาทิตย์แม้จะเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังเป็นปริมาณที่ต่ำ ต้นทุนของพลังงานแสงอาทิตย์ลดลงกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาและต้องลดอีก ๕๐-๗๕ เปอร์เซ็นต์เพื่อให้สามารถแข่งขันกับพลังงานไฟฟ้าจากถ่านหินได้ แม้ว่าเทคโนโลยีนี้จะไม่สามารถป้อนกระแสไฟเข้าสู่วงจรพลังงานได้ในระยะสั้น แต่ศักยภาพในระยะยาวจะมีอยู่ค่อนข้างสูง

ทางเลือกอื่นในการผลิตพลังงานสะอาด เครื่องปั่นไฟพลังงานชีวภาพ ระบบพลังงานมหาสมุทร เช่น พลังงานจากคลื่นทะเล และจากกระแสน้ำขึ้นน้ำลง

นอกจากนี้ โรงไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็ก (กำลังผลิตติดตั้งต่ำกว่า ๑๐ เมกะวัตต์) ก็อาจเป็นทางเลือกหนึ่ง เพราะสามารถสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่น ใช้ทุนและอุปกรณ์ในท้องถิ่น และมีผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมน้อยมาก

โครงการดังกล่าวข้างต้นนั้น แน่นอนว่าจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการปฏิวัตินโยบายด้านพลังงานของไทยให้ก้าวพ้นไปจากการสร้างโครงการโรงไฟฟ้าที่ใหญ่เข้าไว้ก่อน บนฐานคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ว่าโครงการยิ่งใหญ่เท่าใดก็ยิ่งดี

ด้านการจัดการน้ำ

สำหรับทางเลือกในการจัดการน้ำแทนการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินลงลุ่มเจ้าพระยา ซึ่งใช้งบประมาณสูงและยังไม่มีคำตอบได้ว่า จะเกิดหายนะในระยะยาวทั้งทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างไร มีดังนี้

๑) การจัดการน้ำแบบไม่รวมศูนย์

ทางออกที่ดีที่สุดสำหรับการจัดการน้ำที่เป็นธรรมและครอบคลุมถึงคนจนก็คือ การจัดการน้ำขนาดเล็กแบบไม่รวมศูนย์ อาทิ ระบบเหมืองฝายขนาดเล็ก ระบบกักเก็บน้ำที่อาศัยน้ำฝน เพราะลงทุนต่ำ และเหมาะสมสำหรับการจัดหาน้ำให้ประชาชนในชนบทซึ่งต้องการน้ำสำหรับการเกษตร สัตว์เลี้ยง และใช้ในครัวเรือน

ระบบการจัดการน้ำขนาดเล็กเหล่านี้ สามารถดำเนินการได้โดยชุมชน ใช้งบประมาณเพียงเสี้ยวเดียวของการลงทุนโครงการผันน้ำสาละวินลงเขื่อนภูมิพล อีกทั้งองค์กรจากภายนอกไม่สามารถเข้ามาหาผลประโยชน์ทั้งทางการเงินและการเมืองได้

๒) การเพิ่มประสิทธิภาพระบบชลประทาน

ในปัจจุบัน ลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นลุ่มน้ำที่มีการสร้างเขื่อนมากที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคอุษาคเนย์ไม่ได้ขาดแคลนน้ำแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับมีน้ำเหลือใช้มากมายโดยเห็นได้จากในฤดูฝน เขื่อนจำนวนมากต้องเร่งปล่อยน้ำออกมาเนื่องจากมีน้ำล้นเขื่อน

ปัญหาน้ำในลุ่มเจ้าพระยาก็คือ ยิ่งมีการพัฒนาระบบชลประทานมากเท่าใด การขาดแคลนน้ำก็เพิ่มมากขึ้นเป็นทวีคูณเนื่องจากประสิทธิภาพของระบบชลประทานในลุ่มเจ้าพระยามีประมาณ ๒๔% เท่านั้น นั่นหมายความว่าน้ำที่มี ๑๐๐ ลิตร จะสูญเสียไปจากระบบชลประทานที่ไร้ประสิทธิภาพถึง ๗๖ ลิตร

หากมีการปรับปรุงระบบชลประทานในลุ่มเจ้าพระยา ก็จะแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่จำเป็นต้องดำเนินโครงการผันน้ำสาละวิน

ข้อเสนอแนะและทางเลือกทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นความจำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้นก่อนที่จะตัดสินใจในกรณีโครงการเขื่อนสาละวินทั้งบริเวณ ท่าซาง และบนพรมแดนไทย-พม่า รวมไปถึงโครงการผันน้ำจากสาละวินลงสู่ลุ่มเจ้าพระยา ทั้งนี้เพื่อให้การตัดสินใจไม่ก่อให้เกิดหายนะทางสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการละเมิดสิทธิมนุษชนของชนพื้นถิ่นในลุ่มน้ำสาละวิน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (๒๕๔๖) ข้อมูลโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำสาละวินชายแดน ไทย-พม่า นำเสนอต่อคณะกรรมาธิการการต่างประเทศ วุฒิสภา. ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖.

กฤช เหลือลมัย (๒๕๓๖) "บ้านเชียง ตำนานคนขุดคนของโบราณคดีแอ่งสกลนคร" สารคดี, ฉบับที่ ๙๗ (มีนาคม) ๙๓-๙๔.

เครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทยใหญ่ (๒๕๔๕), ใบอนุญาตข่มขืน. กรุงเทพฯ.

เทียรี ฟาลีส์ (๒๕๔๔) "ชีวิตที่ต้องเยียวยาของชนกลุ่มน้อยผู้พลัดถิ่นในพม่า" สารคดี, ฉบับที่ ๑๙๗ (กรกฎาคม).

มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งรัฐฉาน (๒๕๔๑), ผู้ถูกช่วงชิง: ประเด็นการบังคับการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและการสังหารโหดที่อยู่นอกเหนือกฎหมายในรัฐฉาน. เมษายน.

ยุทธ เดชคำรณ (๒๕๑๐), ล่องแก่งแม่น้ำปิง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

ศูนย์วิจัยป่าไม้ (๒๕๓๔), รายงานการจัดทำแผนปฏิบัติการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำสาละวิน.

ภาษาอังกฤษ

ADB (2002) GMS Development Matrix .

Burmese Border Consortium (2002), Internally Displaced People and Relocation Sites in Eastern Burma

EarthRights International (1996), Destructive Engagement.

EPDC (1980) Supplementary.

Images Asia, Karenni Evergreen, Mekong Watch (2002), Empowering Oppressors?. (draft).

Japan International Corporation Agency (1987), Master Plan Study Report on Nam Yuam River Basin Hydroelectric Development Project, March.

McCully, P. (1996), Silence Rivers : the Ecology and Politics of Large Dams. London and New York: Zed book Ltd, In association with International River Network.

Pardy, R., et. al. (1987), Purari Overpowering PNG. International Development Action for Purari Action Group, Fitzroy: Globe Press.

Refugees International (2002), No Safe Place. April.

World Commission on Dams (2000:a), Mun/Mekong River Basin, Pak Mun Case Study a Final Report. Johansesburg: World Commision on Dams.

_____ (2000:b), Dams and Development A New Framework for Desicion-Making. London: Earth Scan.

ภาษาญี่ปุ่น

Sumi K. (1989), ODA Eniyo no Genjitsu (ODA-Reality of Aid), Tokyo. Iwanami.

หนังสือแปล

ลารูช, เอช. แอล. (๒๕๓๒) "ความเป็นมาและจุดมุ่งหมายโดยย่อของ GIF Club of DK - KAI",ชมรมอาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแก่ประชาชน ในพระบรมราชูปถัมภ์ (แปล), คลองกระกับการพัฒนาประเทศไทย. เอกสารประกอบ การประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง คลองกระกับการพัฒนาประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๓๐-๓๑ มีนาคม: น.๑๐๖-๑๑๓.

หนังสือพิมพ์ภาษาไทย

กรุงเทพธุรกิจ, ๑๘ มกราคม ๒๕๔๖

กรุงเทพธุรกิจ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖

ผู้จัดการ, ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

มติชน, ๖ มกราคม ๒๕๔๖

หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ

Bangkok Post, April 9, 2003

เว็บไซต์

http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm200001/cmselect/cmintdev/39/39ap06.htm

ภาคผนวก

๘ อิไตปู บาลูซอง ท่อก๊าซ ปากมูล
บทเรียนที่ต้องจดจำ

เขื่อนอิไตปูบนชายแดนประเทศบราซิล-ปารากวัย
ตัวอย่างความล้มเหลวของเขื่อนบนพรมแดนระหว่างประเทศ

ประเทศไทยกับประเทศพม่าจะร่วมกันสร้างเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์ท่ามกลางความแตกต่างของระบบการเมืองการปกครอง โครงการเขื่อนสาละวินมูลค่ากว่า ๒ แสนล้านบาทที่จะสร้างบนชายแดนซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมืออันดีระหว่างสองประเทศจะเป็นไปในรูปแบบใด จึงเป็นสิ่งที่หลายคนยังนึกภาพไม่ออก

เขื่อนอิไตปูเป็นเขื่อนบนพรมแดนที่ใหญ่ที่สุดในโลก แต่เขื่อนแห่งนี้มีการทุจริตมากที่สุดในโลก ทำให้ค่าก่อสร้างเพิ่มจาก ๓.๔ พันล้านเหรียญเป็น ๒ หมื่นล้านเหรียญ เบื้องหลังเขื่อนที่ดูงดงามนี้ก็คือผืนป่าดิบและแผ่นดินของกลุ่มชนพื้นถิ่นที่จมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำขนาดยักษ์

ข้อมูลจากเอกสารของ กฟผ. ซึ่งนำเสนอต่อคณะกรรมาธิการการต่างประเทศ วุฒิสภา เมื่อวันที่ ๑๒กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ ระบุว่า กฟผ. ได้อ้างถึงเขื่อนอิไตปูเป็นตัวอย่างของการสร้างเขื่อนบริเวณพรมแดนระหว่างประเทศ เนื่องจากเขื่อนแห่งนี้เป็นโครงการร่วมกันระหว่าง ๒ ประเทศ และตัวเขื่อนตั้งอยู่บนพรมแดนประเทศบราซิลและปารากวัย ในทวีปอเมริกาใต้ เขื่อนแห่งนี้นับว่าเป็นหนึ่งในเขื่อนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก แต่สิ่งที่ กฟผ. ไม่ได้กล่าวถึงก็คือ ประชาชนในทวีปอเมริกาใต้ต่างไม่ต้องการเขื่อนแห่งนี้ และไม่ต้องการเห็นเขื่อนแบบนี้เกิดขึ้นอีกในประเทศอื่น

นายเปาโล สกิลลิง นักข่าวชาวบราซิล และนายริคาร์โด คาเนส สมาชิกรัฐสภาปารากวัย ได้อธิบายถึงการก่อสร้างเขื่อนอิไตปูว่า "โครงการนี้จัดว่าเป็นโครงการที่มีการคอรัปชั่นครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของโลกทุนนิยม"

ในปี ๒๕๔๔ รัฐสภาอังกฤษมีรายงานเกี่ยวกับการพัฒนานานาชาติ โดยอ้างถึงโครงการเขื่อนอิไตปูในประเด็นเรื่องการทุจริตเป็นพิเศษระบุว่า "มีการวางแผนว่าจะใช้งบประมาณราว ๓.๔ พันล้านเหรียญสหรัฐเพื่อสร้างเขื่อนอิไตปูแต่เงินเหล่านี้กลับถูกตักตวงไปโดยผู้มีอำนาจทางการทหารทั้งชาวบราซิล และปารากวัยและพวกพ้อง ทำให้ค่าใช้จ่ายของโครงการพุ่งสูงขึ้นถึง ๒ หมื่นล้านเหรียญสหรัฐ เขื่อนอิไตปูทำให้ป่าแอตแลนติกผืนใหญ่ต้องจมอยู่ใต้น้ำและเป็นการทำลายป่าให้ราพนาสูรไปรวดเร็วที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศบราซิล ชนพื้นถิ่นกว่า ๔๒,๐๐๐ คนต้องอพยพเพราะเขื่อนแห่งนี้ด้วย "แผนอพยพอเมซอนเนีย" ซึ่งสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อกลุ่มชาติพันธุ์สองฝั่งแม่น้ำและป่าไม้ของทวีปแห่งนี้อีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นอ่างเก็บน้ำยังก่อให้เกิดโรคที่เกิดจากน้ำนิ่ง ที่เรียกว่า "bilharzias" ซึ่งไม่เคยมีใครเป็นโรคนี้มาก่อนการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสายนี้เลย"

แม้ว่าอิไตปูจะมีการคอรัปชั่นสูงมาก แต่ กฟผ. กลับระบุถึงผลประโยชน์แห่งรัฐที่ประเทศทั้ง ๒ จะได้จากการลงทุนร่วมกันเพียงด้านเดียวและนำมาเป็นตัวอย่างของเขื่อนสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า

เขื่อนอิไตปูจึงเป็นโครงการที่น่าจดจำว่าเป็นเขื่อนที่มีการทุจริตมากที่สุดในประวัติศาสตร์โลก และเป็นบทเรียนที่ชัดเจนที่สุดในโครงการพัฒนาบนพรมแดนที่นำมาซึ่งความหายนะทั้งทางสิ่งแวดล้อมและสังคม โดยเฉพาะผลกระทบต่อคนชายขอบ ประเทศไทยจึงควรนำบทเรียนเขื่อนอิไตปูมาใช้ทั้งสองด้าน เพื่อไม่ให้เขื่อนสาละวินสร้างความหายนะซ้ำรอยเขื่อนอิไตปู

บทเรียนจากเขื่อนบาลูชอง ในประเทศพม่า [๑]

การก่อสร้างเขื่อนบาลูชอง (Balu Chaung) ซึ่งมีชื่อเป็นทางการว่าเขื่อนมอบยี (Moebye) กั้นแม่น้ำบาลู เริ่มมีการศึกษาความเป็นไปได้ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐ หรือหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่นาน โดยบริษัทนิปปอนโคเออิ เขื่อนนี้นับเป็นโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำแห่งแรกและมีขนาดใหญ่ที่สุดของพม่า ด้วยปริมาณการผลิตมากถึงร้อยละ ๑๒-๑๗ ของกระแสไฟฟ้าทั้งประเทศ โครงการนี้ประกอบด้วยเขื่อนและโรงไฟฟ้าอย่างละสองแห่ง ได้รับเงินทุนสนับสนุนทั้งหมดจากรัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้การริเริ่มของบริษัทนิปปอน

[๑] Images Asia, Karenni Evergreen, Mekong Watch (2002).

โคเออิ โดยรัฐบาลญี่ปุ่นให้งบประมาณแก่รัฐบาลผ่านแผนฟื้นฟูหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เงินช่วยเหลือนี้ครอบคลุมการก่อสร้างโรงผลิตไฟฟ้าสองแห่ง เครือข่ายการส่งกระแสไฟฟ้า เขื่อนบาลูชอง และถนนเชื่อมต่อพื้นที่อีกหลายชุด กระแสไฟฟ้าจากเขื่อนส่งไปยังเมืองใหญ่ๆ ในพม่าเช่น ย่างกุ้ง มัณฑะเลย์ ฯลฯ

แม่น้ำบาลูไหลผ่านเมืองหล่อยก่อ เมืองหลวงของรัฐคะยา เป็นสาขาหลักของแม่น้ำปุ่น (Pawn River) ซึ่งเป็นสาขาใหญ่สายหนึ่งของแม่น้ำสาละวิน ตัวเขื่อนตั้งอยู่บนแม่น้ำบาลูบริเวณรอยต่อรัฐฉานและรัฐคะยาพื้นที่น้ำท่วมทั้งหมดอยู่ในเขตรัฐฉาน

ปัญหาที่เกิดจากโครงการเขื่อนบาลูชอง

ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและไม่ได้ค่าชดเชยใด ๆ

นับตั้งแต่ริเริ่มโครงการ ชาวคะยาถูกกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วมใดๆ ในกระบวนการตัดสินใจ ตลอดเวลากว่า ๔ ทศวรรษนับตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ ชาวคะยานับหมื่นคนต้องสูญเสียบ้าน ที่ดิน วิถีชีวิต รวมทั้งเสียชีวิตไปกับการก่อสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้าแห่งนี้ หลังจากโรงไฟฟ้าสร้างเสร็จ ชาวบ้านก็ไม่มีโอกาสได้ใช้ไฟฟ้าเหล่านี้ เพราะไฟฟ้าส่วนใหญ่ถูกส่งไปให้กับคนในเมือง

การบังคับโยกย้ายถิ่นฐานและการบังคับใช้แรงงาน

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๗ – พ.ศ.๒๕๑๒ ชาวบ้าน ๑,๗๔๐ ครอบครัวจาก ๑๑๔ หมู่บ้านถูกโยกย้ายออกจากพื้นที่สร้างเขื่อนบาลูชอง โดยไม่ได้รับค่าชดเชยใดๆ

เมื่อปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำในเขื่อนบาลูชอง ๒ เพิ่มถึงระดับเต็มในปี ๒๕๑๕ (เขื่อนบาลูชอง ๒ สร้างเสร็จก่อนเขื่อนบาลูชอง ๑) มีชาวบ้านกว่า ๘,๐๐๐ ครอบครัว ในเขตเมืองเปกอนต้องพลัดถิ่นฐาน และเมื่อเขื่อนบาลูชอง ๑ เริ่มการก่อสร้างในปีเดียวกัน ชาวบ้านอีกกว่าหลายพันคนต้องถูกบังคับโยกย้ายถิ่นฐานเพิ่มขึ้นโดยไม่ได้รับค่าชดเชย เขื่อนบาลูชอง ๑ สร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี ๒๕๓๕ สองปีก่อนหน้านั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ ในเขตหล่อยก่อหลายพันคนต้องสูญเสียบ้านเรือนไปโดยต้องย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ทางตอนเหนือของหล่อยก่อ

นับตั้งแต่เริ่มโครงการสร้างเขื่อน รัฐบาลทหารพม่าได้ดำเนินนโยบายบังคับโยกย้ายถิ่นฐานชาวบ้านจำนวนมาก รวมทั้งมีการบังคับใช้แรงงานจำนวนมากในการก่อสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้า จวบจนถึงวันนี้แม้เขื่อนและโรงไฟฟ้าจะสร้างเสร็จแล้ว แต่ชาวบ้านยังคงถูกทหารพม่าบังคับให้เป็นเสมือน "เครื่องตรวจกับระเบิดที่มีลมหายใจ" โดยให้ชาวบ้านเดินนำหน้าทหารพม่า หากมีกับระเบิด ชาวบ้านจะได้รับบาดเจ็บก่อน นอกจากนี้ชาวบ้านยังถูกบังคับใช้แรงงานอื่นๆ เช่น ทำรั้วล้อมแนวเสาและเฝ้าดูแลเสาไฟฟ้า และมีการกักขังหน่วงเหนี่ยวและทรมานประชาชน เพื่อข่มขู่เอาข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของพรรคก้าวหน้าแห่งชาติคะยา (เคเอ็นพีพี-KNPP) ในรอบพื้นที่โครงการเขื่อน และโรงไฟฟ้าแห่งนี้อยู่ตลอดเวลา

นอกจากการบังคับใช้แรงงานในโครงการเขื่อนและโรงไฟฟ้าแล้ว ชาวบ้านยังถูกทหารพม่าบังคับใช้แรงงานในด้านอื่นๆ อีกเช่นกัน ดังเช่น เมื่อเดือนกันยายนปี ๒๕๔๓ กองทัพรัฐบาลทหารพม่าได้สร้างกองบัญชาการใหม่ทางตะวันออกของเมืองหล่อยก่อ โดยบังคับใช้แรงงานชาวบ้านเป็นผู้ก่อสร้างและทำงานต่างๆ ให้กองทัพ

การเพิ่มขึ้นของกับระเบิด

เนื่องจากโรงไฟฟ้าบาลูชองตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีปฏิบัติการทางทหารอย่างเข้มข้นระหว่างรัฐบาลทหารพม่าและกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ รัฐบาลทหารพม่าจึงใช้กับระเบิดวางล้อมรอบพื้นที่โครงการเพื่อป้องกันการโจมตีจากกองกำลังกู้ชาติดังกล่าว นับตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ รัฐบาลทหารพม่าได้วางกับระเบิดไปเป็นจำนวนมากในแถบพื้นที่เมืองหล่อยก่อและบริเวณพื้นที่ก่อตั้งโรงไฟฟ้า ทำให้ชาวบ้านเสียชีวิตและบาดเจ็บจากกับระเบิดเป็นจำนวนไม่น้อย

ภาวะขาดแคลนน้ำและอาหาร

นับตั้งแต่สร้างเขื่อนเสร็จ ชาวบ้านต้องเผชิญปัญหาขาดแคลนน้ำในการเกษตรอย่างหนัก เนื่องจากรัฐบาลต้องการกักเก็บน้ำไว้ใช้สำหรับการผลิตไฟฟ้า โดยจำกัดการใช้น้ำของชาวบ้านในการทำการเกษตร ชาวนาคะยาได้รับผลกระทบอย่างสาหัสจากภาวะแห้งแล้งครั้งใหญ่ในปี ๒๕๔๑-๒๕๔๒ เพราะน้ำส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ปั่นไฟ ส่งผลให้ชาวบ้านจำนวนมากต้องเผชิญภาวะขาดแคลนน้ำและอาหาร

เหยื่อของการพัฒนา: *การสร้างเขื่อนบาลูชองในพื้นที่สู้รบทำให้กับระเบิดถูกฝังมากขึ้นเพื่อเป็นการป้องกันเขื่อน ผู้บริสุทธิ์ในรัฐคะยาจึงต้องเผชิญกับชะตากรรมที่มากับเขื่อนบาลูชองไม่สิ้นสุด ดังเช่น ชายในภาพที่สูญเสียขาจากการเหยียบกับระเบิด*
ภาพ: KEN

นอกจากชาวบ้านจะถูกถอนรากถอนโคนจากผืนดินเกิดและที่อยู่อาศัยแล้ว พวกเขายังถูกลิดรอนสิทธิเสรีภาพในการเดินทาง ยิ่งเพิ่มความยากลำบากจนแทบเป็นไปไม่ได้เลยที่จะออกไปหาที่ดินทำกินที่เหมาะสมแห่งใหม่ในหลายๆ พื้นที่ซึ่งชาวบ้านถูกบังคับให้ย้ายอยู่ใหม่นั้นก็ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกและหาอาหารจากธรรมชาติ

ภาวะบีบคั้นดังกล่าวส่งผลให้ชาวคะยาต้องกลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศหลายหมื่นคน ส่วนหนึ่งได้หลบหนีเข้ามาพักพิงในค่ายผู้ลี้ภัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอนของไทย

สถานการณ์ล่าสุด

เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๕ รัฐบาลญี่ปุ่นและรัฐบาลทหารพม่าได้ร่วมลงนามในข้อตกลงแลกเปลี่ยนการให้เงินช่อมแซมโรงไฟฟ้าบาลูชองแห่งที่ ๒ และโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยประเทศญี่ปุ่นมอบเงินช่วยเหลือ ๓.๕ พันล้านเยน (ประมาณ ๑,๐๖๐ ล้านบาท) แก่พม่าด้วยเหตุผลทางมนุษยธรรม แม้ว่าจะมีรายงานหลายชิ้นชี้ชัดว่าโครงการดังกล่าวนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนชาวคะยาอย่างกว้างขวางก็ตาม

เนื่องจากโรงไฟฟ้าตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการขัดแย้งและการสู้รบระหว่างรัฐบาลทหารพม่าและกองกำลังกู้ชาติกลุ่มต่างๆ การซ่อมแซมโรงไฟฟ้าจึงยิ่งเพิ่มความตึงเครียดและความขัดแย้ง และนำไปสู่การบังคับโยกย้ายถิ่นฐานเพิ่มเติม การวางกับระเบิดเพิ่มขึ้น การระดมกำลังทหารพม่าและการบังคับใช้แรงงานเพิ่มขึ้น

ตลอดเวลากว่า ๔ ทศวรรษที่ผ่านมา ประชาชนในรัฐคะยาได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่องและยังไม่มีวี่แววว่า จะสิ้นสุดลงเมื่อใด เมื่อเริ่มต้นดำเนินโครงการ ประชาชนไม่เคยมีส่วนร่วมรับรู้ถึงผลกระทบ และมีสิทธิตัดสินใจใดๆ ในโครงการพัฒนาที่กำลังผุดขึ้นในผืนดินของพวกเขาแม้แต่น้อย พวกเขาต้องถูกบังคับให้โยกย้ายถิ่นฐาน บังคับใช้แรงงาน รวมทั้งเสี่ยงชีวิตต่อการเหยียบกับระเบิดที่ทหารพม่าวางไว้เพื่อป้องกันกองกำลังกู้ชาติต่างๆ และเมื่อเขื่อนสร้างเสร็จ ชนพื้นถิ่นก็แทบไม่เคยได้ใช้ไฟฟ้าที่สร้างขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงตน ซ้ำร้าย น้ำที่เคยใช้ทำการเกษตรก็ลดน้อยลงจนไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ ชะตากรรมอันเลวร้ายที่เกิดขึ้นกับชาวคะยาจึงเป็นบทเรียนสำคัญที่เราควรนำมาใช้ใคร่ครวญไตร่ตรองก่อนดำเนินการพัฒนาใดๆ ในประเทศพม่า

ท่อก๊าซไทย–พม่า [๒]

"ถ้าไม่มีท่อก๊าซ ก็คงไม่ต้องมีทหารมากมายขนาดนี้
และพวกเราก็ไม่ต้องทำงานให้พวกทหาร
โครงการท่อก๊าซทำให้ชาวบ้านต้องตาย
ต้องทำงานให้กับทหารอย่างหนัก
และบางคนก็ต้องหนีออกจากหมู่บ้าน"

ผู้ลี้ภัยจากประเทศพม่าที่หนีออกมาจากเขตก่อสร้างท่อก๊าซ

โครงการท่อก๊าซยาดานาและเยตากุนเป็นโครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซจากแหล่งในทะเลอันดามันผ่านเขตป่าฝนในเทือกเขาตะนาวศรีทางตอนใต้ของประเทศพม่าเข้าสู่ประเทศไทย ก่อนหน้านั้นบริเวณเทือกเขาตะนาวศรีเป็นพื้นที่ที่แทบไม่เคยติดต่อสัมพันธ์กับกองทัพพม่าเลย แต่หลังจากมีโครงการนี้ ทหารพม่าก็เข้ามาประจำการเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

[๒] ข้อมูลจากรายงานของ EarthRights International

โครงการท่อก๊าซไทยพม่าในส่วนของแหล่งก๊าซยาดานาเป็นของบริษัท Total (ฝรั่งเศส) และบริษัทยูโนแคล (สหรัฐอเมริกา) ร่วมกับปตท. สผ. และ Myanmar Oil and Gas Enterprise (MOGE) ส่วนแหล่งก๊าซเยตากุนเป็นของบริษัทพรีเมียร์ ออยล์ (อังกฤษ) บริษัทเปโตรนาส (มาเลเซีย) บริษัทนิปปอน ออยล์ (ญี่ปุ่น) และปตท. สผ. และดำเนินการร่วมกับบรรษัทข้ามชาติอีกหลายแห่ง

การตกลงดำเนินโครงการร่วมกับรัฐบาลทหารพม่าเริ่มในช่วงปี ๒๔๓๓ โดยเริ่มส่งกำลังทหารเข้าไปในเขตก่อสร้างท่อก๊าซ การก่อสร้างท่อก๊าซยาดานาเริ่มเมื่อปี ๒๕๓๙ และกำหนดส่งก๊าซในปี ๒๕๔๑ แต่ไม่สามารถจัดส่งก๊าซได้เต็มพิกัดจนกระทั่งปี ๒๕๔๓ เนื่องจากความล่าช้าในการก่อสร้างโรงไฟฟ้าราชบุรี ส่วนท่อก๊าซเยตากุน เริ่มก่อสร้างในปี ๒๕๔๑ และเริ่มดำเนินการส่งก๊าซในปี ๒๕๔๓ โครงการท่อก๊าซนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งก๊าซให้กับโรงไฟฟ้าในประเทศไทยของ กฟผ. ที่ราชบุรี ไม่ได้ใช้ในประเทศพม่าทั้งๆ ที่ประเทศไทยยังมีพลังงานเหลือใช้ และต้องจ่ายค่าซื้อก๊าซจากโครงการนี้ในราคาที่สูงกว่าราคาตลาดและต้องจ่ายค่ารับก๊าซ (take or pay) ทั้งๆ ที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากก๊าซนี้ได้ ซึ่งทำให้ทหารพม่ามีงบประมาณซื้อเครื่องบินรบมิก ๒๙ ซึ่งมีสมรรถนะเทียบเท่ากับเอฟ ๑๖ ของไทยเพื่อเสริมความเข้มแข็งให้กองทัพ

โครงการไม่ส่งเสริมให้เกิดประชาธิปไตยในพม่าและสนับสนุนเงินทุนแก่เผด็จการทหาร

"(บริษัทพรีเมียร์ ออยล์)[๓] สมควรละอายในการกระทำของตัวเอง"

อองซาน ซูจี

โครงการท่อก๊าซไทย-พม่าเป็นการลงทุนจากต่างชาติที่ใหญ่ที่สุดในประเทศพม่า สร้างรายได้แก่รัฐบาลทหารพม่าสูงถึง ๔๐๐ ล้านเหรียญสหรัฐต่อปี ขณะที่รัฐบาลทหารพม่ายังคงยึดครองอำนาจโดยไม่สนใจประชาธิปไตยในประเทศและถูกคว่ำบาตรจากนานาประเทศเพราะเป็นรัฐบาลที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อประชาชนอย่างรุนแรง และถูกมองว่าเกี่ยวข้องกับการค้ายาเสพติด อองซาน ซูจี เคยขอร้องบริษัทต่างๆ ไม่ให้ลงทุนในประเทศพม่า เพราะในสายตาของประชาคมโลกเห็นว่าการดำเนินโครงการของบริษัทเหล่านี้เท่ากับเป็นการร่วมก่ออาชญากรรมในการบังคับใช้แรงงาน บังคับโยกย้ายถิ่นฐาน ข่มขืน ทรมาน และเข่นฆ่าประชาชนในพม่า

การว่าจ้างกองกำลังเพื่อคุ้มกันการก่อสร้าง

"เขาระบุอย่างตรงไปตรงมาว่าบริษัทต่างๆ ได้ว่าจ้างกองกำลังพม่าเพื่อคุ้มกันโครงการ และจ่ายค่าจ้างผ่านบริษัทเมียนมาร์ ออยล์ แอนด์ ก๊าซ (MOGE)"

โทรเลขของสถานทูตสหรัฐฯ
เกี่ยวกับคำกล่าวของนายโจแอล โรบินสัน บริษัทยูโนแคล

[๓] ถอนตัวจากการลงทุนในแหล่งก๊าซเยตากุนไปแล้วเนื่องจากแรงกดดันขององค์กรนานาชาติและผู้ถือหุ้น

เมื่อโครงการพัฒนามาถึง: *ในปี ๒๕๓๙ ระลอกคลื่นผู้พลัดถิ่นในภาคตะนาวศรีได้เกิดต่อเนื่องหลังจากทหารพม่าเข้ามาในช่วงที่มีโครงการท่อส่งก๊าซไทย-พม่า เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าประวัติศาสตร์นี้จะไม่ซ้ำรอยเดิม หากมีการสร้างเขื่อนกั้นสาละวิน*
ภาพ: Committee for Internally Displaced Karen People

"ประเด็นเร่งด่วนของโครงการคือกองกำลังทหารจะ...
ต้องเพิ่มขึ้นหรือย้ายไปเพื่อทำให้ก่อสร้างโครงการได้"
การศึกษาผลกระทบโครงการท่อก๊าซเยตากุน

บริษัทต่างๆ รู้ตั้งแต่เริ่มโครงการแล้วว่าจำเป็นต้องมีความช่วยเหลือจากกองกำลังทหารพม่า ๓ ขั้นตอน คือ หนึ่งเข้าไปคุ้มกันพื้นที่ก่อนที่จะมีการก่อสร้างโดยใช้กำลังบังคับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และกระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนจำนวนนับไม่ถ้วน ขั้นที่สอง เมื่อมีการก่อสร้างบนชายฝั่ง เช่น ถนน และแคมป์ก่อสร้าง งานทั้งหมดถูกควบคุมโดยทหารพม่า โดยการบังคับใช้แรงงานชาวบ้านในท้องถิ่น และขั้นสุดท้าย ทหารพม่าส่งกำลังคุ้มกันท่อก๊าซ แม้จะไม่มีการจ่ายค่าคุ้มกันให้ทหารโดยตรง แต่บริษัทก็จ่ายผ่านบริษัทเมียนมาร์ ออยล์ แอนด์ก๊าซ ของพม่า

สิ่งที่บริษัทลงทุนรู้อยู่แก่ใจ

"ผมรู้ตั้งแต่วันแรกๆ ของโครงการแล้วว่าหน่วยทหารในพื้นที่บังคับใช้แรงงาน"
นายจอห์น อิมเล อดีตประธานบริษัทยูโนแคล

"สิ่งที่ผมรู้คือตั้งแต่ในช่วงแรกสุดของโครงการ ตั้งแต่เดือนแรกๆ เรารู้ว่ามีการบังคับใช้แรงงานโดยทหารพม่า"
นายไมเคิล ไวล์ลาร์ด หัวหน้าบริษัทโททาลประเทศพม่า

"การก่อสร้างค่ายและโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่จะทำโดยแรงงานที่จ่ายค่าจ้างต่ำ หรือแรงงานบังคับ เงื่อนไขที่รุนแรงนี้คือการใช้แรงงาน-ที่รวมทั้งเด็กเล็ก คำให้การของแรงงานเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญมากที่เราต้องหลีกเลี่ยงและตบตาว่าเป็นการทำงานโดยสมัครใจ"

การศึกษาผลกระทบโครงการท่อก๊าซเยตากุน

แม้บริษัทต่างๆ จะอ้างว่าพวกตนไม่รู้ว่าโครงการท่อก๊าซจะเกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน แต่บริษัทเหล่านี้ต่างก็รู้ดีถึงอันตรายในการทำงานร่วมกับรัฐบาลทหารพม่ามานานแล้ว ที่ปรึกษาบริษัทยูโนแคลได้บอกบริษัทถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนในเขตก่อสร้างท่อก๊าซ และทุกบริษัทก็รู้ว่าการก่อสร้างต้องใช้กองกำลังทหารพม่าเพื่อบังคับใช้แรงงานประชาชนในการก่อสร้างและเป็นลูกหาบจำนวนมาก แต่เอกสารของบริษัท TotalFinaElf กลับระบุว่าชาวบ้าน "ถูกว่าจ้างโดยกองทัพ" ซึ่งเป็นถ้อยคำที่สวยหรูและช่วยปกปิดความจริงที่ว่าชาวบ้านถูกบังคับใช้แรงงานได้เป็นอย่างดี

การทำลายล้างสิ่งแวดล้อม

โครงการนี้ยังส่งผลกระทบต่อผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งมีพืชและสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์อาศัยอยู่หลายชนิด รวมทั้งแรดเอเชียซึ่งอยู่ในภาวะอันตรายมาก โครงการดำเนินไปโดยไม่มีการศึกษาที่รอบด้านเพื่อลดผลกระทบต่อพืชและสัตว์ที่หายาก ยิ่งไปกว่านั้นชาวบ้านในพื้นที่ยังเห็นทหารพม่าเป็นผู้ไล่ยิงแรดเสียเอง กองทุนสัตว์ป่าโลก (WWF) ระบุว่าท่อก๊าซตัดผ่าน "ป่าที่เก็บความชุ่มชื้นผืนใหญ่ที่สุดในภูมิภาคอินโดจีน" ทหารพม่าและบริษัทต่างๆ ไม่เคยคำนึงถึงประเด็นเหล่านี้เลย และก่อสร้างถนน ตัดไม้ ฆ่าสัตว์ป่า ในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางสิ่งแวดล้อมในเขตโครงการ

การบังคับใช้แรงงานที่ยังไม่สิ้นสุด

"ในปี ๒๕๔๔ ผมต้องไปเป็นลูกหาบ ๑๐ ครั้ง... พวกเขามาตรวจตราความปลอดภัยของท่อก๊าซ พวกเราต้องหาบอาหาร อุปกรณ์ ให้พวกเขา และทำทุกอย่างที่พวกเขาต้องการ"

ผู้ลี้ภัยที่เพิ่งออกมาจากเขตท่อก๊าซ

แม้การก่อสร้างท่อก๊าซจะเสร็จสิ้นลง แต่ประชาชนยังคงถูกบังคับใช้แรงงานโดยทหารหน่วยคุ้มกันท่อก๊าซ จากการสัมภาษณ์ในช่วงหลายปีที่ผ่านมายืนยันได้ดีว่า ชาวบ้านยังคงถูกเกณฑ์ไปเป็นลูกหาบ ถูกทำร้ายร่างกาย และทิ้งไว้ให้ตายข้างทาง แต่บริษัทที่ร่วมลงทุนครั้งนี้กลับปฏิเสธข้อกล่าวหาและไม่ยอมแสดงความรับผิดชอบใดๆ

ประวัติศาสตร์ที่ต้องจำ: *ประวัติศาสตร์ของโครงการพัฒนาในพม่าที่คนพื้นถิ่นต้องจดจำก็คือการบังคับใช้แรงงานโดยไม่มีค่าจ้าง ในภาพเป็นผู้ถูกบังคับใช้แรงงานสร้างถนนสายหนึ่งในภาคตะนาวศรีเมื่อปี ๒๕๔๐*

ภาพ: EarthRights International

การเรียกร้องให้บริษัทออกมารับผิดชอบ

"เราหวังว่าบริษัทต่างชาติพวกนี้จะกลับไปทำธุรกิจในประเทศตัวเอง แล้วทหาร (พม่า) ก็จะได้กลับไปย่างกุ้ง"

ชาวบ้านในเขตท่อก๊าซ

ไม่มีบริษัทใดที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนครั้งนี้ออกมายอมรับความผิดของตนเอง แต่ผู้ลี้ภัยจากโครงการท่อก๊าซก็ได้พยายามใช้ระบบกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อเรียกร้องความยุติธรรม โดยฟ้องบริษัทยูโนแคล ประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี ๒๕๔๓

ผู้พิพากษาสหรัฐพบว่า "หลักฐานแสดงให้เห็นว่าก่อนที่จะเข้าร่วมโครงการนี้ บริษัทยูโนแคลรู้อยู่แล้วว่ารัฐบาลทหารพม่าจะกระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนชาวบ้านในท้องถิ่น โดยโครงการได้ว่าจ้างให้กองกำลังทหารพม่าเป็นผู้คุ้มกันโครงการ มีการบังคับใช้แรงงานชาวบ้าน และบังคับให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านอพยพเพื่อการดำเนินโครงการนี้ การกระทำดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรุนแรงและนับครั้งไม่ถ้วน บริษัทยูโนแคลรู้ และควรรู้ว่าทหารพม่าได้เคยทำ กำลังทำ และยังคงทำการ (ละเมิดสิทธิ) นี้มาโดยตลอด"

ปัจจุบันคดีความนี้กำลังอยู่ในศาล แม้ว่าหลักฐานการละเมิดสิทธิมนุษยชนจะชัดเจน แต่บริษัทยูโนแคลก็ยังไม่ถูกตัดสินลงโทษชาวบ้านยังคงต่อสู้เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมให้กับตนเองต่อไป

สามารถติดตามการดำเนินคดีนี้ได้ที่ www.earthrights.org

บทเรียนจากเขื่อนปากมูล[๙]

"ปากมูลเป็นกรณีพิเศษที่ผมไม่อยากพูด เพราะผมไม่เห็นด้วยกับปากมูล โครงการนี้เป็นโครงการที่ไม่คุ้มทุนเลย "

ดร.ปิยสวัสดิ์ อัมระนันทน์
อดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติ
หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ
จุดประกาย ๑๘ มกราคม ๒๕๔๖

เขื่อนปากมูลเป็นเขื่อนมีกำลังผลิต ๑๓๖ เมกะวัตต์ที่สร้างกั้นแม่น้ำมูนสาขาของแม่น้ำโขงในภาคอีสานของไทย โดย กฟผ. และการสนับสนุนทางการเงินจากธนาคารโลก เขื่อนแห่งนี้เริ่มก่อสร้างในปี ๒๕๓๔ แล้วเสร็จในปี ๒๕๓๗ ท่ามกลางการต่อสู้คัดค้านของชาวบ้านที่ส่วนใหญ่เป็นคนหาปลา

การสร้างเขื่อนแห่งนี้ไม่ได้จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบบริเวณที่มีการสร้างเขื่อน แต่ทำบริเวณตอนล่างลงไป ๑.๕ กิโลเมตร และเน้นไปที่จำนวนผู้อพยพเป็นหลัก การสร้างเขื่อนปากมูลจึงไม่มีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศของลำน้ำ เมื่อเกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศและการสูญเสียวิถีชีวิตก็ไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน รัฐ และธนาคารโลกเกิดขึ้นยาวนานนับทศวรรษจนกระทั่งปัจจุบัน

[๙] เรียบเรียงจาก World Commission on Dams (2002:a)

การสูญเสียวิถีชีวิต

ในปี ๒๕๔๓ คณะกรรมการเขื่อนโลก (World Commission on Dams-WCD) ได้เลือกกรณีเขื่อนปากมูลเป็น ๑ ใน ๘ กรณีศึกษาทั่วโลก ผลการศึกษาพบว่า หลังการสร้างเขื่อนปากมูล ชุมชนคนหาปลาที่อยู่เหนือเขื่อนและท้ายเขื่อนจับปลาได้น้อยลงร้อยละ ๕๐ - ๑๐๐ และปลาหลายชนิดหายไปจากแม่น้ำ จำนวนครัวเรือนที่ขึ้นอยู่กับการหาปลาบริเวณเหนือเขื่อนลดลงร้อยละ ๙๕.๖ - ๖๖.๗ นับตั้งแต่เขื่อนสร้างเสร็จ ชาวบ้านซึ่งเคยมีรายได้ที่ขึ้นอยู่กับการหาปลาไม่สามารถประกอบอาชีพเพื่อดำรงวิถีชีวิตได้ แม้ว่าจะมีการอบรมอาชีพให้ก็ตาม ชาวบ้านต้องต่อสู้ดิ้นรนหลายวิธีเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดจากการที่ความมั่นคงทางอาหารและรายได้ถูกทำลาย เช่น อพยพไปหางานเป็นแรงงานราคาถูกในเมือง

ชาวบ้านบางครัวเรือนต้องไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในเขตป่าสงวนหรือไม่ก็ในพื้นที่สาธารณะเนื่องจากเงินค่าชดเชยไม่เพียงพอต่อการซื้อที่ดินใหม่ ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจของประเทศทำให้ชาวบ้านไม่สามารถนำเงินค่าชดเชยมาลงทุนเพื่อทำการผลิตได้ รายได้จากการเกษตรได้ลดลงและสัตว์เลี้ยงก็ลดลงเนื่องจากชาวบ้านต้องขายทิ้งจากการเปลี่ยนอาชีพและพื้นที่เลี้ยงสัตว์ลดลง

นอกจากการหาปลาแล้ว การสูญเสียการเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวม เช่น ป่าไม้และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ก็เป็นอีกผลกระทบหนึ่ง โดยที่ไม่มีการจ่ายค่าชดเชยแก่ชาวบ้านที่สูญเสียพื้นที่เกษตรริมน้ำและป่าแต่อย่างใด

ความจริงของเขื่อนปากมูล: *แม้ว่าประเทศไทยจะได้รับการยอมรับว่าเป็นประเทศประชาธิปไตย แต่การต่อสู้เพื่อสิทธิ และวิถีชีวิตของชาวบ้านก็มักจบลงด้วยการถูกคุกคามหรือจับกุมคุมขัง ผู้หญิงและเด็กในภาพคือส่วนหนึ่งของชาวบ้าน ที่ถูกจับกุมมากกว่า ๒๐๐ คนในช่วงการชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดประตูเขื่อนถาวรเมื่อปี ๒๕๔๓*
ภาพ: หนังสือพิมพ์ข่าวสด

นับตั้งแต่เขื่อนสร้างเสร็จ คณะกรรมการหลายชุดถูกตั้งขึ้นมาเพื่อประเมินจำนวนและครอบครัวผู้ได้รับผกระทบจากการสูญเสียรายได้จากการหาปลา และมีชาวบ้าน ๖,๒๐๒ ครอบครัวที่เคยยื่นต่อคณะกรรมการว่าเคยประกอบอาชีพหาปลาและได้รับผลกระทบในเรื่องรายได้หลังการสร้างเขื่อนจนกระทั่งมีการจ่ายค่าชดเชยการสูญเสียอาชีพหาปลาในช่วง ๓ ปีของการสร้างเขื่อน โดยไม่มีการชดเชยการสูญเสียการหาปลาในระยะยาว

คณะกรรมการเขื่อนโลกพบว่า รายงานการสำรวจแผนสิ่งแวดล้อมในปี ๒๕๒๕ - ๒๕๒๖ ซึ่งจัดทำก่อนหน้าสร้างเขื่อนได้ระบุว่า จะมีชาวบ้านถูกอพยพ ๒๔๑ ครอบครัว แต่จำนวนผู้ที่ถูกอพยพจากเขื่อนปากมูลจริง ๆ มีถึง ๑,๗๐๐ ครัวเรือน ซึ่งไม่ได้ถูกระบุไว้ในรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ชาวบ้านพบว่าหลังการอพยพ ได้เกิดปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมามากมาย การสร้างเขื่อนทำให้สังคมแตกแยกและเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ในอดีตแม่น้ำมูนได้ทำหน้าที่เป็นเวทีของชีวิตสังคม เป็นที่ที่ชาวบ้านพบปะและปฏิสัมพันธ์กันและพัฒนาเครือข่ายทางสังคมที่แลกเปลี่ยนกัน งานประเพณีของส่วนรวมเคยถูกจัดตามริมฝั่งน้ำ แต่ปัจจุบันทำไม่ได้เพราะพื้นที่จัดงานจมอยู่ใต้น้ำ และส่วนหนึ่งมาจากความแตกแยกในชุมชน

นับตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนปากมูล ความขัดแย้งทางความคิดและผลประโยชน์ได้เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านที่คัดค้านเขื่อนและกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน ความขัดแย้งเกิดขึ้นอย่างรุนแรงระหว่างที่มีการประท้วงและชุมนุมเรียกร้องค่าชดเชย ผู้ที่ได้รับผลกระทบมักจะถูกกล่าวหาโจมตี ความขัดแย้งในพื้นที่ได้ทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจและเกิดความร้าวฉานลึกๆ ในสังคม

การไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

คณะกรรมการเขื่อนโลกพบว่า ปัญหาที่สำคัญของเขื่อนปากมูลก็คือ การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินโครงการ และการแก้ไขผลกระทบ ซึ่งดำเนินการโดยไม่มีข้อมูลพื้นฐานที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับปลาและการหาปลา ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการวิตกกังวลและมีการถกเถียงกันมากที่สุด การขาดข้อมูลพื้นฐานที่เหมาะสมจึงหมายถึงการที่ชาวบ้านจำนวนมากลุกขึ้นมาอ้างสิทธิเพื่อการชดเชยซึ่งไม่ได้รับการพิจารณามาก่อน ซึ่งเท่ากับว่าหนทางเดียวที่เป็นไปได้สำหรับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบก็คือการประท้วงอันยาวนาน

คณะกรรมการเขื่อนโลกได้ชี้ว่า สาเหตุดังกล่าวทำให้ "เขื่อนปากมูลติดอยู่กับปลักตมของความขัดแย้ง ที่ยืดเยื้อยาวนานระหว่างชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ เจ้าของโครงการ และรัฐบาล การกีดกันชาวบ้านออกไปจากกระบวนการตัดสินใจได้ทำให้เกิดการชุมนุม การประท้วง และการเผชิญหน้าที่ยาวนาน"

นอกจากนั้น เมื่อมีการชุมนุมเพื่อเรียกร้องสิทธิ ชาวบ้านและนักพัฒนาเอกชนก็มักถูกดำเนินคดี เงินค่าชดเชยจึงไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในการสู้คดีในชั้นศาล หลายคนต้องหมดตัวเพราะจำต้องขายทั้งสัตว์เลี้ยงและที่ดินมาเป็นค่าใช้จ่ายดังกล่าว

ปัจจุบัน การต่อสู้เพื่อแม่น้ำและชีวิตของชาวปากมูนยังคงดำรงอยู่

การต่อสู้ของชาวบ้านนั้น แท้ที่จริงแล้ว คือการเรียกร้องให้คืนแม่น้ำมูนกลับมา โดยเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดประตูเขื่อนถาวรเพื่อให้ปลาเดินทางเข้ามาแม่น้ำมูนเหมือนก่อนหน้าการสร้างเขื่อน ซึ่งนั่นเป็นหลักประกันของความยั่งยืนของชีวิตและชุมชน

เขื่อนปากมูลล้มเหลวทุกด้าน

คณะกรรมการเขื่อนโลกสรุปว่า "หากเป็นสถานการณ์ปัจจุบันแล้ว เขื่อนปากมูลคงไม่สามารถสร้างขึ้นมาได้" นั่นเพราะว่า "เขื่อนปากมูล ล้มเหลวในทุกด้าน" แม้แต่ด้านเศรษฐกิจเอง เขื่อนก็ล้มเหลว เนื่องจากต้นทุนก่อสร้างเขื่อนได้เพิ่มขึ้นจาก ๓,๘๘๐ ล้านบาท เป็น ๖,๖๐๐ ล้านบาท โดยที่ยังไม่รวมค่าแก้ปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านบาท

ขณะที่ผลประโยชน์ด้านชลประทานของเขื่อนนั้นไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เพราะ "พื้นที่ชลประทานของเขื่อนไม่มีความชัดเจน"

ส่วนการผลิตไฟฟ้านั้น ผลิตได้กระปิดกระปรอยเนื่องจากน้ำเหนือเขื่อนไม่แน่นอนจากการที่เขื่อนแห่งนี้เป็นเขื่อนแบบน้ำไหลผ่าน คณะกรรมการเขื่อนโลกพบว่า "เครื่องผลิตกระแสไฟฟ้า ๑๓๖ เมกกะวัตต์นั้น เดินเครื่องได้เพียง ๔๐ เมกกะวัตต์เท่านั้น"

๙ ข้อเสนอแนะและทางเลือก : จะหลีกเลี่ยงโศกนาฏกรรมนี้ได้อย่างไร

ในการพิจารณาโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวิน หลักการพื้นฐานที่สังคมไทยควรร่วมกันผลักดันให้เกิดเป็นนโยบายที่สถาบันการเงิน รัฐไทย นักสร้างเขื่อน บริษัทอุตสาหกรรมเขื่อน และผู้ที่เกี่ยวข้อง ตระหนักและปฏิบัติก็คือ

ประการแรก พม่าต้องเป็นประชาธิปไตยและสิทธิของชนพื้นถิ่นได้รับการรับรอง

ผู้คัดค้านเขื่อนในประเทศพม่าจะต้องเผชิญกับอุปสรรคอันใหญ่หลวง ไม่ว่าจะเป็นเผด็จการทหารที่ฝังรากลึกได้เหยียบย่ำความปรารถนาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่จะปกครองตนเอง ระบบการปกครองที่ตอบสนองการคัดค้านโดยการสังหาร ความไม่โปร่งใสในการให้เงินทุนแก่โครงการ และนโยบาย "ความร่วมมือเชิงสร้างสรรค์" ที่สนใจแต่ประโยชน์ของตนเองที่ผลักดันโดยรัฐบาลและบริษัทเอกชน

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชุมชนของชนพื้นถิ่น และองค์กรระหว่างประเทศก็ประสบความสำเร็จในการขับเคลื่อนความท้าทายต่อโครงการเขื่อนบนแม่น้ำสาละวิน ความท้าทายนี้คือการอุทธรณ์ต่อมโนธรรมของรัฐบาล สถาบันการเงิน ประชาชนชาวไทย สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และยุโรป เพื่อหลีกเลี่ยงการมีส่วนร่วมในอาชญากรรมสิทธิมนุษยชนร่วมกับทหารพม่า หลีกเลี่ยงการข้องเกี่ยวกับเขื่อนบนแม่น้ำสาละวิน และช่วยป้องกันโศกนาฏกรรมนี้ก่อนที่มันจะขยายตัว ประชาชนชาวไทยใหญ่ คะยา กะเหรี่ยง ฯลฯ ต้องเสี่ยงกับอันตรายหากพวกเขาเหล่านั้นลุกขึ้นมาคัดค้านสิ่งที่จะมาทำลายชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่เคยพึ่งพา

เราจึงควรร่วมกันผลักดันให้เกิดสิ่งต่อไปนี้ ก่อนที่จะมีการตัดสินใจกรณีเขื่อนสาละวินทั้งบนชายแดนไทย-พม่าและเขื่อนท่าซาง

๑) ก่อนที่จะดำเนินโครงการเขื่อนใดๆ ร่วมกับประเทศพม่าต้องแน่ใจได้ว่าประเทศพม่ามีสันติภาพที่มั่นคงบนฐานการเมืองระหว่างรัฐบาลทหารพม่าฝ่ายค้านและชนชาติต่างๆ ที่สนับสนุนประชาธิปไตยในพม่า

๒) ต้องมีหลักประกันว่าพรรคสันนิบาตเพื่อประชาธิปไตย (National League for Democracy) ภายใต้การนำของ อองซาน ซูจี ซึ่งเป็นพรรคที่ได้รับเลือกตั้งมากที่สุดจากประชาชนในประเทศพม่าอย่างถูกต้องตามกฎหมายสามารถเข้าถึงข้อมูลทั้งหมดของโครงการ รวมทั้งได้รับการปรึกษาหารือในฐานะเท่าเทียมกันกับรัฐบาลทหารพม่าในโครงการพัฒนาใดๆ ทุกโครงการที่ทั้งสองประเทศดำเนินการร่วมกัน

๓) ควรทำให้แน่ใจได้ว่าโครงการพัฒนาใดๆ ที่จะดำเนินการร่วมกับประเทศพม่า จะไม่ช่วยเพิ่มอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน หรือด้านยุทธปัจจัยให้แก่รัฐบาลทหารพม่าซึ่งเป็นผู้สร้างความเสียหายและทำร้ายประชาชนในประเทศพม่ามาเป็นเวลายาวนาน สิ่งเหล่านี้จะทำลายคุณงามความดีที่ประเทศไทยและประชาคมโลกสั่งสมมายาวนานจากการให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยจากประเทศพม่ามาโดยตลอด

๔) ควรเลี่ยงที่จะร่วมก่ออาชญากรรมละเมิดสิทธิมนุษยชน ซ้ำรอยเดิมกับบริษัทที่เกี่ยวข้องกับโครงการท่อก๊าซไทย-พม่า ซึ่งจนถึงขณะนี้ บริษัทที่เกี่ยวข้องกับโครงการดังกล่าวบางบริษัทยังคงถูกดำเนินคดีอยู่ในชั้นศาล

๕) ควรให้การคุ้มกันแก่ผู้ลี้ภัยทุกคนที่หนีการคุกคามจากทหารพม่าเข้ามายังประเทศไทย รวมไปถึงผู้ลี้ภัยจากรัฐฉานซึ่งจำนวนไม่น้อยเป็นผู้อพยพมาจากพื้นที่ในโครงการสร้างเขื่อนท่าซาง นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังไม่ควรผลักดันให้ผู้ลี้ภัยเหล่านี้กลับคืนประเทศพม่า จนกว่าจะเกิดสันติภาพที่แท้จริงในประเทศพม่า

๖) ประชาชนในค่ายผู้ลี้ภัยประเทศไทย ซึ่งอพยพมาจากพื้นที่ใกล้โครงการสร้างเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่าและเขื่อนท่าซางในประเทศพม่าควรมีโอกาสได้เข้าถึงข้อมูลทั้งหมดของโครงการและมีโอกาสร่วมตัดสินใจก่อนรัฐบาลทั้งสองประเทศจะดำเนินการโครงการใด ๆ

๗) องค์กรอิสระ เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติของไทยควรศึกษาถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนซึ่งกระทำกับประชาชนในพื้นที่ที่วางแผนจะสร้างเขื่อน โดยสามารถทำการศึกษาจากผู้ลี้ภัยที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย

๘) ก่อนตัดสินใจสร้างเขื่อนและผันน้ำสาละวิน ต้องจัดให้มีการศึกษาผลกระทบทุกด้านที่ครอบคลุมถึงประเด็นนิเวศวิทยา การเกษตร ประมง ป่าชายเลน และน้ำอุปโภคบริโภค รวมทั้งผลกระทบทางสังคม ครอบคลุมบริเวณที่จะสร้างเขื่อนในรัฐฉาน รัฐคะยา รัฐกะเหรี่ยง ประเทศไทย ไปจนถึงพื้นที่ท้ายน้ำในเขตสามเหลี่ยมปากแม่น้ำสาละวิน การศึกษานี้ควรดำเนินการโดยคณะกรรมการอิสระที่ได้รับความเห็นชอบจากทุกฝ่าย รวมถึงตัวแทนองค์กรด้านสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมที่ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวิน และตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่จะได้รับผลกระทบ

ประการที่สอง โครงการต้องได้รับการยอมรับจากสาธารณะ

เนื่องจากโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวินจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชนพื้นถิ่นสองฟากฝั่งแม่น้ำสาละวิน ดังนั้นจึงต้องมีการรับรองสิทธิระบุถึงความเสี่ยง และปกป้องระบบกรรมสิทธิ์ของผู้ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะกลุ่มชนพื้นถิ่นและชนเผ่า ผู้หญิงและกลุ่มผู้ด้อยโอกาสอื่นๆ

ผู้ที่จะได้รับผลกระทบจากเขื่อนสาละวินทั้งฝั่งไทย และรัฐต่างๆ ในพม่าต้องมีสิทธิในการเข้าถึงข้อมูล การให้คำปรึกษาทางกฎหมาย และการสนับสนุนด้านอื่นๆ ให้สามารถเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจโดยมีข้อมูลที่พร้อมและเข้าใจในโครงการ จะต้องกำหนดกลไกและกระบวนการตัดสินใจเพื่อช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยการได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างพอเพียง เพื่อนำไปสู่การยอมรับการตัดสินใจหลักๆ ที่สามารถแสดงให้เห็นได้ชัดเจน

เขื่อนสาละวินจะสร้างได้ก็ต่อเมื่อมีหลักฐานว่า โครงการนี้ได้รับการยินยอมจากผู้ได้รับผลกระทบทั้ง ๒ ประเทศที่เกิดจากการเจรจาตกลงในกระบวนการที่โปร่งใสและเปิดเผย โดยต้องได้รับทราบข้อมูลที่เป็นอิสระและล่วงหน้า โดยดำเนินการผ่านองค์กรทางการหรือไม่เป็นทางการที่เป็นตัวแทนของกลุ่มคนเหล่านี้

การตัดสินใจกรณีเขื่อนและผันน้ำสาละวินต้องให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ และประเด็นทางสังคมและสุขภาพในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญยิ่งของโครงการ

หลักเกณฑ์เชิงนโยบายนี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนสาละวิน เช่น นักการเมือง นักสร้างเขื่อน ผู้บริหารแหล่งเงินทุนที่จะสนับสนุนการสร้างเขื่อน ฯลฯ ควรจะใช้ในการกำหนดกระบวนการตัดสินใจ

ประการที่สาม การจัดการแม่น้ำสาละวินต้องยั่งยืนและเป็นธรรม

แม่น้ำสาละวินเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงวิถีชีวิตของชนพื้นถิ่นหลากหลายเผ่าพันธุ์ และแม่น้ำสาละวินเป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ที่ยาวที่สุดสายเดียวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังไหลอย่างอิสระ จนกระทั่งรัฐบาลไทยได้มีมติ ครม.วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๓ ประกาศให้แม่น้ำสาละวินชายแดนไทยพม่าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ

ทุกฝ่ายจำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงหน้าที่ คุณค่า และความจำเป็นของแม่น้ำสายนี้ รวมทั้งวิถีชีวิตและชุมชนที่ต้องพึ่งพาแม่น้ำสายนี้ โครงการใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับอนาคตของผู้คนและแม่น้ำสาละวินจึงต้องตั้งอยู่บนการเคารพสิทธิและตระหนักถึงความมั่นคงของวิถีชีวิตและชุมชนที่พึ่งพิงแม่น้ำสายนี้เป็นหลัก

ประการที่สี่ การปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐

สำหรับทางฝั่งไทย โครงการเขื่อนสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า และโครงการผันน้ำสาละวิน จะต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ ดังนี้

๑) ปฏิบัติตามมาตรา ๕๖ วรรค ๒ ที่ระบุว่า "การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้องค์กรอิสระที่ประกอบด้วยองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นชอบก่อนการดำเนินการดังกล่าว"

๒) เคารพสิทธิต่างๆ และความคิดเห็นของผู้ได้รับผลกระทบรวมทั้งสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารดังที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา ๔ ระบุว่า "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง"

มาตรา ๕๘ ระบุว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น..."

มาตรา ๕๙ ระบุว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ และรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุมัติการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ"

ประการที่ห้า ต้องมีการประเมินทางเลือกอย่างรอบด้าน

ก่อนที่จะมีการพิจารณาโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวินจะต้องมีการประเมินทางเลือกที่รอบด้านทั้งในเรื่องพลังงานและน้ำโดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศหลักที่คาดว่าจะรับไฟฟ้าจากเขื่อนท่าซาง และเขื่อนสาละวินชายแดนไทย-พม่า รวมทั้งน้ำจากการผันน้ำสาละวิน

การจัดการพลังงานและน้ำควรมีการศึกษาเพื่อเป็นทางเลือกควบคู่กันไปกับการเสนอเขื่อนและผันน้ำสาละวิน ดังต่อไปนี้

ด้านพลังงาน

เป็นที่ทราบกันดีว่า ขณะนี้ประเทศไทยมีกำลังการผลิตไฟฟ้าสำรองมากกว่า ๔๐ เปอร์เซ็นต์ นั่นหมายความว่าในขณะนี้ประเทศไทยไม่ได้มีปัญหาการขาดแคลนพลังงานแต่ประการใด อย่างไรก็ตาม หากจะหาทางออกในกรณีของการจัดการพลังงานในอนาคต ทางเลือกที่ควรจะดำเนินการมีดังนี้

๑) ทางออกที่ปฏิบัติได้ทันที

ทางออกในระยะสั้นซึ่งประเทศไทยสามารถปฏิบัติได้ทันทีก็คือการปรับปรุงและใช้ประโยชน์จากโรงไฟฟ้าที่มีอยู่แต่ยังไม่ได้ใช้ หรือใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ เช่น โรงไฟฟ้าพลังน้ำลำตะคองแบบสูบกลับ จ.นครราชสีมา ที่มีงบประมาณก่อสร้างในตอนอนุมัติสูงกว่า ๒๐,๐๐๐ ล้านบาท มีกำลังผลิตติดตั้ง ๑,๐๐๐ เมกะวัตต์ ก่อสร้างแล้วเสร็จตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ แต่ปัจจุบันยังไม่ได้ดำเนินการผลิตไฟฟ้าตามเป้าหมาย ปัจจุบัน ยังมีเขื่อนผลิตไฟฟ้าที่สร้างไปแล้วในประเทศไทยอีกมากที่ยังไม่ได้ผลิตไฟฟ้าตามที่วางแผนไว้เมื่อก่อสร้างโครงการ

อีกทางเลือกหนึ่งที่เป็นไปได้สูง มีค่าใช้จ่ายต่ำ และเป็นการใช้พลังงานอย่างยั่งยืน คือการจัดการด้านความต้องการ (Demand-Side Management) โดยส่งเสริมให้ผู้บริโภค รวมทั้งภาคอุตสาหกรรมลดการใช้ไฟฟ้าลงและใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการส่งเสริมให้ผู้บริโภคเปลี่ยนมาใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าแบบประหยัดไฟ ซึ่งรัฐเป็นผู้ลงทุนส่งเสริมอย่างจริงจัง หากใช้วิธีการนี้ประเทศไทยจะสามารถประหยัดพลังงานไฟฟ้าลงได้ ๓๐๐ เมกะวัตต์ต่อปี ใช้เวลาเพียงประมาณ ๑๐-๑๕ ปีก็จะเท่ากับไฟฟ้าที่ได้จากเขื่อนสาละวิน วิธีการนี้เป็นวิธีที่ต้นทุนถูกกว่าการสร้างเขื่อนสาละวิน และไม่ต้องตามแก้ปัญหาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม สังคม และความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น

๒) ทางออกในระยะยาว

ทางเลือกอื่นที่ไม่ใช่โครงการโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ด้วยระบบรวมศูนย์

เราควรยอมรับว่าที่ผ่านมาการจัดการพลังงานในประเทศไทย เป็นการจัดการแบบรวมศูนย์ การจัดการแบบนี้มีความผิดพลาด และไม่ได้สร้างประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ประชาชนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตชนบท ซึ่งการขยายระบบสายส่งไปสู่คนเหล่านี้ใช้งบประมาณสูง และไม่มีใครอยากทำ ดังนั้นคำตอบที่ดีที่สุดคือโครงการขนาดเล็กที่ไม่รวมศูนย์ เพื่อขยายโอกาสให้คนในชนบทได้ใช้ไฟฟ้า ตัวอย่างโครงการเหล่านี้ เช่น พลังงานชีวภาพ ก๊าซชีวภาพ โรงไฟฟ้าขนาดเล็กจากพลังงานน้ำ พลังงานลม และพลังงานแสงอาทิตย์

พลังงานลมเป็นแหล่งพลังงานหมุนเวียนที่เติบโตเร็วที่สุด และมีค่าใช้จ่ายไม่แพงเมื่อเทียบกับพลังงานจากก๊าซ ถ่านหินและน้ำมัน หรือพลังงานจากเขื่อนขนาดใหญ่ สมาคมพลังงานลมยุโรปประเมินว่าภายในปี ๒๕๖๓ กำลังผลิตติดตั้งของพลังงานลมจะสูงถึง ๑.๒ ล้านเมกะวัตต์ หรือเกือบ ๒ เท่าของกำลังผลิตจากเขื่อนในปัจจุบัน

พลังงานแสงอาทิตย์แม้จะเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังเป็นปริมาณที่ต่ำ ต้นทุนของพลังงานแสงอาทิตย์ลดลงกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาและต้องลดอีก ๕๐-๗๕ เปอร์เซ็นต์เพื่อให้สามารถแข่งขันกับพลังงานไฟฟ้าจากถ่านหินได้ แม้ว่าเทคโนโลยีนี้จะไม่สามารถป้อนกระแสไฟเข้าสู่วงจรพลังงานได้ในระยะสั้น แต่ศักยภาพในระยะยาวจะมีอยู่ค่อนข้างสูง

ทางเลือกอื่นในการผลิตพลังงานสะอาด เครื่องปั่นไฟพลังงานชีวภาพ ระบบพลังงานมหาสมุทร เช่น พลังงานจากคลื่นทะเล และจากกระแสน้ำขึ้นน้ำลง

นอกจากนี้ โรงไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็ก (กำลังผลิตติดตั้งต่ำกว่า ๑๐ เมกะวัตต์) ก็อาจเป็นทางเลือกหนึ่ง เพราะสามารถสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่น ใช้ทุนและอุปกรณ์ในท้องถิ่น และมีผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมน้อยมาก

โครงการดังกล่าวข้างต้นนั้น แน่นอนว่าจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการปฏิวัตินโยบายด้านพลังงานของไทยให้ก้าวพ้นไปจากการสร้างโครงการโรงไฟฟ้าที่ใหญ่เข้าไว้ก่อน บนฐานคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ว่าโครงการยิ่งใหญ่เท่าใดก็ยิ่งดี

ด้านการจัดการน้ำ

สำหรับทางเลือกในการจัดการน้ำแทนการผันน้ำจากลุ่มน้ำสาละวินลงลุ่มเจ้าพระยา ซึ่งใช้งบประมาณสูงและยังไม่มีคำตอบได้ว่า จะเกิดหายนะในระยะยาวทั้งทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างไร มีดังนี้

๑) การจัดการน้ำแบบไม่รวมศูนย์

ทางออกที่ดีที่สุดสำหรับการจัดการน้ำที่เป็นธรรมและครอบคลุมถึงคนจนก็คือ การจัดการน้ำขนาดเล็กแบบไม่รวมศูนย์ อาทิ ระบบเหมืองฝายขนาดเล็ก ระบบกักเก็บน้ำที่อาศัยน้ำฝน เพราะลงทุนต่ำ และเหมาะสมสำหรับการจัดหาน้ำให้ประชาชนในชนบทซึ่งต้องการน้ำสำหรับการเกษตร สัตว์เลี้ยง และใช้ในครัวเรือน

ระบบการจัดการน้ำขนาดเล็กเหล่านี้ สามารถดำเนินการได้โดยชุมชน ใช้งบประมาณเพียงเสี้ยวเดียวของการลงทุนโครงการผันน้ำสาละวินลงเขื่อนภูมิพล อีกทั้งองค์กรจากภายนอกไม่สามารถเข้ามาหาผลประโยชน์ทั้งทางการเงินและการเมืองได้

๒) การเพิ่มประสิทธิภาพระบบชลประทาน

ในปัจจุบัน ลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นลุ่มน้ำที่มีการสร้างเขื่อนมากที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคอุษาคเนย์ไม่ได้ขาดแคลนน้ำแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับมีน้ำเหลือใช้มากมายโดยเห็นได้จากในฤดูฝน เขื่อนจำนวนมากต้องเร่งปล่อยน้ำออกมาเนื่องจากมีน้ำล้นเขื่อน

ปัญหาน้ำในลุ่มเจ้าพระยาก็คือ ยิ่งมีการพัฒนาระบบชลประทานมากเท่าใด การขาดแคลนน้ำก็เพิ่มมากขึ้นเป็นทวีคูณเนื่องจากประสิทธิภาพของระบบชลประทานในลุ่มเจ้าพระยามีประมาณ ๒๔% เท่านั้น นั่นหมายความว่าน้ำที่มี ๑๐๐ ลิตร จะสูญเสียไปจากระบบชลประทานที่ไร้ประสิทธิภาพถึง ๗๖ ลิตร

หากมีการปรับปรุงระบบชลประทานในลุ่มเจ้าพระยา ก็จะแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่จำเป็นต้องดำเนินโครงการผันน้ำสาละวิน

ข้อเสนอแนะและทางเลือกทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นความจำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้นก่อนที่จะตัดสินใจในกรณีโครงการเขื่อนสาละวินทั้งบริเวณ ท่าซาง และบนพรมแดนไทย-พม่า รวมไปถึงโครงการผันน้ำจากสาละวินลงสู่ลุ่มเจ้าพระยา ทั้งนี้เพื่อให้การตัดสินใจไม่ก่อให้เกิดหายนะทางสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการละเมิดสิทธิมนุษชนของชนพื้นถิ่นในลุ่มน้ำสาละวิน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (๒๕๔๖) ข้อมูลโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำสาละวินชายแดน ไทย-พม่า นำเสนอต่อคณะกรรมาธิการการต่างประเทศ วุฒิสภา. ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖.

กฤช เหลือลมัย (๒๕๓๖) "บ้านเชียง ตำนานคนขุดคนของโบราณคดีแอ่งสกลนคร" สารคดี, ฉบับที่ ๙๗ (มีนาคม) ๙๓-๙๔.

เครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทยใหญ่ (๒๕๔๕), ใบอนุญาตข่มขืน. กรุงเทพฯ.

เทียรี ฟาลีส์ (๒๕๔๔) "ชีวิตที่ต้องเยียวยาของชนกลุ่มน้อยผู้พลัดถิ่นในพม่า" สารคดี, ฉบับที่ ๑๙๗ (กรกฎาคม).

มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งรัฐฉาน (๒๕๔๑), ผู้ถูกช่วงชิง: ประเด็นการบังคับการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและการสังหารโหดที่อยู่นอกเหนือกฎหมายในรัฐฉาน. เมษายน.

ยุทธ เดชคำรณ (๒๕๑๐), ล่องแก่งแม่น้ำปิง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

ศูนย์วิจัยป่าไม้ (๒๕๓๔), รายงานการจัดทำแผนปฏิบัติการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำสาละวิน.

ภาษาอังกฤษ

ADB (2002) GMS Development Matrix .

Burmese Border Consortium (2002), Internally Displaced People and Relocation Sites in Eastern Burma

EarthRights International (1996), Destructive Engagement.

EPDC (1980) Supplementary.

Images Asia, Karenni Evergreen, Mekong Watch (2002), Empowering Oppressors?. (draft).

Japan International Corporation Agency (1987), Master Plan Study Report on Nam Yuam River Basin Hydroelectric Development Project, March.

McCully, P. (1996), Silence Rivers : the Ecology and Politics of Large Dams. London and New York: Zed book Ltd, In association with International River Network.

Pardy, R., et. al. (1987), Purari Overpowering PNG. International Development Action for Purari Action Group, Fitzroy: Globe Press.

Refugees International (2002), No Safe Place. April.

World Commission on Dams (2000:a), Mun/Mekong River Basin, Pak Mun Case Study a Final Report. Johansesburg: World Commision on Dams.

_____ (2000:b), Dams and Development A New Framework for Desicion-Making. London: Earth Scan.

ภาษาญี่ปุ่น

Sumi K. (1989), ODA Eniyo no Genjitsu (ODA-Reality of Aid), Tokyo. Iwanami.

หนังสือแปล

ลารูช, เอช. แอล. (๒๕๓๒) "ความเป็นมาและจุดมุ่งหมายโดยย่อของ GIF Club of DK - KAI",ชมรมอาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแก่ประชาชน ในพระบรมราชูปถัมภ์ (แปล), คลองกระกับการพัฒนาประเทศไทย. เอกสารประกอบ การประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง คลองกระกับการพัฒนาประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๓๐-๓๑ มีนาคม: น.๑๐๖-๑๑๓.

หนังสือพิมพ์ภาษาไทย

กรุงเทพธุรกิจ, ๑๘ มกราคม ๒๕๔๖

กรุงเทพธุรกิจ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖

ผู้จัดการ, ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

มติชน, ๖ มกราคม ๒๕๔๖

หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ

Bangkok Post, April 9, 2003

เว็บไซต์

http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm200001/cmselect/cmintdev/39/39ap06.htm

ภาคผนวก

Refugees International (2002), No Safe Place. April.

World Commission on Dams (2000:a), Mun/Mekong River Basin, Pak Mun Case Study a Final Report. Johansesburg: World Commision on Dams.

_____ (2000:b), Dams and Development A New Framework for Desicion-Making. London: Earth Scan.

ภาษาญี่ปุ่น

Sumi K. (1989), ODA Eniyo no Genjitsu (ODA-Reality of Aid), Tokyo. Iwanami.

หนังสือแปล

ลารูช, เอช. แอล. (๒๕๓๒) "ความเป็นมาและจุดมุ่งหมายโดยย่อของ GIF Club of DK - KAI",ชมรมอาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแก่ประชาชน ในพระบรมราชูปถัมภ์ (แปล), คลองกระกับการพัฒนาประเทศไทย. เอกสารประกอบ การประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง คลองกระกับการพัฒนาประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๓๐-๓๑ มีนาคม: น.๑๐๖-๑๑๓.

หนังสือพิมพ์ภาษาไทย

กรุงเทพธุรกิจ, ๑๘ มกราคม ๒๕๔๖

กรุงเทพธุรกิจ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖

ผู้จัดการ, ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๖

มติชน, ๖ มกราคม ๒๕๔๖

หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ

Bangkok Post, April 9, 2003

เว็บไซต์

http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm200001/cmselect/cmintdev/39/39ap06.htm

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ภาพรวมของบทบาทจีนต่อประเทศพม่า และการสร้างเขื่อนในจีน

โดย เควิน ลี
นักวิจัยอิสระที่ทำงานเกี่ยวกับลุ่มน้ำโขง

จีนมีบทบาทที่สำคัญกับประเทศพม่าอย่างต่อเนื่อง โดยการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศพม่าเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ และการคว่ำบาตรจากประเทศตะวันตกหลังจากนายพลเนวินยึดอำนาจ และปกครองประเทศในปี ๒๕๐๕ นอกเหนือจากการจัดระเบียบทางการเมืองแล้ว จีนยังถือว่าพม่าเป็นพันธมิตรทางการทหารที่สำคัญในทางการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียใต้

พม่ายินดีให้บริษัทจีนเข้ามาสร้างท่าเรือ สะพาน ถนน และโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ เช่น โรงงานผลิตกระดาษ โรงงานทอผ้า เหมืองแร่ และโรงไฟฟ้า ในขณะที่ประเทศตะวันตกอื่นๆ ได้รับการกดดันอย่างหนักในประเด็นสิทธิมนุษยชนจากนักกิจกรรมทางสังคมไม่ให้ร่วมมือกับรัฐบาลเผด็จการทหารพม่า

การค้าระหว่างจีนและพม่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับพม่า เพราะพม่าไม่มีการผลิตทางอุตสาหกรรมเนื่องจากถูกคว่ำบาตรจากประเทศตะวันตก พม่าสามารถส่งอัญมณี โลหะ ไม้ ผลผลิตทางการเกษตร และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ให้กับจีน เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอุตสาหกรรม เช่น เครื่องจักร หรือแม้แต่สิ่งปัจจัยพื้นฐาน อย่างปุ๋ยเคมี เราจึงเห็นได้ว่าเมืองใหญ่ๆ บางเมืองในพม่า เช่น มัณฑะเลย์ เต็มไปด้วยพ่อค้าชาวจีน

จีนมีความกลัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพม่าอย่างรุนแรง เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อความสำคัญของตนเองในการทัดทานอิทธิพลทางการทหารที่เพิ่มขึ้นทั้งจากอินเดียและไทยที่ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ดังนั้นจีนจึงยืนอยู่เคียงข้างรัฐบาลทหารพม่าเพื่อหยุดยั้งการกระทำที่ส่งเสริมให้เกิดประชาธิปไตยในพม่า และการกระทำเพื่อแบ่งแยกดินแดนของกลุ่มไทยใหญ่หรือกะเหรี่ยง

การสร้างเขื่อนในประเทศจีนและการศึกษาผลกระทบ

ในอดีตรัฐบาลจีนแทบไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (อีไอเอ – Environmental Impact Assessment) แม้ว่าจะกำหนดชัดเจนในรัฐธรรมนูญจีน

แต่เนื่องจากเมื่อไม่กี่ปีมานี้สังคมมีความเป็นห่วงถึงสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมลงและมลพิษเนื่องจากการพัฒนา รัฐบาลกลางของจีนจึงได้อนุมัติกฎหมายว่าด้วยการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมในเดือนตุลาคม ๒๕๔๕ โดยกำหนดให้เจ้าของโครงการขนาดใหญ่ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามมาตรฐานของประเทศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาของแต่ละภาคก็ต้องมีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นเดียวกัน หมายความว่าเจ้าหน้าที่สิ่งแวดล้อมและประชาชนจีนทั่วไปจะสามารถฟ้องศาลได้หากโครงการพัฒนาภายในประเทศละเมิดกฎหมายดังกล่าว

อย่างไรก็ตามรัฐบาลจีนถูกตำหนิในการทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้มาตรฐานสำหรับโครงการข้ามพรมแดน เช่น โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง จีนยังต้องสละเวลาและกำลังเพื่อฝึกฝนผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมและกำหนดระเบียบที่เข้มงวดมากขึ้น เพื่อให้เกิดการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ได้มาตรฐานซึ่งยอมรับโดยนานาชาติ จีนกำลังเรียนรู้ที่จะดำเนินการร่วมกับสถาบันการเงินระหว่างประเทศในโครงการเขื่อนบางแห่ง เช่น Xiaolandi เพื่อที่จะยกระดับมาตรฐานของการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและแผนอพยพประชาชน แต่แนวทางของสถาบันการเงินระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการอพยพก็มักจะล้มเหลวและถูกวิพากษ์โดยองค์กรพัฒนาเอกชน

กฎหมายนี้จะเริ่มใช้ในเดือนกันยายน ๒๕๔๖ แต่ใช้ได้กับโครงการภายในประเทศเท่านั้น แม้ว่าสถานการณ์จะดีขึ้นในอนาคต แต่เราก็ยังจำเป็นต้องกดดันรัฐบาลจีนให้ยกระดับมาตรฐานการศึกษา การบรรเทาผลกระทบและการอพยพให้มีมาตรฐานสากล เช่น ปฏิบัติตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเขื่อนโลก (WCD) โดยเฉพาะในประเด็นข้ามพรมแดน

กระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลจีน

แม้บางโครงการภายในประเทศอย่างเช่น เขื่อนทรีกอร์เจส หรือเขื่อนสามผา (เขื่อนกั้นแม่น้ำแยงซี–เขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในโลก) จะมีการศึกษาผลกระทบ "ที่เหมาะสม" แต่เจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่นกลับมักจะไม่ปฏิบัติตามข้อเสนอแนะ เพราะไม่มีการติดตามโครงการและไม่มีการถ่วงดุลอำนาจจากภาคประชาสังคม

แม้โครงการเขื่อนทรีกอร์เจสจะมีการศึกษาหลายพันชิ้น แต่กลับเห็นได้ชัดเจนว่าโครงการนี้ใช้งบประมาณสูงที่สุด มีจำนวนผู้ต้องอพยพถิ่นฐานมากที่สุดประมาณ ๑.๙ ล้านคน มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงในพื้นที่เขื่อนและหมู่บ้านอพยพ เช่นเดียวกับวิกฤติสิ่งแวดล้อมในเมืองและพื้นที่ซึ่งแม่น้ำแยงซีไหลผ่าน

ในกรณีของโครงการเขื่อนน้ำมาง ๓ (Nam Mang) ในประเทศลาว ซึ่งลงทุนโดยธนาคารนำเข้าส่งออกจีน (China Ex-Im Bank) และดำเนินโครงการโดยบริษัทจีน มีกลุ่มชนพื้นถิ่นชาวม้งซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่เรียกร้องให้ระงับโครงการและขอรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับการอพยพถิ่นฐาน แต่เป็นที่ชัดเจนว่าธนาคารและบริษัทจีนและรัฐบาลลาวไม่ให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนในการอพยพโยกย้าย และที่แย่กว่านั้นคือชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ในเขตอ่างเก็บน้ำไม่เคยได้รับรู้ข้อมูลโครงการและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น ไม่มีการศึกษาผลกระทบหรือมาตรการบรรเทาปัญหาภายใต้กฎหมายลาว

เจ้าหน้าที่รัฐชาวจีนจำนวนมากวิจารณ์อยู่เสมอว่าโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานได้ถูกตัดสินใจไว้ก่อนแล้ว ก่อนที่จะทำการศึกษาผลกระทบ ดังนั้นการศึกษาผลกระทบจึงเป็นเพียงสิ่งสร้างความชอบธรรมให้กับการตัดสินใจของผู้นำเท่านั้น

ภาคผนวก ข

"ท่าซาง" หยิบมาเล่าจากประสบการณ์

โดยจาย ท่าช้าง
ผู้ลี้ภัยชาวไทยใหญ่

"สาละวิน เป็นแม่น้ำที่ใหญ่ไหลเชี่ยว มีภูเขาสองข้างเป็นฝั่ง ไม่สามารถเดินทางถึงหัวน้ำได้" นี่เป็นคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ในท้องถิ่นที่อยู่แถบแม่น้ำสาละวิน และยังอธิบายต่อไปว่า "มีคนเคยห่อข้าวเดินทางไปเป็นเดือนเพื่อที่จะไปดูต้นน้ำ แต่ก็ยังไปไม่ถึงสักที" ผมเองเป็นคนอยู่ในรัฐฉานไม่ไกลจากแม่น้ำในเขตท่าซาง ดังนั้นในสมัยที่เรียนอยู่ชั้นประถม ทุกครั้งที่มีเวลาว่างหรือชั่วโมงที่ครูไม่เข้ามาสอน พวกเราจะนั่งจับกลุ่มเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับแม่น้ำสาละวินสู่กันฟัง ใครที่รู้เรื่องแม่น้ำและเคยเห็นแม่น้ำ ถือว่าคนนั้นเป็นสุดยอดแห่งนักผจญภัยถึงกับวาดฝันไว้ว่า สักวันหนึ่งผมต้องไปเห็นความยิ่งใหญ่ของแม่น้ำกับตาตัวเองให้ได้ เพื่อจะได้นำมาเล่าอวดให้เพื่อนๆ ฟังบ้าง

แล้ววันหนึ่งผมก็ได้เดินทางยังแม่น้ำสาละวินแถวท่าซางอย่างที่ฝันไว้ ผมเดินทางมากับรถบรรทุกหกล้อเพื่อเดินทางมายังประเทศไทยเมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๓๒ การเดินทางครั้งแรกมีความตื่นเต้นพอสมควร เพราะต้องนั่งอยู่บนรถที่บรรทุกของเต็มคันรถ ผมจะต้องจับเชือกรัดของให้แน่นเพื่อกันตัวเองไม่ให้ตกหล่นลงไป เนื่องจากนั่งบนยอดรถบรรทุกสูงมาก บวกกับถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ มีหินระเกะระกะ รถจึงต้องค่อยๆ ไต่ไปตามไหล่เขาบนถนนที่แคบมากขนาดรถผ่านได้เพียงช่องทางเดียว ไม่สามารถวิ่งสวนกันได้ บางทีรถก็แกว่งไปแกว่งมาทำให้ผมหายใจไม่ทั่วท้องด้วยกลัวรถจะตกเขาและไม่กล้ามองลงไปก้นเหว เป็นประสบการณ์ครั้งแรกที่นั่งรถแล้วมือพอง

ลอกออกเป็นแผล หากใครมาเล่าให้ฟังคงไม่เชื่อ ถ้าไม่ได้ประสบด้วยตัวเอง ผมจึงรู้ซึ้งและเข้าใจความยากลำบากในการเดินทางครั้งนี้เป็นอย่างดี เพราะต้องเสี่ยงกับอันตรายจากอุบัติเหตุรถตกเขา และไข้มาลาเรีย จากประสบการณ์ครั้งแรกนี้ผมจึงเริ่มเข้าใจว่า ทำไมคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านผมจึงไม่เคยเดินทางออกจากตัวเมืองที่เราอยู่ และพ่อแม่ไม่เคยพาผมไปเที่ยวที่ไหนตั้งแต่เล็กจนโตไม่เคยออกนอกหมู่บ้าน

"ใกล้จะได้เห็นแม่น้ำแล้วนะหลาน" ลุงที่นั่งอยู่ข้างผมที่เคยเดินทางไปมาได้เล่าให้ฟัง และผมเองก็มีความตื่นเต้นที่จะได้เห็นแม่น้ำ ดังที่ได้คาดหวังไว้ และผมได้เห็นแม่น้ำ เป็นแม่น้ำใหญ่ มีภูเขาสองข้างเป็นฝั่งดังที่เคยได้ยินก่อนจะถึงท่าซาง ต้องนั่งรถเลียบฝั่งแม่น้ำระยะทางประมาณสองไมล์ตามโค้งแม่น้ำ ตามโค้งต่างๆ จะมองเห็นภูเขาดำๆ ใหญ่น้อยมีรูปร่างคล้ายกับรูปทรงลำตัวช้างตามโค้งสองฝั่งแม่น้ำ "หลานรู้จักชื่อของภูเขานี้หรือเปล่า" ลุงที่นั่งข้างผมได้ถามคำถามขึ้นมาอีกครั้ง พร้อมให้คำตอบตามมาว่า "ดอยจ้าง (ช้าง) ซึ่งมีรูปร่างคล้ายกับช้าง" ดังนั้นท่าน้ำที่เราจะไปข้ามนั้นภาษาไทยใหญ่เรียกว่า ต้าจ้าง (ท่าช้าง) แต่พม่าออกเสียงไม่ถูก เลยเพี้ยนไปเป็น "ตะซาน" ท่าน้ำแห่งนี้จึงได้ถูกบันทึกเป็นภาษาทางการของพม่าว่า "ตะซาน" เช่นเดียวกับเมืองชื่อของเมืองปั่น พม่าออกเสียงเรียกว่า "ไมบ่าน" และ ชื่อของเมืองโต่น เรียกว่า "ไมโต่ง" นอกจากไม่มีความหมายแล้ว ยังตั้งใจทำให้ภาษาไทยใหญ่เพี้ยนและสูญหายไปด้วย และต่อไปคงไม่มีใครรู้จัก "ต้าจ้าง" นอกจาก "ตะซาน"

เมื่อถึงที่ต้าจ้าง (ท่าซาง) ความสุขที่ได้เห็นและสัมผัสแม่น้ำหายวับไปในพริบตา " ไม่น่าจะกลั่นแกล้งกัน น่าจะให้พวกเราไปก่อน อย่างนี้ไม่ยุติธรรม" เสียงบ่นจากคนขับรถที่อุตส่าห์ขับรถมาด้วยความเร่งรีบเพื่อที่จะได้ข้ามแม่น้ำทันที แต่เมื่อถึงท่าน้ำทหารพม่าต้องการขนเสบียงข้ามแม่น้ำไปยังฝั่งโน้น

เรือข้ามฟากจึงไม่สามารถให้บริการพ่อค้าและประชาชนทั่วไปได้ เนื่องจากตอนนั้นยังไม่มีสะพาน การข้ามแม่น้ำจึงต้องใช้เรือบรรทุกข้าม ถ้าเกิดเจอกับช่วงที่ทหารทำการเคลื่อนไหวเพื่อการสู้รบอาจต้องเสียเวลาเป็นวันๆ และนั่นเป็นสิ่งที่พ่อค้าไม่ปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากถึงคราวโชคร้ายอาจถูกทหารพม่าเอารถขนเสบียงให้กับกองทัพ ซึ่งมันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ บางครั้งเจ้าของรถต้องเจอเกณฑ์บังคับให้วิ่งโดยสารหนึ่งเที่ยวและขนของให้ทหารพม่าหนึ่งเที่ยว หากไม่ทำตามก็อย่าหวังจะได้วิ่งแถวนี้อีกต่อไป และหากรถเสียก็จะต้องซ่อมเอง

ในปี ๒๕๔๑ ผมได้มีโอกาสเดินทางกลับบ้านและได้เห็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ท่าซาง นั่นก็คือมีการวางแผนที่จะสร้างสะพาน แล้วสะพานได้สร้างเสร็จสมบูรณ์และมีพิธีเฉลิมฉลองเปิดสะพานกันอย่างใหญ่โตเมื่อต้นปี ๒๕๔๒ แม้สะพานท่าซางแห่งนี้เปรียบเสมือนรางวัลอันยิ่งใหญ่ที่มอบให้ผู้ที่สัญจรไปมาระหว่างสองฝั่งแม่น้ำ แต่ทว่าก็สร้างความหวั่นกลัวให้ชาวรถบรรทุกที่ต้องข้ามไปมาไม่แพ้กัน "เวลาขับรถที่มีน้ำหนักมาก สะพานจะแกว่ง ผมกลัวสะพานจะพัง" คนที่ขับรถไปมาได้เล่าให้ฟังเกี่ยวกับคุณภาพของสะพาน พร้อมเกรงกลัวต่ออุบัติเหตุไม่คาดฝันที่อาจเกิดขึ้นบนสะพาน "หากสะพานพัง หรือชำรุดช่วงที่รถผมข้าม ถึงจะประหารเจ็ดชั่วโคตรก็ยังไม่มีเงินชดใช้" หากใครทำให้สะพานชำรุดหรือเสียหาย ถือว่าเป็นโชคร้ายที่สุดเพราะจะต้องจ่ายชดใช้และบำรุง ทุกครั้งที่ผมเดินผ่านบนสะพาน ผมเองก็รู้สึกกลัวอยู่เหมือนกัน เพราะว่าสะพานสร้างเสร็จไปอย่างเร่งรีบ และเนื่องจากเป็นสะพานแขวนจากสองฝั่งที่มีการหล่อคอนกรีตที่บนดอยสองฝั่งแม่น้ำโดยใช้สายเคเบิลยึดไว้ บนพื้นผิวสะพานเชื่อมด้วยเหล็กเป็นแท่นยาวต่อกันโดยไม่มีอะไรปูทับ ความห่างของแท่นเหล็กเท่ากับล้อของรถเครื่อง (จักรยานยนต์) คือเวลาที่จะต้องขับรถเครื่องข้ามต้องขับส่ายไปส่ายมา จะขับไปตรงๆไม่ได้เพราะล้อจะตกลงไประหว่างแท่นเหล็กอาจเป็นอันตรายได้

เวลาเดินข้ามจะมองเห็นข้างล่าง บางคนถึงกับขาสั่นและเวียนหัวได้เหมือนกัน ช่วงที่ผมเดินไปนั้นผมได้สังเกตเห็นสะพานยุบไปนิดหนึ่งและมีรอยร้าว บริเวณท่อนคอนกรีตที่ยึดสายเคเบิลไว้ ราวกับว่ากำลังรอคอยผู้โชคร้ายอยู่

ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ผมสังเกตเห็น ณ สะพานท่าซางแห่งนี้ คือเจ้าหน้าที่หน่วยงานทางการต่างๆ ของรัฐบาลทหารพม่าได้ไปรวมตัวกันอยู่ที่สะพานข้ามแม่น้ำสาละวิน ทั้งฝั่งเมืองปั่นและฝั่งเมืองโต๋น หน่วยงานทั้งหลายได้แก่ กรมศุลกากร กรมป่าไม้ กองปราบปรามยาเสพติด ตำรวจตรวจคนเข้าเมือง หน่วยงานด้านข่าวกรอง ค่าบำรุงสะพาน และทหารที่ประจำอยู่ที่ค่ายนั้นๆ คอยตั้งด่านสกัดรถและผู้คนที่เดินทางผ่านไปมาทั้ง ๒ ฝั่ง "ตอนที่สะพานสร้างเสร็จใหม่ๆ เราคิดว่าจะข้ามไปอย่างสะดวกสบาย ที่ไหนได้กว่าจะข้ามไปได้ผมต้องเสียเงินค่าผ่านทางเกือบสองหมื่นเงินพม่า" เสียงบ่นจากพ่อค้าที่เป็นเจ้าของรถที่จำเป็นต้องเดินทางค้าขาย และยังอธิบายให้ฟังอีกว่า "ผมต้องเสียค่าผ่านแก่ทุกหน่วยงาน หน่วยละเกือบ ๒,๐๐๐ จั๊ต (เงินพม่า)" และยังเล่าให้ฟังถึงความยุ่งยากในการทำงานด้วยความท้อแท้ใจ "ถึงแม้ผมจะเสียเงินที่ท่าซางแล้ว ผมต้องเสียก่อนเข้าออกเมืองโต๋น เมืองปั่นอีก และต้องเสียอย่างนี้ทุกเมือง หากยางรถผมระเบิดไปหนึ่งเส้น ผมคงไม่มีอะไรเหลือ" เขาหันมาถามผมด้วยความสงสัยว่า "แล้วที่ประเทศไทยต้องเสียภาษีอย่างบ้านเราหรือเปล่า" ซึ่งผมเองไม่รู้ว่าจะต้องตอบอย่างไร ได้แต่รู้สึกเห็นใจชาวบ้านมากที่จะต้องทำมาค้าขายเพื่อความอยู่รอด แต่ดูเหมือนยิ่งทำก็ยิ่งเป็นประโยชน์ แก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานนั้นๆ ของรัฐที่คอยตั้งด่านขอส่วนแบ่งตลอดสาย นับวันยิ่งอยู่ยิ่งรวย ไม่ยักกะเห็นใจชาวบ้านตาดำๆ บ้าง

สะพานนั้นได้สร้างเสร็จไปแล้ว แต่เป็นผลประโยชน์ของใครนั้นคงจะตอบได้เลยโดยไม่ต้องสงสัย แต่ก็ยังมีโครงการใหญ่กว่านี้หลายเท่า ซึ่งเป็น

โครงการที่มีงบประมาณมหาศาลนั่นก็คือ "เขื่อนท่าซาง" ชาวบ้านที่อยู่มาแถวนั้นหลายชั่วอายุคน ยังไม่เคยมีโอกาสได้ใช้ไฟฟ้าจากพลังงานธรรมชาติ ได้รับรู้ข่าวการสร้างเขื่อน บวกกับได้เห็นชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาสำรวจที่ท่าซาง ก็มีความตื่นเต้นและมีความหวังอันเต็มเปี่ยม "หากนายกลับไปทำงานในเมืองไทย อย่าลืมบอกน้องชายฉันให้ซื้อหลอดไฟสวยๆ มาฝากด้วยน่ะ" คำฝากจากพี่สาวเพื่อนผมก่อนที่ผมจะเดินทางกลับเข้ามาเมืองไทย "เราจะมีไฟฟ้าใช้ได้อย่างไรหรือ" ผมถามด้วยความสงสัย "ก็ฉันเห็นชาวญี่ปุ่นเดินทางไปท่าซางและเดินทางไปสร้างเขื่อนใช่ไหม" พี่สาวเพื่อนผมได้อธิบายด้วยความตื่นเต้นและสรุปให้ผมฟังว่า "แสดงว่าเราจะได้มีไฟฟ้าใช้ เหมือนที่เราได้มีสะพานข้ามแม่น้ำไง"

ผมนั่งฟังแล้วรู้สึกคล้อยตามและเริ่มมีความคิดที่จะเห็นด้วยกับพี่สาวเพื่อน จึงเริ่มสนใจหาข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนท่าซางเพิ่มเติม แล้วผมก็รู้สึกเห็นใจและสงสารชาวบ้านมากขึ้น เพราะว่าเขื่อนแห่งนี้เป็นการลงทุนระหว่างบริษัทไทยกับรัฐบาลพม่า เพื่อขายพลังงานไฟฟ้าให้กับประเทศไทย ชาวบ้านหรือประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ นอกจากยังไม่ได้ใช้ไฟฟ้าแล้วกลับต้องถูกบังคับให้ย้ายที่อยู่ ที่ดินที่นาต้องจมอยู่ใต้น้ำ และเมื่อนึกถึงโครงการใหญ่ๆ เช่นนี้แล้ว จะต้องมีทหารพม่าเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อรักษาความปลอดภัยให้แก่เจ้าหน้าที่ต่างชาติที่เข้าไปทำงานที่ท่าซางอย่างแน่นอน และเนื่องจากประเทศพม่าเป็นหนึ่งในประเทศที่มีการบังคับใช้แรงงานติดอันดับโลก การดำเนินโครงการใหญ่ขนาดนี้ทหารพม่าจะต้องเข้าไปเคลียร์พื้นที่ทุกตารางนิ้ว และจะต้องไปตั้งค่ายบนยอดดอย รวมทั้งต้องลาดตระเวนไปทุกหนทุกแห่ง เมื่อเป็นเช่นนี้จะเกิดอะไรขึ้นกับประชาชน

เป็นที่รู้กันดีในระดับหมู่บ้านว่าหากทหารพม่าเข้าไปในที่ใด ก็จะต้องเพิ่มภาระให้กับชาวบ้านท้องถิ่นนั้นๆ อย่างเช่นการสร้างค่ายพักทหารแห่งหนึ่ง ทหารพม่าบังคับให้ชาวบ้านไปถางที่ตั้งแต่ยังเป็นสถานที่รกบนเนินเขา หลังจากที่ถางหญ้าแล้วต้องเกลี่ยที่ดินให้เสมอกัน ขุดหลุมหลบภัย หลังจากทำหลุมหลบภัยให้แล้วก็ต้องไปตัดไม้ท่อนใหญ่เพื่อนำมาทำเกาะกำบัง ต้องไปตัดมาจากสถานที่อื่นแบกข้ามห้วยข้ามดอย หลังจากนั้นต้องไปแบกไม้ไผ่ เพื่อเสี้ยมเป็นปลายแหลมๆ และทำรั้วไม้ เป็นรั้วไม้สามชั้นเพื่อกันคนเข้าไม่ให้ไปได้ง่าย ทุกสิ่งทุกอย่างชาวบ้านต้องจัดเวรกันทำจนเสร็จสิ้น นอกจากนั้นยังไม่พอ ชาวบ้านยังถูกเกณฑ์เป็นลูกหาบ ส่งเสบียงให้กับพวกทหารที่อยู่ตามยอดเขาต่างๆ มีเพื่อนคนหนึ่งที่อยู่ในหมู่บ้านศาลา เป็นหมู่บ้านที่อยู่ตอนล่างจากสถานที่สร้างเขื่อน ได้เล่าถึงประสบการณ์การไปเป็นลูกหาบให้กับทหารพม่า ในช่วงที่มีการเจาะยอดดอยและสอดท่อน้ำลงไป "ผมกลับจากการทำไร่ ได้เจอกับกลุ่มทหารพม่าตรงทางเข้าหมู่บ้าน พวกเขาไม่ให้ผมกลับบ้าน ทั้งๆ ที่ผมหิวข้าวมาก ผมได้บอกชาวบ้านที่เป็นผู้หญิง ให้ไปบอกแม่เอาห่อข้าวมาให้" เขาเล่าให้ฟังถึงการแบกของให้ทหารพม่าว่า "ผมแบกกระเป๋าเดินทางของพวกเขาซึ่งหนักมาก และต้องไปนอนกับเขาที่หมู่บ้านป่าเลา (หมู่บ้านอยู่ตอนบนของจุดสร้างเขื่อน) หนึ่งคืน" นอกจากนั้นยังเล่าให้ฟังถึงประสบการณ์สร้างค่ายให้ฟังว่า "ผมเคยไปทำค่ายให้กับทหารพม่า ด้วยตัวผมเอง" การบังคับชาวบ้านยังคงเป็นประเพณีการพัฒนาของทางการพม่า โดยชาวบ้านมิอาจปฏิเสธได้ เป็นการทำงานที่ไม่มีวันจบสิ้น แล้วชาวบ้านจะเอาเวลาที่ไหนไปทำงานเลี้ยงตัวเองและครอบครัว

นอกจากทหารจะบังคับให้ชาวบ้านทำงานอย่างนี้แล้ว ทหารยังเข้าไปก้าวก่ายหน้าที่การทำงาน ทำให้เกิดเหตุการณ์เศร้าสลดซึ่งไม่ควรเกิดขึ้น หลังจากที่มีการเจาะภูเขาแล้ว ต่อมาได้มีการระเบิดอุโมงค์ เพื่อนที่ไปทำงาน

ตอนที่เขาระเบิดอุโมงค์เล่าให้ฟังว่า "มีทหารพม่าเจ็ดนายตั้งค่ายอยู่ที่ฝั่งน้ำ พวกเขาบอกว่ามาเฝ้ารักษาความปลอดภัย" เพื่อนยังอธิบายให้เห็นถึงสถานที่ทำงาน และการขนของจากท่าซางสู่สถานที่ระเบิดอุโมงค์ "มีเจ้าหน้าที่จะขนดินปืนด้วยเรือเครื่องยนต์จากท่าซางถึงค่ายทำงาน ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามจากฝั่งที่จะต้องระเบิดอุโมงค์ จากนั้นจะใช้เรือพายขนดินปืนไปยังสถานที่ทำงานอีกฝั่งหนึ่งตามจำนวนที่ต้องการ" เขาเล่าให้ฟังถึงเหตุการณ์อันเศร้าสลดซึ่งเกิดจากความอวดเก่งของเจ้าหน้าที่ทหารที่รักษาความปลอดภัยอยู่นั้น "วันหนึ่งมีหัวหน้าทหารที่รักษาความปลอดภัย อยากนั่งเรือไปเที่ยวสถานที่ทำงาน คนที่พายเรือพยายามห้ามเนื่องจากเรือหนักมาก และระดับน้ำสูงอาจเป็นอันตรายได้ แต่ทหารคนนั้นดื้อดึงจะไปให้ได้ คนที่พายเรือไม่สามารถห้ามได้ทั้งๆ ที่รู้ว่ามีอันตราย เมื่อเรือแล่นไปถึงกลางแม่น้ำเรือก็จมลงทำให้คนงานเสียชีวิตสองคน ทหารที่เป็นต้นเหตุก็ไม่รับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พยายามขู่คนที่เป็นพยานรู้เห็นไม่ให้พูดอะไร แต่ก็ยังดีที่บริษัทรับเหมาเจาะอุโมงค์เป็นบริษัทเส้นใหญ่ ถึงเอาเรื่องทหารคนนั้นได้" จะเห็นได้ว่าในพม่านั้นทหารมีอำนาจสูงสุด ชาวบ้านไม่มีแม้แต่โอกาสที่จะพูดหรือแสดงความคิดเห็นใดๆ

ยังมีเหตุการณ์อีกหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับความโหดร้ายของทหารบริเวณเหนือเขื่อนตลอดสายแม่น้ำสาละวิน ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยใหญ่ มีหมู่บ้านและชุมชนที่ใหญ่มาก เป็นสถานที่ชนบทที่มีวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองมาก ชาวบ้านทำไร่ทำนาอยู่กันอย่างสงบสุขมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่ต้องถูกทหารพม่าบังคับให้ย้ายที่อยู่เมื่อหลายปีที่ผ่านมา อีกทั้งยังขู่เข็ญและทารุณชาวบ้านที่กลับไปทำมาหากินที่หมู่บ้าน ทั้งในเขตที่ติดกับแม่น้ำสาละวิน รวมทั้งชาวบ้านในชนบทที่ห่างภาคกลางของรัฐฉาน ด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อปราบปรามชนกลุ่มน้อยที่ต่อต้านรัฐบาลและเรียกร้องเอกราช เพียงเพราะว่าชาวบ้านเป็นชนเชื้อชาติ

เดียวกันกับกลุ่มที่ต่อต้านรัฐบาล ก็ต้องโดนพ่วงแหไปด้วย เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้มีชาวบ้านหนีเข้ามาเป็นผู้อพยพในเมืองไทยเป็นแสนๆ รวมทั้งชนกลุ่มน้อยที่เป็นเชื้อชาติกะเหรี่ยง กะเรนนี และมอญ เป็นต้น

ดังนั้นหากมาดูประเด็นการบังคับให้ย้ายหมู่บ้าน มันเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนได้อย่างไร แต่มันก็อาจเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักที่ทำให้มีคนหนีเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น และหนีเข้ามาอยู่ในประเทศไทยอย่างถาวรก็อาจเป็นไปได้ เพราะว่าบ้าน ที่ดิน ไร่นาของพวกเขาต้องจมอยู่ใต้น้ำ ไม่มีที่อยู่ที่ทำมาหากิน ดังนั้นหากมาคิดดูปูมชีวิตหนหลังของชาวบ้านที่อพยพเข้ามาในเมืองไทย หรือที่ต้องเข้ามาทำงานในเมืองไทย ชาวบ้านเหล่านี้เคยมีบ้าน มีที่ดิน ที่นา ที่สวนทำกินอย่างสงบสุข เคยอยู่อย่างสุขสบาย ดีกว่าอยู่ในกระท่อมเล็กตามทุ่งนาหรือหลบซ่อนอยู่ตามชุมชนต่างๆ และถูกเหมารวมว่าสร้างปัญหาให้กับสังคมไทยจนกลายเป็นปัญหาระดับประเทศ อยากถามว่าใครที่ทำให้เป็นอย่างนี้ ก็รัฐบาลทหารพม่าไม่ใช่หรือที่ทำให้เป็นปัญหาที่ปล้นเอาสันติสุขจากประชาชนในประเทศตัวเอง รัฐบาลทหารพม่ามิใช่หรือที่สร้างหรือทำให้เหตุการณ์เป็นอย่างนี้ จงใจบีบให้ชาวบ้านหนีเข้ามาเมืองไทยโดยทางอ้อม

ประเทศไทยคงคิดว่าหากร่วมลงทุนสร้างเขื่อนกับรัฐบาลพม่า ประเทศไทยจะสามารถควบคุมไฟฟ้าในเขตภูมิภาค ประเทศไทยจะได้มีไฟฟ้าที่ถูกลง เหตุการณ์ในพม่าจะดีขึ้น จะมีการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า เศรษฐกิจจะดีขึ้น ประชาชนในพม่าจะมีงานทำ แต่ถ้าคิดดูอีกมุมหนึ่งอาจพบว่าผลประโยชน์จากการลงทุนด้วยเม็ดเงินอันมหาศาล อาจทำให้ชาวบ้านผู้บริสุทธิ์ที่ต้องอาศัยแม่น้ำอยู่ไร้ที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน อาจประหัตประหารชนกลุ่มน้อยที่ต่อต้านรัฐบาลทหารพม่าให้สูญสิ้นชาติไป หรืออาจปราบปรามฝ่ายค้านที่เรียกร้องให้มีประชาธิปไตย แล้วการพัฒนาประเทศที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้จริงหรือ

ผมเองรู้สึกท้อแท้ใจและน้อยใจ ที่พวกเราชาวไทยใหญ่ไม่มีสิทธิ์แสดงความคิดเห็น ได้แต่คอยเป็นเด็กดีของผู้นำเผด็จการ สิ่งที่ไม่ชอบก็จำเป็นต้องพูดว่าชอบ ไม่อย่างนั้นท่านจะโกรธเอา!! ผมรู้สึกภาคภูมิใจกับพี่น้องชาวไทยที่ได้เข้ามีส่วนร่วม เป็นปากเป็นเสียงและแสดงความคิดเห็นกรณีเขื่อนปากมูลและท่อก๊าซไทย – มาเลเซีย ถึงแม้ว่าจะยับยั้งโครงการไม่ได้ อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นว่า ไม่ได้เอาหูไปนา เอาตาไปไร่ ระบบการปกครองของประเทศยังเปิดโอกาสรับฟังเสียงส่วนน้อย ไม่ได้ละเลยเสียงส่วนน้อยเสียทีเดียว หรือหากผู้นำประเทศจะไม่สน และอยากจะเลียนแบบรัฐบาลเผด็จการจากประเทศเพื่อนบ้านตัดสินเด็ดขาดโดยไม่ฟังเสียงส่วนน้อยหรือเสียงส่วนมาก อย่างเช่น เหตุการณ์ปราบปรามนักศึกษา การกวาดล้างชนกลุ่มน้อย โครงการท่อก๊าซไทย-พม่า เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งสิ้น เพราะทำให้มีประชาชนจากฝั่งพม่าไหลทะลักเข้ามาลี้ภัยในประเทศไทย หรือเข้ามาเป็นแรงงานต่างด้าวโดยผิดกฎหมาย แล้วนี่เป็นความผิดของชาวบ้านหรือที่หนีร้อนมาพึ่งเย็นกลับเจอที่ร้อนกว่า

ใครจะได้ประโยชน์จากการลงทุนสร้างเขื่อน คงไม่ใช่ประเด็นสำคัญ เพราะว่าเมื่อมีการลงทุนแล้วย่อมมีการหวังกำไรอยู่เสมอเป็นเรื่องธรรมดา แต่อยากให้ทบทวนดูว่าถึงเวลาที่จะไปลงทุนกับพม่าหรือยัง ในเมื่อพม่าเป็นรัฐบาลเผด็จการที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง เป็นรัฐเผด็จการที่ไม่ยอมรับผลการเลือกตั้งโดยประชาธิปไตย เป็นรัฐบาลเผด็จการที่รัฐบาลนานาชาติได้พยายามกดดันโดยการคว่ำบาตรเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงสู่ประชาธิปไตย ดังนั้นควรผลักดันพม่าให้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นประชาธิปไตย

ก่อนที่จะไปลงทุนสร้างเขื่อนร่วมกับรัฐบาลพม่า เพื่อให้ได้มาซึ่งการพัฒนาที่แท้จริง เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน คือการพัฒนาที่ไม่ละเมิดสิทธิมนุษยชนและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม หรือว่านี่เป็นโอกาสทองที่พลาดไม่ได้ อย่างน้อยก็ขอให้คำนึงถึงมนุษยธรรมในพม่า และนึกถึงชาวบ้านเป็นหมื่นเป็นแสน ที่จะไม่มีที่อยู่ที่กิน ให้ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดความเห็นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีโอกาสปกป้องแม่น้ำให้แก่ลูกหลาน ได้มีโอกาสได้รับรู้กระบวนการสร้างเขื่อน ให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล

ใครจะเป็นใหญ่หรือใครจะเป็นผู้นำไม่สำคัญ ที่สำคัญขอให้ชาวบ้านได้อยู่อย่างสงบสุข คือ ได้อยู่กับครอบครัวอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ได้อยู่กับบ้านกับสวน กับไร่ กับนา ได้ทำบุญตามประเพณี ไม่มีใครเข้ามารบกวน นั่นคือความหวังอันสูงสุดของชาวบ้านที่คอยภาวนาวันแล้ววันเล่า เทวดาไม่ช่วยก็ไม่เป็นไร แต่อย่าส่งเสริมให้ฟ้าลงโทษครั้งแล้วครั้งเล่า

ภาคผนวก ค

ที่มาของปัญหาผู้พลัดถิ่นในพม่า

นับตั้งแต่สหภาพพม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษเมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๔๙๑ ปัญหาใหญ่ที่สหภาพพม่าต้องเผชิญ คือ การเรียกร้องของชนกลุ่มน้อยที่ต้องการอำนาจในการปกครองตนเอง ทั้งนี้เพราะรัฐบาลพม่าได้ตกลงกับชนกลุ่มน้อย (ยกเว้นกะเหรี่ยง) ในสนธิสัญญาปางโหลงว่า หลังได้รับเอกราชแล้วจะอยู่ร่วมกันภายใต้ชื่อ "สหภาพพม่า" เป็นเวลา ๑๐ ปี จากนั้นจึงแยกตัวกันเป็นอิสระ ทว่าเมื่อครบกำหนดในปี ๒๕๐๑ รัฐบาลพม่ากลับไม่ปฏิบัติตามสัญญา คือ ไม่ยอมให้ชนกลุ่มน้อยแยกตัวเป็นอิสระ ในทางตรงกันข้ามกลับส่งทหารเข้าไปประจำการในพื้นที่ของชนกลุ่มน้อย เนื่องจากอูนุนายกรัฐมนตรีของพม่าในขณะนั้น ได้ขอให้กองทัพทหารโดยการนำของนายพลเนวิน เข้ามาช่วยปกครองประเทศชั่วคราวเป็นเวลา ๒ ปี ซึ่งเป็นเสมือนการปูทางให้ทหารเข้าปกครองประเทศเป็นการถาวรในเวลาต่อมา กล่าวคือหลังจากอูนุกลับมาเป็นผู้นำอีกครั้งในปี ๒๕๐๓ อีกสองปีต่อมานายพลเนวินก็ก่อรัฐประหารยึดอำนาจจากอูนุ ขึ้นเป็นผู้นำสูงสุดในการปกครองพม่าด้วยระบบสังคมนิยมติดต่อกันมาเป็นเวลานานถึง ๒๖ ปี และสิ้นสุดอำนาจหลังจากขบวนการนักศึกษาและประชาชน ลุกฮือขึ้นเรียกร้องประชาธิปไตยในปี ๒๕๓๑ สามเดือนต่อมา รสช.พม่า หรือ SLORC (State Law and Order Restoration Council) ก็ทำการยึดอำนาจ ปกครองด้วยเผด็จการทหารนับแต่นั้นเป็นต้นมา (ปัจจุบันเปลี่ยนจาก SLORC เป็น SPDC หรือ State Peace and Development Council)

ในด้านความสัมพันธ์กับชนกลุ่มน้อย นอกจากรัฐบาลทหารจะไม่ยอมให้ชนกลุ่มน้อยแยกตัวเป็นอิสระแล้ว ยังละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ของชนกลุ่มน้อยอย่างรุนแรง ชนกลุ่มน้อยจึงตั้งกองกำลังของตนเองขึ้นสู้รบกับทหารพม่าในทุกพื้นที่ ส่งผลให้เกิดสงครามกลางเมืองระหว่างชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลพม่ายืดเยื้อยาวนานหลายสิบปี และในช่วงปลายสมัยของรัฐบาลเนวินกองทัพพม่าก็ปราบปรามชนกลุ่มน้อยในทุกวิถีทาง ทั้งปราบปรามด้วยกำลังอาวุธการเจรจาหยุดยิง และใช้แผนยุทธศาสตร์ตัดทั้งเงินทุนและแหล่งอาหารที่ชาวบ้านจะนำไปสนับสนุนกองกำลังชนกลุ่มน้อย โดยโยกย้ายชาวบ้านในหมู่บ้านออกไปพ้นรัศมีการติดต่อกับกองกำลังชนกลุ่มน้อย คือย้ายหมู่บ้านทั้งหมู่บ้านออกไปอยู่ในพื้นที่ที่ทหารพม่าสามารถควบคุมได้ง่ายที่ทหารพม่าเรียกว่า "ศูนย์พักพิง" ซึ่งเป็นชุมชนที่สร้างขึ้นในที่ราบ ล้อมรั้วไม้ไผ่ และวางกับระเบิดป้องกันไม่ให้ชาวบ้านออกไปหาอาหารไกลๆ แล้วแอบส่งเสบียงไปให้กองกำลังชนกลุ่มน้อยที่เคลื่อนไหวอยู่ในป่า

ชาวบ้านที่ทนอยู่ในศูนย์พักพิงไม่ได้จึงแอบหนีเข้าไปอาศัยอยู่ในป่าลึกทำเพิงพักชั่วคราวและเคลื่อนย้ายไปเรื่อยๆ

เมื่อรู้ว่าทหารพม่ากำลังใกล้เข้ามา ชาวบ้านเหล่านี้จึงกลายเป็นผู้พลัดถิ่นในประเทศ หรือ IDPs (Internally Displaced People) โดยส่วนใหญ่จะซ่อนตัวในป่าใกล้ชายแดนไทย

แม้ว่าปัจจุบันรัฐบาลพม่าจะเจรจาหยุดยิงกับชนกลุ่มน้อยได้เกือบหมดแล้ว แต่ตามป่าลึกในหลายพื้นที่ยังคงมีการสู้รบแบบกองโจรอยู่ การโยกย้ายชาวบ้านจากหมู่บ้านชนบทจึงยังดำเนินต่อไป อาทิ พื้นที่ตอนกลางและตอนใต้ของรัฐฉาน ซึ่งเป็นพื้นที่ของกองกำลังกู้ชาติไทยใหญ่โดยการนำของเจ้ายอดศึก หรือ SSA (Shan State Army) พื้นที่ในรัฐกะเหรี่ยงโดยการนำของนายพลโบเมียะ (ณ เวลาที่ตีพิมพ์ต้นฉบับนี้) และพื้นที่ในรัฐคะเรนนี (กะเหรี่ยงแดง) เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ตามราวป่าตลอดแนวชายแดนไทย-พม่า จึงเต็มไปด้วยชนกลุ่มน้อยผู้พลัดถิ่นในประเทศที่พร้อมจะข้ามแดนมาเป็นผู้อพยพในประเทศอยู่ทุกเมื่อ

(ข้อมูลจากหนังสือ พม่า : ประวัติศาสตร์และการเมือง โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ตีพิมพ์ในนิตยสารสารคดีกรกฎาคม ๒๕๔๔)

ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเขื่อนโลก*

คณะกรรมการเขื่อนโลกมีข้อเสนอแนะซึ่งกำหนดกรอบการตัดสินใจไม่เฉพาะแต่เพียงการสร้างเขื่อนเท่านั้น แต่รวมถึงการวางแผนด้านพลังงานและน้ำโดยทั่วไปด้วย นอกเหนือจากด้านพลังงานและน้ำแล้ว ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการฯ ยังมีนัยยะต่อแนวทางในการวางแผนและการดำเนินการโครงการพัฒนาทุกประเภท

แนวทางสำหรับอนาคต–บนฐานคิดว่าด้วย "สิทธิและความเสี่ยง"

คณะกรรมการฯ ได้เสนอแนวทางใหม่ในการตัดสินใจ ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการยอมรับสิทธิและประเมินความเสี่ยงของผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย หมายถึงว่าผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายที่อาจถูกละเมิดสิทธิหรือถูกยัดเยียดให้ได้รับความเสี่ยงจากโครงการโดยไม่สมัครใจ ต้องร่วมอยู่ในกระบวนการตัดสินใจในโครงการพัฒนา คณะกรรมการฯ เชื่อว่าแนวทางนี้จะ "ทำให้เกิดแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการกำหนดว่าใครเป็นผู้ที่มีความชอบธรรมในการเข้าร่วมเจรจา และประเด็นอะไรบ้างที่ต้องรวมอยู่ในวาระการเจรจา" โดยคณะกรรมการเขื่อนโลกได้กำหนดขั้นตอนเชิงยุทธศาสตร์ ๗ ประการเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาแนวใหม่ดังต่อไปนี้

* สรุปจาก World Commission on Dams (2000:b)

๑) การได้รับการยอมรับจากสาธารณะ

คณะกรรมการฯ มีข้อเสนอว่าจะสร้างเขื่อนไม่ได้หากไม่ได้รับ "การยอมรับที่สามารถแสดงให้เห็นได้ชัดเจน" จากผู้ได้รับผลกระทบ และไม่ได้รับการเห็นชอบจากกลุ่มชนพื้นถิ่นและชนเผ่าที่ได้รับผลกระทบ การตัดสินในการดำเนินโครงการที่จะมีผลกระทบต่อชนพื้นถิ่นและชนเผ่า ต้องกระทำโดยผ่านการเห็นชอบ โดยต้องได้รับข้อมูลที่เป็นอิสระ ล่วงหน้า โดยผ่านการเจรจาตกลงซึ่งมีข้อผูกพันทางกฎหมาย

๒) การประเมินทางเลือกอย่างรอบด้าน

ก่อนที่จะตัดสินใจสร้างเขื่อน ต้องมีการประเมินความต้องการด้านน้ำ อาหาร และพลังงาน ที่โปร่งใสและมีส่วนร่วมของประชาชน และควรพิจารณาทางเลือกต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว ควรให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกแก่การพัฒนาแหล่งน้ำ ระบบชลประทาน และระบบพลังงานที่มีอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและยั่งยืน นอกจากนี้ควรให้ความสำคัญกับประเด็นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเท่าเทียมกันกับด้านเทคนิคและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทั้งในระหว่างกระบวนการการประเมินทางเลือกตลอดขั้นตอนการวางแผน ระหว่างการก่อสร้าง และการดำเนินโครงการ

๓) ข้อพิจารณาสำหรับเขื่อนที่มีอยู่แล้ว

มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องหาโอกาสฟื้นฟูและยกระดับเขื่อนที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด ควรมีการจ่ายค่าชดเชยย้อนหลังให้แก่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนที่สร้างไปแล้ว การใช้เขื่อนควรได้รับการปรับเปลี่ยนเพื่อลดปัญหาผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น เขื่อนทุกเขื่อนควรมีใบอนุมัติการใช้งานที่กำหนดอายุการใช้งานของเขื่อน และขั้นตอนการต่อใบอนุมัติการใช้งานควรเป็นโอกาสที่จะมีการทบทวนการดำเนินโครงการ

และผลกระทบอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการใช้งานโครงการหรือแม้กระทั่งการยกเลิกการใช้เขื่อน

๔) สร้างความยั่งยืนให้แก่แม่น้ำและวิถีชีวิต

การประเมินทางเลือกและการตัดสินใจในการพัฒนาแม่น้ำควรพยายามเลี่ยงผลกระทบต่างๆ รวมทั้งพยายามลดผลกระทบและแก้ไขผลเสียที่จะเกิดกับระบบแม่น้ำ ก่อนที่จะมีการตัดสินใจสร้างเขื่อนควรมีการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่น่าเชื่อถือได้ รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ รวมทั้งประเด็นทางสังคมและสุขภาพ เพื่อนำมาวิเคราะห์ในการพิจารณาว่าเขื่อน และโครงการพัฒนาอื่นๆ มีผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างไร เขื่อนควรจะให้ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมที่จะรักษาสมดุลของระบบนิเวศและวิถีชีวิต

๕) การรับรองระบบกรรมสิทธิ์และแบ่งปันผลประโยชน์

ผู้ที่ได้รับผลกระทบเชิงลบจากเขื่อนควรเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากเขื่อนเป็นกลุ่มแรก ผู้ที่เสียประโยชน์เหล่านี้รวมถึงผู้ที่ถูกอพยพโยกย้าย ผู้ที่อยู่เหนือเขื่อนหรือท้ายเขื่อน ผู้ที่อาศัยอยู่รอบบริเวณอ่างเก็บน้ำหลังเขื่อน และผู้ที่ต้องสูญเสียที่ดินจากการจัดสรรที่ทำกินใหม่ คนเหล่านี้ควรมีส่วนร่วมในการกำหนดเลือก จัดสรร และแจกจ่ายผลประโยชน์ การเจรจาต่อรองกับผู้ได้รับผลกระทบเหล่านี้ควรนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกัน และมีมาตรการแก้ไขปัญหาโดยมีผลบังคับตามกฎหมาย รวมทั้งจัดหาโครงการพัฒนาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของผู้ได้รับผลกระทบ

๖) มาตรการที่ทำให้เกิดการปฏิบัติตามข้อกำหนด

สถาบันการเงินและผู้สนับสนุนโครงการต้องกำหนดกฎเกณฑ์และแนวทางที่ชัดเจนสำหรับการพัฒนาทรัพยากรน้ำและพลังงาน ก่อนที่จะเริ่ม

โครงการต้องมีการกำหนดแผนสำหรับการปฏิบัติตามข้อกำหนดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ที่มีลักษณะเป็นทั้งแรงจูงใจและการลงโทษ และควรมีมาตรการเพื่อยุติการทุจริต

๗) แม่น้ำเพื่อสันติภาพ การพัฒนา และความมั่นคง

ควรมีการกำหนดมาตรการขึ้นมาสำหรับประเทศต่างๆ เพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งและนำไปสู่ความร่วมมือในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับแม่น้ำนานาชาติ ประเทศที่ใช้แม่น้ำร่วมกันควรพัฒนาขีดความสามารถที่จะระงับโครงการบนแม่น้ำดังกล่าวโดยอาศัยคณะทำงานที่เป็นอิสระ หรือมีกลไกอื่นๆ เพื่อระงับข้อพิพาท ข้อกำหนดของคณะกรรมการเขื่อนโลกควรจะบรรจุรวมอยู่ในนโยบายแห่งชาติว่าด้วยน้ำ เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และส่งเสริมความร่วมมือในการใช้ลุ่มน้ำร่วมกัน

ค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม

ข้อมูลเขื่อนสาละวิน
www.salweenwatch.org

ข้อมูลเขื่อนและการปกป้องแม่น้ำ
www.searin.org (ภาษาไทย - อังกฤษ)
www.rwesa.org

ข้อมูลด้านสิทธิมนุษยชนและสถานการณ์กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศพม่า
www.burmaissues.org
www.earthrights.org
www.imagesasia.org
www.shanwomen.org
www.shanland.org

ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประเทศพม่า
www.salweennews.org (ภาษาไทย)

ข้อมูลผู้ลี้ภัย
www.friends-withoutborders.org (ภาษาไทย - อังกฤษ)

ข้อมูลเกี่ยวกับเงินช่วยเหลือและเงินกู้จากประเทศญี่ปุ่นในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง
www.mekongwatch.org